ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΔΡΧ. 15

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ ΜΔ' — ΤΟΜΟΣ 88ος — ΤΕΥΧΟΣ 1040
ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ
Ἀθῆναι, 1 Νοεμβρίου 1970

ΣΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΤΟΥΤΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ

ΣΤΗΝ

28η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

(Τριάντα χρόνια ἀπὸ τὸ Μεγάλο Γεγονὸς)

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

1927

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΤΗΝ 1 ΚΑΙ ΣΤΙΣ 15 ΚΑΘΕ ΜΗΝΟΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Ὁδὸς Νίκης 16 — Ἀθῆναι

ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ ΤΗΣ ΥΛΗΣ: ΚΩΣΤΑΣ Ε. ΤΣΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

Προϊστάμενος Τυπογραφείου ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Β. ΚΟΝΤΟΣ, Κωνσταντινουπόλεως 207

Τιμὴ τεύχους δραχ. 15 (Ν. Δ. 346/1969, ἄρθρον 9, παρ. 3)

ΣΥΝΔΡΟΜΗ: Ἐσωτερικοῦ: ἐτησία δρχ. 350, ἑξάμ. δρχ. 200.
Ἐξωτερικοῦ: μόνο ἐτησία, λίρ. 10, Ἀμερικῆς δολ. 20.

Ἐγγραφὴ συνδρομητῶν στὸ βιβλιοπωλεῖο τῆς «Ἑστίας» Ι. Δ. Κολλάρου καὶ Σία Α.Ε. Σταδίου 38, (ταχ. τομ. 132) ἢ στὸν κ. Πέτρο Χάρη (Νίκης 16, δ' ὄροφος, ταχ. τομ. 118, τηλ. 220-501).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΝΤΡΕΑΣ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ ..... "Οχι μιὰ μέρα σὰν τὶς ἄλλες... (ποίημα).
ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ ..... Προβλήματα κ' ἐρωτήματα: Τὸ Μεγάλο Γεγονός.
ΛΙΛΗ ΙΑΚΩΒΙΔΗ ..... Πόλεμος — 28η (ποιήματα).
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΒΕΛΛΗΝΟΓΛΟΥ ..... Μέρες τοῦ Ἀπρίλη '41 (διήγημα).
ΕΦΗ ΑΙΛΙΑΝΟΥ ..... Πέρασε.. (ποίημα).
ΤΑΤΙΑΝΑ ΣΤΑΥΡΟΥ ..... Τὸ «λησμονηθὲν ἀπομεινάρι».
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΜΑΡΙΝΑΚΗΣ ..... Τὸ λουλούδι τῆς Χιροσίμα (ποίημα).
ΜΙΧ. Δ. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ ..... Ἐν τῇ ἐρήμῳ... (πεζὸ τραγούδι)
Γ. Θ. ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΣ ..... Σελίδες αὐτοβιογραφίας.
Η. HOGAN ..... Εἰσαγωγὴ στὸν «Σύγχρονο ἄνθρωπο».
ΜΕΡΟΠΗ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ..... Ἡ μαγεία τοῦ Ρήνου (ἐντυπώσεις).
ΠΟΣΕΙΔΙΠΠΟΣ (μεταφρ. ΒΑΣ. Ι. ΛΑΖΑΝΑΣ) ..... Ἡ Δωρίχα (ἐπίγραμμα).
ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ ..... Ἡ κίνηση τῶν ἰδεῶν: Ἡ λογικὴ τοῦ παραλογισμοῦ.
ΑΛΕΚΑ Δ. ΜΑΝΤΖΟΥΛΙΝΟΥ ..... Τὸ μυστήριο τῶν παθῶν τοῦ Ἰησοῦ στὸ Ὀμπεραμμεργκάου.
Ι. Δ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ..... Πορτραῖτα ἑνὸς τάφου (διήγημα).
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ ..... Μολυβιὲς στὸ περιθώριο.
ΓΙΑΝΝΗΣ Σ. ΚΩΤΣΑΔΑΜ ..... Ἡ Μακαριώτισσα.

Τὸ Δεκαπενθήμερο:

Τὰ Γεγονότα καὶ τὰ Ζητήματα (**Ι. Μ. Χατζηφώτης**: Ὁ Ἀλεξανδρινὸς Χρῖστος Ζερβός. — **Γιῶργος Πράτσικας**: Ὁ θάνατος τοῦ Ζὰν Ζιονό. — **Γ. Π.**: Σολζενίτσιν, βραβεῖο Νόμπελ Λογοτεχνίας 1970 (Βιογραφικά). — Ἐπικαιρότητες (**Γιῶργος Πράτσικας**: Καὶ πάλι ὁ Μωριάκ. — **Π. Γλέζ.**: Ἕνα πολὺ ἐνδιαφέρον βιβλίο. — **Ἠλίας Βενέζης**: Τὸ «Τάρπον Σπρίγκς». — **Κ.**: Ἡ εἰκονογράφηση τοῦ τεύχους.) — Τὸ Θέατρο (**Ἄλκης Θρύλος**: Β. Ἀνδρεόπουλου «Ἐ, Νοικοκυραῖοι». — Τζ. Σώντερς «Ἄρωμα λουλουδιῶν»). — Ἡ Μικρὴ Ἱστορία τοῦ Θεάτρου (**Στάθης Σπηλιωτόπουλος**: Ἡ Μαρία Ἀντουανέττα, θεατρόφιλη καὶ ἠθοποιός.) — Τὰ Βιβλία (**Γιάννης Χατζίνης**: Γ. Θέμελη «Ἡ ποίηση τοῦ Καβάφη — Διαστάσεις καὶ ὅρια».) — Πάνου Καραβία «Πάθος γραφῆς καὶ τὰ τοπία».) — Τὰ Νέα Βιβλία. — Περιοδικὰ κ' ἐφημερίδες. — Ἀλληλογραφία.

Εἰκόνες:

Chaïm Soutine: «Γκρούμ».

CHAÏM SOUTINE (1894-1943) «ΓΚΡΟΥΜ»

('Ελαιογραφία 0.98×0.80, ἔργο τοῦ 1927.)

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ ΜΔ' - 1970
ΤΟΜΟΣ
ΟΓΔΟΗΚΟΣΤΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ, 1 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1970

ΤΕΥΧΟΣ 1040

ΟΧΙ ΜΙΑ ΜΕΡΑ ΣΑΝ ΤΙΣ ΑΛΛΕΣ...

Τὴν προμηνούσανε πολλὰ σημάδια
τὸ καλοκαίρι τοῦ σαράντα.
Τὴ βλέπαμε νὰ ξημερώνει στὰ νερὰ τῆς Τήνου·
δὲν ἤτανε μιὰ μέρα σὰν τὶς ἄλλες.
Ὅλες οἱ μέρες ἔχουν τὸ πικρόγλυκο ἄρωμά τους
τὸ ὕφος τους καὶ τὴν περπατησιά τους
φέρνουνε στὸν καθένα μας μηνύματα προσωπικά·
ἔρχουνται μὲ ἄνθη ἢ μὲ σταυροὺς θανάτων·
ὅμως ἐκείνη ποὺ μᾶς πῆρε στρατιῶτες
δὲν ἤτανε μιὰ μέρα σὰν τὶς ἄλλες.

Τὰ παλαιὰ βιβλία τῶν σχολείων,
οἱ τελετές, οἱ παρελάσεις, οἱ σημαῖες,
ὁ καβαλλάρης γέρος τοῦ Μωριᾶ
ἀπὸ ψηλὰ τοὺς Ἕλληνες ἐπιθεωρώντας
οἱ μαρμαρένιοι ἀγωνιστὲς στὸ Πάρκο ποὺ κοιτάζουν
στὰ νέφη, πόσα σχέδια πῆρε ὁ χάρτης
ὁ ἑλληνικὸς μέσα ἀπὸ τοὺς αἰῶνες·
ὅλ' αὐτὰ βέβαια μᾶς τὴν προμηνοῦσαν·
μὰ ἔτσι ὅπως τὴ δεχτήκαμε, σὰν αἷμα
καινούριο, σὰ μιὰν ἄλλη ἀφὴ τῆς ζωῆς μας·
ὅπως τὴν ἀνασάναμε στὸν ἀέρα,
στῆς μάνας τὸ ἐπιφώνημα, στὸ βλέμμα
τοῦ διπλανοῦ μας, στ' ἀνακράσματα τῶν γέρων
ποὺ ἐβγαίνανε στὶς πόρτες δακρυσμένοι
καὶ στὰ χρυσὰ μαλλιὰ τοῦ Ἄη - Δημήτρη,

τότε τὴν καταλάβαμε, τότε εἴπαμε :
«ὄχι μιὰ μέρα σὰν τὶς ἄλλες».

«Ἀνοῖχτε τὰ παράθυρα», φώναξαν ὅλες
σὰν κουρδισμένες ἀπὸ μιὰ βουὴ οἱ σειρῆνες,
«ἀνοῖχτε καὶ κοιτᾶτε σὰ γιὰ πρώτη
φορὰ τὸν ἄπλετο τετράπλατο οὐρανό σας,
κοιτᾶξτε τοὺς δικούς σας, καὶ τὰ μόνιμα
στοιχεῖα τῆς καθημερινότητάς σας»!

Ἄνοιξα τὰ παράθυρα κι' ὁλόκληρος
ὁ οὐρανὸς μπῆκε στὴν κάμαρά μου
ἀλλὰ δὲν ἦταν ἄδειος : κουβαλοῦσε
κάτι παράξενα πουλιὰ μὲ τρελλὰ χρώματα,
κάτι πουλιά, ποὺ τἄλεγαν «ἐλπίδα»,
«φόβο καὶ ζωὴ» καὶ «θάνατο» καὶ «δαφνοκλάδια»·
κι' ἀνάμεσό τους τρέχαν ἀεροπλάνα.

Ἤθελα κάποιος νὰ μιλοῦσε μου, μὰ οἱ Ἕλληνες
δὲν εἶχαν λόγια, πιά, θαρρεῖς, μάτια μονάχα,
κι' οἱ φωνές τους ἀκούονταν μακρυάθε
νὰ συντροφεύουν ρυθμικὰ τὰ τηλεβόλα
ποὺ ἔσπερναν στὸν τετράπλατο οὐρανό μας
ἄσπρα λουλούδια ἀπὸ καπνούς : τὴν ἄμυνά μας.

Τότε κατάλαβα πὼς ζοῦσα στὴν Ἑλλάδα.

Ἄ, δὲν εἶναι σκοπός, τραγούδι δὲν ὑπάρχει,
ἄλλη ἀποκάλυψη δὲ βρῆκα σὰν καὶ τούτη
ποὺ σὲ κάνει νὰ σκύψεις, νὰ χαϊδέψεις
τὸν τοῖχο τοῦ γειτονικοῦ σπιτιοῦ σου
σὰ νἄταν τοῖχος ἐκκλησιᾶς, καὶ τὴν κολώνα
τοῦ τηλεγράφου ν' ἀγκαλιάσεις, καὶ νὰ πάρεις
τοὺς δρόμους καὶ νὰ βλέπεις ὅλα γύρω
σὰ νὰ σοῦ χαρίσανε, σὰν ἀπὸ πάντα νἄταν
καταδικά σου, δίχως νὰ τὸ ξέρεις,
ὅλα δικά σου, ἀτομική σου περιουσία,
ἀπ' τὰ παμπάλαια μάρμαρα τοῦ Παρθενώνα
ὡς τὸν Ἅγιο-Λευτέρη στὴ Μητρόπολη
κι' ἀπ' τὶς γαζίες ποὺ ξεχειλοῦσαν στὴν καρδιά μας
ὡς τὰ κατεβατὰ ρολλὰ τῶν μαγαζιῶν.

Αὐτὰ τὰ δῶρα μᾶς τὰ χάρισαν, Δευτέρα

τὰ ξημερώματα, σὲ μήνα καὶ σὲ χρόνο
ποὺ γιὰ νὰ δηλωθεῖ, δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἀριθμούς.
Κι' ὅ,τι ἦταν πλούσιο καὶ φτωχὸ στὴν Ἕρμη Χώρα,
κι' ὅ,τι ἦταν σκόρπιο, ἀνώνυμο, χαμένο μέσ' στὸ σύνολο,
ἀσύνδετο μὲ ἰδέες, αἰσθήματα κι' ἀξίες,
ἐπιγραφές, τοποθετήσεις, προβολές,
ριζώθηκε μέσ' στὴν καρδιά μας σὰν ἀγκάθι
πόνου, ὡς μήνυμα πὼς ἂν τὸ χάσουμε, δὲν ἔχει
γιὰ μᾶς ἐλπίδα ὁ οὐρανός, δὲν ἔχει ἔλεος,
καὶ πὼς ὁ κεραυνός του θἄταν ὄχι μόνο
πὼς πλέον μέλλον δὲν μᾶς ἀπομένει
μὰ πὼς θὰ χάναμε κι' αὐτὸ τὸ παρελθόν.

«Ψωμί, κρασί», φώναξα τότες μὲ τοὺς ἄλλους,
«ἑλληνικὸ ψωμί, γιὰ μᾶς θὰ μείνεις
ὁλάκερο, δὲ θὰ σὲ μοιραστοῦμε
μὲ τὸν ἀλλόφυλλο συμποσιαστή·
ἡ ὄρεξή μας εἶναι ἀχόρταγη γιὰ τὰ δικά μας,
ψωμὶ τοῦ φούρνου, τοῦ στρατόπεδου, τοῦ ἀντίσκηνου,
κρασὶ τῶν ἀμπελιῶν μας, γῆ τῆς γῆς μας»!
Κι' ὅποιος δὲν εἶχε δάκρυα, ποῦ τὰ βρῆκε;
Κανεὶς δὲν ξέρει, πάρεξ ὁ Θεός...

Μᾶς κράζαν οἱ φυτεῖες τῶν ἀποχρυσωμένων φθινοπώρων
τὸ Αἰγαῖο ποὺ χάϊδευε καὶ χάϊδευε τὴν Ἑλλη,
τ' ἄστρα σου, καλοκαίρι τοῦ σαράντα,
πλῆθος περίφοβα ἄστρα, ποὺ σημειώναν
τὶς παγιδευτικὲς προετοιμασίες τοῦ Χάρου
τὰ χιόνια στοιβαγμένα ἀκόμη πίσω ἀπὸ τὰ νέφη,
τῶν δυνατῶν ἀρχόντων τὰ καπρίτσια,
τὶς τρέλλες τῶν μεγάλων, τὰ καράβια
ποὺ θὰ βουλιάζαν μὲ φορτία ψυχῶν,
κι' ἀπ' τὴν πατρίδα μας τὰ σηκωμένα χέρια
πρὸς τὶς κορφὲς τῶν βοριανῶν βουνῶν —
μᾶς κράζαν ὅλ' οἱ ἀνέμοι, μὰ δὲν εἴμαστε
παρὰ ἄνεμος κι' ἐμεῖς, φούρια ζωῆς,
κανένας κανενὸς πλέον δὲν εἴμαστε,
παρὰ ὅλοι σὲ μιὰ χούφτα γῆς ἀνήκαμε.
Ὅλοι — κι' ἡ γῆ ἦταν τῆς Ἐλευτεριᾶς...

Ἀθήνα, 25 τοῦ Ὀκτώβρη 1956 ΑΝΤΡΕΑΣ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ

Σημ.: Θυμᾶμαι, ζωηρά, σὰν κι' αὐτὴ τὴ στιγμή, πῶς ἔ-γραφα αὐτοὺς τοὺς στίχους, ἐδῶ καὶ δεκατέσσερα χρόνια. Ἡ

τότε Διεύθυνση τοῦ Ε.Ι.Ρ. μοῦ εἶχε ἀναθέσει νὰ γράψω καὶ νὰ πῶ τὸν πανηγυρικὸ γιὰ τὴν 28η Ὀκτωβρίου. Δὲν ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ εἶχα ἀγγίξει ρητορικὰ τὸ μεγάλο αὐτὸ θέμα ποὺ στάθηκε, γιὰ ὅλους μας, τότε, τόσο καθολικὰ ἐθνικὸ μὰ συνάμα τόσο προσωπικό. Ξαφνικά, ὅλα ὅσα ἀναδευόνταν μέσα μου γιὰ νὰ γίνουν λόγια, πῆραν τὸν συνειρμὸ τῶν παραπάνω εἰκόνων. Στὸ γραφεῖο μου,στὸ Ε.Ι.Ρ., μαζὶ μὲ ἄλλους συναδέλφους, ἐργαζόταν μιὰ ψηλή, ὡραία, ἀμαζονικὴ κοπέλλα — δακτυλογράφος. Κάθησα σιμά της καὶ τὴν παρακάλεσα νὰ τῆς ὑπαγορεύσω αὐτοὺς τοὺς συνειρμοὺς τῆς Μεγάλης Ἡμέρας. Ἔτσι, ὅπως στροβιλιζόνταν στὸ νοῦ μου, πέρασαν στὸ χαρτὶ τῆς γραφομηχανῆς — καὶ τὴν ἄλλη ἡμέρα τοὺς διάβασε ὁ καλλιτέχνης τοῦ θεάτρου καὶ ἀγαπητὸς φίλος Μῆτσος Λυγίζος στὴν ἑορταστικὴ συγκέντρωση τῶν ὑπαλλήλων τοῦ Ε.Ι.Ρ. Ἐκείνη ἡ κοπέλλα, μοῦ εἶχε φανεῖ ἐκείνη τὴ στιγμή, πὼς ἦταν ἡ ἑλληνικὴ ψυχή, ἡ ἑλληνικὴ σεμνὴ ἀντρειοσύνη. Τὸ γραφομηχανόγραφο ἐκεῖνο χάθηκε στὸν ὄγκο τῶν ἀκατάστατων χαρτιῶν μου καὶ μὲ πολὺ κόπο τὸ βρῆκα καὶ τὸ τράβηξα μέσα ἀπὸ τὴν κρύα λησμονιά του. Καὶ ζητῶ συγγνώμη ἂν ἀναφέρουμαι σ' ἕνα τόσο ὑποκειμενικὸ μικροζητηματάκι. Εἶναι ἴσως γιατὶ ἡ ἐπανεύρεση αὐτῆς τῆς συνειρμικῆς ἀνα δρομῆς στὴν ἡμέρα τοῦ ΟΧΙ, μοῦ ξάναφε πάλι τὴν πρώτη καὶ ἀνεπανάληπτη συγκίνηση... — Α. Κ.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ Κ' ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΓΕΓΟΝΟΣ*

Ἡ ἐντολὴ τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν δὲν μὲ καλεῖ ἁπλῶς νὰ ἐκφωνήσω ἕναν πανηγυρικὸ ἀπὸ τὸ βῆμα τοῦτο,— τὸ ἀνώτατο πνευματικὸ βῆμα τῆς χώρας. Μὲ ὑποχρεώνει ν' ἀνέβω στὴν ὑψηλότερη, ἔπειτ' ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα, ἑλληνικὴ κορυφὴ κι ἀπὸ κεῖ νὰ συλλάβω, νὰ ἐρευνήσω καὶ νὰ ἀποτιμήσω ἕνα γεγονὸς ποὺ εἶχε τὴν πιὸ ἀποφασιστικὴ ἀξία γιὰ τὴ ζωή μας, γιὰ τὴ συγκροτημένη πολιτεία μας, γιὰ τὸ ἔθνος μας, γιὰ τὴ φυλὴ τῶν Ἑλλήνων, τὴν πανάρχαια ἀλλὰ καὶ πάντα νέα αὐτὴ φυλή. Βέβαια, στὴ δύσκολη αὐτὴ ἀνάβαση πρὸς τὴν 28η Ὀκτωβρίου τοῦ 1940 ἔρχομαι τελευταῖος ἔπειτα ἀπὸ ἕνα πυκνὸ πλῆθος ἱστορικῶν καὶ μελετητῶν ἀλλὰ καὶ ρητόρων ποὺ ἔγιναν χρονικογράφοι καὶ ὑμνητὲς τῆς θαυμαστῆς αὐτῆς ὥρας τῆς ἱστορίας μας. Ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἀπόσταση τῶν 29 χρόνων ποὺ ἔχουν περάσει, καὶ ὁ μελετητὴς καὶ ὁ ἐγκωμιαστὴς μποροῦν νὰ δοῦν καλύτερα τὸ μέγα κατόρθωμα, νὰ τὸ δοῦν στὶς πραγματικές του διαστάσεις. Κ' ἐνῶ, μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ὅλα μικραίνουν καὶ χάνουν τὴν πρώτη τους λάμψη, σήμερα, στὸ φῶς τῆς ἔρευνας ποὺ καταλήγει σὲ συμπεράσματα ἀφοῦ πρῶτα ἐπιμείνει πολὺ καὶ στὰ κείμενα τῆς ἄλλης ὄχθης, στὰ ἐπίσημα ἔγγραφα, στὶς μυστικὲς ἐκθέσεις πρεσβευτῶν καὶ μυστικῶν πρακτόρων, στὰ ἀπομνημονεύματα καὶ στὰ ἡμερολόγια τῶν προσώπων ἐκείνων ποὺ εἶχαν ὑπεύθυνη θέση στὸ ἐχθρικὸ στρατόπεδο, ἡ 28η Ὀκτωβρίου, στὸ φῶς αὐτό, παρουσιάζει ἄλλο μέγεθος, τοποθετεῖται πολὺ ὑψηλότερα, ἀλλὰ καὶ μέσα σ' ἕνα πλέγμα κινδύνων ποὺ δὲν

* Πανηγυρικὸς λόγος στὴ συνεδρίαση τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τῆς 27ης Ὀκτωβρίου 1969.

μπορούσαμε καὶ δὲν θέλαμε νὰ τοὺς παραδεχτοῦμε, σχεδὸν τοὺς ἀγνοούσαμε, ἐμεῖς οἱ ἀνεύθυνοι, ἐμεῖς ὁ λαός, νέοι καὶ ἡλικιωμένοι, ἄντρες καὶ γυναῖκες, ὅταν ἐσπεύδαμε στὰ σύνορα ἢ ὀργανώναμε τὸ ἐσωτερικό μας μέτωπο, τὴν ἀπαραίτητη αὐτὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν καλὴ ἔκβαση κάθε πολέμου.

Φυσικά, δὲν πρόκειται νὰ ἐξιστορήσω γνωστὰ γεγονότα, μολονότι γνωρίζω ὅτι ἡ ἀναδρομὴ σὲ ἐθνικοὺς θριάμβους πάντα παρακολουθεῖται μὲ ὑπερηφάνεια ὅπως ἡ ποίηση τῆς θείας λειτουργίας ποτὲ δὲν μᾶς κουράζει καὶ πάντα ἀκούγεται μὲ εὐλάβεια. Νομίζω, λοιπόν, ὅτι οὔτε γιὰ τὸν ἀκροατὴ ἡ ἐπανάληψη θὰ ἦταν ἐνοχλητικὴ οὔτε γιὰ τὸν ὁμιλητὴ κίνδυνος. Καὶ θὰ τὴν ἀποτολμούσαμε, ἂν δὲν εἴχαμε νὰ προσκομίσουμε νέα στοιχεῖα καὶ προπάντων ἂν δὲν ἐπιθυμούσαμε νὰ καθορίσουμε ἕναν ἀπὸ τοὺς πρώτους παράγοντες τῆς ἀποτελεσματικῆς ἀντίστασης: τὴ συμμετοχὴ στὸν ἀγώνα τοῦ κόσμου τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης, τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων, τῶν Ἑλλήνων λογοτεχνῶν, τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν, τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου μὲ τοὺς συγγραφεῖς καὶ μὲ τοὺς ἠθοποιούς του σὲ μιὰν ὡραία καὶ μοναδικὴ συνεργασία, —μιὰ συμμετοχὴ ποὺ νομίζω ὅτι δὲν ἔχει ἀρκετὰ ὑπογραμμιστεῖ καὶ κυρίως δὲν ἔχει ἑρμηνευθεῖ ὡς βαθύτερη καὶ πολύτιμη ἐθνικὴ δύναμη.

Ἀνάγκη ὅμως μὲ λίγους ἀριθμοὺς νὰ θυμίσω τὸν ἄνισον ἀγώνα ποὺ ἐδέχτηκε ὁ ἑλληνικὸς λαός. Οὔτε κὰν μὲ λίγους ἀλλὰ μὲ δυὸ μόνον ἀριθμούς: 115 ἦταν τὰ ἀεροπλάνα ποὺ διαθέταμε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1940, κι αὐτά, τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτά, παλαιὰ καὶ ἀρκετὰ σχεδὸν ἄχρηστα ἢ μὲ πολὺ μικρὴ ἀπόδοση· ἐνῶ ἡ Ἰταλία εἶχε 400 ἀεροπλάνα τελευταίου τύπου καὶ μὲ καταπληκτικὴ ὑπεροχὴ στὴ μαχητική τους ἱκανότητα. Συντριπτικὴ ἦταν ἡ ὑπεροχὴ τῶν Ἰταλῶν καὶ σὲ ἅρματα μάχης καὶ σὲ ἄλλα μηχανοκίνητα μέσα, ὅπως καὶ σὲ πεζικὸ καὶ ἰδίως σὲ πυροβολικό. Καὶ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι τὸ ἑλληνικὸ ναυτικὸ εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει ἕνα ἰσχυρότατο στόλο, πού, μαζὶ μὲ τὰ πολεμικὰ σκάφη ἐπιφανείας, διέθετε περισσότερα ἀπὸ 150 ὑποβρύχια γιὰ τὸν ἔλεγχο τῶν πολεμικῶν μας μετακινήσεων. Ὅλ' αὐτὰ πολὺ καλὰ τὰ ἐγνώριζε ἡ ἑλληνικὴ στρατιωτικὴ ἡγεσία, τὰ ἐγνώριζε καὶ ἡ πολιτική μας ἡγεσία, ποὺ χωρὶς κανένα δισταγμὸ εἶπε ἐκεῖνο τὸ θαυμάσιο «Ὄχι» καί, ὅπως διαλάλησαν ἐπίσημα χείλη ἢ ὅπως ἀναγνωρίζεται σὲ ἐκθέσεις καὶ σὲ ἀπομνημονεύματα, ἐπρόσφερε στὸν ὅλον ἀγώνα γιὰ τὴν ἐλευθερία ὑπηρεσία ἀνεκτίμητη, σὲ ὥρα μάλιστα μεγάλων ἀπογοητεύσεων ἀπὸ τὶς ραγδαῖες νίκες τοῦ Ἄξονος. Ὁ πόλεμος τοῦ 1940 -- 41 (μὲ τὴν Ἰταλία πρῶτα, μὲ τὴ Γερμανία ἔπειτα) ἐκράτησε 216 ἡμέρες, ἐνῶ ξέρουμε μέσα σὲ πόσο μικρὸ χρονικὸ διάστημα κατέρρευσε ἡ Γαλλία. Ἀλλὰ 15 ἡμέρες ἔπειτ' ἀπ' τὶς 28 Ὀκτωβρίου, τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου γιὰ τὴν Ἑλλάδα εἶχε ἀλλάξει τόσο, —κι αὐτὸ τὸ ἐμάθαμε πολὺ ἀργότερα,— ὥστε κι ὁ πιὸ πολεμικὸς λαὸς θὰ ἐπάθαινε πανικό. Στὶς 12 Νοεμβρίου τοῦ 1940, —τὸ βεβαιώνουν τὰ ἐπίσημα στοιχεῖα, — εἶχε κριθεῖ ὁ πόλεμος, ὁ δικός μας πόλεμος. Οἱ ἐχθροὶ τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦταν πιὰ τὰ 40 ἑκατομμύρια τῶν Ἰταλῶν ἢ τὰ «ἑπτὰ ἑκατομμύρια λογχῶν» τοῦ Μουσσολίνι. Τὰ 40 ἑκατομμύρια εἶχαν γίνει 120, γιατὶ στὶς 12 Νοεμβρίου ὁ Χίτλερ ἀπεφάσισε νὰ μᾶς ἐπιτεθεῖ καὶ ὑπέγραψε τὴν ὑπ' ἀριθ. 18 Ὁδηγία γιὰ τὰ ἀνώτατα στελέχη του, ποὺ ἀργότερα συμπληρώθηκε μὲ ἄλλη Ὁδηγία, τὴν ὑπ' ἀριθ. 20, γιὰ νὰ καθοριστεῖ τὸ σχέδιο ἐπιθέσεως στὶς λεπτομέρειές του καὶ νὰ πάρει τὸ ὄνομα «Μαρίτα». Τότε, τὸ Νοέμβριο τοῦ 1940, ἐμεῖς ἀμφιβάλλαμε, ἐλπίζαμε, προσπαθούσαμε νὰ μένουμε σὲ ἄψογη οὐδετερότητα καὶ νὰ διατηρήσουμε καλὲς σχέσεις μὲ τὴ Γερμανία. Καὶ τὴν προσπάθεια αὐτὴ τὴν ἀναγνωρίζει ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γερμανίας στὴν Ἀθήνα πρίγκιψ φὸν Ἔρμπαχ στὴ μυστική του ἔκθεση τῆς 15ης Νοεμβρίου 1940, καὶ χαρακτηρίζει ἄψογη τὴ στάση τῶν Ἀθηναίων ἀπέναντι τῶν Γερμανῶν ὑπηκόων [1].

Ὡστόσο, δὲν ἔχουμε μόνο τὴν ἀπόφαση τοῦ Χίτλερ ποὺ ἄλλαξε πιὰ τὴ βάση τοῦ πολέμου. Ἔχουμε καὶ τὴν ἐπιμονὴ τοῦ Ντοῦτσε, —ποὺ φυσικὰ δὲν μᾶς εἶχε γίνει γνωστὴ τότε,— τὴν ἐπιμονή του νὰ συνεχίσει τὸν πόλεμο, παρὰ τὶς ἀλλεπάλληλες ἀτυχίες

1. Ἡ μυστικὴ ἔκθεση τοῦ Γερμανοῦ διπλωμάτη, εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πολλὰ στοιχεῖα ποὺ προσφέρει τὸ ἔργο τοῦ κ. Θεοφ. Παπακωνσταντίνου «Ἡ μάχη τῆς Ἑλλάδος 1940 - 41 ».

τοῦ στρατοῦ του, ποὺ γιὰ μιὰ στιγμὴ τὸν ἔκαμαν νὰ σκεφτεῖ ὅτι μὲ τὴ μεσολάβηση τῆς Γερμανίας θὰ μποροῦσε νὰ συμβιβαστεῖ μὲ τοὺς Ἕλληνες, ἔχουμε καὶ τὴ νέα κινητοποίηση τῶν δυνάμεών του, τὴν ἀποστολὴ κι ἄλλων μεραρχιῶν στὴν Ἀλβανία καὶ τὴ μεγάλη προπαρασκευὴ γιὰ τὴν ἀνάκτηση ἐδαφῶν καὶ γοήτρου μὲ τὴν ἔγκριση νέων πολεμικῶν σχεδίων, μὲ τὶς ἀπειλὲς καὶ μὲ τὶς ἐκκλήσεις του σὲ στενοὺς συνεργάτες του, σὲ ἀρχηγοὺς ἐπιτελείων, σὲ στρατηγούς, ὅπου ἐνόμιζε ὅτι εἶχε καμφθεῖ τὸ φρόνημα τοῦ στρατοῦ καὶ εἶχε ἀρχίσει ἡ ἡττοπάθεια. Ἀπὸ ἀξιόπιστη ἰταλικὴ πηγή, ἀπὸ τὴν « Storia della guerradi Grecia» τοῦ Τσέρβι, μαθαίνουμε: Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1941 οἱ ἰταλικὲς δυνάμεις στὴν Ἀλβανία ἦταν 10.613 ἀξιωματικοί, 261.850 ὑπαξιωματικοὶ καὶ ὁπλῖτες, 7.563 αὐτοκίνητα καὶ 32.871 ζῶα. Ἀλλὰ καὶ πάλι ὁ Μουσσολίνι πολὺ ἀνησυχεῖ καὶ γράφει στὸν ἀρχηγὸ τοῦ Γεν. Ἐπιτελείου Οὖγκο Καμπαλλέρο ποὺ βρίσκεται στὴν Ἀλβανία, —ὁ πρῶτος ἐπιτελάρχης τοῦ πολέμου Μπαντόλιο ἔχει προκαλέσει τὴ δυσμένεια τοῦ Ντοῦτσε καὶ ἔχει ἀντικατασταθεῖ,— τοῦ γράφει καὶ μὲ τὸν τόνο τῆς ἐπιστολῆς του τὸν ἀφήνει πολλὰ νὰ ἐννοήσει:

«Ἀγαπητὲ Καμπαλλέρο: Πρὶν ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ θὰ ἔχετε ὁρίσει γιὰ τὶς ἐπιχειρήσεις, νὰ συγκαλέσετε ὅλους τοὺς διοικητὰς σωμάτων καὶ μεραρχιῶν ποὺ θὰ λάβουν μέρος σ' αὐτὲς καὶ νὰ τοὺς ἀνακοινώσετε τὰ ἑξῆς: α) Ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴν ἐπίθεση θὰ μπορέσει καὶ πρέπει ν' ἀλλάξει τὴν κατάσταση προπάντων ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ ἠθικοῦ. Ἑξήντα ἡμέρες εἴμαστε ἄκμων· τώρα πρέπει νὰ γίνουμε σφύρα· β) Ἡ ἐνέργεια αὐτή, ποὺ ἐπιβάλλεται νὰ ὀργανωθεῖ καὶ νὰ γίνει μὲ ἐξαιρετικὴ δραστηριότητα, πρέπει νὰ ματαιώσει κάθε ἀφορμὴ γιὰ παγκόσμιο ψήφισμα εἰς βάρος τοῦ ἰταλικοῦ στρατιωτικοῦ γοήτρου, ποὺ ἤμουν, εἶμαι καὶ θὰ εἶμαι θερμότατος ὑπερασπιστής· γ) Ἡ Γερμανία εἶναι ἕτοιμη νὰ στείλει μιὰ μεραρχία στὴν Ἀλβανία, ἐνῶ προετοιμάζει στρατὸ γιὰ νὰ ἐπιτεθεῖ στὴν Ἑλλάδα, τὸν Μάρτιο, ἀπὸ τὴ Βουλγαρία. Ἐπιθυμία μου καὶ πεποίθησή μου εἶναι ὅτι, μὲ τὴν ἡγεσία σας καὶ μὲ τὴν ἀξία τῶν στρατευμάτων μας, θὰ γίνει περιττὴ ἡ ἄμεση βοήθεια τῆς Γερμανίας στὸ ἀλβανικὸ μέτωπο· δ) Ὁ ἰταλικὸς λαὸς περιμένει μὲ ἀγωνία ν' ἀλλάξει κατεύθυνση ὁ ἄνεμος. Δὲν ἔχω νὰ προσθέσω ἄλλο τίποτα, ἐκτὸς ἀπὸ τοῦτο: τὴν παραμονὴ τῆς ἐπιθέσεως νὰ βρίσκεστε στὸ πιὸ κατάλληλο σημεῖο τοῦ μετώπου γιὰ τὴν παρακολούθησή της καὶ νὰ μείνετε ἐκεῖ ὥσπου νὰ ὁλοκληρωθεῖ. Οἱ μάχες τῶν σημερινῶν στρατῶν, ἐπειδὴ μποροῦν νὰ διευθύνονται ἀπὸ μακρυά, εἶναι παραπολὺ περίπλοκες.»

Ἀλλὰ καὶ πάλι δὲν κατορθώνουν νὰ κρατηθοῦν στὶς θέσεις τους οἱ ἰταλικὲς δυνάμεις, οὔτε στὸν τομέα τῆς περίφημης μεραρχίας «Τζούλια», κι ὁ Καμπαλλέρο στέλνει τὸ ἀκόλουθο μήνυμα στὸ διοικητή της στρατηγὸ Τζιρόττι:

«Ἡ «Τζούλια» ἔχει κάμει τὸ χρέος της. Εἴμαστε εὐχαριστημένοι, μολονότι ἀναδιπλώθηκε. Τώρα ἔρχονται νέες δυνάμεις καὶ μέρος αὐτῶν τῶν δυνάμεων βρίσκεται κιόλας στὸ Μπεράτι. Εἶναι ἀνάγκη νὰ κλειστεῖ τὸ ἄνοιγμα. Ἂν σπάσουν πάλι οἱ γραμμές μας, δὲν θὰ κρατήσουμε πιά. Τὸ ἀπαιτεῖ ἡ πατρίδα! Πρέπει νὰ γίνει· κι ἂν ἀκόμα χρειαστεῖ νὰ πεθάνουμε, θἄρθω κ' ἐγὼ νὰ πεθάνω μαζί σου. Κάμε τὴν τελευταία αὐτὴ προσπάθεια. Σοῦ τὸ ζητῶ ἐν ὀνόματι τῆς Ἰταλίας. Εἶμαι βέβαιος ὅτι σὲ λίγες ἡμέρες θὰ εἶσαι εὐχαριστημένος γιατὶ θὰ φτάσουμε στὴ νίκη. Οἱ ἐνισχύσεις ἔρχονται καὶ θὰ πᾶτε νὰ ξεκουραστῆτε. Θ' ἀνασυγκροτήσουμε μιὰ ὡραία «Τζούλια», τώρα ὅμως εἶναι ἀνάγκη νὰ κρατήσουμε.»

Ἀλλὰ ὁλοκάθαρη ὁμολογία τῆς ἑλληνικῆς νίκης ἔχουμε σ' ἕνα ἀκόμη ἰταλικὸ σημαντικὸ κείμενο, στὸ «Journal politique» τοῦ κόμητος Τσιάνο. Ἀξίζει νὰ διαβάσουμε λίγες γραμμές του, —κείμενο τῆς 16ης Ἰανουαρίου τοῦ 1941:

«Ὁ Ντοῦτσε εἶχε συνομιλία μὲ τὸν Καμπαλλέρο. Εἶναι σκυθρωπὸς καὶ ἀπαισιόδοξος. Τὸ μέτωπο δὲν ἔχει ἀκόμα σταθεροποιηθεῖ παρὰ τὶς σημαντικὲς ἐνισχύσεις καὶ τὰ ἐφόδια ποὺ ἐστείλαμε. Τὸ στρατιωτικὸ πρόγραμμα ἔχει ἀποτύχει ἐντελῶς. «Πολιτικῶς», μοῦ λέει ὁ Ντοῦτσε, τὸ ἑλληνικὸ ζήτημα ἦταν ἕνα ἀριστούργημα. Ἐπετύχαμε ν' ἀπομονώσουμε αὐτὴ τὴ χώρα καὶ νὰ κάνουμε νὰ ἔχει μόνη πόλεμο μαζί μας. Ἀλλὰ ὁ στρατὸς ἐχρεωκόπησε ἐντελῶς». «Στὸ μέτωπο τῆς Κλεισούρας, —συνεχίζει ὁ Τσιάνο,— νέα ἐπίθεση τῶν Ἑλλήνων. Ἂς

εὐχηθοῦμε νὰ κρατήσουν οἱ στρατιῶτες μας.»(2)

Ἂν σταχυολογούσαμε πληροφορίες καὶ κρίσεις ἀπὸ ὅλα ἢ ἀπὸ τὰ περισσότερα ἀπομνημονεύματα Ἰταλῶν στρατηγῶν, πολιτικῶν ἢ διπλωματῶν, —τοῦ Βισκόντι Πράσκα, τοῦ Πρίκολο, τοῦ Ἰταλοῦ πρεσβευτοῦ στὸ Βερολῖνο Ἀλιφιέρι, τοῦ Μπαντόλιο, — θὰ ἀκούγαμε κι ἀπὸ ἄλλες ξένες φωνὲς ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἐγκώμια γιὰ τὸν Ἕλληνα στρατιώτη, γιὰ τὴν παλληκαριά του καὶ γιὰ τὴν καλωσύνη του. Καὶ τὴν πιὸ πρόχειρη σύγκριση κειμένων ἂν ἐκάναμε, θὰ βλέπαμε πόσο φειδωλοὶ σὲ ἐπαίνους εἶναι οἱ Ἕλληνες ἀπομνημονευματογράφοι. Ἂς ὑποχωρήσουμε ὅμως σὲ μιὰ μόνο ἐξαίρεση κι ἂς διαβάσουμε μιὰ σελίδα Ἄγγλου ἀνταποκριτῆ: «Ὁ ἑλληνικὸς στρατός, —γράφει ὁ Davil Walker, — πολέμησε μὲ τὴν ξιφολόγχη. Τοῦτο ἐπροκάλεσε τὴν ὀργὴ τῶν Ἰταλῶν (ποὺ εἶχαν θανάσιμο φόβο γιὰ τὸ κρύο ἀτσάλι) καὶ ὁλόκληρος ὁ ἰταλικὸς τύπος ἐχαρακτήριζε τὴν ξιφολόγχη «βάρβαρο ὅπλο». Ἦταν ὅμως σχεδὸν τὸ μόνο ὅπλο ποὺ εἶχαν οἱ Ἕλληνες: αὐτὴν καὶ μερικὰ πρώτης τάξεως ὀρειβατικὰ κανόνια. Ὁ Ἕλλην στρατιώτης ἐπολέμησε μὲ τὴν ἄγρια μανία τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ὑπερασπίζεται τὴ γῆ του. Δὲν μποροῦσε νὰ γίνει λόγος γιὰ παράδοση. (Ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων αἰχμαλώτων σ' ὁλόκληρη τὴν ἐκστρατεία ἦταν ἐλάχιστος). Ἴσως ὅμως ἡ μεγαλύτερη ἀξία του εἶναι στὸ ὅτι, μέσα σ' ὅλη αὐτὴ τὴν ἀγριότητα, ποτὲ δὲν ἔχασε τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου. Ἤμουνα συχνὰ μάρτυς τῆς παραδόσεως μιᾶς ἰταλικῆς μονάδας ποὺ εἶχε κυκλωθεῖ. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἔπεφταν αἰχμάλωτοι οἱ Ἰταλοί, οἱ Ἕλληνες συμπεριεφέροντο μᾶλλον ὅπως συμπεριφέρονται σὲ δυστυχεῖς παρὰ σὲ ἐχθρούς. Πόσες φορὲς δὲν εἶδα Ἕλληνες στρατιῶτες νὰ δίνουν τὰ τελευταῖα τους τσιγάρα καὶ τὴ μικρὴ μερίδα τοῦ ψωμιοῦ τους σὲ Ἰταλοὺς ποὺ εἶχαν αἰχμαλωτισθεῖ. Γιατὶ ὁ Ἕλλην, μολονότι ἔβλεπε τὸν Ἰταλὸ στρατιώτη μὲ περιφρόνηση, δὲν αἰσθανόταν γι' αὐτὸν ὡς ἄνθρωπο μῖσος. Ὅλο τὸ μῖσος τους οἱ Ἕλληνες τὸ κρατοῦσαν γιὰ τὸν Μουσσολίνι καὶ τὸν κόμητα Τσιάνο, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ εἶχαν ρίξει τὸν ἰταλικὸ στρατὸ στὸν πόλεμο. Καὶ τοῦτο φαινόταν ἀπὸ τὰ τραγούδια ποὺ ἔλεγαν ἐνῶ ἔκαναν τὴν προέλασή τους.»(3)

Θὰ μπορούσαμε νὰ προσκομίσουμε κι ἄλλες τέτοιες μαρτυρίες, ἀλλὰ προσπάθειά μας εἶναι νὰ δείξουμε, μὲ κείμενα τῆς ἄλλης ὄχθης, τῆς ἐχθρικῆς, ὅτι μένουν ἀμετακίνητα τὰ δυὸ βασικά μας συμπεράσματα: ὅτι ὁ κίνδυνος ποὺ μᾶς ἀπειλοῦσε πιὰ ἀπὸ τὶς 12 Νοεμβρίου τοῦ 1940 μὲ τὴν ἀπόφαση τοῦ Χίτλερ νὰ μᾶς ἐπιτεθεῖ ἦταν θανάσιμος, ἀλλὰ καὶ ὅτι νικούσαμε μολονότι ἡ Ἰταλία ἐξακολουθοῦσε νὰ στέλνει σοβαρὲς ἐνισχύσεις στὴν Ἀλβανία. Στὸ ἕνα τουλάχιστον ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ συμπεράσματα δὲν μποροῦσε νὰ καταλήξει τότε ἡ ἑλληνικὴ ἡγεσία, γιατὶ δὲν εἶχε τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχουμε τώρα. Ἀλλὰ κι ἂν κατόρθωνε νὰ πληροφορηθεῖ καὶ τὴν ἀπόφαση τοῦ Χίτλερ καὶ τὴν ἐπιμονὴ τοῦ Ντοῦτσε, πάλι δὲ θ' ἄλλαζε τὴ δραματικὴ πορεία τοῦ ἔθνους πρὸς τὴ θυσία γιὰ τὴν ἐλευθερία. Ὁ Γερμανὸς πρεσβευτὴς πρίγκιψ φὸν Ἔρμπαχ, στὴ μυστικὴ ἔκθεση ποὺ ἐμνημονεύσαμε, γράφει:

«Ὁ Μεταξᾶς ἔδωσε τὴ μόνη ἀπάντηση ποὺ μποροῦσε νὰ δώσει, δηλαδὴ νὰ θεωρήσει τὸ τελεσίγραφο κήρυξη πολέμου. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν ἔχουν θέση οἱ ψευδαισθήσεις. Ἂν ὁ Μεταξᾶς μὲ ὁποιονδήποτε ἄλλο τρόπο ἀντιδροῦσε, εἶναι ζήτημα ἂν θὰ κρατιόταν στὴν ἀρχὴ ἕξη ἀκόμη ὧρες, εἶναι ζήτημα ἂν θὰ ἐπιζοῦσε κάν. Ὁ Μεταξᾶς ἔχει δικαίωμα νὰ ἰσχυριστεῖ ὅτι μὲ τὸν βιβλικὸ τρόπο ποὺ μίλησε, ἐπρόβαλε τὴ θέληση καὶ τοῦ τελευταίου ὑποδηματοκαθαριστῆ τῆς Ἀθήνας. Ὅλοι εἶναι σύμφωνοι μὲ τὴν ἀποχαιρετιστήρια φράση ποὺ εἶπε στὸν Ἰταλὸ πρεσβευτή: «Allors c' est la guerre». Κι ἂν τοῦτο δὲν φάνηκε καθαρὰ τὴν πρώτη ἡμέρα, ἔγινε ὁλοκάθαρο ὅσο κράτησε ἡ ἐπιστράτευση. Κι αὐτὸ βέβαια μπορεῖ νὰ τὸ καταλάβει μόνο ὅποιος ξέρει τὴν τεράστια ἐθνικὴ συνείδηση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καί, πέρ' ἀπ' αὐτήν, τὴν ἀντίθεση τοῦ ὀρθοδόξου ἑλληνισμοῦ μὲ τὴν καθολικὴ Ρώμη.»

2. Πλήρη βιβλιογραφία ἔχουμε στὸ βιβλίο τοῦ κ. Θ. Παπακωνσταντίνου «Ἡ μάχη τῆς Ἑλλάδος 1940 - 41».

3. Καὶ τὴ σελίδα αὐτὴ τὴν βρίσκω στὸ ἴδιο βιβλίο.

Ἀφήνουμε σὲ ἄλλους ἁρμοδιότερους νὰ ἐλέγξουν τὴν τελευταία φράση τοῦ Γερμανοῦ διπλωμάτη γιὰ τὴν ἀντίθεση τοῦ ὀρθοδόξου ἑλληνισμοῦ μὲ τὴν καθολικὴ Ρώμη καὶ μᾶς ἀρκεῖ ἡ ὀρθή του διαπίστωση γιὰ τὴν ἐθνικὴ συνείδηση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Μὲ βοηθεῖ νὰ περάσω στὸ βαθύτερο περιεχόμενο τοῦ ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου καὶ νὰ ἀναζητήσω μὲ ἀσφαλέστερα κριτήρια τὸ κύριο στοιχεῖο, τὴ βασικὴ προϋπόθεση τῆς ἑλληνικῆς νίκης. Τὴν ἐθνικὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ μας σωστὰ τὴν εἶδε ὁ Γερμανὸς διπλωμάτης σὰν μιὰ πολυσήμαντη πραγματικότητα, πολυσήμαντη μέσα στὸν ὅλον ἀγώνα τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων τοῦ 6′ παγκοσμίου πολέμου, ἀλλὰ πολὺ πρίν, πρὶν ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες τὴν εἶχε δεῖ ὁ ἑλληνικὸς κόσμος τοῦ πνεύματος, τὴν εἶχε αἰσθανθεῖ σὰν δύναμη ἀκατάλυτη καὶ τὴν εἶχε ὀργανώσει μὲ τέτοιο τρόπο ποὺ νὰ μὴ μπορεῖ νὰ τὴν ἀγγίξει ἡ φθορά: Τὸ πνεῦμα μὲ τὶς πιὸ ποικίλες ἐκδηλώσεις του καὶ μὲ τοὺς φανεροὺς καὶ κρυφοὺς ἀγωγοὺς ποὺ τὸ φέρνουν πολὺ κοντὰ στὴν ψυχὴ τῆς μεγάλης μάζας. Κι ἂν σὲ λίγο ἐπιμείνουμε στὴ συμμετοχὴ ποὺ εἶχε στὸν πόλεμο τοῦ 1940—1941 ὁ λογοτεχνικὸς κι ὁ καλλιτεχνικός μας κόσμος, δὲν σημαίνει ὅτι ξεχνοῦμε τὴν προσφορὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων.

Οἱ πρῶτες σελίδες τῆς δικαστικῆς ἐφημερίδος «Θέμις» ἀφιερώνονται στὸν ἀγώνα καὶ δίνουν κείμενα τεσσάρων Καθηγητῶν τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: τοῦ Κωνσταντίνου Τσουκαλᾶ, τοῦ Κωνσταντίνου Τριανταφυλλοπούλου, τοῦ Ἠλία Ἀναστασιάδου καὶ τοῦ Γεωργίου Μαριδάκη. Τὸ ἐκτενέστερο ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ εἶναι ὁμιλία τοῦ Γεωργίου Μαριδάκη στὰς Πάτρας καὶ στὸν Πύργο, «κατ' ἐφαρμογήν,—διαβάζουμε.— τοῦ νόμου περὶ πνευματικῆς ἐπιστρατεύσεως»— γιὰ νὰ καθορίσει τὸν «χαρακτῆρα τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Ἰταλίας», ὅπως τιτλοφορεῖ τὴν ὁμιλία του, ἀλλὰ καὶ νὰ προβάλει τὴ βαθύτερη καὶ εὐρύτερη ἔννοια τοῦ ἀγῶνος: «Οἱ Ἕλληνες, ἀποκρούοντες τὸν ἐπιδρομέα, ἀγωνίζονται ἀγῶνα δίκαιον. Ἀλλὰ τὸ δίκαιον περιεχόμενον τοῦ ἀγῶνος δὲν ἀποτελεῖ τὸν μόνον χαρακτῆρα τοῦ ἀγῶνος. Ὁ ἀγὼν φέρει χαρακτῆρα ἀγῶνος «ὑ π ὲ ρ π ά ν τ ω ν», ἀγῶνος «ὑ π ὲ ρ β ω μ ῶ ν κ α ὶ ἑ σ τ ι ῶ ν». Συνάμα φέρει χαρακτῆρα ἀγῶνος ὁ ὁποῖος ἔχει ἀ ν τ ί κ τ υ π ο ν ε ἰ ς τ ὴ ν τ ύ χ η ν τ ο ῦ κ ό σ μ ο υ. Τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα ἔφεραν ὅλοι οἱ ἀγῶνες τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλάς, ὁσάκις εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀγωνισθῇ ὑπὲρ ἑαυτῆς, ἠγωνίσθη ἀγῶνα ἡ ἔκβασις τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀντίκτυπον εἰς τὸν ροῦν τοῦ βίου τῶν ἐθνῶν.»

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ καὶ τοῦτο: Γιὰ τὴν ἑνότητα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ στὴν κρίσιμη ἐκείνη ὥρα καὶ τὸν παραμερισμὸ ἐξαιρετικὰ ἐπικίνδυνων ἀντιθέσεων, πρῶτοι ὕψωσαν φωνή, ἀπὸ τὴν πνευματική μας ἡγεσία, —ἢ τουλάχιστον ἀπὸ τοὺς πρώτους,— οἱ ἐπιστήμονες. Καὶ θυμᾶμαι πάντα ἕνα σύντομο κείμενο τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Σωκράτη Κουγέα γιὰ τοὺς σαφεῖς ὑπαινιγμούς του καὶ τὴν ἀκλόνητη ἱστορική του θεμελίωση. Ἔγραφε στὶς 15 Νοεμβρίου τοῦ 1940 ὁ Σωκράτης Κουγέας:

«Ἡ ἐθνικὴ συνείδησις ὑπηγόρευσεν εἰς ἐπιλέκτους τῆς χώρας ἄνδρας, παραμερίζοντες πρὸ τοῦ κινδύνου τῆς Πατρίδος, ὡς ἄλλοι Ἀριστεῖδαι, πολιτικὰς ἀντιθέσεις ἢ προσωπικὰς δυσαρεσκείας, νὰ συστήσουν καὶ νὰ δώσουν τὸ παράδειγμα τῆς ἐθνικῆς ἑνώσεως καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἄρχοντας πειθαρχίας. Πόσον ἐπίκαιρος καταντᾷ εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ἡ ὑπόμνησις τῆς φωνῆς τοῦ Ἀγελάου, τοῦ Ναυπακτίου ἐκείνου στρατηγοῦ, ὅστις διαγνώσας ἔκτοτε τὸν Ρωμαϊκὸν κίνδυνον καὶ προαισθανθείς, ὡς μᾶς λέγει ὁ Πολύβιος, τὰ «ἀπὸ τῆς Ἑσπέρας προφαινόμενα νέφη», ἐξεφώνησε τὸν Αὔγουστον τοῦ 217 π.Χ. εἰς τὸ συνέδριον τῆς Ναυπάκτου, τὸν περίφημον ἐκεῖνον λόγον, διὰ τοῦ ὁποίου συνίστα τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων, «μάλιστα μὲν μηδέποτε πολεμεῖν τοὺς Ἕλληνας ἀλλήλοις, ἀλλὰ μεγάλην χάριν ἔχειν τοῖς Θεοῖς, εἰ λέγοντες ἓν καὶ ταὐτὸ πάντες καὶ συμπλέκοντες τὰς χεῖρας, καθάπερ οἱ τοὺς ποταμοὺς διαβαίνοντες, δύναιντο τὰς τῶν βαρβάρων ἐφόδους ἀποτριβόμενοι συσσώζειν σφᾶς αὐτοὺς καὶ τὰς πόλεις».

Οἱ Ἕλληνες «συνέπλεξαν» τότε «τὰς χεῖρας», ἔγιναν ἕνας ἄνθρωπος, πέρασαν ὅλα τὰ ὅρια τῆς εὐψυχίας καὶ τῆς σωματικῆς ἀντοχῆς καὶ ἔφτασαν ὡς τὸ θαῦμα. Ἔτσι εἶδαν οἱ ξένοι τὸ 1940—41, ἔτσι τὸ βλέ-

πουν κ' οἱ νέοι μας ποὺ γεννήθηκαν ἢ ἀνδρώθηκαν ἔπειτ' ἀπὸ τὸ 1940, ἔτσι ὅμως τὸ βλέπουμε κ' ἐμεῖς ἀκόμα, ποὺ τὸ ζήσαμε αὐτὸ τὸ μέγα ἐθνικὸ γεγονός, ποὺ τὸ ἐστήσαμε τόσο ὑψηλὰ μὲ τὸ αἷμα καὶ μὲ τὸν ἐνθουσιασμό μας. Τὸ βλέπουμε σὰν κάτι μακρινὸ καὶ ἀπίστευτο, σὰν κάτι ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἔκαμαν ἄνθρωποι σημερινοί, μὲ τὸ δικό μας ἀνάστημα, μὲ τὴ δική μας δύναμη, μὲ τὴ δική μας πνοή. Εἶναι μιὰ μοναδικὴ ἐθνικὴ ὥρα ποὺ ξέφυγε ἀπὸ τὰ μέτρα μας γρηγορότερα ἀπὸ κάθε ἄλλη, ποὺ ἀνέβηκε καὶ στάθηκε πολὺ πιὸ ψηλὰ ἀπὸ τὰ κεφάλια μας καὶ μένει σὰν ἕνας κόσμος θαυμαστὸς καὶ ὡραῖος ποὺ ἐμεῖς τὸν ἐπλάσαμε, ἐμεῖς τοῦ ἐδώσαμε μορφή, ἀλλὰ κ' ἐμεῖς πάλι δὲν τολμοῦμε τώρα νὰ ἀναζητήσουμε τὸν ἑαυτό μας σ' αὐτὴ τὴν ἀποθέωση, ἀπὸ φόβο μήπως δὲν τὸν βροῦμε ἢ μήπως ἐξακριβώσουμε πὼς λίγα πράγματα ἔχουν μείνει μέσα μας ἀπὸ τὴ θαυμάσια ἐκείνη ψυχικὴ εὐφορία.

Ἐκάναμε κι ἄλλους πολέμους, πολλοὺς πολέμους, καὶ βαθιὰ τοὺς αἰσθανθήκαμε ὅλους, εἴτε γιατὶ μπορούσαμε νὰ ὑψώνουμε τὸ κεφάλι καὶ νὰ καμαρώνουμε μιὰ νίκη εἴτε γιατὶ ἔπρεπε νὰ σκύψουμε πολὺ ἀπάνω ἀπὸ μιὰ συμφορὰ καὶ νὰ κερδίσουμε καθένας χωριστὰ στὴν πίκρα του καὶ στὴν περισυλλογὴ ὅ,τι ἐχάσαμε ὅλοι μαζὶ μέσα σὲ καταστρεπτικοὺς ἐνθουσιασμούς. Μένουν ὅλοι αὐτοὶ οἱ πόλεμοι στὴ μνήμη μας καὶ ρίχνουν τὸ βάρος τους στὴ συνείδησή μας, γιὰ νὰ κρίνουμε κάθε τόσο τὰ περασμένα, γιὰ νὰ γνωρίζουμε τὸ ἔθνος μας, γιὰ νὰ ἐκτιμοῦμε τὶς θυσίες τῶν πατέρων μας καὶ νὰ μετράμε τὶς δυνάμεις μας. Γεγονὸς ὅμως ποὺ ἔγινε ἐθνικὸς μύθος καὶ σὲ κάνει νὰ ξεχνᾶς τὸ χρόνο καὶ τὸ χῶρο, νὰ ξεχνᾶς κάτι παραπάνω: τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό σου ποὺ ὡστόσο εἶναι μέσα στοὺς γύρους αὐτοῦ τοῦ μεγάλου γεγονότος ὁλόκληρος, μὲ αἷμα καὶ μὲ πληγές, μὲ φωνὲς χαρᾶς καὶ μὲ πικρὰ δάκρυα, τέτοιο ἐθνικὸ γεγονὸς μόνο ὁ πόλεμος τοῦ 1940—41 ἔγινε. Τὸ Εἰκοσιένα μένει ἔξω ἀπὸ κάθε σύγκριση. Ὑψώνεται πάνω στὴν πυραμίδα ποὺ ἔστησαν τὰ ἑκατὸν τόσα χρόνια ποὺ πέρασαν, καὶ τὸ βάρος του τὸ ἔνιωσαν ἄλλα ἑλληνικὰ κόκκαλα ποὺ ἀναπαύονται τώρα, ἄλλες, μακρινές, ἑλληνικὲς γενεές. Δὲν ξεχνοῦμε καὶ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους μὲ τὶς τόσες ἐθνικὲς ἐπιτυχίες. Ὁ πόλεμος τοῦ 1940—41 εἶναι χτεσινὸ καὶ ὅμως φαίνεται τόσο μακρινὸ γεγονός. Πατάει στοὺς δικούς μας ὤμους, κάνει τὰ δικά μας κόκκαλα νὰ τρίζουν ἀκόμα. Εἴμαστε ἐμεῖς ἀλλὰ εἶναι καὶ μιὰ θαυμαστὴ ὥρα τῆς Ἱστορίας μὲ δίδαγμα πολύτιμο γιὰ τὸ ἄτομο καὶ γιὰ τὸ κοινωνικὸ σύνολο.

***

Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν ἥσυχο ὕπνο τὶς φθινοπωρινὲς ἐκεῖνες νύχτες. Ὁ πόλεμος στὴ Δύση εἶχε φτάσει πιὰ σὲ ἀποφασιστικὲς στρατιωτικὲς ἐπιτυχίες, οἱ Εὐρωπαῖοι, ὅλοι οἱ Εὐρωπαῖοι, περνοῦσαν ὧρες ἐφιαλτικές, ἡ γῆ ἦταν καταματωμένη, οἱ θάλασσες εἶχαν γίνει ἀπέραντοι τάφοι κ' οἱ οὐρανοὶ ἔριχναν φωτιά, πολλὴ φωτιά. Εἶχε προηγηθεῖ γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ προειδοποίηση ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ ξεγελάσει κανέναν: Εἶχε γίνει ὁ τορπιλλισμὸς τῆς «Ἕλλης». Κ' οἱ σειρῆνες ποὺ ἔδωσαν ἐκεῖνο τὸ πρωϊνό, χαράματα σχεδόν, τὸ μήνυμα τοῦ πολέμου, ἦταν κραυγὴ ποὺ ὅλους μᾶς ἐτάραξε μὰ καὶ ὅλους μᾶς βρῆκε σὲ λίγα λεπτὰ ὄρθιους. Θυμᾶμαι σὰ νἄναι χτὲς τὸ κρίσιμο ἐκεῖνο ἑλληνικὸ πρωϊνό. Ἄκουγα ν' ἀνοίγουν μὲ βιασύνη πόρτες καὶ παράθυρα, νὰ μιλοῦν οἱ ἄνθρωποι δυνατά, νὰ ρωτοῦν, γρήγορα νὰ συνεννοοῦνται. Κι ὅταν βγῆκα κ' ἐγὼ στὸ παράθυρό μου, εἶδα πλῆθος ὁλόκληρο ποὺ πήγαινε πρὸς τοὺς κεντρικοὺς δρόμους, ποὺ ἦταν φανερὸ ὅτι βιαζόταν νὰ δώσει ἕνα «παρών».

Δὲν ξέρω πόσες ἡμέρες ἀπὸ τὰ τελευταῖα πενήντα ταραγμένα καὶ δραματικὰ χρόνια μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἀνήκουν σὲ ὅλους τοὺς Ἕλληνες. Μιὰ γρήγορη ἀναδρομὴ θὰ μᾶς δδηγοῦσε στὴ θλιβερὴ διαπίστωση ὅτι στὶς πιὸ πολλὲς ἀπὸ τὶς μεγάλες ὧρες ποὺ ἔζησε ἔπειτ' ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα ὁ βασανισμένος τόπος μας, καὶ στὴν ἀσυγκράτητη χαρά μας καὶ στὴν ἀβάσταχτη συμφορά, εἴμαστε χωρισμένοι σὲ δύο, κάποτε καὶ σὲ περισσότερους κόσμους. Εἶπα ἔπειτ' ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα, γιὰ νὰ σταθῶ σ' ἕνα ἀμετακίνητο ὁρόσημο. Ἀλλὰ μήπως καὶ στὸ Εἰκοσιένα, ἀπὸ τὴ διχόνοια, ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ αὐτὴ ἀρρώστεια μας, δὲν κινδύνεψε πολλὲς φορὲς ὅλος ὁ ἀγώνας, ὅλη ἡ ὑπόθεση τῆς ἐλευθερίας; Ὁλόκληρη σειρὰ ἀπὸ θαυμαστὰ τρό-

παια τῆς παλληκαριᾶς, ἀλλὰ κι ἀπὸ φοβερὰ κατορθώματα τοῦ ἐγωϊσμοῦ, τῆς διαβολῆς, τοῦ ταπεινοῦ ὑπολογισμοῦ. Παίρνουμε, βέβαια, ἀναπνοὴ ὅταν ἔρχεται ἡ ὥρα τῶν Βαλκανικῶν πολέμων. Προχωροῦμε ὅμως γρήγορα ἀπάνω ἀπὸ τὶς μαῦρες σελίδες τοῦ διχασμοῦ ποὺ ἀκολούθησε, καὶ μόνο ὅταν φτάσουμε στὴν 28η Ὀκτωβρίου τοῦ 1940, ἔχουμε πάλι τὸ θαυμάσιο μὰ καὶ τόσο σπάνιο θέαμα τῆς μιᾶς καὶ ἀδιάσπαστης Ἑλλάδας. Δὲ θυμᾶμαι οὔτε μιὰ κατηγορία Ἑλλήνων ν' ἀπουσίασε ἀπὸ τὸ ξεκίνημα τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Καὶ οὔτε μιὰ φωνὴ παράταιρη. Οἱ σειρῆνες ποὺ ἀκούστηκαν ἐκείνη τὴ Δευτέρα ἔκαμαν τὸ πιὸ δραματικὸ προσκλητήριο. Ἦταν οἱ σάλπιγγες τῆς δόξας, ἦταν ὅμως καὶ οἱ σάλπιγγες τοῦ θανάτου. Γιατὶ ὅλοι ἤξεραν καὶ ὅλοι καταλάβαιναν τί ἐσήμαινε αὐτὴ ἡ κραυγὴ ἀπάνω ἀπὸ τὶς στέγες μας καὶ τί μεγάλο, τί κρίσιμο μήνυμα ἔδινε. Κι ἀπὸ τὸ προσκλητήριο ἐκεῖνο, ποὺ ἔγινε σὲ πολυάνθρωπες καὶ σὲ μικρὲς πολιτεῖες, σὲ κάμπους καὶ σ' ἀκρογιαλιές, σὲ ψηλὲς ράχες καὶ σὲ ἀνοιχτὲς θάλασσες, φανατικοὶ καὶ ἔξαλλοι πατριῶτες καὶ πειθαρχημένοι πολίτες ἕτοιμοι γιὰ κάθε θυσία, πετάχτηκαν γρήγορα-γρήγορα, ἔτρεξαν καί, πρὶν σιγήσουν οἱ σειρῆνες, πῆραν τὴν ἀπόφασή τους. Ὅπου κι ἂν κοίταζες, ἔβλεπες πρόσωπα ποὺ ἔζησαν καὶ ζύγισαν μέσα σὲ λίγες στιγμὲς τὴν ἀξία τῆς ἐλευθερίας, πρόσωπα ποὺ ἔγιναν σκληρὰ ἀπὸ ὀργὴ κι ἀπὸ πεῖσμα, καὶ ἀπαντοῦσαν στὴν Πατρίδα ποὺ καλοῦσε:

—Παρών! Παρών! Παρών!

Τίποτ' ἄλλο, τίποτα περισσότερο. Μὰ καὶ τί χρειαζόταν τὸ περισσότερο; Μποροῦσε νὰ ὑπάρχει τὸ περισσότερο; Αὐτὰ τὰ πρόσωπα ἀντίκρυσε τὸ ἴδιο ἐκεῖνο πρωϊνὸ τῆς ἱστορικῆς Δευτέρας ἕνας ξένος ἀνταποκριτής, τρόμαξε στὴν ἀρχή, ἔπειτα βάσισε πολλὲς ἐλπίδες κι ἀμέσως ἐτηλεγράφησε στὴν πατρίδα του, ποὺ τοὺς μῆνες ἐκείνους ἔκανε ἀπεγνωσμένη ἀντίσταση, μόνη κ' ἕτοιμη νὰ σωριαστεῖ. Εἶχε δεῖ στὴ μικρὴ Ἑλλάδα, σὰν ἕνα θαῦμα, σὰν εὔνοια τῶν οὐρανῶν, τὸν πολύτιμο ὅσο καὶ ἀπίθανο σύμμαχο. «Οἱ Ἕλληνες θὰ πολεμήσουν, οἱ Ἕλληνες θὰ κρατήσουν», διαλαλοῦσε ὁ ἀνταποκριτὴς τῶν «Τάϊμς» τοῦ Λονδίνου. Καὶ γιὰ νὰ πείσει τοὺς συμπατριῶτες του, ἐγκωμίασε τὴν ἀντρικὴ θέληση ποὺ ἔβλεπε στὰ ἑλληνικὰ πρόσωπα τῆς 28ης Ὀκτωβρίου τοῦ 1940. Τηλεγραφοῦσε κ' ἔδινε μὲ ὅλους τοὺς τρόπους καὶ σὲ ὅλους τοὺς τόνους αὐτὸ τὸ «παρών», αὐτὸ τὸ θαυμάσιο «παρών», ποὺ τὸ ἄκουγε παντοῦ, ποὺ ἀναπηδοῦσε ἀπὸ κάθε ἑλληνικὸ στῆθος.

Πλησίαζε μεσημέρι ὅταν ἦρθε ἡ πρώτη πολεμικὴ συγκίνηση. Ὁ Ἀθηναϊκὸς οὐρανὸς ἦταν καθαρός, κι ἀπὸ ψηλά, ἀπὸ πολὺ ψηλά, ἀκούστηκε ἀδύνατος μὰ ἐπίμονος βόμβος. Ἦταν τὰ πρῶτα ἐχθρικὰ ἀεροπλάνα ποὺ ἔκαναν ἀναγνώριση. Κανεὶς δὲν πανικοβλήθηκε καὶ κανεὶς δὲν ζήτησε νὰ τρέξει σὲ καταφύγιο. Μὲ τὰ μάτια στὸν οὐρανό, προσπαθούσαμε νὰ δοῦμε, νὰ ξεχωρίσουμε τὴν ἀπειλὴ ποὺ πετοῦσε ἀπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας, κοιταζόμαστε, σχεδὸν τὴν εἰρωνευόμαστε, δὲν εἴχαμε καταλάβει ἀκόμα τί μποροῦσε νὰ εἶναι αὐτὴ ἡ ἀπειλή, τί ὄλεθρο ἦταν ἱκανὴ νὰ σκορπίσει. Δὲν ἀκούγαμε καὶ καμιὰ ἔκρηξη, καὶ κοιτάζαμε ψηλὰ περίεργοι περισσότερο παρὰ ἀνήσυχοι.

Κ' ἡ ὥρα περνοῦσε. Ἀραίωσε στὰ κέντρα ὁ συνωστισμὸς ἔπειτα ἀπὸ τὸ μεσημέρι. Γύρισε ὁ κόσμος στὰ σπίτια του, μὰ δὲν ἔμεινε πολύ. Ξεχύθηκε πάλι στοὺς δρόμους, πιὸ ἀθόρυβος, πιὸ συλλογισμένος. Νέα δὲν εἴχαμε ἀκόμα. Μόνο ἕνα πρῶτο πολεμικὸ ἀνακοινωθέν, λιγόλογο ὑπερήφανο, εἶχε φτάσει ἀπὸ τὸ Στρατηγεῖο τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ ἀγωνία ἦταν πολλὴ στὰ πρόσωπα, ἀλλὰ οἱ ψυχὲς ἔμεναν πάντα ὄρθιες, ἀδιάλλακτες, ἀσυμβίβαστες. Τότε εἴδαμε καὶ τοὺς πρώτους γνωστούς μας μὲ χακί. Εἶχαν τρέξει τὸ πρωῒ μὲ τὰ πολιτικὰ στὶς μονάδες τους, πήγαιναν τώρα στὰ σπίτια τους, μὲ στρατιωτικὰ καὶ μ' ἕνα μπογαλάκι, —τὰ ροῦχα ποὺ θὰ τἄφηναν κ' ἕνας Θεὸς ἤξερε πότε θὰ τὰ ξαναφοροῦσαν.

Ἦταν σὰν νὰ πανηγύριζε ἡ χώρα, πού, ὡστόσο, ὅλοι ξέραμε πὼς πολὺ ἀκριβὰ θὰ πλήρωνε τὴν περηφάνια της, τὴν παλληκαριά της, τὸ ἀπίστευτο «Ὄχι», ποὺ μὲ πεῖσμα εἶπαν ὅλα τὰ ἑλληνικὰ χείλη. Ἦταν μιὰ ἔ ξ ο δ ο ς ἀπὸ τὸ ἄτομο καὶ τὸν κλειστό του κόσμο. Ἕνα ἀνέβασμα σὲ ψηλὴ σκοπιά. Κι ὁ λαὸς μὲ τὴ λίγη μόρφωση καὶ τὴ μεγάλη ἀγνότητα, κι ὁ μορφωμένος μὲ τὴν ἐπαγγελματικὴ μάθηση, κι ὁ ἄνθρωπος τοῦ σπουδαστηρίου, ἐπιστημονικοῦ, λογοτε-

χνικοῦ ἢ καλλιτεχνικοῦ, μὲ τὴν ἀταραξία καὶ τὸν σκεπτικισμὸ ποὺ τοῦ χάρισαν καὶ μαζὶ τοῦ φόρτωσαν ἡ ἀχόρταγη ἔρευνα, ἡ ὀργανωμένη μνήμη κ' ἡ βαρειὰ πεῖρα, ὅλοι ἦταν ἕ ν α σῶμα, ἕ ν α ς παλμός, μ ι ὰ ὁρμή. Δυνάμεις κρυμένες ὡς τότε, δυνάμεις ἐκπληκτικές, δυνάμεις ἱκανὲς ὄχι μόνο νὰ σώσουν ἕναν τόπο ἀπὸ μεγάλη ἐπιδρομὴ ἀλλὰ καὶ νὰ δημιουργήσουν ἕνα ἔθνος ἀπὸ τὴν ἀρχή, δυνάμεις ἀσυγκράτητες, διασταυρώνονταν κ' ἔστηναν μπροστά μας ἕνα σπάνιο γεγονός, θὰ ἔπρεπε νὰ πῶ τὸ Γεγονός, ποὺ ἔ λ ε ι π ε ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ζωή, ποὺ τὸ ἀποζητούσαμε ὅλοι, ποὺ τὸ προσμέναμε ὅλοι σὰν θεμέλιο νέας κοινωνίας, κάτι περισσότερο, σὰν νέα καὶ ὁμαδικὴ συνείδηση.

Τὴν ἴδια αὐτὴ μεγάλη ἡμέρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἔχουμε κ' ἕνα ἄλλο γεγονός, ποὺ ἔδειξε ὅτι στὶς ὧρες τοῦ κινδύνου ὁ πνευματικός μας κόσμος ποτὲ δὲν ἀπουσιάζει καὶ κάνει μιὰ πολύτιμη ἑνότητα μαζὶ μὲ ὅλη τὴν ἄλλη Ἑλλάδα. Μιὰ σύντομη ἀναδρομὴ θὰ μᾶς δείξει αὐτὴ τὴν ἐθνικὴ ἑνότητα. Εἶναι ὁ ἡρωϊκὸς τόνος ποὺ βρίσκει ὁ ἑλληνικὸς ἔντεχνος λόγος ὅταν εἶναι νὰ ὑμνήσει τοὺς ἀγῶνες τοῦ ἔθνους γιὰ τὴν ἐλευθερία.

Ἀπὸ τὴν πιὸ μακρινὴ ἀρχαιότητα ἡ ἑλληνικὴ ποίηση ἔχει καὶ ἐθνικὸ χαρακτῆρα στὴν οὐσία της. Πλάϊ στὶς ἄλλες πνευματικὲς καὶ καλολογικὲς κατακτήσεις καὶ ἐπιτεύξεις της, ὑπάρχει καὶ ἡ ἐθνικὴ πνοή. Ἔξαρση ἐθνικῶν γεγονότων ἔχουμε ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καὶ τὸν ἐπικὸ κύκλο καὶ ἀπὸ τὴν λυρικὴ καὶ χορικὴ ποίηση. Ἀπὸ τοὺς Περσικοὺς πολέμους ἕως τὸν Μέγ' Ἀλέξανδρο τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων, —μὲ τοὺς μηδικοὺς μάλιστα πολέμους,— ἀναφτερώνεται καὶ τοῦτο ἐκδηλώνεται σὲ παιάνες, σὲ διθύραμβους καὶ σὲ ἐπιγράμματα. Ὁ Πίνδαρος εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς χαρακτηριστικότερες ἐκδηλώσεις. Τοὺς ἥρωες τοὺς ὀνομάζει «ἥρωες ἀντιθέους», —ἀντίθεος εἶναι ὁ ἰσόθεος,— καὶ τὸν πολεμιστὴ «ἀκρόσοφόν τε καὶ αἰχματάν», δηλαδὴ ἄκρον στὴ σοφία, ἔξοχον, τὸν ἀγωνιστὴ ποὺ κρατεῖ δόρυ. Ἀλλὰ κι ὁ Αἰσχύλος ὑμνεῖ τὸν Ἕλληνα πολεμιστὴ στοὺς «Πέρσας» του μὲ μιὰ λιτότητα ποὺ μοιάζει μὲ γυμνὸ ξίφος. Διαβάζουμε στοὺς στίχους 393-396: «παιᾶν' ἐφύμνουν σεμνὸν Ἕλληνες τότε, ἅλλ' ἐς μάχην ὁρμῶντες εὐψύχῳ θράσει· σάλπιγξ δ' αὐτῇ πάντ' ἐκεῖν' ἐπέφλεγες.» Ὁ Πέρσης ἀγγελιαφόρος ἀγγέλλει στὴ βασίλισσα τῶν Περσῶν Ἄτοσσα τὴ νίκη τῶν Ἑλλήνων στὴ Σαλαμίνα καὶ τὴν ἥττα τῶν Περσῶν. Ἀναφέρει στοὺς στίχους αὐτοὺς ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔψαλλαν σεμνὸν παιάνα καὶ ὁρμοῦσαν στὴ μάχη μὲ εὐψυχία, ἐνῶ ὅλη τὴ γραμμή τους πέρα ὡς πέρα φλόγιζε ὁ ἦχος τῆς σάλπιγγας.

Στὴ Βυζαντινὴ λογοτεχνία ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ ἐθνικὴ δημοτικὴ ποίηση, μὲ θέμα τοὺς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν πολυαρίθμων ἐχθρῶν τοῦ Βυζαντίου, ποὺ περιγράφονται στὰ ἱστορικὰ ποιήματα, γιὰ τὴ διατήρηση τοῦ πατροπαράδοτου Ἑλληνισμοῦ, παρὰ τὴν ἐπίδραση τῆς Δύσεως στὶς σταυροφορίες καὶ παρὰ τὸν συγχρωτισμὸ μὲ τοὺς ἀνατολικοὺς λαούς. Ἡ ἐποποιία τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, μὲ τὰ 1350 δημοτικὰ τραγούδια τοῦ Ἀκριτικοῦ κύκλου, πλημμυρίζει ἀπὸ τὸ αἴσθημα τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα, σ' ἕνα πλαίσιο ἡρωϊκό.

Στὴ Μεταβυζαντινὴ περίοδο, στὰ χρόνια τῆς πικρῆς δουλείας, τὰ δημοτικὰ τραγούδια καὶ στὰ τέσσερα εἴδη τους —τὰ ἱστορικά, τὰ κλέφτικα, τὰ διηγηματικά, τὰ ἰδιωτικὰ— πάλλουν ἀπὸ πηγαία καὶ ὑψηλὴ πατριδολατρεία.

Ὅταν ἦταν νὰ γίνει ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821, εἴχαμε μιὰν ἄνθηση πνευματική, πολὺ χαρακτηριστική. Στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνα καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου λόγιοι μεγάλης ἀξίας φανερώθηκαν, μὲ πρῶτο τὸν Ἀδαμάντιο Κοραῆ. Λίγο ἀργότερα ἀρχίζει νὰ παρουσιάζει τὸ ἔργο του κι ὁ Διονύσιος Σολωμὸς μὲ πρῶτο στόχο του τὴν ἐξύμνηση τῆς Ἐλευθερίας. Τὸ ἴδιο κι ὁ Κάλβος. Στὸ 86ο τετράστιχο τοῦ «Ὕμνου εἰς τὴν Ἐλευθερίαν» ὁ Σολωμὸς γράφει:

Μέσ' στὰ χόρτα, τὰ λουλούδια,
τὸ ποτήρι δὲν βαστῶ.
Φιλελεύθερα τραγούδια
σὰν τὸν Πίνδαρο ἐκφωνῶ.

Κι ὁ ἴδιος συμπύκνωσε σὲ λίγες λέξεις τὸν ὑψηλότερο καὶ καθαρότερο πατριωτισμὸ καὶ εἶπε: «Κλεῖσε μέσα στὴν ψυχή σου τὴν Ἑλλάδα, καὶ θὰ αἰσθανθεῖς μέσα σου νὰ λαχταρίζη κάθε εἶδος μεγαλείου.»

Ὁ Ἀνδρέας Κάλβος στὸ 24ο τετράστιχο τῆς ὠδῆς «Εἰς Ψαρὰ» ὑμνολογεῖ:

Ἐπὶ τὸ μέγα ἐρείπιον
ἡ Ἐλευθερία ὁλόρθη
προσφέρει δύο στεφάνους·
ἕνα ἀπὸ γήϊνα φύλλα
κι' ἄλλον ἀπ' ἄστρα.

Καὶ ἡ παράδοση συνεχίζεται ἀδιάσπαστη. Στίχους πατριωτικοὺς καὶ ὡραίους στίχους ἔχουν γράψει κι ὁ Ἰούλιος Τυπάλδος, κι ὁ Παλαμᾶς, τοὺς περισσότερους καὶ τοὺς σημαντικότερους, κι ὁ Γεράσιμος Μαρκορᾶς, κι ὁ Ζαλοκώστας, κι ὁ Βαλαβάνης, κι ὁ Παράσχος, κι ὁ Βασιλειάδης, κι ὁ Ραγκαβῆς, κι ὁ Κρυστάλλης, κι ὁ Μαβίλης, ποὺ δὲν ἐχάρισε στὴν πατρίδα μόνο τὴ μουσικὴ τῶν σονέττων του ἀλλὰ καὶ τὴ ζωή του, κι ὁ Ζαχαρίας Παπαντωνίου, κι ὁ Ἄγγελος Σικελιανός. Μ' αὐτὴ τὴν παράδοση, ποὺ δὲν εἶναι μόνο ἀδιάσπαστη στὸ νεοελληνικὸ ποιητικὸ λόγο ἀλλὰ πολὺ αἰσθητὴ καὶ στὸν ἑλληνικὸ πεζὸ λόγο, —καὶ λυποῦμαι ποὺ ἡ κλεψύδρα δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ δώσω χαρακτηριστικὲς σελίδες του,— μ' αὐτὴ τὴν ἐθνικὴ συνείδηση θὰ ἔπρεπε νὰ πῶ, βρέθηκε ὁ κόσμος τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ στὸν ἀγώνα γιὰ τὴν πατρίδα ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, γιὰ τὴν ἐλευθερία ποὺ δὲν ἐκινδύνευε μόνο στὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ στὴν Εὐρώπη καί, γιατί ὄχι, στὸν κόσμον ὅλον. Προηγήθηκε ἡ ποίηση. Ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς μολονότι πολὺ γέρος πιά, βρῆκε τὴ δύναμη κ' ἐσάλπισε αὐτοὺς ἐδῶ τοὺς δυὸ στίχους:

«Αὐτς τὸ λόγο θὰ σᾶς πῶ, δὲν ἔχω ἄλλο κανένα:
Μεθύστε μὲ τ' ἀθάνατο κρασὶ τοῦ Εἰκοσιένα».

Ἡ φωνὴ τοῦ Σικελιανοῦ ἔφτασε στοὺς πιὸ ὑψηλοὺς τόνους της. Καὶ εἶχε συμμετοχὴ στὸν ἀγώνα ὄχι μὲ δυὸ ἄλλὰ μὲ πολλὰ τραγούδια, στίχους πολλοὺς καὶ ἀρρενωποὺς στίχους ποὺ ἐξύμνησαν μεγάλες ὧρες τοῦ πολέμου τοῦ 1940—41, τὴν «Κλεισούρα», τὴν αὐτοθυσία τῶν ἡρώων τοῦ ὑποβρυχίου μας «Πρωτεύς», τοὺς «Ἀδελφούς μου στρατιῶτες τοῦ μετώπου», ὅπως κι ἀργότερα, στοὺς ἀτελείωτους πικροὺς μῆνες τῆς κατοχῆς, προσπαθοῦσε, μαζὶ μὲ ἄλλους τεχνίτες τοῦ στίχου ἢ τοῦ πεζοῦ λόγου, ποὺ ἔδωσαν ἐργασία τους —μὲ τ' ὄνομά τους ἢ μὲ ψευδώνυμο, — ὅπως ὁ Κωνσταντῖνος Τσάτσος,— προσπαθοῦσε νὰ κρατήσει ἀκμαῖο τὸ ἠθικὸ τοῦ λαοῦ μας.

Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀρχή. Ἡ συνέχεια ἦρθε μὲ δυὸ ὁμαδικὲς ἐκδηλώσεις, ποὺ δείχνουν κι αὐτὲς πόσο ἄμεση καὶ πόσο ἔντονη στάθηκε ἡ συμμετοχὴ τῶν λογοτεχνῶν μας, καὶ γενικότερα τῶν πνευματικῶν μας ἀνθρώπων στὸν ἀγώνα τοῦ Ἔθνους. Ἡ μιὰ ἦταν «ἔκκληση» τῶν παλαιοτέρων. Ἡ ἄλλη «μανιφέστο» τῶν νεωτέρων. Ὁ Παλαμᾶς, ὁ Μελᾶς, ὁ Σικελιανός, ὁ Σκίπης, ὁ Μητρόπουλος, ὁ Βέης, ὁ Κ. Δημητριάδης, ὁ Παρθένης, ὁ Γρύπαρης, ὁ Βλαχογιάννης, ὁ Μυριβήλης, ὁ Οὐράνης, ὁ Μαλακάσης, ὁ Ξενόπουλος, ὁ Φιλαδελφεύς, ὁ Καμπάνης ἔστειλαν μήνυμα στοὺς ξένους λογοτέχνες γιὰ τὴν ἰταμὴ ἀξίωση τῆς φασιστικῆς βίας καὶ ζητοῦσαν ὄχι τὴν ὑλικὴ ἀλλὰ τὴν ἠθικὴ βοήθειά τους, τὴν «εἰσφορὰ τῶν ψυχῶν».

Οἱ νεώτεροι, ἡ Ἀλεξίου, ὁ Βενέζης, ὁ Βρεττάκος, ὁ Γιαννόπουλος, ὁ Δημαρᾶς, ὁ Ἐλύτης, ὁ Θεοτοκᾶς, ὁ Θρύλος, ἡ Ἰακωβίδη, ὁ Καραγάτσης, ὁ Καραντινός, ὁ Καστανάκης, ὁ Κατσίμπαλης, ὁ Κοτζιούλας, ὁ Κουκούλας, ὁ Μιχαλόπουλος, ὁ Μυλωνογιάννης, ἡ Νάκου, ὁ Μελῆς Νικολαΐδης, ὁ Νικολαρεΐζης, ὁ Μπαρλᾶς, ἡ Παπαδάκη, ὁ Παπανικολάου, ὁ Παράσχος, ὁ Πετσάλης, ὁ Σεφέρης, ἡ Σταύρου, ὁ Τερζάκης, ὁ Τσάτσος, ὁ Φωτιάδης, ὁ Χάρης, ὁ Χατζίνης κι ὁ Χουρμούζιος διακήρυτταν μὲ τὸ «μανιφέστο» τους ὅτι «ἡ μάχη τῆς Ἑλλάδας εἶναι μάχη παγκόσμια», ὅτι ὁ «Ἑλληνικὸς στρατὸς εἶναι σήμερα μιὰ προφυλακὴ τῶν ἐθνῶν στὸν ἀγώνα τους ἐναντίον τῆς καινούργιας μορφῆς σκλαβιᾶς». Καὶ ὑψωναν τὸ ἔμβλημα τῶν πατέρων μας τοῦ 1821: Ἐλευθερία ἢ θάνατος! Αὐτοὶ οἱ λογοτέχνες, παλιοὶ καὶ νέοι τότε, ὑπέγραψαν τὴν «Ἔκκληση» καὶ τὸ «Μανιφέστο». Ἐκεῖνοι ὅμως ποὺ ἔγραψαν, ποὺ ἔκαμαν πολεμικὸ σάλπισμα τὸ στίχο ἢ κήρυγμα ἐθνικὸ τὴν πεζογραφία τους, εἶναι πολὺ περισσότεροι. Εἶναι οἱ τρεῖς γενεὲς ποὺ συναντήθηκαν στὶς 28 Ὀκτωβρίου τοῦ 1940, ποὺ ἔδωσαν τὸν ἴδιο ὅρκο κι ἄρχισαν τὸν ἴδιον ἀγώνα. Ὁ Παλαμᾶς καὶ οἱ νεότεροί του, ἡ γενιὰ τοῦ 30, οἱ ἀκόμα πιὸ νέοι, αὐτοὶ ποὺ συγκρότησαν τὴ λογοτεχνικὴ γενεὰ τοῦ 40. Μποροῦν τὰ κείμενά τους νὰ γεμίσουν μιὰ βιβλιοθήκη, ποὺ νἄχει ἀρχὴ καὶ νὰ μὴν ἔχει τέλος. Ἀλλὰ καὶ λίγους στίχους των ἂν διαβάζαμε τώρα, θὰ ἐδείχναμε πόσο ὁλόκληροι βρέθηκαν οἱ λο-

γοτέχνες μας στὴ μεγάλη, στὴν πιὸ κρίσιμη μάχη τοῦ Ἔθνους. Ὁ Μαλακάσης, ὁ Ἀθάνας, ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος, ὁ Τέλλος Ἄγρας, ὁ Μπαρλᾶς, ὁ Κουκούλας, ὁ Καραντώνης, ὁ Ξύδης, ὁ Ἄγγελος Δόξας, κι ἄλλοι ἀκόμα, ἔγραψαν στίχους ποὺ δὲν ἦταν μόνο ἐπίκαιροι ἀλλὰ καὶ ἄντεχαν στὶς ἀπαιτήσεις τῶν καλλιεργημένων ἀνθρώπων. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς στίχους αὐτοὺς ἐπρόβαλαν καὶ μιὰν ἀρετὴ τῶν Ἑλλήνων ποὺ ἔχει ἰδιαίτερη ἀξία ἀπάνω στὸν πόλεμο, προπάντων σ' ἕναν τόσο σκληρὸ πόλεμο: τὸν εἰρηνικὸ πατριωτισμό, ἢ ἂν θέλετε τὸν ἀνθρωπισμὸ τῶν Ἑλλήνων, ποὺ πολεμοῦν γιὰ τὴν ἐλευθερία τους, γιὰ τοὺς τάφους τῶν πατέρων τους, γιὰ τὴ γῆ τους, ὄχι γιὰ ν' ἀφαιρέσουν ἔδαφος ἢ πλοῦτο ἀπὸ τὸ γείτονά τους, ὄχι γιὰ νὰ πληγώσουν ἢ καὶ ν' ἀφανίσουν τὸν ἄνθρωπο ὅταν εἶναι ἄνθρωπος καὶ ὄχι θηρίο. Ἕνας ἀπὸ τοὺς ὑμνωδοὺς τοῦ 40—41 λέει, σχεδὸν ψιθυρίζει σὲ ὥρα πολέμου:

Θέ μου, δικά Σου ὅλα τὰ τέκνα εἶναι τῆς γῆς
Καὶ ἡ χάρη Σου σὰν τὴ βροχὴ στὸν ἄγονο ἄμμο·
Ὅμως ἐγὼ τὴν ὥρα ἐτούτη τῆς σφαγῆς,
τὸ εἶναι μου τάμα εὐγνωμοσύνης θὰ σοῦ κάμω,

Ποὺ εὐδόκησες κάτω ἀπ' τὸ διάφανο οὐρανὸ
νὰ γεννηθῶ τοῦ βράχου αὐτοῦ καὶ ν' ἀνασαίνω
κ' ἕνα προνόμι νἄχω, ἀπ' ὅλα πιὸ τρανό:
νὰ ξέρω πῶς νὰ ζῶ καὶ πότε νὰ πεθαίνω.*

Ἀλλὰ δὲν ὑστέρησε καὶ ἡ πεζογραφία μας στὴ μεγάλη καὶ κρίσιμη ἐκείνη ὥρα. Ὁ Μυριβήλης εἶπε πολλὰ ἀπὸ τὸ Ραδιόφωνο κ' ἔδωσε τὴν «Ὥρα τῆς Ἱστορίας», ὁ Βενέζης ἔγραψε τὸ «Χρονικὸ τοῦ 1940», κι ὁ Οὐράνης ἔκαμε ζωντανὴ περιγραφὴ μιᾶς μάχης. Καὶ πάλι ἡ κλεψύδρα δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ συνεχίσω καὶ νὰ διαβάσω χαρακτηριστικὰ κείμενα. Ὡστόσο, ὀφείλω νὰ πῶ ὅτι τὰ κείμενα αὐτὰ εἶναι ἐκλεκτὲς σελίδες καὶ τὶς ὑπογράφουν ὀνόματα ἀπὸ τὰ καλύτερα τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς, ὁ Παπανοῦτσος, ὁ Θεοτοκᾶς, ὁ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, ὁ Χατζίνης, ὁ Μπαστιᾶς, ὁ Πρεβελάκης, ὁ Καραντώνης, ὁ Ἄλκης Θρύλος, ὁ Δημαρᾶς, ἡ Νάκου, ἡ Τατιάνα Σταύρου, τόσοι ἄλλοι. Ἀξίζει ἀκόμα ν' ἀναφέρω ὅτι ἡ «Ἑταιρεία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν», τὸ μόνο τότε λογοτεχνικὸ σωματεῖο, συγκέντρωσε γρήγορα-γρήγορα 2.000 βιβλία καὶ τἄστειλε στὸ τμῆμα ψυχαγωγίας τραυματιῶν καὶ ἀρρώστων στρατιωτῶν τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. Ἐπίσης ἔκαμε ἔρανο καὶ μάζεψε ἀπὸ τὰ μέλη της 5.500 δραχμὲς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ τὶς ἔστειλε κι αὐτὲς στὴν κοινωνικὴ πρόνοια.

Ἡ πνευματικὴ ἐπιστράτευση ἦταν γενικὴ κ' ἔγινε μὲ ὅλους τοὺς τρόπους. Οἱ νεότεροι ἀπὸ τοὺς λογοτέχνες καὶ τοὺς λογίους μας βρέθηκαν ἀμέσως —ἀπὸ τοὺς πρώτους, ἐθελοντής, ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος,— στὸ μέτωπο, κ' ἔδωσαν ἀργότερα, —ὁ Ἐλύτης, ὁ Τερζάκης, ὁ Ζαλοκώστας, ὁ Μπεράτης.— σὲ ἀξιολογότατα βιβλία τὴ ζωή τους μέσα στὸν κίνδυνο καὶ μὲ ἐχθρὸ ὄχι μόνο τὸν Ἰταλὸ στρατιώτη ἀλλὰ καὶ τὸν ἀδυσώπητο, τὸ φοβερὸ ἀλβανικὸ χειμώνα. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι, οἱ πιὸ ἡλικιωμένοι, ἐπρόσφεραν τὶς ὑπηρεσίες τους στὸ ἄλλο μέτωπο, ποὺ εἶναι πάντα προϋπόθεση τῆς νίκης, στὸ ἐσωτερικὸ μέτωπο. Καὶ ἡ δικαιοσύνη ἐπιβάλλει, τὴν ὥρα αὐτὴ τῶν ἱερῶν ἀναπολήσεων καὶ τῶν ἀπολογισμῶν, νὰ ἀκουστεῖ ἀπὸ τὸ ἐπίσημο τοῦτο βῆμα ὁ ὀφειλόμενος ἔπαινος καὶ γιὰ τὸ ἑλληνικὸ θέατρο, εἰδικότερα γιὰ τὸ ἐλαφρὸ ἑλληνικὸ θέατρο, ποὺ μὲ τὴ χαρούμενη καὶ εὔστοχη σάτιρά του ἔδινε κάθε μέρα, ἀπόγεμα καὶ βράδι, μάχη θριαμβευτική, ἄναβε ἀσυγκράτητους ἐνθουσιασμούς. Καὶ δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ τὸ ἐλαφρὸ θέατρο, ἀκριβέστερα ἡ ἐπιθεώρηση, ἐπολέμησε κι αὐτὴ γιὰ τὴν πατρίδα. Τὰ «Πολεμικὰ Παναθήναια» τοῦ 1913 τοῦ Τσοκόπουλου, τοῦ Ἄννινου καὶ τοῦ Δημητρακόπουλου, μὲ τὴ Μαρίκα Κοτοπούλη καὶ τὸ θίασό της, ἦρθαν ἔπειτ' ἀπὸ τὸν ἑλληνοτουρκικὸ πόλεμο, ἀλλὰ ἐπρόσφεραν πολύτιμη ὑπηρεσία, ἀφοῦ ὁ κόσμος ποὺ πολέμησε τοὺς Τούρκους θἄρχιζε σὲ λίγο κι ἄλλον πόλεμο, μὲ τοὺς Βουλγάρους. Τὸ 40—41, ἡ ἐπιθεώρηση ἐφόρεσε ἀμέσως τὸ χακί, εἶχε πολὺ εὐτυχισμένες στιγμές, γιὰ τὴν τόνωση τοῦ ἐσωτερικοῦ μετώπου, μὲ τὴν ἔξαρση τῶν ἀρετῶν τοῦ Ἕλληνα στρατιώτη καὶ μὲ τὰ βέλη ποὺ ἔριχνε στὸν ἐχθρό. Μὲ τὶς πυκνές της παραστάσεις, μὲ τὴ φωνή της στὸ ραδιόφωνο, μὲ τὶς ἐπισκέψεις της σὲ νοσοκομεῖα καὶ σὲ στρατῶνες, δὲν ἔδινε μόνο ἐλπίδα. Δυνάμωνε τὴν ἐθνικὴ ὑπερηφά-

* Στίχοι τοῦ Λ. Κουκούλα.

νεια κ' ἔβαζε στὰ χείλη τοῦ λαοῦ τραγούδια καὶ συνθήματα ποὺ ἔδιναν πολὺ σημαντικότερα ἀποτελέσματα ἀπ' ὅ,τι οἱ πατριωτικοὶ λόγοι οἱ συχνὰ ἀδέξιοι καὶ ἄγονοι. Ἡ ἑλληνικὴ πολεμικὴ σάτιρα ἔκαμε τὸ χρέος της, χωρὶς νὰ πέσει σὲ χυδαιότητες. Καὶ δὲν ἔγινε μόνο θέατρο, ἀλλὰ καὶ γελοιογραφία, καλαίσθητη καὶ ἀμείλικτη. Δὲν ὑστέρησε ὅμως καὶ ὁ ἄλλος καλλιτεχνικός μας κόσμος. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς Οὐμβέρτος Ἀργυρὸς ἔδωσε τὴν ἐποποιία τοῦ 40—41 σὲ σειρὰ πίνακες, ποὺ εἶναι ἕνα χρησιμότατο χρονικὸ μὲ εἰκόνες. Τὸν ἀκολούθησε ὁ πρόωρα χαμένος ζωγράφος Ἀλέξανδρος Ἀλεξανδράκης. Ἔτσι ἡ ἑλληνικὴ τέχνη ἔμεινε κι αὐτὴ στὴν παράδοση ποὺ ἐγκαινίασε ἡ Θάλεια Φλωρᾶ Καραβία, ἡ ζωγράφος τῶν πολέμων τοῦ 12—13, ὁ Γεώργιος Ροϊλός, ὁ Βασίλειος Χατζῆς, ὁ Γεώργιος Προκοπίου.

Θὰ τελειώσω μὲ μιὰν εἰκόνα ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς Ἀθήνας στὶς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ πολέμου.

Εἴμαστε πιὰ στὸν Ἀπρίλη τοῦ 1941. Ἡ ἄνοιξη ἀγνοοῦσε τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων καὶ εἶχε φτάσει στὴν Ἀθήνα μὲ ὅλο τὸ φῶς της, μὲ τὰ δυνατά της χρώματα, μὲ τὸ ἐλαφρὸ ἀεράκι της, μὲ ὅλη τὴν ἐγκαρδιότητά της.

Ἔλαμπε ὁ κεντρικὸς Ἀθηναϊκὸς δρόμος. Μόνο πού, ἐνῶ βούϊζε ἀπὸ κίνηση, ἔμοιαζε σὰν ἄδειος. Ἔλειπε ἡ μισή, γιὰ νὰ μὴν πῶ, ἡ καλύτερη Ἑλλάδα: ἔλειπε ἡ ἑλληνικὴ νεότητα.

Μὰ νά ποὺ ὁ δρόμος γέμισε πάλι καὶ ἡ μισὴ Ἑλλάδα ἔγινε πάλι ὁλόκληρη. Μέσα σὲ μιὰ στιγμή, μέσα σὲ μιὰν ἁπλὴ κίνηση, μέσα σὲ μιὰ αὐθόρμητη συνεργασία. Στὸ ἀντικρυνὸ πεζοδρόμιο, κατέβαινε ἕνας τραυματίας. Ἡ στολή του τσαλακωμένη, τὸ μελαχρινὸ πρόσωπό του σκοτεινὸ ἀπὸ τὴν ταλαιπωρία καὶ τὴν ἀγωνία, ἀλλὰ τὸ πανί, ποὺ κράταγε τὸ πονεμένο καὶ βαρὺ ἀπὸ δόξα δεξί του χέρι, καθαρὸ καὶ κατάλευκο. Τὸ βῆμα του, σταθερὸ κ' αἰσιόδοξο, μπερδεύτηκε μιὰ στιγμή. Ἔσκυψε, εἶδε καὶ τραβήχτηκε στὴν ἄκρη τοῦ πεζοδρομίου. Εἶχαν λυθεῖ τὰ κορδόνια τῆς μιᾶς ἀρβύλας του. Πλησίασε σ' ἕνα πεζούλι, ἔβαλε τὸ πόδι του ἀπάνω κ' ἔσκυψε. Τότε ὅμως ἄρχισε μιὰ προσπάθεια ποὺ παραμέρισε καὶ τὴν ἄνοιξη καὶ κάθε ψευδαίσθηση. Γιὰ νὰ δεθοῦν τὰ λυμένα κορδόνια, χρειάζονται δυὸ χέρια γερά. Προπάντων τὸ δεξί, μὲ τὰ ἐπιτήδεια δάχτυλά του. Μὰ αὐτὸ ἴσα-ἴσα τὸ χέρι κρεμόταν βαρὺ καὶ τιμημένο. Καὶ ἡ προσπάθεια ἔπρεπε νὰ γίνει μ' ἕνα χέρι, καὶ μάλιστα μὲ τ' ἀριστερό. Ἄρχισε, λοιπόν, ἀλλὰ δὲν κράτησε πολύ. Τὴν εἶδαν πολλοί, μὰ πιὸ κοντά της ἔτυχε ἕνας ψηλὸς γέροντας μὲ πρόσωπο πλαισιωμένο ἀπὸ μικρὴ ἄσπρη γενειάδα, ὁλόϊσιος σὰν λαμπάδα κι ἀξιοπρεπὴς σὰν ἑλληνικὴ ὑπερηφάνεια, καλοντυμένος μὰ καὶ αὐστηρὸς στὴν ἐμφάνιση. Ἕνας γνωστὸς ἄρχοντας, παλιὸ ἀθηναϊκὸ σπίτι, μὲ πλούτη καὶ μὲ ὄνομα μεγάλο. Κι ὁ ψηλὸς γέροντας δὲν εἶδε μόνο πρῶτος, μὰ καὶ πρόφτασε νὰ τρέξει πρῶτος κοντὰ στὴν προσπάθεια ποὺ γινόταν ἀπάνω ἀπὸ τὴν ἀρβύλα μὲ τὰ λυμένα κορδόνια. Μ' ἕνα γρήγορο βῆμα, βρέθηκε πλάϊ στὸ σκυμμένο τραυματία, ἔβγαλε τὰ κίτρινα γάντια του, ἔσκυψε κι αὐτός, σχεδὸν γονάτισε, κ' ἔκαμε ὅ,τι δὲν μποροῦσε νὰ κάμει τὸ πονεμένο χέρι.

Ὅταν ὁ γέροντας τέλειωσε τὴ μικρὴ ἐξυπηρέτηση καὶ ὕψωσε τὸ ἀνάστημά του, ὁ νέος πολεμιστὴς τὸν κοίταξε στὰ μάτια καὶ δὲν ἤξερε τί νὰ τοῦ πεῖ, πῶς νὰ τὸν εὐχαριστήσει. Δὲ βρῆκε τὰ λόγια ποὺ ἤθελε, ὅπως δὲν θὰ τἄβρισκε κανένας ἐκείνη τὴ στιγμή, κ' ἔκαμε κάτι πιὸ εὔγλωττο: πῆρε τὸ δεξὶ χέρι τοῦ γέροντα, ἔσκυψε καὶ τὸ φίλησε.

Εἶχαν σταθεῖ καὶ μερικοὶ ἄλλοι μαζὶ μ' ἐμένα κ' ἔμεναν σαστισμένοι. Ἔβλεπαν καὶ δὲν πίστευαν. Ἔβλεπαν κ' ἔνιωθαν νὰ δυναμώνει, νὰ κυριαρχεῖ μέσα τους ὁ νέος ἄνθρωπος ποὺ γεννήθηκε σὲ ὅλες τὶς ἑλληνικὲς συνειδήσεις τοὺς μῆνες ἐκείνους. Ὅλ' ἡ Ἑλλάδα σὲ μιὰν ἁπλὴ σκηνή! Ἐκεῖ κι ὁ μεγάλος πατριωτισμός, ἐκεῖ κι ὁ βαθὺς σεβασμός, ἐκεῖ καὶ ἡ σιδερένια κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη.

Ἔτσι ἐζήσαμε τὴ μεγάλη ἐκείνη ἐποχή, τὸ κρίσιμο ἐκεῖνο ὁρόσημο τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου: Ὅ λ ο ι μ α ζ ὶ ο ἱ Ἕ λ λ η ν ε ς. Ὁ ἕνας κοντά, πολὺ κοντὰ στὸν ἄλλον, τὸ ἕνα χέρι μέσα στ' ἄλλο χέρι κ' ἡ μιὰ καρδιὰ πλάϊ στὴν ἄλλη καρδιά. Καὶ γυρίζουμε σ' αὐτὴ τὴ θαυμάσια ἑλληνικὴ ὥρα, ὄχι μόνο γιὰ νὰ δοξολογήσουμε κατορθώματα καὶ θυσίες καὶ νὰ ἐκτελέσουμε ἕνα χρέος πρὸς ὅσους ἔγιναν μεγάλοι ἢ μικροὶ ἥρωες, ἀλλὰ γιὰ νὰ κάμουμε καὶ μιὰ σωτήρια ἀνανέωση: Γιὰ νὰ αἰσθανθοῦμε τὴν

ψυχικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ ἑνότητα τῆς 28ης Ὀκτωβρίου τοῦ 1940 καὶ νὰ ἀντλήσουμε δυνάμεις. Αὐτὸ τὸ μεγάλο, τὸ ἀσύγκριτο Ἑλληνικὸ Γεγονός, δὲν πρέπει νὰ γίνεται ἐπίσημη μόνο στιγμή, λαμπρὴ τελετὴ καὶ λόγος πανηγυρικός, κ' ἔπειτα ἱστορία, δηλαδὴ παρελθόν, δὲν πρέπει νὰ φύγει ἀπὸ μᾶς, ἀπὸ τὴ ζωή μας, ἀπὸ τὴ σκέψη μας, ἀλλὰ νὰ ἔρχεται πρὸς ἐμᾶς, νὰ μένει κοντά μας σὰν ζωντανὴ μνήμη, σὰν αὐστηρὴ ἐντολή, καὶ νὰ μᾶς κάνει ἄξιους Ἕλληνες καὶ ἄντρες, ἀθόρυβους ἥρωες καὶ ἀνθρώπους, ἀ λ η θ ι ν ο ὺ ς ἀνθρώπους.

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΠΟΛΕΜΟΣ

Κι ὁ ἀκριβός μου! Κι ὁ ἄντρας μου!
Κι ὁ γιός μου! Κι ὁ πατέρας!
Πάει ὅλ' ἡ γλύκα τοῦ βραδιοῦ...
Κι ἡ λάμψη πάει τῆς μέρας ..

Καὶ μέσα ἀπὸ τὰ δάκρυα
καὶ μέσα ἀπ' τὴν ὀρφάνια,
θὰ λάμψη — ὡς πάντα — ἡ Ἑλληνικὴ τοῦ Γένους
περηφάνεια!

28η

Ἡ μέρα γέρνει θλιβερὴ
σὰ μαραμένο κρίνο
κι' ἔρχεται ἡ νύχτα ἡ μέδουσα
μὲ φοβερὴ ὀργή...

Κυνηγημένους μὲς στὰ θολὰ σκοτάδια
σᾶς ξεκρίνω,
τὸν ἕνα - πίσω ἀπ' τὸν ἄλλονε
νὰ φεύγετ' ἀπ' τὴ γῆ...
Τρίζουνε γύρω τὰ βουνά.
Τὰ πέλαγα ἀναταράζουν.
Τ' ἀστροπελέκια σκίζουνε
τὸ χαοτικὸ οὐρανό.
Φωτιὰ ἀναδίνει ἡ μαύρη γῆ.
Φωτιὰ τ' ἀστέρια στάζουν
Φωτιά! Φωτιὰ κι ἐγώ!

ΛΙΛΗ ΙΑΚΩΒΙΔΗ

ΜΕΡΕΣ ΤΟΥ ΑΠΡΙΛΗ '41

Μὲ πολλὴ χαρὰ δίνουμε, στὸ τεῦχος τοῦτο, τὶς «Μέρες τοῦ Ἀπρίλη '41» τοῦ κ. Ἀλεξ. Βεϊνόγλου. Εἶναι τὸ κείμενο τοῦτο μιὰ ἔντονη ὑπόμνηση τῶν δραματικῶν ἡμερῶν ποὺ ἐζήσαμε στὴ μεγάλη ἐκείνη ἐποχὴ τοῦ 1940 - 41, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιστροφὴ στὴ λογοτεχνία ἑνὸς ἀξιόλογου πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Ἀξίζει νὰ θυμίσουμε ὅτι ὁ κ. Ἀλέξ. Βεϊνόγλου ἐπῆρε τὸ 1927, μὲ τὶς «Θεότητες τοῦ Κοτύλου», τὸ πρῶτο βραβεῖο στὸν α' διαγωνισμὸ διηγήματος τῆς «Νέας Ἑστίας», ἔπειτα ἀπίστησε στὴ λογοτεχνία, γιὰ νὰ δώσει ὅλη του τὴ δραστηριότητα στὴ διπλωματική μας ὑπηρεσία καὶ νὰ φτάσει ὡς τὸ βαθμὸ τοῦ πρέσβεως. Τώρα, γυρίζει στὴ λογοτεχνία μ' ἕνα κείμενο, ποὺ παρουσιάζει ἀκόμη πιὸ ἀδικαιολόγητη καὶ ἀσυγχώρητη αὐτὴ τὴν ἀπιστία.

Η «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ»

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μιὰ στιγμὴ σὰν ἕνα τσαμπὶ ἀπὸ πορτοκάλια κρέμεται στὸν ἀέρα. Μέσα στὸν ἀνέφελο οὐρανὸ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, οἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλιου δίνουν λάμψη στὶς μικρές, λεῖες σφαῖρες. Τὸ στούκας, μὲ τοὺς δυὸ ἄντρες ποὺ νομίζει πὼς θὰ πιάσεις ἂν ἁπλώσεις τὸ χέρι, ξεγλύστρησε ἐλαφρὰ καὶ εἶναι κιόλας ψηλά. Μιὰ θεόρατη στήλη νεροῦ σηκώθηκε ξυστὰ στὸ καράβι, ὀρθώνεται ὡς τὸν οὐρανό. Τὸ τράνταγμα εἶναι τόσο τρομερὸ ποὺ φαίνεται σὰν τὸ τέλος τοῦ κόσμου.

Ὁ Γιακουμῆς κυττάζει τοὺς ἐπιβάτες στὸ κατάστρωμα. Δὲν καταφέρνει νὰ νοιώσει τὴν ἀγωνία ποὺ τοὺς κάμει νὰ βουΐζουν σὰ μελίσσι καὶ νὰ στριφογυρίζουν τρελλά. Ποτὲ ἄλλοτε ἴσως δὲν εἶναι τόσο σφιχταγκαλιασμένα τὸ γελοῖο καὶ τὸ τραγικό. Ἡ πίεση τοῦ ἀέρα σκηνοθετεῖ τὰ πιὸ ἀνήκουστα στρίπτήζ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Μιὰ κοπέλλα κάνει νὰ κρατήσει τὰ ροῦχα της ποὺ σκορπίζονται σὲ μικρὰ - μικρὰ κομμάτια σὰν φύλλα στὸν ἀέρα. Μιὰ ἄλλη, μὲ τὸ μισὸ στῆθος γυμνό, τὰ ροῦχα ποὺ τῆς κρέμονται σὲ ράκη ἀπὸ τὴ μέση καὶ τὰ γυμνὰ πόδια, κυττάζει θαμπωμένη. Μιὰ Τερουάϊν ντὲ Μερικοὺρ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως περασμένη ἀπὸ τὴ φωτιά. Τὸ πιὸ ἀστεῖο ὅμως εἶναι μιὰ ρεπούμπλικα, ποὺ τῆς ἔφυγε ἡ κορυφή. Ἔγινε κολλάρο γύρω ἀπὸ τὸ λαιμὸ τοῦ ἰδιοκτήτη της, ποὺ γυρίζει τὸ κεφάλι κατάπληκτος. Ὁ Γιακουμῆς συμμορφώνεται μὲ τὴ διαταγὴ νὰ μὴ μείνει κανεὶς στὸ κατάστρωμα.

Τὸ «Σοφία» ἔχει χίλιους τόννους. Σχεδὸν ἀμέσως ἄρχισε νὰ στριφογυρίζει κι αὐτό. Τὸ κομπολόϊ ἀπὸ βόμβες δὲν τὸ ἄγγιξε. Ἡ σωτηρία του κρέμεται πιὰ ἀπὸ τὸν συνεχῆ ἑλιγμό. Ἡ ψευδαίσθηση πὼς σ' αὐτὸν τὸν μικρὸν ὅρμο ἦταν κρυμμένο ἀπὸ τὰ στούκας διαλύθηκε. Οἱ ἀκτὲς τῆς Ἀττικῆς εἶναι σὲ ἀπόσταση πετριᾶς. Ὅσο κι ἂν εἶναι μεγάλος ὁ πειρασμὸς νὰ διαπεραιωθοῦν οἱ ἐπιβάτες στὴ στεριά, ὁ καπετάνιος δὲν τολμᾶ νὰ τὸ διακινδυνεύσει. Μέσα στὴ λάμψη τοῦ φωτός, ἡ Εὔβοια διαλύεται σὲ ἀλλεπάλληλες ἀνοιχτογάλαζες πινελιές.

Κάτω ἀπὸ τὸ κατάστρωμα, ὅλος αὐτὸς ὁ κόσμος χωρὶς προσωπεῖο μοιάζει λίγο μὲ τὴν Κόλαση τοῦ Δάντη. Ἐκεῖνα ποὺ ἀντέχουν περισσότερο στὴ βίαιη ἀφαίρεση τοῦ προσωπείου εἶναι τὰ παιδιά. Δυὸ κοριτσάκια, 12-13 χρονῶν, μασουλίζουν ἤρεμα τὶς τσίκλες τους κοντὰ στὸν πατέρα τους. Αὐτὸς εἶναι προσωπικότητα. Ἡ ἔντονη συγκίνηση τὸν διέλυσε. Ἔχει χάσει ἐντελῶς τὴν ψυχραιμία του καθὼς διατάζει ἐπιτακτικὰ τὸν καπετάνιο νὰ τὸν ἀφήσει νὰ κατέβει μὲ τὴν οἰκογένειά του.

Ὁ Γιακουμῆς προχωρεῖ στὸ διάδρομο ποὺ ἔχει λιγώτερο συνωστισμό. Ἕνα ζευγάρι βγαίνει ἀπὸ μιὰ καμπίνα. Μεσόκοποι, ἀρκετὰ θρεμμένοι, εἶναι κ' οἱ δυὸ μετρίου ἀναστήματος. Ὁ σύζυγος σκέφτηκε νὰ ξαπλώσει μιὰ στιγμή. Ἡ ἔκρηξη τὸν ἔκαμε ν' ἀνατιναχτεῖ ἀπὸ τὴν κουκέτα καὶ νὰ βρεθεῖ κάτω. Ἔβγαλε τὸ χέρι του. Εἶναι πανικόβλη-

τός. Σὰ νὰ μὴ ἔφτανε αὐτό, δὲν ξέρει κολύμπι. Ἂν βρεθεῖ στὸ νερό, πάει καλιά του.

— Ξέρω κολύμπι, λέει ὁ Γιακουμῆς. Θὰ σᾶς βοηθήσω.

Σὲ τέτοιες περιστάσεις, δὲν ὑπάρχουν μαγικὲς λέξεις νὰ διαλύσεις τὸ φόβο. Ὁ ἱδρώτας μουσκεύει τοὺς κροτάφους τοῦ τραυματισμένου.

— Θὰ σᾶς βοηθήσω, ξαναλέει ὁ Γιακουμῆς μὲ ἕνα ἴχνος ἀνυπομονησίας.

Ἀργότερα δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβει πῶς πέρασε ὁ καιρός. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἀποφάσισε ν' ἀφήσει ὅλες του τὶς ὑποχρεώσεις γιὰ τὴν Κρήτη, κινεῖται σὰν κάποιος ποὺ ἔφαγε ἕνα πολὺ ἰσχυρὸ χτύπημα στὸ κεφάλι. Οἱ σύντροφοί του περιμένουν ἀνυπόμονα τὶς προσωπικότητες ποὺ θὰ ταξιδέψουν μαζί τους. Μόλις νυχτώσει, τὸ καράβι πρέπει νὰ σαλπάρει. Ἡ σκέψη περνάει ἀπ' τὸ μυαλὸ τοῦ Γιακουμῆ πὼς δὲ γίνεται ἄλλο παρὰ νὰ τελειώσει ἡ μέρα. Οἱ φωνές, οἱ διαμαρτυρίες, τὰ παράπονα τῶν ἐπιβατῶν δὲν θὰ σταματήσουν οὔτε στιγμή. Μιὰ γυναίκα τρώει ἀκατάπαυστα φυστίκια. Μὲ τὴν ἴδια πάντα κοφτὴ κίνηση, πετάει τὶς φλοῦδες μ' ἕνα μικρὸ τσὰκ πίσω ἀπὸ τὴ ράχη της.

— Σταμάτα νὰ τρῶς! φωνάζει ὁ σύντροφός της ἔξαλλος.

— Σὲ καλό σου, Ἰορδάνη, κάνει αὐτὴ μὲ πληγωμένη ἀξιοπρέπεια. Δὲν ἔχω φάει τίποτα!

Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ βγαλμένο χέρι κάθε τόσο διπλαρώνει τὸ Γιακουμῆ γιὰ νὰ τὸν ἀπασχολήσει μὲ τὶς ἀνησυχίες του. Αὐτὸς ἀποκρίνεται στερεότυπα.

Ὁ Ὑμηττὸς ἔγινε βιολετής. Σὲ λίγο θὰ εἶναι κυανός. Οἱ σκιὲς τῶν βράχων στὴν ἀκτὴ ξεμακραίνουν. Τὸ μάτι τοῦ Γιακουμῆ παίρνει μιὰ βάρκα ποὺ προσπαθεῖ νὰ πλευρίσει τὸ κινούμενο καραβάκι. Σχεδὸν ἀμέσως ἡ εἴδηση εἶναι σὲ ὅλα τὰ χείλη.

— Ὁ πρωθυπουργὸς αὐτοκτόνησε!

Τὸ ταξίδι δὲν θὰ γίνει. Ἀργὰ τὴ νύχτα, ὁ Γιακουμῆς γυρίζει σπίτι του. Στὶς ἄκρες τῶν ποδιῶν πλησιάζει τὴ μισάνοιχτη πόρτα τοῦ σκοτεινοῦ δωματίου, ὅπου κείτεται βαρειὰ ἄρρωστη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τῆς πόρτας εἶναι μιὰ νέα γυναίκα, ἀπορημένη. Μὲ χαμηλὴ φωνή, ἀνταλλάσσουνε δυὸ λέξεις.

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ

Τὸ ταξίδι ἔγινε τὴν Τρίτη τοῦ Πάσχα. Δυὸ ἀντιτορπιλλικὰ συνοδέψανε τὸ «Ἕλση» στὴν Κρήτη. Τὴν τελευταία στιγμὴ κληθήκανε δυὸ ἀπ' τοὺς ὑποψήφιους ἐπιβάτες.

— Θὰ σᾶς ἀνακοινώσω κάτι, ὑπὸ τὸν ὅρο νὰ μὴ θέσετε ἐρωτήσεις.

Εἶχαν ἀποκλειστεῖ ἀπὸ τὸ ταξίδι. Ἕνας ἀπὸ τοὺς δυὸ ἦταν ὁ Γιακουμῆς.

Ἡ Ἀθήνα βουΐζει ἀπὸ φῆμες. Κανεὶς δὲν φαίνεται νὰ ξέρει μὲ ἀκρίβεια ποῦ βρίσκονται οἱ Γερμανοί. Αὐτὸ βολεύει ὅλες τὶς φαντασίες. Οἱ αἰσιόδοξοι τοὺς τοποθετοῦν ἀγκιστρωμένους στὴ γραμμὴ Μεταξᾶ. Οἱ ἀπαισιόδοξοι τοὺς ἔχουν κιόλας πάει στὸ Ταίναρο. Φυσικά, ὑπάρχουν καὶ ὅλες οἱ ἐνδιάμεσες ἐκδοχές. Διαλέγετε καὶ παίρνετε: Σαραντάπορο, Καλαμπάκα, Λαμία, Κόρινθο, Γύθειο καὶ δὲ συμμαζεύεται.

Ἡ κυβέρνηση εἶναι στὰ Χανιά. Ἡ γερμανικὴ ἀεροπορία σταθερὰ τσακίζει βαθμιαῖα κάθε μορφὴ ὀργανωμένης ζωῆς στὴ χώρα. Αὐτὸ ποὺ κάμει ἀκόμα τὰ πράγματα νὰ κινηθοῦν εἶναι ἡ πρωτοβουλία, ἡ αὐταπάρνηση, ἡ ἀνθρωπιά, κι ἀπ' αὐτὴν ὁ καλὸς Θεὸς ἦταν ἁπλοχέρης γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Στὶς 5 τὸ πρωΐ, στὸ σταθμὸ Λαρίσης, μιὰ γυναικάρα ζητάει νὰ πείσει τὸν ἔμπορα νὰ τῆς πουλήσει μιὰ κόττα.

— Ἐκτὸς ἀπὸ λίγο ζουμὶ κ' ἕνα φτερὸ πουλιοῦ, τίποτα δὲν μπορῶ νὰ βάλω στὸ στόμα μου!

— Ἔγινες, κυρά μου, τετρακόσες ὀκάδες μὲ τὸ δροσὸ τῆς αὐγῆς!

Ὅταν κατορθώσει νὰ ὑπερνικήσει μιὰ δυσκολία, ὁ Γιακουμῆς σκέπτεται πὼς τὴ χρωστᾶ στὴν Τρίτη τοῦ Πάσχα.

Ἀπὸ τὰ Χανιὰ φτάνει μιὰ δραματικὴ ἔκκληση. Ὅλη ἡ ὑπηρεσία τοῦ Γιακουμῆ ἀνάγκη πάσα νὰ κατέβει ἀμέσως. Ἡ ὀργάνωση τοῦ ταξιδιοῦ εἶναι ἄκρως ἀπόρρητη. Ἔχουν ἐξασφαλιστεῖ μεταφορικὰ ὣς τὸ Ναύπλιο. Ὁ ἀνώτερος ναυτικὸς διοικητὴς θὰ ἐπιβιβάσει τοὺς ὑπαλλήλους σὲ τέσσερα μεγάλα καράβια μὲ βρεταννικές, αὐτοκρατορικὲς δυνάμεις, ποὺ θὰ σαλπάρουν ἀπὸ τὸ Ναύπλιο τὴν Παρασκευὴ τὴ νύχτα.

— Φυσικά, σεῖς θὰ φύγετε πρῶτος. Τί ἰδέα νὰ κουβαλήσουν τὶς νταντάδες τῶν παιδιῶν!

Ὁ Γιακουμῆς μισοκλείνει τὰ βλέφαρα, ὅπως ὅταν ἔχει πολὺ φῶς.

— Σεῖς δὲν ζητήσατε νὰ πᾶτε στὴν Κρήτη;

— Δὲ ζήτησα τίποτα.

Ὁ Γιακουμῆς ὑπόσχεται στὸν Κόλια νὰ πάρουν ἀπὸ τὸ Μέρμπακα τὴ μνηστή του. Ἔτσι βρίσκει παρέα γιὰ τὸ ταξίδι.

Τὸ ἀστυνομικὸ λεωφορεῖο εἶναι δειγματολόγιο ὑπουργείων. Πίσω ἀκολουθεῖ φορτηγὸ μὲ τὶς ἀποσκευές. Πάνω στὴ βαθυκύανη θάλασσα, τὸ ἀπριλιάτικο πρωϊνὸ ἁπλώνεται πασίχαρο. Φυσάει τὸ πιὸ ἀνάλαφρο ἀεράκι. Τὸ μικρὸ καραβάνι πρέπει νὰ φτάσει στὴν Κακιὰ Σκάλα γιὰ νὰ προσγειωθεῖ. Εἶχε περάσει ἀπὸ κεῖ μιὰ στρατιωτικὴ φάλαγγα. Τὰ στούκας ὅρμησαν καταπάνω σὰν ὄρνεα. Ἡ σκηνὴ ἔχει κάτι ποὺ δὲν φαίνεται ἀληθινό. Στὶς θέσεις τῶν ἀνδρῶν εἶναι στοιχημένα μὲ ἀπίθανη ἀκρίβεια ὅπλα καὶ ἐξαρτήματα. Ὅλα τὰ ἄλογα καὶ τὰ μουλάρια δὲν πρόλαβαν νὰ σκορπίσουν. Μὲ τὴν τελευταία τους πνοή, ἔμειναν ἀκίνητα, σὲ στάσεις ἐφιαλτικοῦ σπασμοῦ, μισοανορθωμένα, κουλουριασμένα, μὲ ἕνα πόδι ψηλὰ σὲ ἀβέβαιη ἰσορροπία...

Ἡ Κόρινθος εἶναι ἀνάστατη. Πολιορκημένος ἀπὸ τὸν κόσμο, ὁ σιδηροδρομικὸς σταθμὸς βομβαρδίστηκε ἀνηλέητα. Δὲν ὑπάρχουν ἀσθενοφόρα, δὲν ὑπάρχουν τραυματιοφορεῖς. Εἶναι ὅλοι τόσο βουτηγμένοι στὸ αἷμα ποὺ δὲν ξέρεις ποιός εἶναι ποιός.

Ὁ Γιακουμῆς κάθεται πλάϊ στὴν ὀπίσθια πόρτα τοῦ λεωφορείου.

— Μὴ λὲς τίποτα. Ἐγὼ φεύγω. Δὲ θὰ πᾶτε μακρυά.

Ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐπιβάτες μισανοίγει τὴν πόρτα.

— Κατεβαίνουν οἱ Ἄγγλοι. Δὲ θὰ μπορέσεις νὰ γυρίσεις στὴν Ἀθήνα.

— Θὰ περιμένω κάπου νὰ περάσουν.

Ἀπαρατήρητα ὁ ἐπιβάτης πηδάει καθὼς τὸ αὐτοκίνητο τρέχει καί, σχεδὸν ἀμέσως, γίνεται ἄφαντος.

Οἱ περιπολίες τῶν στούκας εἶναι ἀκούραστες κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ τῆς Πελοποννήσου. Οἱ Γερμανοὶ εἶναι ἀποφασισμένοι νὰ μὴν ἀφήσουν ρουθούνι νὰ ξεφύγει στὴν Κρήτη. Ὅσα στρατιωτικὰ ὀχήματα χτυποῦν, σπρώχνονται γρήγορα - γρήγορα σὲ μιὰν ἄκρη γιὰ νὰ μείνει ὁ δρόμος ἐλεύθερος σ' αὐτοὺς ποὺ ἀκολουθοῦν καὶ οἱ στρατιῶτες καβαλλάνε ὅπως - ὅπως σ' ὅποιο αὐτοκίνητο βροῦν γιὰ νὰ συνεχίσουν τὴν πορεία τους. Κάθε τόσο ἕνα τρελλὸ φρενάρισμα κάνει λεωφορεῖο καὶ φορτηγὸ τρικλίζοντας νὰ ἀκινητοποιηθοῦν ἀπότομα. Ἕνα σφύριγμα ποὺ σὲ διαλύει γεμίζει τὸν ἀέρα. Οἱ ἐπιβάτες σκορπίζονται ὅσο μποροῦν πιὸ μακρυὰ ἀπὸ τὸ δρόμο. Μέσα στὴ γενικὴ σύγχυση, χάνουν τὸ μυαλό τους. Ἕνας ἄντρας τρέχει, σέρνοντας πίσω του τὴ γυναίκα του, ποὺ ἔχασε τὸ παπούτσι της καὶ κάνει τὸν πηδηχτούλη, τσιρίζοντας:

— Κακοῦργε, μὲ σκότωσες!

Ἀπὸ τὰ δεξιά, τὸ βουνὸ ὑψώνεται σχεδὸν κάθετα. Αὐτὸ δυσκολεύει τὰ στούκας νὰ κινηθοῦν μὲ ἄνεση. Μόλις λίγο ξεμακραίνουν, ἐπικρατεῖ μιὰ στιγμὴ ἀβεβαιότητας. Ὕστερα ὅλοι στοιβάζονται ὅπως - ὅπως στὸ λεωφορεῖο κι ἀρχίζει ἡ τρεχάλα στὸ φωτεινὸ πρωϊνό. Ἦταν ὧρες ποὺ ὀνειρευόταν ἕνα τσιγάρο, χωρὶς καμιὰ ἐλπίδα νὰ βρεῖ τρόπο νὰ ἱκανοποιήσει τὴν ἐπιθυμία του, ὅταν ὁ Γιακουμῆς, κρυμμένος πίσω ἀπὸ ἕνα ἀναποδογυρισμένο ὄχημα, εἶδε νὰ βγαίνουν ἀπὸ ἕνα ξεκοιλιασμένο κιβώτιο δυὸ - τρία μικρά, πράσινα πακετάκια. Ἔβαλε ἕνα στὴν τσέπη.

— Θὰ πάρουμε τὸ κιβώτιο.

— Δὲν εἶναι δικό μας.

— Ἂν δὲν τὰ πάρουμε ἐμεῖς, θὰ τὰ πάρει ἄλλος.

— Θὰ τὰ πάρουν οἱ Ἄγγλοι. Ἔχουν πιὸ πολὺ δικαίωμα.

Αὐτὸς ὁ καφετής, χοντροκομμένος καπνὸς εἶναι φαρμάκι. Τὸ λεωφορεῖο ὅμως ἐξασφάλισε τσιγάρα γιὰ μέρες κ' ἔχει νὰ κεράσει καὶ τοὺς Ἄγγλους!

— Δὲ μίλησες στὸν ἐνωματάρχη γιὰ τὸ Μέρμπακα;

— Ἄλλο δὲν κάνω, μόλις τὸ βρῶ βολετό.

— Σὲ κοροϊδεύει.

— Τὰ στούκας ἔσπασαν τὰ νεῦρα τοῦ σωφέρ. Ἂν δὲν ἦταν γιὰ τὸν ἐνωματάρχη, θὰ τὰ παρατοῦσε. Πρέπει νὰ πᾶμε μὲ τὸ καλό.

Δυὸ - τρεῖς πιὸ προνοητικοὶ κάτι πρόσφεραν στὴν ἀρχή, κάτι μασούλισαν ἢ ἤπιαν. Μιὰ κοπέλλα ἔχει κρυμμένα σοκολατάκια. Φαντάζεται πὼς κανεὶς δὲν τὴν καταλαβαίνει καθὼς τὰ βάζει λαθραῖα στὸ στόμα καὶ κλείνει τὰ μάτια μὲ ἡδονὴ γιὰ νὰ τὰ

μασήσει. Εἶναι ὧρες ὅμως ποὺ κανένας πιὰ δὲν ἔχει τίποτα. Ἐκτὸς ἀπὸ λίγο νερό, τὸ λεωφορεῖο δὲ βρίσκει οὔτε πράσινο φύλλο ἀπ' ὅπου περνάει. Οἱ δρόμοι εἶναι μόνο γεμάτοι ἀπὸ ἀναστατωμένους ἀνθρώπους.

— Οἱ Γερμανοὶ πέρασαν.

— Εἶναι στὸ Ναύπλιο.

— Ἐσὺ τοὺς εἶδες;

— Ὄχι.

— Ποῦ τὸ ξέρεις;

— Τὸ ἄκουσα.

— Προωθήσανε ἱπτάμενες ὁμάδες στὸ Ταίναρο.

— Ἑλικόπτερα;

— Μοτοσυκλέττες.

Ὁ ἐνωματάρχης ὑποσχέθηκε στὸ Γιακουμῆ νὰ περάσει ἀπὸ τὸ Μέρμπακα. Εἶχαν φτάσει πιὰ σὲ λίγα χιλιόμετρα ἀπόσταση. Ὁ Κόλιας δὲν προφταίνει νὰ χαρεῖ τὴν εἴδηση. Τὸ γνώριμο σφύριγμα κάμει ὅλους νὰ τραντοῦν καὶ νὰ πηδήσουν σὰν κατσίκια ἀπὸ τὸ λεωφορεῖο.

— Τὸ παιδί! φωνάζει σπαραχτικὰ μιὰ μητέρα. Λύσανδρε, τὸ παιδί!

Ἀπὸ ψηλά, ἕνας μαντράχαλος κάνει ἀπεγνωσμένα σήματα μὲ τὰ χέρια γιὰ νὰ τὴν καθησυχάσει.

— Ἐδῶῶῶ εἶμαι!

Ἡ πλαγιὰ τοῦ βουνοῦ ἔχει ἀνυπόφορα ἀπαλύνει. Αὐτὴ τὴ φορὰ τὰ δυὸ ὀχήματα δὲν θὰ μπορέσουν νὰ γλυτώσουν. Τὸ στούκας ἔχει ἄνεση. Χωρὶς κόπο οἱ φυγάδες μποροῦν νὰ παρακολουθήσουν τοὺς ἀεροπόρους. Εἶναι πολὺ ἥσυχοι, πολὺ σοβαροὶ μέσα στὸ σκοῦφο ποὺ κρύβει ὅλο τὸ κεφάλι κ' ἔχει δυὸ πελώρια αὐγουλωτὰ γυαλιὰ στὴ θέση τῶν ματιῶν. Μὲ πολλὴ τάξη γαζώνουν τὸ δρόμο, προσπαθοῦν νὰ γαζώσουν καὶ τοὺς σκόρπιους ἐπιβάτες. Ὁ ἕνας ξύνει τὴ μύτη. Φαίνεται πολὺ παράξενο νὰ εἶναι ὅλα αὐτὰ μέρος μιᾶς ἀμείλικτης λογικῆς. Οἱ θάμνοι καὶ τὰ βραχάκια τῆς πλαγιᾶς εἶναι σὰν νὰ μαζεύονται, νὰ μαζεύονται. Δίνουν στοὺς φυγάδες τὸ αἴσθημα πὼς ξαφνικὰ εἶναι γυμνοί.

Τὸ θαῦμα ἔγινε. Τὰ ὀχήματα, χτυπημένα, κινοῦνται ἀκόμα.

— Μοῦ ὑπόσχεσαι πὼς ὅπου κι ἂν φτάσουμε, ὅπου κι ἂν πᾶμε, θὰ μὲ βοηθήσεις νὰ φέρω τὴ μνηστή μου;

Ὁ Γιακουμῆς κυττάζει τὸν Κόλια. Ὁ ἐνωματάρχης ἀγρίεψε. Μέσα στὴν ταραχή του, βάζει τὴν ἀναμμένη ἄκρη τοῦ τσιγάρου στὸ στόμα. Κάθε πρόσθετο χιλιόμετρο εἶναι κ' ἕνας κίνδυνος πιὸ πολύ. Κι αὐτὸς ἀρχίζει νὰ κάνει νερά. Τὴν ἄλλη φορὰ δὲ θὰ μπορέσει νὰ συγκρατήσει τὸν σωφέρ. Ὅλη αὐτὴ ἡ περιπέτεια θὰ καταλήξει σὲ κάποια μαγευτικὴ βουνοπλαγιὰ μεταξὺ Κορίνθου καὶ Τριπόλεως. Ἡ φύση τραβάει τὸ δρόμο της. Τὰ καμώματα τῶν ἀνθρώπων δὲν μποροῦν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἄνοιξη ν' ἁπλώσει τὶς χίλιες γαλιφιές της. Ὁ Μέρμπακας ἔμεινε μακρυὰ πίσω. Μὲ τὸ κεφάλι, ὁ Γιακουμῆς κάνει μιὰ καταφατικὴ κίνηση στὸν Κόλια.

Ἕνα χωριό. Πάντα ἡ ἴδια ἀπάντηση στὰ μαγαζιά, στὰ περίπτερα: τίποτα. Ἄνθρωποι ἀνήσυχοι. Δυὸ φαντάροι πλησιάζουν. Κατεβαίνουν μὲ τὰ πόδια ἀπὸ τὴν Κόνιτσα. Πᾶνε στὴν Κρήτη. Στριμώχνονται στὸ ἀδιαχώρητο τοῦ λεωφορείου.

— Ἀαααα...

Εἶναι μιὰ φωνὴ τουλάχιστον σὰν κι αὐτὴν ποὺ βγάζεις ὅταν πιὰ τὸ στούκας εἶναι ἀκριβῶς πάνω στὸ κεφάλι σου. Μιὰ χοντρὴ γυναίκα πήδησε πάνω καὶ κρατάει μιὰν ἐπικίνδυνη ἰσορροπία μέσα στὰ σκαμπανεβάσματα τοῦ λεωφορείου.

— Ἐκεῖ, ἐκεῖ, στριγγλίζει δείχνοντας ἕνα φαντάρο.

Τὸ μοιραῖο ἐπέρχεται. Ἡ γυναίκα βρίσκεται στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ πιὸ λεπτοκαμωμένου ἐπιβάτη, ποὺ κάμει ἀπεγνωσμένες προσπάθειες νὰ ἀναπνεύσει. Μὲ πολὺ κόπο ὁ δράκουλας συνελήφθη.

— Μνήσθητί μου, Κύριε! λέει ὁ φαντάρος φτύνοντας κάτω μὲ περιφρόνηση. Γιὰ μιὰ ψεῖρα κάνεις ὅλη αὐτὴ τὴ φασαρία!

Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ πιστέψει πὼς ἡ μέρα τελειώνει. Κι αὐτὸς ποὺ δὲν ἔχει καμιὰ φαντασία, δὲ θὰ κατάφερνε μιὰ στιγμὴ νὰ βαρεθεῖ. Ἀπὸ τὶς ἀδιάκοπες ἐπιθέσεις τῶν στούκας, τὸ καραβάνι ἔχει ἀφάνταστη καθυστέρηση. Τοῦ μένει μισὴ ὥρα - τρία τέταρτα νὰ ἀναπτύξει μέσα στὸ λυκόφως ταχύτητα γιὰ νὰ προλάβει τὰ καράβια στὸ Ναύπλιο. Τὴ νύχτα ἀπαγορεύεται τὸ φῶς. Ὁ ἐχθρὸς παραμονεύει. Ὁ σωφὲρ εἶναι ἐξαντλημένος. Τὸ λεωφορεῖο παίρνει φόρα, κόβει ἄγαρμπα, πετάγεται πάλι, τρικλίζοντας σὰ μεθυσμένο.

Ἡ νύχτα πλάκωσε. Οὔτε ἕνα φῶς πουθενά. Τὸ σκοτάδι εἶναι πηχτό. Τ' ἄστρα φαίνονται μακρυνά, ἀδιάφορα. Τὸ λεωφορεῖο σκαμπα-

νεβάζει ἀβέβαια. Μιὰ ἀόριστη ἀγωνία κρατάει ὅλους σιωπηλούς. Δὲ γίνεται νὰ προλάβουν τὰ καράβια. Εἶναι ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου νὰ σαλπάρουν πρὶν ἀπ' τὰ μεσάνυχτα. Ἔχει χαθεῖ πάρα πολὺς χρόνος κι αὐτὸ τὸ εὐλογημένο σκοτάδι κάνει τὴν προσπάθεια νὰ φαίνεται ἀπελπιστική. Σὲ μιὰ ἀπεγνωσμένη ἔνταση φαντασίας ὁ ἐνωματάρχης ἀλλάζει μεταξύ τους τοὺς σωφὲρ τῶν δυὸ αὐτοκινήτων. Ἴσως ὁ σωφὲρ τοῦ φορτηγοῦ νὰ εἶναι μιὰ στάλα λιγώτερο ξεθεωμένος.

Οἱ ἐπιβάτες μαντεύουν πιὸ πολὺ παρὰ βλέπουν σκιὲς νὰ κινοῦνται στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου. Ἀνταλλάσσουνε γρήγορες, κομμένες λέξεις. Ἀπὸ πολὺ μακρυά, μὲ τὰ πόδια, ὅλοι πᾶνε στὴν Κρήτη.

Σὲ πάρα πολὺ μεγάλη ἀπόσταση, κάπου μπροστά, μιὰ ἀόριστη ἀνταύγεια ἀνεβαίνει. Πρέπει τὰ αὐτοκίνητα νὰ πλησιάσουν πολὺ γιὰ νὰ γίνει σιγὰ - σιγά, ἀνεπαίσθητα ρόδινη, πιὸ ρόδινη, ἀκόμα πιὸ ρόδινη. Μὲ ἕνα σπαρακτικὸ τρίξιμο τῶν φρένων, τὰ δυὸ ὀχήματα ἀκινητοποιοῦνται. Ὁ ὅρμος τοῦ Ναυπλίου φαίνεται καθαρά. Τέσσερα μαῦρα καράβια εἶναι παρανάλωμα τῆς φωτιᾶς. Ὅλος ὁ οὐρανὸς πυρπολεῖται.

Ἡ πιὸ βαθειὰ κατάπληξη γεμίζει τὴν ψυχὴ ὅλων. Οἱ γλῶσσες, τόσην ὥρα αἰχμάλωτες, λύνονται. Τὸ τί μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ σὲ λίγα λεπτὰ ἀπὸ ἕνα πλῆθος κυνηγημένων ἀνθρώπων εἶναι ἀφάνταστο. Χτὲς ἀκόμα, καθένας εἶχε τὴ γωνιά του, ὅπου ἔκαμε κάθε μέρα τὶς συνηθισμένες κινήσεις γιὰ τὰ συνηθισμένα πράγματα. Ξεκόφτηκε ἀπ' ὅλα καὶ δὲν ξέρει τί θὰ φέρει ἡ ἄλλη στιγμή. Ὁ Γιακουμῆς περιμένει λίγο νὰ περάσει ἡ πρώτη συγκίνηση.

— Ἂν ἦταν οἱ Γερμανοὶ στὸ Ναύπλιο, θὰ ἔσβηναν τὴν φωτιὰ γιὰ νὰ σώσουν τὰ πλοῖα.

Ἡ μικρὴ ἐπαρχιακὴ παλιὰ πρωτεύουσα φωτίζεται φαντασμαγορικὰ ἀπ' ἄκρου σ' ἄκρο. Ὅλος ὁ κόσμος εἶναι στὸ πόδι. Ὁ ἕνας στέλνει στὸν ἄλλον ὅποιον ζητάει τὸν ἀνώτερο ναυτικὸ διοικητή. Πολλὴ ὥρα περνάει πρὶν κάποιος τέλος δώσει τὴν πληροφορία πὼς πῆγε στὸ Τολό.

— Θαῦμα! Ἐκεῖ πῆγα μὲ τὸν Νιόνιο ὅταν κλεφτήκαμε. Τὸ τί ρομάντσα κοπανίσαμε, δὲ λέγεται...

— Βρέ, χρυσῆ μου, γιὰ ρομάντσες εἶναι τὸ χάλι μας!

Ὁ Γιακουμῆς βρίσκει τὸν ἐνωματάρχη.

— Δὲν πρέπει νὰ χαθεῖ αὐτὴ ἡ νύχτα. Ἴσως νὰ εἶναι ἡ τελευταία γιὰ νὰ πᾶμε στὴν Κρήτη.

Ἀπὸ τὸ δασάκι, ἕνα κλεφτοφάναρο διαγράφει ἄνετα τόξα, πλησιάζει. Τὸ λεωφορεῖο στάθηκε. Ὁ ἐνωματάρχης φωνάζει τὸν Γιακουμῆ. Ἕνας νέος ἀξιωματικός, μὲ τὴν πιὸ γνήσια προφορὰ λονδρέζικου κόκνεϋ, ζητάει τοὺς διακόπτες τῶν αὐτοκινήτων. Ὁ Γιακουμῆς βγαίνει ἀπὸ τὴν ἀπάθειά του. Ἡ μικρὴ ὁμάδα πρέπει νὰ φτάσει στὴν Κρήτη. Δὲν ἔχει λεπτὸ γιὰ χάσιμο. Ὁ ξένος ἐξηγεῖ πὼς μιὰ αὐτοκρατορικὴ φάλαγγα στρατοπεδεύει στὸ δασάκι. Ἂν δὲν φέξει, κανεὶς δὲ θὰ περάσει. Ἡ ἀνάγκη τοῦ πολέμου εἶναι σιδερένια. Ὁ ἀξιωματικὸς σφυρίζει ἀποφασιστικά. Μέσα ἀπ' τὸ σκοτάδι ξεπετάγονται πέντε - ἕξη Βρεταννοί, ζώνουν τὸ λεωφορεῖο. Ἀρχίζει τσάτρα - πάτρα ἡ πιὸ ζωηρὴ συνομιλία, μέσα ἀπὸ τὰ παράθυρα, μὲ τοὺς ἐπιβάτες. Μιὰ νέα γυναίκα, μ' ἕνα λεξιλόγιο ἀπὸ τρεῖς, τὸ πολὺ τέσσερις λέξεις, κρατάει ἁλυσσοδεμένο τὸ συνομιλητή της. Ἂν καὶ σκοτεινά, ὁ Ἄγγλος φαίνεται ὑπνωτισμένος ἀπὸ τὸ πλούσιο στῆθος της. Μέσα σὲ μιὰ στιγμή, ἡ πιὸ μεγάλη ἀγωνία σαρώνει τὴ μικρὴ ὁμάδα. Ἀλήθεια, ψέμματα; Οἱ νεαροὶ λένε πὼς οἱ Γερμανοὶ ἔχουν ἐπισημάνει τὸ δασάκι. Θὰ τὸ κάμουν στάχτη. Ἀπὸ τὶς φωνὲς καὶ τὸ κακό, ὁ Γιακουμῆς δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβει τὴ στρυφνὴ προφορὰ τοῦ Λονδρέζου. Κάποια φορὰ γίνεται συμφωνία νὰ δοθοῦν οἱ διακόπτες. Ἕνας στρατιώτης θὰ δδηγήσει τὸν Γιακουμῆ στὸ διοικητή. Αὐτὸς πρέπει ν' ἀποφασίσει.

— Θαρθῶ μαζί σου.

Ὁ Κόλιας ἀκολουθεῖ. Τὸ δάσος ζεῖ ἐκείνη τὴ νύχτα μιὰ ἀπίθανη, ὑποβλητικὴ ζωή. Ὁ συνταγματάρχης βρίσκεται σὲ μιὰ ξύλινη παράγκα. Ἀπὸ ἕνα καρφί, κρέμεται στὸν τοῖχο μιὰ λάμπα πετρελαίου. Ὁ Γιακουμῆς προσπαθεῖ νὰ κρύψει τὴν πικρία του. Γίνεται ἀκόμα πιὸ σύντομος καὶ πάει στὸ στόχο χωρὶς περιστροφές. Αὐτὴ ἡ πολὺ λιτή, πολὺ βραχεῖα συζήτηση ἔχει κάτι ἀπὸ τὸν τόνο τῆς τραγωδίας. Ὁ διοικητὴς θὰ ὑποχωρήσει; Στέλνει ἕνα στρατιώτη νὰ βρεῖ τὸν ἀνθυπολοχαγό, ἀφήνει τὸν Γιακουμῆ καὶ τὸν Κόλια νὰ περιμένουν κι αὐτὸς φεύγει μὲ τὸν ὑπασπιστή του.

Πολλὲς φορὲς ἀργότερα, οἱ δυὸ σύντροφοι

θὰ διερωτηθοῦν ἂν ὁ συνταγματάρχης τοὺς ἔπαιξε. Πέρασε ἀπίστευτος χρόνος. Τὰ κλειδιὰ δὲ φανῆκαν. Σὲ μιὰν ὥρα, μιά - μιση τὸ πολύ, θὰ φέξει. Ἡ μικρή, πύρινη γλώσσα τῆς λάμπας τρεμοσβήνει. Κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικοὺς ἢ τοὺς στρατιῶτες ποὺ μπαινοβγαίνουν δὲν ξέρει τίποτα. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς οἱ ἀσυνήθιστες περιστάσεις ἔχουν περιπλέξει τὰ πάντα.

Ὁ Γιακουμῆς συναντάει τὸ βλέμμα τοῦ Κόλια.

— Πρέπει νὰ γυρίσουμε στὸ λεωφορεῖο.

— Τί ὠφελεῖ νὰ πᾶμε χωρὶς τοὺς διακόπτες;

— Ἐδῶ δὲν μποροῦμε νὰ κάνουμε τίποτα.

— Κι ἂν στὸ τέλος φανεῖ ὁ φαντάρος μὲ τὰ κλειδιά;

Σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση, ποτὲ οἱ δύο σύντροφοι δὲν θὰ πάρουν ἀπάντηση. Εἶναι μιά, κάποια λύση νὰ γυρίσουν. Ἴσως συναντήσουν τὸν συνταγματάρχη. Ἴσως δοθήκανε τὰ κλειδιὰ στοὺς σωφέρ. Δὲν ξημέρωσε ἀκόμη. Ἡ νύχτα ὅμως δὲν εἶναι πιὰ τόσο σκοτεινή.

— Τί γίνατε, βρὲ παιδιά;

Μιὰ φιλικὴ βλαστήμια συνοδεύει τὴν ἐρώτηση. Ἕνας συνεπιβάτης πρῶτος ἐπισημαίνει τοὺς δυὸ συντρόφους.

— Σᾶς περιμένουμε. Θὰ φεύγαμε χωρὶς ἐσᾶς.

Ἡ ἀναμονὴ δὲν εἶχε πάει χαμένη. Οἱ διακόπτες τοῦ ἐπιβατικοῦ τοῦ συνταγματάρχη κ' ἑνὸς φορτηγοῦ ταίριαξαν μιὰ χαρὰ στὰ δυὸ ὀχήματα.

— Δὲν μποροῦμε νὰ τὸ κάνουμε αὐτό. Ἔχουν πιὸ πολὺ ἀνάγκη ἴσως τοὺς διακόπτες.

— Ἔχουν τοὺς δικούς μας.

— Ἐδῶ δὲν βρίσκει ὁ σκύλος τὸν ἀφέντη...

Στὸ πρῶτο, ἀρρωστημένο φῶς τῆς αὐγῆς, ποὺ κάμει σὰν ἀραχνιασμένα τὰ δέντρα, σύντομες, σκληρὲς φράσεις, σὰν μπάλλες πίγκ - πόγκ, διασταυρώνονται. Αὐτὸ δὲ βαστάει καθόλου. Τὸ λεωφορεῖο μὲ τὸ φορτηγὸ γλυστράει προσεκτικὰ στὴν ἄσφαλτο. Κανεὶς δὲν θ' ἀπορήσει ἂν ἐκείνη τὴ στιγμὴ μιὰ σφαῖρα σφηνωθεῖ στὸ κεφάλι του. Ἀπότομα, τὰ αὐτοκίνητα πατοῦν γκάζι. Ἄφησαν πίσω τὸ δασάκι. Ἔχουν δὲν ἔχουν ἀκόμα μιὰ ὥρα νὰ τρέξουν πρίν, μὲ τὸ φῶς, πλακώσουν τὰ στούκας.

Ἀληθινὰ ἡ ἀναμονὴ δὲν εἶχε πάει χαμένη. Ἡ ἐλπίδα νὰ βρεθεῖ ὁ ἀνώτερος ναυτικὸς διοικητὴς στὸ Τολὸ διαλύθηκε. Ἂν δὲν ἦταν πιὰ χρήσιμος στὸ Ναύπλιο, θὰ πήγαινε στὴν Κρήτη. Ὁ μόνος, δυνατὸς στόχος ἦταν τὸ Γύθειο.

Ἕνα χωριό. Αὐτὸ δὲν ἔχει καὶ νερό. Μόνο ἀναστατωμένους ἀνθρώπους, ποὺ δὲ δείχνουν νὰ ἔχουν καθόλου κοιμηθεῖ. Δὲν πέρασαν οἱ Γερμανοὶ ἀπὸ κεῖ.

— Πᾶνε ἀπὸ τὰ γιδοτόπια. Εἶναι πολὺ ἐλαφρὲς μονάδες. Δὲν μποροῦν χωρὶς βαρὺ ὁπλισμὸ νὰ τὰ βάλουν μὲ τοὺς Ἐγγλέζους. Ἄσε ποὺ τὰ στούκας μποροῦν νὰ ξεγελασθοῦν καὶ νὰ τὶς κάμουν σπαράλλια.

— Τίς εἶδε κανείς;

Κανεὶς δὲν τὶς εἶδε. Μόνο ἂν ἐρχόταν κάποιος ἀπὸ τὰ ὀρεινὰ χωριά, θὰ μποροῦσε νὰ δώσει πληροφορία. Δὲν εἶναι ὅμως πιθανὸ τέτοιες ὧρες κάποιος νὰ κάνει συργιάνι.

— Αὐτοὶ ξέρουν τὴ δουλειά τους. Θὰ πιάσουνε τὶς ἀκτές. Θὰ τοὺς ρίξουν πυρομαχικὰ ἀπὸ τὸν ἀέρα. Ὅταν φτάσουν οἱ Ἐγγλέζοι, θὰ τοὺς βροῦν.

Μιὰ γυναίκα κόβει τὴν κουβέντα.

— Πελοπίδα, πεθαίνω!

Σ' ἕνα μεγάλο ψίθυρο, ποὺ τὸν ἀκοῦνε ὅλοι, ὑπενθυμίζει στὸν ἄντρα της ἐπίμονη παράκλησή της. Ὁ Πελοπίδας ἀπομακρύνεται μαζί της. Θέλει νὰ τὴν σκοτώσει ἀπὸ τὸ κακό του. Ἀγριωπὴ συζήτηση ξέσπασε μεταξὺ τοῦ ἐνωματάρχη καὶ δυὸ - τριῶν ἀγνώστων.

— Στὸ κεφάλι μου, μωρέ, νὰ σᾶς βάλω; Πῶς νὰ τὸ κάνουμε, δηλαδή;

— Γιὰ στάσου, μωρέ. Ποιός σοῦ ζητάει νὰ μᾶς βάλεις στὸ κεφάλι σου; Ἕλληνες εἴμαστε κ' ἐμεῖς. Πᾶμε στὴν Κρήτη νὰ πολεμήσουμε...

Ὁ Κόλιας ἀκολουθεῖ τὸ Γιακουμῆ σὰν τὴ σκιά του.

— Ἴσως νὰ ἐξοικονομήσουν λίγο τόπο τὰ παιδιὰ μέσα στὶς ἀποσκευές.

Ὁ ἐνωματάρχης δὲν πιάνεται ἀπὸ τὰ νεῦρα. Πρὶν ἀρχίσουν τὰ στούκας, ἔφτασε σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση. Τὸ Γύθειο φαίνεται στὴν ἄκρη τῆς γῆς.

Ἕνα σπαρακτικὸ φρενάρισμα καθηλώνει τὰ ὀχήματα ποὺ τρέμουν σύγκορμα. Ἀλλόφρονες, οἱ ἐπιβάτες τρέχουν νὰ κρυφτοῦν. Εἶναι ἡ τρίτη φορὰ ἀπὸ τὸ πρωῒ ποὺ τὰ στού-

κας τοὺς ἐπισημαίνουν. Ἦταν προειδοποιημένοι πὼς τὸ πιὸ φονικὸ σημεῖο εἶναι τὰ Ἀγιοργείτικα. Κόσμος καὶ κοσμάκης ἔχει ἐξολοθρευτεῖ ἐκεῖ. Στὸν ἀγρό, ποὺ εἶναι σχεδὸν τέλεια ἐπίπεδος, ὁ Γιακουμῆς στριμώχνεται κοντὰ σὲ μιὰ κοτρώνα, ποὺ δὲν κρύβει οὔτε τὸ πόδι του, ὄχι γιατὶ ἐλπίζει τίποτα ἀλλὰ γιατὶ οἱ σύντροφοί του φωνάζουν πὼς θὰ κάμει τὸ στούκας νὰ τοὺς ἐπισημάνει. Τοὺς βλέπει ὅλους, σὲ ἀκτῖνα τὸ πολὺ ἑνὸς χιλιομέτρου, ποιὸς μέσα σὲ μιὰ δίπλα τῆς γῆς, ποιὸς πίσω ἀπὸ ἕνα θάμνο. Ποτὲ ὁ κόσμος δὲ θὰ γιατρευτεῖ ἀπὸ παραισθήσεις.

Τὸ στούκας κατεβαίνει σχεδὸν ξυστὰ στὸ δρόμο, γαζώνοντας τὰ ὀχήματα, καὶ συνεχίζει τὸ γάζωμα σ' ὅλη τὴν ἔκταση ποὺ βρίσκονται οἱ ἐπιβάτες, καθὼς κάνει νὰ πάρει ὕψος γιὰ νέα βουτιά. Ὅπως φεύγει ἀπὸ τὸ δρόμο, οἱ ἄτυχοι μποροῦν νὰ παρακολουθήσουν τὴν πορεία τοῦ ἀεροπλάνου ἀπὸ τὴ γραμμὴ τῆς σκόνης ποὺ σηκώνεται καὶ τοὺς πλησιάζει, καθὼς ἡ γῆ ποτίζεται ἀπὸ σφαῖρες. Οἱ δυὸ ἄντρες τοῦ πληρώματος, σχεδὸν σὲ φυσικὸ μέγεθος, τὸ ἴδιο ἥσυχοι καὶ σοβαροί, εἶναι σκυμμένοι λίγο μπροστὰ καὶ παρακολουθοῦν τὴν πορεία τους.

Ἀναπάντεχα, ὁ Γιακουμῆς θυμᾶται μιὰ ἱστορία πουλιοῦ. Ἄδικα ὁ πελεκάνος ἔψαξε ὅλη τὴ μέρα τὰ βάθεια τοῦ ὠκεανοῦ καὶ τὶς ἔρημες παραλίες. Μέσα στὸ σούρουπο, γυρίζει στὰ παιδιά του μὲ μόνη τροφὴ τὴν καρδιά του. Ἡ σπαρακτικὴ κραυγή, ποὺ ἀκοῦνε τότε οἱ βραδυασμένοι ὁδοιπόροι, τοὺς κάνει νὰ στραφοῦν πρὸς τὸ Θεό.

Ἡ ἀναπνοὴ τοῦ Γιακουμῆ κόβεται. Μέσα στὸ θριαμβευτικὸ φῶς τοῦ πρωϊνοῦ, ἀνέβηκε ἡ ἴδια κραυγή. Μιὰ μικρή, γυαλιστερὴ βόμβα κατεβαίνει, κατεβαίνει... Ἕνας θάμνος εἶναι τὸ καταφύγιο χηραμένου πατέρα καὶ τοῦ μικροῦ κοριτσιοῦ του. Ἡ βόμβα ἔσκασε σὲ ἀπόσταση πέντε πόντων, σηκώνοντας ἕνα σύννεφο ἀπὸ χώματα. Ἀδιαφορώντας ἂν θὰ κινήσει ἢ ὄχι τὴν προσοχή, ὁ Γιακουμῆς ὁρμᾶ. Ἕνας μικρὸς κρατήρας ἄνοιξε χωρὶς νὰ πειράξει τὸ θάμνο. Δὲν μπορεῖ νὰ πιστέψει τὰ μάτια του. Τὰ χώματα σκέπασαν πατέρα καὶ παιδί. Ἔξω ἡ τρομάρα, εἶναι κ' οἱ δυὸ μιὰ χαρά.

— Παιδί μου, παιδί μου! φωνάζει ὁ Γιακουμῆς ἀγκαλιάζοντας τὴ μικρή.

Οὔτε ἐκείνη τὴ φορὰ τὰ στούκας κατόρθωσαν νὰ ἀκινητοποιήσουν τὰ ὀχήματα. Μιὰ γυναικούλα ἀνοίγει μιὰ τεράστια μαύρη τσάντα, ὅπου μπορεῖς νὰ βρεῖς ὅ,τι θέλεις, καὶ σηκώνει ψηλὰ μιὰ κρεμμύδα.

— Τὴν βλέπετε; λέει. Αὐτὴ ἔκαμε τὸ θαῦμα!

— Φτύστε την, νὰ μὴ βασκαθεῖ!

Τὸ ἠθικὸ ὅμως τοῦ ἐνωματάρχη καὶ τῶν σωφὲρ ἔχει καταρρεύσει. Θέλουν νὰ πᾶνε μὲ τὰ πόδια στ' Ἀγιοργείτικα.

— Θὰ πᾶμε κ' ἐμεῖς.

Εἶναι ἕνα ζευγάρι μικροαστῶν, ποὺ φαίνονται νὰ βρέθηκαν κατὰ λάθος σ' αὐτὸ τὸ πανηγύρι. Ἡ γυναίκα εἶχε κατακτήσει τὸν Ἄγγλο στὸ δασάκι.

— Θὰ ἔχετε δυσκολίες.

Ὁ Γιακουμῆς θυμᾶται τὰ λόγια ποὺ εἶπε στὴν Κόρινθο. Γνωρίζει τὸν ἄνδρα. Προσπαθεῖ νὰ γίνει πειστικός. Ἕνας ταγματάρχης τὸν πλησιάζει. Εἶναι ἕνας παλιὸς στρατιώτης. Τὸ πετσὶ τοῦ προσώπου του ἔχει ψηθεῖ στὸν ἥλιο πολλῶν πεδίων μαχῶν. Κάπου - κάπου ἔλεγε μιὰ - δυὸ κουβέντες μὲ τὸν Γιακουμῆ. Θέλει τὴ βοήθειά του. Ἡ Τρίπολη εἶναι κοντά. Πρέπει νὰ φτάσουν ἐκεῖ. Ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς εἶναι ἀδελφὸς τοῦ πρώην ὑπουργοῦ στρατιωτικῶν. Θὰ τοὺς βοηθήσει νὰ πᾶνε στὸ Γύθειο.

Τὰ ὀχήματα κρυφτήκανε ὅπως - ὅπως.

— Καλὸ - κακό, ἄφησε τὴν κρεμμύδα μέσα.

Οἱ ἐπιβάτες βρῆκαν κάλυμμα σὲ κάποια ἀπόσταση, μέσα στὰ δέντρα. Ἀπὸ ἐκεῖ μποροῦν νὰ βλέπουν τὰ αὐτοκίνητα στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου. Ἕνας - ἕνας, δυὸ - δυό, ἀξύριστοι, κουρελιασμένοι στρατιῶτες τραβᾶνε κατὰ τὴν Κρήτη. Ἕνα στούκας πάει νὰ τοὺς χτυπήσει.

— Οὔτε ἕναν δὲ θ' ἀφήσουν! κάνει ὑπόκωφα ἕνας σωφέρ.

Εἶναι πιὰ ἀπόγευμα ὅταν τὰ δυὸ ὀχήματα μπαίνουν στὴν Τρίπολη. Τὸ γνώριμο θέαμα ἀναστατωμένων ἀνθρώπων ἐπικρατεῖ στοὺς δρόμους καὶ τὶς πλατεῖες. Οἱ ἴδιες φῆμες εἶναι σὲ ὅλα τὰ χείλη. Τὰ αὐτοκίνητα ἀποβιβάζουν τοὺς ἐπιβάτες. Τηρήσανε τὴ συμφωνία καὶ γίνονται ἀμέσως ἄφαντα. Μέσα σ' αὐτοὺς ποὺ πολιορκοῦν τοὺς νεοφερμένους, εἶναι κ' οἱ ἐπιβάτες τοῦ φορτηγοῦ. Πλησιάζουν τὸ Γιακουμῆ.

— Θὰ μᾶς πάρετε μαζί σας;

— Ποῦ;

— Θέλουμε νἀρθοῦμε μὲ σᾶς. Ἐσεῖς θὰ τὰ καταφέρετε.

Ὁ Γιακουμῆς αἰσθάνεται ἄσχημα. Τὰ μάτια ἀναρίθμητων ἀξύριστων, κουρελήδων δοιπόρων εἶναι στηλωμένα πάνω του. Περιμένουν μιὰν ἀπάντηση. Τί νὰ πεῖ; Ὁ ταγματάρχης τὸν ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸν συνωστισμό. Ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς εἶναι ἐξαντλημένος. Ἔχει δυὸ κόκκινους κύκλους γύρω ἀπὸ τὰ μάτια. Ἡ ἐξάρθρωση τῆς διοικήσεως ὁλοκληρώνεται γοργά. Δὲν κοιμήθηκε 48 ὧρες προσπαθώντας μὲ τὰ ψέμματα κάτι νὰ κάμει. Ἡ ἤρεμη ἀξιοπρέπεια τοῦ διοικητῆ εἶναι πιὸ ἐνθαρρυντικὴ ἀπὸ τὶς πανηγυρικώτερες ὑποσχέσεις. Στὶς ἀρχὲς τοῦ πολέμου ὅλα τὰ τροχοφόρα ἐπιταχθήκανε καὶ κανένα δὲ γύρισε ἀπὸ τὸ μέτωπο. Δὲν ἔκλεισε ὅμως τὴν πόρτα.

Ἔξω ἀπὸ τὴ Σπάρτη ἕνα στρατόπεδο Ἰταλῶν κατέβαλε τὴν ἀντίσταση τῶν φρουρῶν κι ἅρπαξε τὰ ὅπλα τῆς ἀποθήκης. Δὲν ξέρει κανεὶς ποῦ βρίσκονται οἱ Ἰταλοί, γίνεται ὅμως ζωηρὸς λόγος γιὰ τὴν ἀνασφάλεια τοῦ δρόμου. Ἕνας - ἕνας, οἱ φυγάδες καβαλλᾶνε τὸ σαραβαλιασμένο φορτηγὸ ποὺ ἐγκαταλείφθηκε ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους καὶ μισοεπιδιορθώθηκε.

Κόλτ, Μπράουνιγκ, Μάουζερ... Σωστὸ μουσεῖο παλιῶν ὅπλων ἔδωσε ὁ διοικητὴς στὸ Γιακουμῆ.

— Θὰ καθήσεις σ᾽ αὐτὴ τὴ γωνιά. Δὲ θὰ πυροβολήσεις ἂν δὲν σοῦ δώσω τὸ σύνθημα.

Ἀπὸ ἕνας ὁπλισμένος τοποθετεῖται στὶς τρεῖς γωνιὲς τοῦ φορτηγοῦ. Μέσα στὸ σκοτάδι ποὺ κατεβαίνει, ὁ Γιακουμῆς ἀναγνωρίζει αὐτὸν ποὺ ζήτησε νὰ τὸν ἀκολουθήσει. Εἶναι σχεδὸν παιδάκι. Κάνει νὰ τοῦ ξαναπάρει τὸ ὅπλο κ᾽ ὕστερα σταματᾶ. Κάθησε κοντὰ στὸ σωφὲρ μὲ τὸ τέταρτο στὰ γόνατά του.

Μὲ ἀγκομαχητά, τὸ κατάφορτο, σαραβαλιασμένο φορτηγὸ σέρνεται μέσα στὸ σκοτάδι. Ἡ μηχανή του κάμει σὰ νὰ θέλει νὰ ξεψυχήσει. Ὅλοι ἀνοίγουν διάπλατα τὰ μάτια γιὰ νὰ διακρίνουν, μέσα στὰ δέντρα, κανένα Ἰταλόν. Ἡ προσπάθεια εἶναι ὀδυνηρή. Κανεὶς δὲν ἔχει κλείσει μάτι καὶ τὰ ἀγκομαχητά, τὰ τραντάγματα, τὸ στρίμωγμα σὲ μπαφιάζουν.

Τὸ γενναῖο σαράβαλο ἄφησε τὴν τελευταία του πνοὴ σχεδὸν μπροστὰ στὸ Γύθειο. Μιὰ ἐξαίσια αὐγὴ ροδίζει τὰ κεραμίδια τῶν σπιτιῶν. Εἶναι ἀφάνταστη ἡ νεανικὴ χάρη τῆς μικρῆς πολιτείας στὰ μάτια τῶν μουδιασμένων καὶ ξαγρυπνημένων ταξιδιωτῶν.

Ὁ ταγματάρχης, ὁ Κόλιας κι ὁ Γιακουμῆς ἀλληλοκυττάζονται. Ὁ δεσπότης γέμισε τὰ πιατάκια τους μὲ ἀφράτα, ζεστὰ - ζεστὰ σηκωτάκια γαλοπούλας ἀνακατεμένα μὲ αὐγά. Τὸ εὐρύχωρο μέγαρο πλημμυρίζει ἀπὸ φῶς. Εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑπάρχουν τέτοιες στιγμὲς στὴν πραγματικότητα. Χωρὶς καμιὰ ἐπιφύλαξη, ὁ σεβασμιώτατος τοὺς ὑποσχέθηκε πλεούμενο γιὰ τὸ βράδυ.

Ἡ μικρὴ ὁμάδα πάει νὰ φύγει, ὁ δεσπότης ὅμως δὲν τοὺς ἀφήνει. Θὰ φᾶνε τὸ μεσημέρι μαζί. Κάθε του λέξη, κάθε του κίνηση ἔχει τόση ἁπλότητα, ὥστε ἂν ἔλεγε στοὺς ἐπισκέπτες του πὼς θὰ τοὺς φέρει τὸ φεγγάρι, νὰ τὸν πιστέψουν χωρὶς συζήτηση.

Πάνω στὴν πελώρια πιατέλα, τὰ κομμάτια τῆς γαλοπούλας σχηματίζουν ἕνα μικρὸ πύργο. Αὐτὸς ὁ πύργος θὰ γίνει περίπου τρεῖς πιὸ μικροί.

— Νὰ φᾶτε καλά. Κάμετε δύσκολο ταξίδι.

Ἕνα ἀεροπλάνο βουΐζει πάνω ἀπὸ τὸ λιμάνι, φεύγει. Σὲ λίγο φτάνει ἄλλο. Μιὰ βόμβα σκάζει.

— Τὸ πρῶτο ἔκαμε ἀναγνώριση, λέει ἁπλὰ ὁ δεσπότης.

Οἱ βόμβες ἀκολουθοῦν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη.

— Τὸ Γύθειο εἶχε ὡς τώρα πολὺ λίγες ἐνοχλήσεις. Δὲν ἔχουμε στρατιωτικοὺς στόχους ἐδῶ. Μᾶλλον θὰ θέλουν νὰ καταστρέψουν οἱ Γερμανοὶ τὶς ἐγκαταστάσεις τοῦ λιμανιοῦ γιὰ νὰ μὴ μποροῦν νὰ ἐπιβιβασθοῦν ἀπὸ ἐδῶ οἱ Ἄγγλοι.

Οἱ βόμβες γίνονται πυκνές, πλησιάζουν. Ἡ ἀνηψιά, ἕνας σπιτικὸς τῆς Μητροπόλεως μπαίνουν ζωηρὰ στὴν τραπεζαρία. Πρέπει νὰ κατέβουν στὸ καταφύγιο. Ὁ σεβασμιώτατος κυττάζει τοὺς μικροὺς πύργους. Εἶναι σχεδὸν ἄθικτοι. Σηκώνει ἐλαφρὰ τοὺς ὤμους. Δὲν ὑπάρχει λόγος.

Πολὺ συγκεντρωμένες, οἱ βόμβες ἔπαθαν ἀμόκ. Φαίνονται σὰ νὰ σκάζουν μέσα στὴ Μητρόπολη. Στὸν σπιτικὸ καὶ τὴν ἀνηψιὰ προστίθενται, ἀνήσυχοι, κι ἄλλοι ποὺ ἀξιοῦν ἀπὸ τὸ δεσπότη νὰ προφυλαχτεῖ.

— Ἡ Μητρόπολη εἶναι τὸ μεγαλύτερο κτίριο τοῦ Γυθείου, λέει ὁ σεβασμιώτατος στωϊ-

κά. Τὸ πήρανε γιὰ στόχο. Θὰ γυρίσουμε σὲ λίγο νὰ τελειώσουμε τὸ φαγητό.

Ἡ διαιότητα τῆς ἐπιθέσεως κάμει καὶ τὸ καταφύγιο γρήγορα νὰ γίνει ἐπικίνδυνο. Μὲ κόπο ὁ δεσπότης μὲ τὴ συνοδεία του φτάνει κάτω ἀπὸ ἕνα γεφύρι. Ὁ μισὸς πληθυσμὸς βρῆκε ἐκεῖ ἄσυλο. Ὅλοι σχεδὸν οἱ ταξιδιῶτες βρίσκονται μαζί. Μέσα στὸν κατακλυσμό, κάτω ἀπὸ τὸ γεφύρι, εἶναι ὄαση. Ὁ σεβασμιώτατος καταγίνεται νὰ βρεῖ καράβι μὲ ἤρεμη ἐνεργητικότητα.

Ὁ ἥλιος εἶχε πολὺ χαμηλώσει ὅταν ἐμφανίστηκε ἕνας γεροδεμένος, ξεροψημένος μεσήλικας. Ἔχει ἕνα βενζινόπλοιο κάπου 150-200 τόννων. Θὰ μεταφέρει τὴ νύχτα νεοζηλανδικὲς δυνάμεις στὴν Κρήτη. Ἡ φωνὴ τοῦ δεσπότη ἔχει ἀνεβεῖ ἕνα τόνο. Ὅλες του οἱ προσπάθειες εἶχαν μείνει ἄκαρπες. Ἦταν ἀποφασισμένος νὰ διευκολύνει τοὺς ταξιδιῶτες. Ἡ πίεση στὸν καπετάνιο τέλος φέρνει ἀποτέλεσμα. Ὁ Κόλιας καὶ ὁ Γιακουμῆς ἀμολύονται μέσα στοὺς συντρόφους τους. Ὁ καπετάνιος δέχτηκε νὰ πάρει ὡς ἐννιά, ἡ τιμὴ ὅμως τοῦ εἰσιτηρίου κάμει ὅλους νὰ κατσουφιάσουν.

Οἱ βόμβες εἶναι ἀραιότερες, σταματᾶνε. Τὸ σούρουπο σκορπίζεται στὴ μικρὴ γελαστὴ πόλη. Οἱ κάτοικοι χύνονται στοὺς δρόμους ἀνήσυχοι, διαστικοί. Ἡ ἐπίθεση εἶχε ἀνθρώπινα θύματα. Σύντομες, μπερδεμένες ἱστορίες αἵματος καὶ πόνου κυκλοφοροῦν. Ἡ πίεση μιᾶς βόμβας ἔκαμε πλάκα ἕνα σπίτι πάνω σ' ἕνα βράχο. Δὲν ὑπάρχουν πολλὰ ἐρείπια ἢ ἴσως τὰ κρύβει τὸ σκοτάδι.

Ἕνας ναύτης παίρνει τοὺς πέντε ταξιδιώτες σ' ἕνα βαρκάκι. Τὸ μάτι συνήθισε στὰ σκοτεινὰ καὶ διακρίνει τὰ νερὰ ποὺ σελαγίζουν. Ἡ σιλουέττα τοῦ βενζινόπλοιου, ἀβέβαιη, διαγράφεται. Σχεδὸν ἀμέσως τὸ βαρκάκι πλευρίζει. Ὁ ταγματάρχης ἀνεβαίνει γρήγορα τὰ δυὸ - τρία σκαλοπάτια τῆς σκαλίτσας. Ὅταν πάει νὰ τὸν ἀκολουθήσει ὁ Γιακουμῆς, αἰσθάνεται ἕνα κρύο μέταλλο στὸν κρόταφο.

— Θὰ σοῦ τὴν ἀνάψω! λέει μιὰ ἐπιτακτικὴ φωνή.

Ἕνα χέρι τὸν ἀπωθεῖ. Παρατᾶ στὸ κατάστρωμα βαλίζα καὶ ἀδιάβροχο γιὰ νὰ πιαστεῖ.

—Ὁ καπετάνιος...

Θὰ εἶναι κάπου ἔντεκα τὸ βράδυ. Ἡ ἄκρη τῆς προκυμαίας εἶναι γεμάτη ἀνθρώπους, ποὺ ἀκοῦς πιὸ πολὺ παρὰ βλέπεις. Ὁ Γιακουμῆς πρόφτασε νὰ τραβήξει τὴ βαλίζα ἀπὸ τὸ κατάστρωμα. Κάθεται πάνω. Πολὺ λίγα λόγια ἀλλάζει μὲ τὸν Κόλια. Ἔδωσαν σχεδὸν ὅλα τὰ λεπτά τους στὸν καπετάνιο. Οἱ Γερμανοὶ δὲν θὰ εἶναι μακρυά. Ἡ Κρήτη τοὺς φαίνεται ἀπιαστο ὄραμα. Ἡ πεῖνα, ἡ ἀϋπνία, ἡ ἀνησυχία τοὺς σφίγγει τὸ καρύδι.

— Βούτηξα μιὰ βάρκα. Ἔχει πανί. Ἐλᾶτε. Θὰ πᾶμε στὴν Κρήτη.

Ὁ Γιακουμῆς κάνει μιὰ προσπάθεια νὰ προσγειωθεῖ. Στέκεται μπροστά του ὁ νεαρός, ποὺ τοῦ ἔδωσε τὸ πιστόλι στὴν Τρίπολη.

—Ἔκλεψα ἀπὸ τὸ κατάστημα ἐκεῖ πέρα κουβέρτες. Ἔχουμε νερό. Θὰ τὰ βγάλουμε πέρα.

— Ξέρεις ἀπὸ ἱστιοπλοΐα;

—Ἤμουν ναυτόπαις.

— Καλά, θὰ πᾶς ὅμως πίσω τὶς κουβέρτες.

— Κύριε, τὸ μαγαζὶ εἶναι σμπαράλλια.

Ὅταν βλέπουν τὴ βάρκα, ὁ Κόλιας κι ὁ Γιακουμῆς κοντοστέκονται. Τοὺς φαίνεται ἀδύνατο νὰ φτάσουν ἔτσι στὴν Κρήτη.

Κατὰ τὰ μεσάνυχτα, τὸ πανὶ κρεμάστηκε ἀπὸ τὸ κατάρτι σὰν κουρέλι. Τὸ ἀχνὸ ἀεράκι εἶχε ξεψυχήσει. Ὅλα τὰ μάτια εἶναι ὀρθάνοιχτα. Στὴ μέση τοῦ κόλπου τοῦ Γυθείου, ἡ νύχτα εἶναι πιὸ ἐλαφρή. Μόλις ριγήσει ἡ θάλασσα, θὰ φανεῖ.

Ἡ ὥρα περνάει μολυβένια. Δὲ λέει νὰ φυσήξει καθόλου. Τὸ βαρυφορτωμένο βαρκάκι λικνίζεται ἀνεπαίσθητα. Οἱ ταξιδιῶτες πιάσθηκαν αἰχμάλωτοι τοῦ νεροῦ. Οὔτε μπρός, οὔτε πίσω. Ὅταν χαράξει, ἕνα στούκας θὰ κατέβει σὰν ἀστραπὴ νὰ βάλει τελεία καὶ παῦλα στὸ ταξίδι.

— Βρέ, τί ἤθελα περιπέτειες, γκρινιάζει κάποιος. Ἤξερα πὼς μ' αὐτὸ τὸ ρημάδι δὲν ἔχει προκοπή.

Ἡ μουρμούρα δὲν παύει. Κάπου, μακρυά, στὴν ἐλαφρὴ νύχτα, διαγράφεται μιὰ γραμμὴ ἴσια σὰν χάρακας. Ὁ Γιακουμῆς μετράει τὰ κουπιά. Ἀποφασιστικά, περνάει ἕνα στὸν σκαρμό.

— Πρέπει νὰ φτάσουμε σὲ στεριὰ πρὶν φέξει. Θὰ τραβήξουμε κουπί.

Ὅση δύναμη κι ἂν βάζουν οἱ τέσσερις ἄντρες, τὸ βαρκάκι προχωρεῖ ἀργά. Ἔχει κιόλας φωτίσει ὅταν φτάνουν σὲ μιὰν ἀμμουδιά. Ἕνας χωματόδρομος ἀκολουθεῖ τὴ

γραμμὴ τῆς ἀκτῆς. Πάρα μέσα φυτρώνουν πυκνὲς καλαμιές.

Δὲν εἶχε βγεῖ ὁ τελευταῖος ἄντρας ἀπὸ τὸ βαρκάκι, ὅταν τὸ γνώριμο σφύριγμα σχίζει τὸν ἀέρα. Τὸ στούκας τὸ βύθισε σὲ δυὸ πόντους νερό.

Ἂν καὶ τόσο πρωΐ, ὁ δρόμος παρουσιάζει ἀσυνήθιστη κίνηση. Ἕνας - ἕνας, δυὸ - δυὸ ἔρχονται ἀπὸ πολὺ μακρυὰ ἄνθρωποι ποὺ πᾶνε στὴν Κρήτη. Περνάει πολλὴ ὥρα γιὰ νὰ βρεθεῖ ἕνας ντόπιος. Ὅλη τὴ νύχτα, τὸ βαρκάκι ἔκανε - δὲν ἔκανε δυὸ μίλλια. Εἶναι βυθισμένο στὶς ἐκβολὲς τοῦ Εὐρώτα.

Τὸ ναυτόπαιδο θέλει νὰ σώσει τὸ γόητρό του. Πιάνει συνέχεια τοὺς ὁδοιπόρους, ρωτάει. Ὡς τὸ βράδυ, ἡ ὁμάδα, ἀπὸ ἐννιὰ θὰ ἔχει γίνει κάπου τριάντα. Μὲ μεγάλο κόπο, βρέθηκε ἕνα μουλάρι κ' ἕνα γαϊδουράκι. Οἱ πιὸ πατηρισμένοι μποροῦν νὰ πᾶνε λίγο καβάλλα. Τουλάχιστον οἱ ἀποσκευὲς δὲ χρειάζεται νὰ μεταφερθοῦν στὰ χέρια. Εἶναι βέβαιο πὼς στὸν Ἀρχάγγελο θὰ βρεθεῖ πλεούμενο γιὰ τὴν Κρήτη. Τρία εἰκοσιτετράωρα θὰ περάσουν οἱ ὁδοιπόροι ἀπὸ Ἀρχάγγελο σὲ Ἀρχάγγελο. Πᾶνε παραλία - παραλία, πάντα μὲ πλώρη τὸ νοτιᾶ, ποὺ τοὺς φέρνει πλησιέστερα στὸν προορισμό τους. Ἂς ἔχει καὶ κατσάβραχα, ὁ δρόμος δὲν εἶναι δύσκολος. Ἡ ὁμάδα ἔφτασε νὰ ἔχει δύναμη ἑκατὸ κοντὰ ἀνθρώπων. Ὅλοι ἐλπίζουν πὼς ὁ Γιακουμῆς θὰ τοὺς πάει στὴν Κρήτη. Τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς κάμει νὰ καταλάβουν πὼς δὲν ἔχει οὔτε μιὰ ἐλπίδα πιὸ πολύ. Ἡ διαδικασία εἶναι τυπική. Μπαίνουν σ' ἕνα χωριό. Δὲν ἀποθαρρύνονται μὲ τὴν πρώτη δήλωση πὼς δὲν ὑπάρχει πλεούμενο. Μόνο ὅταν ἔχει ἐξαντληθεῖ καὶ ἡ τελευταία πιθανότητα, ὁ Γιακουμῆς παίρνει ἀνάσα.

— Οἱ Γερμανοὶ εἶναι στὰ Βάτικα.

—Ἔπαψαν νὰ πετᾶνε τὰ στούκας. Τί σημαίνει αὐτό;

—Ἔπαψαν νὰ πετᾶνε ἐδῶ. Τί νὰ κάψουν;

— Εἶναι τόσες μέρες ποὺ ἔσπασαν τὴ γραμμὴ Μεταξᾶ. Μήπως φαντάζεσαι πὼς μαζεύουν στὸ δρόμο χαμομήλι γιὰ τὸ χειμώνα;

Πάνω στὰ βραχάκια, ἕνας - δυὸ ὁδοιπόροι ἔβγαλαν τὶς ξεφτισμένες ἀρβύλες τους καὶ βουτᾶνε μὲ ἀπόλαυση τὰ πόδια στὴ θάλασσα.

Ὁ Γιακουμῆς ξεκινάει. Σιγὰ - σιγὰ ἡ φάλαγγα σχηματίζεται πίσω του. Ὁ Κόλιας ἀνέβηκε στὸ μουλάρι καὶ κρατάει μπροστά του ἕνα στρογγυλὸ κουτί. Σ' ἕνα χωριὸ πρὶν τὰ Βάτικα, δίνει στὸ Γιακουμῆ μιὰ χούφτα ξερὰ σῦκα. Αὐτὸς κάμει νὰ τ' ἀρνηθεῖ.

— Ποῦ τὰ βρῆκες;

— Μοῦ τὰ ἔδωσε μιὰ χωρική.

Ὁ Γιακουμῆς ἀποστρέφει τὸ μάτι ἀπὸ τὰ μικρά, μαυρισμένα σῦκα.

— Τὸ ξέρεις πὼς ἔχεις νὰ φᾶς ἀπὸ τὸ Γύθειο;

Ὁ Γιακουμῆς κυττάζει τὸν Κόλια. Τόση εἶναι ἡ συγκέντρωσή του ποὺ δὲν αἰσθάνεται πεῖνα. Κάτω ἐκεῖ στὴ Νεάπολη — Βάτικα εἶναι μιὰ μεγάλη πολιτεία. Θὰ βροῦνε τοῦ κόσμου τὰ πλεούμενα. Φτάνει νὰ μὴν τοὺς προλάβουν οἱ Γερμανοί.

Ὁ οὐρανὸς εἶναι πεντακάθαρος. Μέσα στὰ λιγοστὰ χωράφια, τὸ πράσινο τσιγγουνεύεται. Ἡ ἡσυχία εἶναι τόσο ἀπόλυτη ποὺ μπορεῖς ν' ἀκούσεις ἕνα - ἕνα τὰ βήματα, στὸ δρόμο. Ὅλοι μὲ τὰ μάτια ψάχνουν νὰ βροῦν στὰ πρῶτα σπιτάκια, στὰ πρῶτα στενὰ κάποιο σημάδι. Θέλει κάπου μιὰ ὥρα νὰ βασιλέψει ὁ ἥλιος. Μιὰ γριούλα φάνηκε. Κυττάζει σαστισμένη ὅλο αὐτὸ τὸ τσοῦρμο. Δὲν ἤρθαν οἱ Γερμανοί. Ἡ κούραση τῶν ὁδοιπόρων ἐξαφανίστηκε μὲ μιᾶς. Χύνονται στὸ λιμανάκι. Οἱ κάτοικοι τοὺς κυττᾶνε χωρὶς περιέργεια. Τόσοι καὶ τόσοι πέρασαν. Δὲν ὑπάρχει πλεούμενο, δὲν ὑπάρχει φαΐ, δὲν ὑπάρχει ξενοδοχεῖο.

Ὁ Γιακουμῆς βρῆκε μιὰ ἀποθήκη χόρτου. Εἶναι Τετάρτη βράδυ. Ὡς τὴν Παρασκευή, τὶς πολὺ λίγες ὧρες τοῦ ὕπνου του, θὰ τὶς περάσει ἐκεῖ, πάνω σὲ λίγα χόρτα. Ὅσο οἱ Γερμανοὶ δὲν ἔρχονται, κάτι μπορεῖ νὰ γίνει ἀκόμα. Ὁ Γιακουμῆς δὲν ἐλπίζει ἀκριβῶς. Ἁπλῶς ἀπαγορεύει στὸν ἑαυτό του ν' ἀπελπιστεῖ. Ὁ Κόλιας παίρνει τὸ κατόπι του σὰ σκιά. Εἶναι ὁ πιὸ εὐχάριστος σύντροφος. Δὲν μιλάει. Ὅλες οἱ περιπλανήσεις δὲν κατάφεραν νὰ τσαλακώσουν τὴν ἡρεμία του. Φοράει κράνος. Μὲ τὸ μαῦρο σταυρωτὸ πανωφόρι καὶ τὸ ἀπαραίτητο στρογγυλὸ κουτὶ καπέλου στὸ χέρι, μοιάζει σὰ νὰ ἔβαλε ὅλη του τὴ σοβαρότητα γιὰ νὰ κάμει κάποια φάρσα. Δὲν ἐκδηλώνει κανένα αἴσθημα ὅταν ἀκούει τὴν τυπικὴ ἀπάντηση: δὲν ἔχει πλεούμενο.

Μιὰ στιγμὴ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Γιακουμῆ φαίνεται νὰ νίκησε... Ἔχουν ὅλοι μαζευτεῖ στὴν ἀποθήκη γιὰ ὕπνο, ὅταν παρουσιάζεται ἕνας

καπετάνιος. Ἔχει μεγάλο βενζινόπλοιο. Ζητάει 150.000 δραχμὲς γιὰ τὰ Χανιά. Ἡ ἀναπνοὴ κόπηκε σ' αὐτοὺς ποὺ ἄκουσαν τὸ ποσό. Ζωηρὰ ἐπιφωνήματα καὶ μιὰ - δυὸ μᾶλλον ἐλαφρὲς βλαστήμιες βομβαρδίζουν τὸν καπετάνιο. Ὁ Γιακουμῆς τοὺς κόβει τὴ φόρα. Αὐτὸ εἶναι λίγο πιὸ πολὺ ἀπὸ χίλιες δραχμὲς τὸ κεφάλι. Πῶς μπορεῖ αὐτὸ νὰ γίνει λογικώτερο; Πῶς μπορεῖ νὰ ἐξοικονομηθεῖ ἕνα ποσὸν γι' αὐτοὺς—καὶ θὰ εἶναι κάμποσοι—ποὺ δὲν μποροῦν νὰ δώσουν τίποτα; Ὁ Κόλιας δὲν φέρνει ἀντίρρηση νὰ δώσει ὅσα τοῦ ἔμειναν. Τὰ τσοντάρει μὲ τὸ Γιακουμῆ κ' ἔτσι σχηματίζεται κάποια μαγιά. Ἂν βρεθοῦν ἕνα - δυὸ ἄλλοι νὰ δώσουν ἀπὸ κάτι, τὸ ζήτημα αὐτὸ κάπως ἀντιμετωπίζεται. Στὸ κατέβασμα τοῦ ναύλου, ὁ Γιακουμῆς βρίσκει σκληρὴ ἀντίσταση. Τὰ στούκας, τὰ ὑποβρύχια, ἡ βέβαιη ἐπίταξη στὴν Κρήτη, ὁ φόβος ἀντιποίνων τῶν Γερμανῶν ἂν παρ' ἐλπίδα τὸ καράβι γυρίσει στὰ Βάτικα... Ὁ καπετάνιος γλυστράει σὰ χέλι. Ὕστερα ὅμως ἀπὸ ἀνένδοτη μάχη, κάτι θὰ μουρμουρίσει γιὰ διευκόλυνση, γιὰ κατανόηση. Ἡ μεγαλύτερη δυσκολία εἶναι νὰ μάθει ὅλη ἡ παρέα γρήγορα - γρήγορα τὰ νέα καί, μέσα τὸ πολὺ σὲ μιὰ ὥρα, νὰ συγκεντρωθεῖ στὴν προβλῆτα. Γι' αὐτοὺς ποὺ κοιμοῦνται στὴν ἀποθήκη δὲν ὑπάρχει θέμα, πρέπει ὅμως νὰ βρεθοῦν ὅλοι οἱ ἄλλοι.

— Θὰ φύγετε;

Ὄρθια, κρατώντας μιὰ λάμπα πετρελαίου στὸ κατώφλι τοῦ ταπεινοῦ σπιτιοῦ της, ἡ Παρθένα κυττάει τὸν Γιακουμῆ. Στὸ πάτωμα, μέσα στὸ μισοσκόταδο, διακρίνονται ἀόριστα τὰ κεφαλάκια τῶν παιδιῶν, ἕνα μαξιλάρι, κάτι μπατανίες. Τὰ δυὸ μεγάλα, μαῦρα μάτια, μέσα στὸ πρόσωπο ποὺ τὸ ὕπαιθρο καὶ ἡ ἅρμη τῆς θάλασσας ἔψησαν καὶ ὁ μόχθος κάμει νὰ δείχνει πιὸ πολλὰ χρόνια, μεγαλώνουν ἀκόμα περισσότερο. Ὁ Γιακουμῆς τῆς ζήτησε μιὰ - δυὸ φορὲς καφέ, τὴν εἶχε παρακαλέσει νὰ τοῦ μαγειρέψει κάτι γαύρους ἢ νὰ τοῦ πλύνει ἕνα φανελάκι. Μιὰ φορά, ἡ Παρθένα ξανοίχθηκε νὰ τοῦ πεῖ τὶς ἀνησυχίες της καὶ νὰ τὸν ρωτήσει τί θὰ γινόταν μὲ δαύτους τώρα. Ἦταν μόνη γυναίκα. Οἱ σύντροφοι τῆς ἀποθήκης τὴν πείραζαν. Εἶχαν καιρὸ νὰ δοῦν ποδόγυρο.

— Παλληκάρια δὲν εἴμαστε κ' ἐμεῖς; Αὐτὸς κάμει τὸ χρυσὸ αὐγό;

—Ὁ Θεὸς νὰ σᾶς φυλάει.

Ὁ Γιακουμῆς σφίγγει στὴ ροζιασμένη παλάμη ἕνα χαρτονόμισμα.

—Ὄχι, ὄχι, δὲν σᾶς ἔκαμα τίποτα. Θὰ σᾶς χρειαστεῖ πιὸ πολὺ ἀπὸ μένα.

Ὁ Γιακουμῆς φέρνει βόλτα στὰ σκοτεινὰ τὰ στενά. Πάνω στὸ χέρι του μένει λίγη ζεστασιὰ ἐκείνης τῆς παλάμης. Ὁ Κόλιας προσπαθεῖ ν' ἀνοίξει τὸ βῆμα γιὰ νὰ μὴ μείνει πίσω.

Μέσα στὸ σκοτάδι, στὴν προβλῆτα, οἱ συζητήσεις δίνουν καὶ παίρνουν.

— Αἰσχροκέρδεια!

Ἡ ὥρα περνᾶ ἀμείλικτα. Ἡ ἴδια λέξη ξαναγυρίζει μὲ τὴν ἀναπόδραστη λογικὴ τῆς μοίρας. Στὴν ἄκρη τῆς στεριᾶς, μπροστὰ στὸ πέλαγος, ὀρθώνεται τὸ πιὸ ἀπόρθητο τεῖχος.

Ἀθόρυβα, τέσσερις - πέντε ἄντρες περικυκλώνουν συνωμοτικὰ τὸν Γιακουμῆ καὶ τὸν Κόλια. Ὅλοι μαζὶ συγκεντρώνονται σὲ μιὰν ἀπόμερη γωνιά. Τὸ φεγγάρι μεγάλωσε πολύ. Ρίχνει μιὰ φευγαλέα ἀκτῖνα στὸ μαῦρο νερό.

— Δὲν εἶναι ἀλήθεια πὼς δὲν ἔχει βενζίνες.

— Φοβοῦνται τοὺς Γερμανούς.

— Τὶς ἔχουν στὴ στεριὰ κι' ἔβγαλαν τὴ μηχανή.

—Ἔχουμε δυὸ ὑπαξιωματικοὺς τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ. Μποροῦμε νὰ τὶς βάλουμε μπροστὰ ἀμέσως.

Τὸ ναυτόπαιδο πρωτοστατεῖ.

— Θὰ πάρουμε τὸ ψωμὶ αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ σύγχυση εἶναι μεγάλη. Καμιὰ ὁμάδα ἀνθρώπων δὲν ἔφερε σὲ πέρας τὸ ἔργο της τέλεια. Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει σημασία εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα. Τέσσερις βενζίνες μὲ τ' ἀφεντικά τους ξεκινοῦν γιὰ τὸν πλησιέστερο γιαλὸ τῶν Κυθήρων. Πρὶν ἀπὸ τὸ πρωῒ θὰ εἶναι πίσω στὰ Βάτικα. Τὰ χρήματα ποὺ παίρνουν δὲν εἶναι τόσα γιὰ νὰ κατανικήσουν τοὺς φόβους τους. Ἴσως μόνο αὐτοὶ νὰ μὴν ἦταν τόσο μεγάλοι, ἴσως οἱ καπετάνιοι νὰ σκέφτηκαν πὼς δὲν μπορεῖς τέτοια στιγμὴ νὰ πᾶς ἀτιμώρητα ἐναντίον τόσων ἀντρῶν.

Ὁ γιαλὸς ἀπέχει ἀρκετὰ ἀπὸ τὴ χώρα.

—Ἔχετε ἀσύρματο;

— Εἶναι μακρυά.

— Πρέπει νὰ ἐπικοινωνήσουμε μὲ τὰ Χανιά.

— Τί εἶστε σεῖς;

Ὁ Κόλιας κι ὁ Γιακουμῆς αἰσθάνονταν σχεδὸν σὰν νὰ εἶχαν φτάσει πιὰ στὸν προορισμό τους. Μόλις ἡ κυβέρνηση θὰ μάθαινε πὼς βρίσκονταν στὰ Κύθηρα, θὰ ἔστελνε νὰ τοὺς πάρει. Δὲν ἔνιωθαν καμιὰ κούραση καθὼς ὁ χωροφύλακας τοὺς ὁδηγοῦσε στὸν ἀσύρματο. Θὰ εἶναι δυὸ ὧρες τὸ πολύ. Τὸ φεγγάρι δὲν ἔχει ἀκόμα δύσει.

Μέσα στὴ νύχτα διαγράφεται τὸ μικρὸ οἴκημα τοῦ ἀσυρμάτου σ' ἕνα ὕψωμα. Εἶναι ὅλα σκοτεινά. Οὔτε ψίθυρος ἀκούεται. Ὁ χωροφύλακας χτυπάει τὴν πόρτα πολλὲς φορὲς πρὶν ἀκουστεῖ μιὰ φωνή: καλά, καλά.

Περνάει πολλὴ ὥρα, χωρὶς νὰ γίνει τίποτα. Ὁ χωροφύλακας χάνει τὴν ὑπομονή του. Κάθε φορὰ ποὺ ξαναχτυπάει ἀκούει ἕνα: καλά ντέ!

Ὁ Γιακουμῆς πάει νὰ τὸν καταπραΰνει.

— Τὸν σηκώσαμε ἀπ' τὸ κρεβάτι. Δὲ χάθηκε ὁ κόσμος γιὰ μερικὰ λεπτά. Ὁ ἄνθρωπος ντύνεται.

Κάποτε ἡ πόρτα χαράζει.

— Γιατί, βρέ, δὲν ἀνοίγεις τόσην ὥρα;

Ὁ ὑπάλληλος κυττάζει καχύποπτα τοὺς ταξιδιῶτες.

— Πᾶμε στὴν Κρήτη...

— Ἕλληνες εἶστε;

Εἶναι μιὰ φωνὴ σπαρακτική.

— Γιὰ τί μᾶς πέρασες;

— Δὲν εἶστε Γερμανοί; Ἔκαψα τοὺς κώδικες!

Ὅλη ἡ ἀπωθημένη κούραση, ξαναγυρίζει στὰ πόδια τοῦ Γιακουμῆ. Κάθησε σὲ μιὰ πέτρα, τὸ κεφάλι σκυφτό.

— Πόση ζάχαρη;

Εἶναι ἀπίθανο αὐτὸ τὸ ξενοδοχεῖο τῶν Κυθήρων. Ἀπίθανο πρῶτα - πρῶτα γιατὶ ὑπάρχει. Ἀπίθανο γιατὶ ἔχει μιὰ παλαιϊκὴ ἄνεση καὶ εἶναι χαρωπὸ καὶ σιγουρισμένο. Ἀπίθανο γιατὶ τὸ ἔχει ἡ πιὸ γλυκειὰ γυναίκα. Κι ὡς νὰ μὴ φτάνουν ὅλα τ' ἄλλα, βγαίνει καὶ συμπατριώτισσα τοῦ Γιακουμῆ καὶ ξέρει κ' ἐκεῖνον καὶ τὸν ἄλλον. Ὁ μακαρίτης ὁ ἄντρας της ἔφτιασε αὐτὸ τὸ μικρὸ ξενοδοχεῖο καί...

— Χωρὶς ζάχαρη.

Ὁ Κόλιας κι ὁ Γιακουμῆς κυττάζουν τὰ φραντζολάκια, τὸ βούτυρο, τὸ σαλάμι κι ὁ νοῦς τους εἶναι πῶς θὰ μπορέσουν νὰ φύγουν ἀπ' τὰ Κύθηρα. Ἡ γλυκειὰ γυναίκα οὔτε σ' αὐτὸ θὰ ὑστερήσει. Εἶναι ἡ γεωγραφικὴ τοποθεσία; Ἄλλος ἀέρας φυσάει στὰ Κύθηρα.

Τὸ στρῶμα εἶναι τόσο μαλακὸ ποὺ συνεχῶς σοῦ δίνει τὸ αἴσθημα πὼς θυθίζεσαι σὲ νέα πελάγη ἁρμονίας. Οἱ ἁρμοὶ τοῦ κορμιοῦ, σφιγμένοι στὸ σημεῖο νὰ σπάσουν, λύνονται γλυκὰ - γλυκά.

Τὸ ὄνειρο δὲν τελειώνει. Πρωΐ - πρωΐ ἡ γλυκειὰ γυναίκα χύνεται στὰ δωμάτια τῶν ξένων. Χαρᾶς εὐαγγέλια! Ἦρθε στὸ νησὶ ἕνα βενζινόπλοιο ἀπὸ τὴν Ἀλβανία. Ὅπως ὅλα τ' ἄλλα, ἔτσι κι αὐτὸς ὁ ἀπίθανος Κύπριος λοχαγός, ποὺ ἔχει ἕνα ἀπὸ τὰ τόσο γραφικά, ἀρχαιοπρεπῆ ὀνόματα τῆς Κύπρου, δὲν φαίνεται ἐντελῶς πραγματικός. Ὅταν εἶδε πὼς στὴ Βόρειο Ἤπειρο ἔπρεπε τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα νὰ σιγήσουν, ἐπιτάσσει ἕνα βενζινόπλοιο ποὺ μεταφέρει πυρίνα καὶ μαζεύει ἄντρες νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγώνα στὴν Κρήτη. Ἡλιοκαμένος, γεροδεμένος, ὅλο κόκκαλο καὶ νεῦρο, ὁ λοχαγὸς εἶναι λεβεντιά. Ἀσυναίσθητα, μὲ τὸ μάτια τοῦ μυαλοῦ, ὁ Γιακουμῆς ἀργότερα θὰ τὸν ἀναζητήσει ἐπίμονα ὅπου πάει χωρὶς ποτὲ νὰ τὸν ξανάβρει. Τί ἔγινε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔλαμπε σὰν ἥλιος; Ἴσως ποτὲ νὰ μὴ δοθεῖ ἀπάντηση σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα.

Ὡρισμένως ὁ νησιώτικος ἀέρας ἔχει κάτι τὸ δικό του. Τρία κοριτσάκια, ἀπὸ δύο ὡς πέντε χρονῶν, στέκονται, ἀραδιασμένα ἀνάλογα μὲ τὸ ἀνάστημά τους, στὸ μικρὸ ἐξώστη. Τὰ μαλλιά τους, ἴσια σὰν σαρδέλλες, ἔχουν τὸ χρῶμα τοῦ σταχυοῦ καὶ τὸ πετσί τους, ψημένο ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ τὴν ἅρμη τοῦ πελάγους, εἶναι σὰν βαθυκόκκινο ροδάκινο. Τὰ στρουμπουλὰ ποδαράκια τους εἶναι γυμνά. Αὐτὰ τὰ κοριτσάκια χωρὶς ἄλλο ἀποτελοῦν μέρος τοῦ ὀνείρου.

Τὸ πρῶτο πρωϊνὸ φῶς κάνει τὰ Ἀντικύθηρα νὰ φαίνονται, μέσα στὴ θάλασσα, σὰν ἕνας στεγνὸς βράχος σὲ ὅλες τὶς ἀποχρώσεις ἀπὸ τὸ ξερὸ χόρτο ὡς τὸ καφετί. Λιγοστὰ σπιτάκια, ἀκόμα πιὸ λίγα μὲ ἀνώγι, εἶναι ἀραιοσπαρμένα. Μερικὰ δέντρα ρίχνουν μὲ τὸ σταγονόμετρο τὴ σκιά τους στὸ διψασμένο βράχο.

Οἱ ἐπιβάτες τοῦ βενζινόπλοιου μοιραστήκανε ἀνάμεσα στὰ σπίτια γιὰ κάποια ἀνάπαυση. Ὁ Κόλιας πάει μὲ τὸν Γιακουμῆ στὸ σπίτι τῶν παιδιῶν. Ὁ ἄντρας εἶναι ψαράς.

Κι αὐτὸς καὶ ἡ γυναίκα του εἶναι πάρα πολὺ νέοι. Ὁ Γιακουμῆς αἰσθάνεται κάποια συστολὴ νὰ δεχτεῖ τὴ νυφικὴ παστάδα, ποὺ πιάνει περίπου ὅλο τὸ ἀνώγι, δὲ γίνεται ὅμως ἄλλο, ἡ φιλοξενία στὰ Ἀντικύθηρα εἶναι φιλοξενία. Κακὸ γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἡ τρυφή. Οἱ τύψεις τοῦ Γιακουμῆ γρήγορα κατασιγάζονται καὶ οὔτε σκέφτεται τὸν Κόλια, ἂν καὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἔχει ἀνησυχία μὲ τέτοιους ἀνθρώπους. Ἀργότερα, θὰ μάθει, πὼς ὁ σύντροφός του ἔπαθε τὴ λαχτάρα τῆς ζωῆς του. Ἔβλεπε ἕνα ὄνειρο πὼς τὸν κυνηγοῦσε κάποιο στούκας ὅταν αἰσθάνεται ἕνα χέρι νὰ ψαχουλεύει. Πετάγεται πάνω σὰν τρελλός. Ἡ ἄτυχη οἰκοδέσποινα εἶναι ἕτοιμη νὰ βάλει τὰ κλάματα. Εἶχε ξεχάσει τὸ παιδικὸ δοχεῖο νυκτὸς καὶ προσπαθοῦσε ἀθόρυβα νὰ τὸ πάρει.

Πολεμικὸ συμβούλιο κάτω ἀπὸ ἕνα δέντρο. Ἔφτασε ἕνα μεγάλο βενζινόπλοιο μὲ Ἄγγλους. Ὁ λοχαγὸς ζήτησε τὸν Γιακουμῆ γιὰ νὰ συζητήσει τὸ σχέδιό του. Θὰ κάμουν τραπέζι στοὺς γενναίους συμμάχους. Ὁ ἄλλος τὸν κυττάζει χωρὶς καμιὰ ἀπορία. Ἔχει ξεπεράσει τὸ στάδιο τῶν ἐκπλήξεων. Ἡ ὀργάνωση τοῦ γεύματος εἶναι προχωρημένη. Ψήνονται δυὸ μοσχαράκια, καμιὰ εἰκοσαριὰ κόττες, ὅλο τὸ ψάρι ποὺ πιάστηκε τὴ νύχτα, πενήντα - ἑξήντα αὐγά. Εἶναι πόλεμος. Θὰ φᾶνε ὅλοι στὸ ὕπαιθρο, μὲ τὰ χέρια. Σημασία δὲν ἔχει τὸ πρωτόκολλο, σημασία ἔχει ἡ ἐγκαρδιότητα.

— Αὐτὸ τὸ νησὶ εἶναι ξερό. Ἔρχονται μέρες σκληρές. Οἱ κάτοικοι θὰ ἔχουν ἀνάγκη καὶ τὴ μπουκιὰ τοῦ ψωμιοῦ.

— Αὐτὸ τὸ νησὶ εἶναι εὐλογημένο. Ἔχει ἀπ' ὅλα.

Ὁ Γιακουμῆς κι ὁ Κόλιας πᾶνε στὸ μεγάλο βενζινόπλοιο. Γυμνὸς ὣς τὴ μέση, ὁ συνταγματάρχης ξυρίζεται στὸ κατάστρωμα. Κάνει μιὰ μικρή, ἀθέλητη κίνηση ἀδημονίας. Σὲ κάποια κοινωνικὴ συγκέντρωση εἶχε, γιὰ ἕνα λεπτό, δεῖ στὴν Ἀθήνα τὸν Γιακουμῆ.

— Μὲ βρίσκετε ἀξύριστο!

— Θὰ ἔχετε κάτι νὰ διηγηθῆτε στὰ ἐγγόνια σας!

Εἶναι τὸ θριαμβευτικὸ πρωϊνὸ τοῦ Ἀπρίλη; Εἶναι ἀγγλικὸ τὸ χιοῦμορ αὐτό; Ὅλοι σκάζουν στὰ γέλια.

— Θὰ ξέρετε τὸν Τζάκ. Στὴν Ἑλλάδα ὁ Τζὰκ εἶναι διάσημος σὰν ἀστὴρ τοῦ Χόλλυγουντ. Χέλλου, Τζάκ!

Ὁ Τζὰκ εἶναι ταγματάρχης. Μικροκαμωμένος, ξανθός, θὰ φαινόταν ἀφάνταστα νέος ἂν οἱ κακουχίες τοῦ πολέμου δὲν εἶχαν σημαδέψει τὸ πρόσωπό του. Ὁ συνταγματάρχης ἀρνήθηκε νὰ φύγει μὲ τὸ ἀεροπλάνο στὴν Κρήτη. Ἤθελε νὰ μαζέψει ὅσους μποροῦσε βραδυποροῦντες.

Μέσα στὸ γελαστὸ φῶς ποὺ πλημμυρίζει τὸ κατάστρωμα, οἱ ἄντρες αὐτοί, ποὺ ὁ πιὸ μεγάλος εἶναι μόλις μεσόκοπος, μοιάζουν μὲ ὁμάδα ἀγοριῶν κάπου στὶς ἄνετες καμπύλες τοῦ τοπίου τοῦ Κέντ ἢ τοῦ Χάντιγκτονσααρ, σχεδὸν ἀνεπαίσθητα σνόμπ, ἴσως ἀδιόρατα προκλητικῶν, ποὺ χάρηκαν ἕνα παιχνίδι κρίκετ ἢ ράγκμπυ σὰν νὰ μὴ ὑπῆρχε τίποτ' ἄλλο στὸν κόσμο.

— Αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες εἶναι ἀπίστευτοι!

Ὁ συνταγματάρχης, ὁ Τζάκ, ὅλοι οἱ ἄλλοι εἶναι ξελιγωμένοι στὰ γέλια. Ἀκόμα μιὰ στιγμὴ κι ὁ Κόλιας θὰ παρεξηγηθεῖ. Αὐτὸ πιὰ δὲν εἶναι χιοῦμορ.

— Μὰ γιατί, γιατί; Δὲν κάναμε τίποτα γιὰ σᾶς. Ἔχουμε πόλεμο. Ὁ πόλεμος δὲν εἶναι πόλεμος τῆς Ἑλλάδος, πόλεμος τῆς Ἀγγλίας. Εἶναι ἕνας πόλεμος. Θὰ φᾶμε ἀσφαλῶς μαζί. Δὲ θὰ μᾶς κάμετε ὅμως τὸ τραπέζι. Ἔχουμε μαζί μας ἕνα μεγάλο κιβώτιο δραχμές. Δὲν ξέρω τί νὰ τὰ κάμω ὅλα αὐτὰ τὰ λεπτά.

Ὁ Γιακουμῆς θὰ πληρώσει τὴ νύφη. Ἂν εἶναι πεισματάρηδες οἱ Ἄγγλοι, ἄλλο τόσο εἶναι κι ὁ λοχαγός. Ἀλληλοβομβαρδίζονται μὲ ἐπιχειρήματα καὶ ὁ Γιακουμῆς ξελιγώνεται νὰ κάνει τὸν διερμηνέα. Ἀλλὰ ἔστω καὶ μὲ διερμηνέα, ὁ λοχαγὸς εἶναι ἀκατανίκητος.

Σήμερα ἡ Ἑλλάδα δέχεται, στ' Ἀντικύθηρα, τὴν Ἀγγλία...

Ποιός εἶπε πὼς ἡ γῆ κατοικεῖται ἀπὸ διαφορετικὲς φυλές; Οἱ ἥρωες τῆς «Ἰλιάδας» δίνουν τὸ χέρι στοὺς ἀπογόνους τῶν Σαξώνων καὶ τῶν Νορμανδῶν τῶν πρώτων Ριχάρδων καὶ Ἐρρίκων. Ὅλοι κρατοῦν τεράστια κομμάτια κρέατος ποὺ τὸ στόμα ἀδηφάγα τὰ δαγκώνει.

— Τσίου - τσίου!

Ἕνας Ἄγγλος κρατᾶ κατακόρυφα ἕνα μεγάλο κόκκαλο.

— Τσίου - τσίου!

Ἀδύνατο νὰ ρουφήξει τὸ μεδούλι.

— Τσίου - τσίου!

— Βρέ, τὸν μάπα!

Τάκα - τάκα, ἕνας μάγκας ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ δίνει μέσα στὴν παλάμη τὸ μεδούλι στὸ μουσαφίρη.

— Ἐσὺ κι ἄλλο τσίκεν;

— Γλώσσα κεφάλι γκούντ.

— Ἐγὼ ἤτ φίνις.

Γιὰ πρώτη φορά, ὕστερα ἀπὸ τόσον καιρό, στὰ βάθη τοῦ οὐρανοῦ, ἀκούεται ἕνας βόμβος. Ὅλα τὰ μάτια στηλώνονται στὸ μικροσκοπικὸ ἀεροπλανάκι, ποὺ ἀκολουθεῖ πολὺ ἥσυχα τὴν πορεία του καὶ σιγὰ - σιγὰ ἐξαφανίζεται στὸ γαλάζιο ἄπειρο. Εἶναι δυνατό; Ἕνα ἀεροπλάνο ἀπὸ τὴν Κρήτη!

Πρέπει νὰ εἶναι πόλεμος, πρέπει νὰ βρεθεῖς στὰ Ἀντικύθηρα, γιὰ νὰ φᾶς τὸ ὡραιότερο μοσχαράκι τῆς ζωῆς σου. Τὰ καράβια δὲν μποροῦν νὰ σαλπάρουν πρὶν σκοτεινιάσει. Οἱ περισσότεροι ἄντρες ξαπλώνονται ἀμέριμνοι ἐκεῖ ποὺ κάθονται. Κανεὶς δὲν ὑποφέρει ἀπὸ ἀϋπνία ἐκείνη τὴ μέρα στὰ Ἀντικύθηρα...

Ὁ συνταγματάρχης διηγεῖται τὴ φιλία του μὲ τὸν Βασιλέα. Ἕνα στεντόρειο ροχαλητὸ κάνει ὑπόκρουση στὰ λόγια του. Ὁ Βασιλεὺς θέλησε νὰ τὸν πάρει στὸ ἀεροπλάνο του στὰ Χανιά...

Τὸ ροχαλητὸ μπορεῖ νὰ γκρεμίσει τὰ τείχη τῆς Ἱεριχοῦς. Ὁ συνταγματάρχης χαμογελάει.

— Τζόου, Τζόου, ἄλλαξε πλευρό.

Ὁ στρατιώτης γυρίζει σιγὰ - σιγά, χωρὶς νὰ ξυπνήσει. Ἕνα γλυκύτατο μουρμούρισμα διαδέχτηκε τὴν ἀτμομηχανή.

— Μιὰ φορὰ ποὺ κοιμώμουν στὸ ἴδιο δωμάτιο μὲ τὸν ἀδελφό μου, ἔτσι κατόρθωνα νὰ βρῶ λίγη ἡσυχία. Πρέπει νὰ καταλάβετε τὴ νοοτροπία τοῦ κυνηγημένου ἀνθρώπου. Ὑποπτεύεται τὰ πάντα. Ὁ συνάδελφος φοβόταν πὼς θὰ γίνει στάχτη τὸ δασάκι κ' ἔπρεπε νὰ λάβει μέτρα ἀσφαλείας. Εἶναι ἀφόρητο νὰ ἐμποδίζει ἕνας ξένος τοὺς ντόπιους νὰ κινηθοῦν στὸν τόπο τους.

Μὲ μιὰ ἄνετη κίνηση τοῦ χεριοῦ, βάζει τὴν ὑπόθεση στὸ ἀρχεῖο.

— Ὁ κανονισμὸς ἐπιβάλλει στὸν ὁδηγὸ νὰ ἔχει πάντα πρόχειρο στὴν ἐκστρατεία τὸν ἐφεδρικό του διακόπτη. Δὲν θὰ ὑπῆρξε πρόβλημα γιὰ τὴν κίνηση τῶν δυὸ αὐτοκινήτων.

Οὔτε τὸ κράνος ἔβγαλε, οὔτε ἄφησε ἀπὸ τὸ χέρι τὸ στρογγυλὸ κουτὶ ὁ Κόλιας. Ἀκουμπάει στὸν ἐξαεριστήρα τοῦ καταστρώματος. Τὸ φεγγάρι εἶναι λαμπρότατο. Χύνει ποταμοὺς ἀσήμι στὸ πέλαγος. Ὁ Γιακουμῆς σκύβει λίγο γιὰ νὰ δεῖ τὴν πλώρη νὰ σχίζει τὸ κῦμα.

Ἀπὸ τὰ Ἀντικύθηρα στὸν Κίσσαμο ἡ θάλασσα εἶναι ἀνοιχτή. Ὅλα τὰ ὑποβρύχια τοῦ κόσμου μποροῦν νὰ κρυφτοῦν στὰ νερά της καὶ νὰ σοῦ κοπανίσουν μιὰ ἐκεῖ ποὺ δὲν τὸ περιμένεις. Ὁ ἀσύρματος τοῦ συνταγματάρχη ἦταν λαλίστατος καί, μὲ τὴ λάμψη του, τὸ φεγγάρι γίνεται ἀνυπόφορο.

— Εἶναι ἀκριβῶς δέκα μέρες, λέει ὁ Κόλιας, ποὺ φύγαμε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Δὲ θὰ πιστεύουν τὰ μάτια τους οἱ συνάδελφοι ὅταν μᾶς δοῦν.

— Γιατὶ δὲν πᾶς νὰ τὸν τσακίσεις λιγάκι; Γιὰ νὰ φτάσουμε στὸν Κίσσαμο θέλουμε ἀκόμα ὧρες.

—Ἐσὺ τί θὰ κάμεις;

— Δὲ νυστάζω.

Ὁ Γιακουμῆς μένει μόνος στὴν πλώρη. Πάει νὰ φέξει ὅταν, ἀόριστα, ἀρχίζουν νὰ διαγράφονται στὸν ὁρίζοντα δυὸ μικροσκοπικοὶ κάβοι.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἕνας διαγγελεὺς στὴν τρίχα κατεβαίνει ἀπὸ τὴν κούρσα, χρωματισμένη μὲ φουτουριστικὰ σχέδια καμουφλάζ, καὶ χαιρετάει, μὲ ἄψογη ζωηρότητα, τὸν συνταγματάρχη.

— Θαρθῆτε μαζί μου στὰ Χανιά;

— Ὁ λοχαγὸς ζήτησε γραμμὴ γιὰ νὰ ὀργανώσει τὴ μεταφορὰ τῶν ἀνδρῶν του. Περιμένουμε νὰ ἐπικοινωνήσουμε καὶ μεῖς. Θὰ μᾶς ἔχουν χαμένους. Πρέπει νὰ εἰδοποιήσουμε πὼς φτάσαμε.

— Θὰ σᾶς περιμένω νὰ τηλεφωνήσετε.

Τίποτα τὸ πιὸ φυσικὸ ὁποιαδήποτε ἄλλη στιγμή. Εἶναι ἡ ἱκανοποίηση ποὺ ἔγινε τὸ ἀδύνατο ταξίδι; Εἶναι ὁ ἐγωϊσμὸς πὼς εἶσαι στὸν τόπο σου; Εἶναι αὐτὴ ἡ ἀδιόρατη ἐπιφυλακτικότητα τῶν φίλων; Κι ὁ ἴδιος ὁ Γιακουμῆς δὲν θὰ ἤξερε νὰ πεῖ.

— Μὴν τὸ κάμετε αὐτό. Ἴσως ἡ γραμμὴ ἀργήσει. Μᾶς περιμένουν μὲ ἀνυπομονησία. Θὰ διαθέσουν ὅλα τὰ μέσα γιὰ νὰ πᾶμε γρήγορα.

Εἶναι φανερὸ πὼς ὁ συνταγματάρχης δὲν θέλει νὰ γίνει ἀδιάκριτος.

— Θὰ σᾶς δῶ λοιπὸν στὰ Χανιά. Τσίριο.

Εἶναι ἡ χαρὰ τῆς Ἰθάκης; Εἶναι ὁ Μάης; Ἐκεῖνο τὸ πρωϊνό, ἡ Κρήτη εἶναι πεντάμορφη. Ἡ πιὸ ἐλαφρὴ αὔρα ἔρχεται φορτωμένη μύρα.

Οἱ Βρεταννοὶ στρατιῶτες μαζεύονται νὰ ἐπιβιβασθοῦν σὲ φορτηγά. Ὁ τηλεφωνητὴς φωνάζει τὸν λοχαγό. Ὁ Κόλιας καὶ ὁ Γιακουμῆς τὸν συνοδεύουν. Μέσα σ' ἕνα λεπτὸ χύνονται καὶ οἱ δυὸ ἔξω, κινώντας ἀπεγνωσμένα τὰ χέρια.

— Περιμένετε, περιμένετε!

Κρατώντας τὶς ἀποσκευές τους, λαχανιασμένοι, καταϊδρωμένοι, καταφέρνουν νὰ πηδήσουν πάνω στὸ τελευταῖο ἀγγλικὸ φορτηγὸ γιὰ τὰ Χανιά. Δὲν ἔχει καθόλου χῶρο. Εἶναι ὅλοι ὄρθιοι, στριμωγμένοι σὰν σαρδέλλες. Ἕνας στρατιώτης βρέθηκε ἀγκαλιὰ μὲ τὸ κουτὶ τοῦ Κόλια.

— Τί ἔχει μέσα ἐδῶ; ρωτάει καχύποπτα.

Μὲ μιὰ μικρὴ προσπάθεια, ὁ Κόλιας βρῆκε τὸν ὅρο ἀγγλικά. Ἀτάραχα, ἁπλά, λέει στὸν ἐμβρόντητο στρατιώτη:

— A top hat.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΒΕΪΝΟΓΛΟΥ

ΠΕΡΑΣΕ...

Πέρασε ἕνα πλατὺ ποτάμι
καὶ δὲν ἄφησε τίποτα.
Μονάχα μιὰ στάλα ἁρμυρὸ νερό,
ποὺ στάζει τώρα στὴν καρδιά μου
— τὴν ξεραμένη κοίτη τῆς ἀγάπης μου—
καὶ χάνεται στὴν ἄμμο.

Πέρασε ἕνα σμάρι κάτασπρα περιστέρια
καὶ δὲν ἄφησε τίποτα.
Ἕνα μαῦρο μονάχα φτερό,
ποὺ ἀδιάκοπα γλυστράει καὶ βασανίζεται
τοῦ κάκου γιὰ νὰ φύγῃ ἀπ' τὴν καρδιά μου.

Ἡ ἀνήμερη φωτιὰ
τὸν κόσμον ὅλον ποὺ ἔκαψε,
δὲν ἄφησε παρὰ στάχτη...
Κι αὐτὴν τὴν παίρνει ὁ ἄνεμος
μακριὰ κατὰ τὴ δύση...

ΕΦΗ ΑΙΛΙΑΝΟΥ

ΤΟ "ΛΗΣΜΟΝΗΘΕΝ ΑΠΟΜΕΙΝΑΡΙΟΝ„

Τὸν ἐφετεινὸ Νοέμβρη κλείνουν εἴκοσι καὶ ὀχτὼ χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ γράφηκε τὸ ἀκόλουθο ἔγγραφο πρὸς κάποιο Τμῆμα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν. Ἦταν ἐκεῖνο ποὺ εἶχε κληρονομήσει κατόπι ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ «ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΣΤΡΑΤΕΥΟΜΕΝΩΝ» τὴν ἐπιβίωση τοῦ πληθυσμοῦ ἐπὶ Κατοχῆς μὲ τὰ ἀρχικὰ ΕΟΧΑ.

Κατὰ παράξενη σύμπτωση ἀπ' ὅλη ἐκείνη τὴν ἀνείπωπτη δράση, αὐτοθυσία καὶ ἀγώνα τῶν Παραρτημάτων αὐτῶν, τὸ μόχθο καὶ τὴν πάλη μὲ τὸ θάνατο τῶν κυριῶν ποὺ ἀποτελοῦσαν τὶς ἑστιάδες τῶν Κέντρων, ἀπόμεινε στὰ συρτάρια μονάχα «λησμονηθὲν ἀπομεινάριον» ἡ γραπτὴ μαρτυρία ἑτούτη. Ὡμή, ἀπίστευτη ἀλλὰ τραγικὰ ἀληθινὴ μᾶς γυρίζει πίσω ἕνα «τέταρτον αἰῶνος» καὶ περισσότερο σὲ κεῖνα τὰ «Ἄρρητα ἀνονόμαστα» ὅπως λέει ὁ Εὐριπίδης τὰ «οὐχ ὅσια οὐδ' ἀνεκτὰ» ποὺ ἔζησε ὁ τόπος.

Ἔτσι μᾶς ξανάρχονται στὴ μνήμη ἀπίστευτες καὶ ἐφιαλτικὲς οἱ δοκιμασίες τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ποὺ τὶς ξεχάσαμε ὅλοι μας. Καὶ γιὰ τοῦτο ἴσως τολμοῦμε κάποτε νὰ μιλοῦμε γιὰ ἀδιαφορία, γιὰ πνεῦμα εὐδαιμονισμοῦ καὶ γιὰ χίλια δυὸ ἀνεύθυνα καὶ ἀστήριχτα. Μὰ προπάντων ἄδικα.

ΤΑΤΙΑΝΑ ΣΤΑΥΡΟΥ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΟΥΠΟΝΙΩΝ
ΑΓΙΟΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 26 - 11 - 42

Πρὸς τὴν Ε.Ο.Χ.Α.
Ἐ ν τ α ῦ θ α

Κ ύ ρ ι ο ι

Σύμφωνα μὲ τὸ ἐρωτηματολόγιο ποὺ μᾶς ὑπεβλήθη, τὸ Συμβούλιο Παραρτήματος Κουπονίων προθύμως ἀπαντᾶ τὰ ἀκόλουθα:

Α. Ἡ κατάσταση τῶν παιδιῶν στὴν Περιφέρειά μας κατὰ τὸν χειμῶνα 1942 δὲν νομίζουμε νὰ διέφερε σὲ τίποτε ἀπὸ τὴ γενικὴ κατάσταση τῶν παιδιῶν τῆς λοιπῆς Ἀθήνας. Ἴσως θὰ ἦταν κάτι χειρότερη, γιατὶ ἡ Συνοικία μας, ἐκτάκτως φτωχή, ἀποτελεῖται ἀπὸ χειρώνακτες, ωσφέρ, ἐργάτες καὶ γενικὰ ἀνθρώπους ποὺ ἔμειναν ὅλο τὸ χειμῶνα ἄεργοι.

Γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ δυστυχία τῶν παιδιῶν τῆς πολυμελοῦς πάντα λαϊκῆς οἰκογενείας, ἦτανε κάτι ποὺ ξεπερνᾶ τὴ δυνατότητα τῆς περιγραφῆς μας. Τὸ ραδίκι, ἡ λαχανίδα καὶ οἱ τσουκνίδες ἦταν τὸ μόνο φαγὶ ποὺ μποροῦσε ἡ μητέρα νὰ προσφέρει στὸ παιδί, γιατί, δυστυχῶς, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ χειμώνα εἴχαμε πάρα πολλὰ κρούσματα πατέρων ποὺ ἐγκατέλειψαν τὴν οἰκογένειά τους, μὴ ἔχοντας τὸ ψυχικὸ καὶ σωματικὸ σθένος νὰ ἀντιμετωπίσουν τὶς τεράστιες εὐθῦνες ποὺ δημιούργησε ἡ ἀνατροπὴ τῶν πάντων. Κι' ἐκεῖ ποὺ ὁ πατέρας ὄχι μόνο δὲν ἐγκατέλειψε ἀλλ' ἀγωνίστηκε παλεύοντας καὶ διαρκῶς ἀλλάζοντας ἐπάγγελμα, στάθηκε ἀδύνατο νὰ λύση τὸ φοβερὸ οἰκονομικὸ πρόβλημα ἔτσι ποὺ τὸ δημιούργησε ἡ ἀδιάκοπη ὕψωσι τῶν τιμῶν.

Στὸ δεύτερο ἐρώτημά σας ἀπαντοῦμε:

1. Λοιμώδη νοσήματα τοὺς τελευταίους αὐτοὺς μῆνες ἔχουμε τὴν ψωρίασι καὶ ὀφθαλμία, ἀφοῦ προηγουμένως ἀνεξαιρέτως ὅλα τὰ παιδιὰ προσεβλήθησαν ἀπὸ κοκκύτη, ἀπὸ ἀνεμοβλογιὰ καὶ διφθερίτιδα ὀλίγα. Ὁποιοδήποτε παιδὶ ὅμως ἐξετάσθηκε στὸ Ἰατρεῖο τοῦ Παραρτήματος τὸν περασμένο χειμῶνα ὁρέθηκε νὰ ὑποφέρει ἀ π ὸ φ υ μ α τ ι ώ δ η ἀ δ ε ν ο π ά θ ε ι α ὅλων τῶν βαθμῶν, γενικὴ καχεξία, οἰδήματα, πελλάγρα καὶ κάθε εἴδους παιδικὴ ἀθλιότητα. Παρακολουθήσαμε ἀπὸ πολὺ κοντά, καθημερινῶς, τὴν κατάσταση αὐτὴ καὶ εἴμαστε σὲ θέση νὰ πληροφορήσουμε τὴν ὑπηρεσία γιὰ τὴν ὑγιεινὴ κατάσταση καὶ τοῦ καθενὸς ἀκόμη παιδιοῦ ξεχωριστά.

2. Ὅσο γιὰ θανάτους παιδιῶν εἴχαμε ἐλαχίστους ἐκτὸς ἀπὸ βρέφη, ὅπου ἡ θνησιμότητα ἦταν ἀρκετὴ καὶ πάντοτε ἀπὸ λόγους ἀτροφίας.

3. Ὅταν τὴν 11 Μαρτίου, ἐφέτος, ἄνοιξε τὶς πόρτες του τὸ παιδικὸ Συσσίτιο Κουπονίων, δέχθηκε φαντάσματα παιδιῶν, σκελετοὺς ταλαιπωρημένους ἀπὸ τὴν πεῖνα καὶ τὴν κακουχία ὁλόκληρου τοῦ χειμώνα. Μέσα σ' ἕνα μῆνα τὰ παιδιὰ αὐτά, σὰν σὲ θαῦμα, μεταμορφώθηκαν, τὰ πρόσωπα γέμισαν, τὰ μάτια πῆραν τὴ συνηθισμένη παιδικὴ λάμψη, τὰ φοβερὰ γόνατα ἄρχισαν νὰ παίρνουν τὴ φυσική τους διάπλαση. Εἴδαμε μεγάλη βελτίωση στὴ νοσηρότητα καὶ γιὰ νὰ μεταχειριστοῦμε τὴν ὡραία λαϊκὴ ἔκφραση «τὰ παιδιὰ ξεγύρισαν». Κι' ὅσα ἀκόμη ἀπὸ ὀργανικὴ βαθύτερη ἀδυναμία δὲν μπό-

ρεσαν νὰ ἀποκατασταθοῦν τελείως, πῆραν διπλῆ μερίδα καὶ παρακολουθοῦνται ἀκόμη μὲ ἰδιαίτερη στοργὴ ἀπὸ τὶς ἐποπτεύουσες Κυρίες.

4. Τὰ Συσσίτια πιστεύουμε, ὅτι συνετέλεσαν νὰ ὑπάρξῃ λαϊκὸ παιδί, διότι θὰ ἦτο ἀδύνατο νὰ ἐπιζήσουν μὲ τὴ δίαιτα τῶν ραδικιῶν καὶ τῆς τσουκνίδας. Ἀπὸ τὴν τακτικὴ λιπαρὴ καθημερινὴ τροφὴ τοῦ Συσσιτίου ἀπέκτησαν χρῶμα, πῆραν τὴν ὄψη τῆς ὑγείας, παρ' ὅλη τὴν ἀκαθαρσία καὶ τὶς ἀνθυγιεινὲς συνθῆκες ὅπου ζοῦν.

5. Εἴμεθα τῆς γνώμης ὅτι ἡ ἀπόφαση νὰ καταργηθοῦν τὰ παιδικὰ Συσσίτια εἶναι ἡ πιὸ ὀλέθρια ποὺ πάρθηκε ποτὲ γιὰ τὴν τύχη τοῦ παιδιοῦ. Μὲ τὴν ἔλλειψη καυσίμου ὕλης, ἀκόμη καὶ δοχείων γιὰ μαγείρεμα, τὴ διάλυση τοῦ σπιτικοῦ κατόπι ἀπὸ τὸ πούλημα τῶν πάντων, εἴμαστε βέβαιοι πὼς τὸ παιδὶ δὲν θὰ φάγῃ ποτὲ τὸ ἀνάλογο μερίδιό του ἀπὸ τὴν ἀπαράσκευάστη τροφὴ ποὺ θὰ τοῦ δοθῇ. Ξέρουμε ὅτι οἱ γιατροὶ τῶν Παραρτημάτων παλαίουν διαρκῶς ἐναντίον τῶν γονέων ποὺ προσπαθοῦν νὰ πάρουν «ἔξοδο» γιὰ τὸ φαγὶ τῶν παιδιῶν τους. Ὅταν δὲν τὸ ἐπιτύχουν διὰ τοῦ νομίμου αὐτοῦ μέσου, τότε μηχανεύονται ὅλους τοὺς τρόπους γιὰ νὰ τὸ κατορθώσουν, βάζουν τὸ παιδὶ νὰ κλαίῃ, νὰ τρώγῃ τὸ μισὸ φαγητὸ καὶ τὸ μισὸ νὰ τὸ κρατᾶ, τοῦ δένουν τὰ μάτια δῆθεν ὅτι πάσχει ἀπὸ τὸ συνηθισμένο ματόπονο, ποὺ εἶναι ἐκτάκτως κολλητικός. Ὅλα αὐτὰ μαρτυροῦν τὸ συμφέρον ποὺ ὑπάρχει νὰ μεταφερθῇ στὸ σπίτι ἡ μερίδα τοῦ φαγητοῦ, ἀπὸ τὴν ὁποία προσπαθεῖ νὰ λύσῃ τὸ ἐπισιτιστικό της πρόβλημα ὅλη ἡ λοιπὴ οἰκογένεια.

6. Ἀπὸ τὴν διαρκῆ παρακολούθηση ξέρουμε ὅτι τὰ ¾ τῶν πατέρων θὰ πουλήσουν τὰ τρόφιμα μόλις παρθοῦν ἀπ' τὸν μπακάλη. Εἶναι τόσο σκανδαλιστικὴ ἡ ἰδέα τοῦ εὔκολου κέρδους καὶ τόσο ἔχουν χάσει τὴν ἠθική τους ὑπόσταση, ὥστε εἴμαστε βέβαιοι πὼς δὲν θὰ ἀνθέξουν στὸν πειρασμὸν αὐτόν. Καὶ πολλὲς μητέρες θὰ κάμουν τὸ ἴδιο πιεζόμενες ἀπὸ τὶς ἄπειρες ἀνάγκες, πληρωμὴ ἐνοικίου, ρουχισμοῦ, ἔλλειψη ὑποδήσεως καὶ πολλὲς ἀπὸ ἀνοησία. Ἕως τώρα πρὶν ἀπὸ τὴν τελεία ἐξάρθρωση ποὺ ἔφερε στὶς συνειδήσεις ὁ πόλεμος, μὲ τὶς τερατώδεις καταστάσεις ποὺ ἐδημιούργησε, ὁ φυσικὸς προστάτης τοῦ παιδιοῦ ἦταν ὁ πατέρας καὶ ἡ μητέρα του. Τώρα βρισκόμαστε στὴν τραγικὴ θέση νὰ προστατεύουμε τὸ παιδὶ ἀπὸ τοὺς γονεῖς του. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, τὸ Παιδικὸ Συσσίτιο θὰ ἔπρεπε μὲ κάθε θυσία καὶ παρ' ὅλες τὶς εὐθύνες καὶ δυσκολίες νὰ διατηρηθῇ.

Πρέπει ἐπὶ πλέον νὰ τονισθῇ ὅτι καὶ μὲ ὅλη τὴν καλὴ διάθεση ποὺ θὰ ἔχῃ τὸ φτωχὸ ἐργατικὸ σπίτι — ὅπου τὰ πάντα ἔχουν ἤδη πουληθῇ ἀπὸ τὸν περασμένο χειμῶνα — δὲν θὰ μπορέσῃ ποτὲ νὰ συγκεντρώσῃ ὅ,τι χρειάζεται. Λείπει πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἡ χύτρα ποὺ σὲ πάμπολλα σπιτικὰ πουλήθηκε πρώτη, ἔπειτα πρέπει νὰ προστεθοῦν ξύλα, λάδι, ντομάτα, κρεμμύδι, πλιγοῦρι καὶ ἔτσι νὰ ἀποτελεσθῇ ἕνα τέλειο πιάτο φαγί.

Εὐχὴ ὅλων μας εἶναι νὰ δοθῇ στὸ παιδὶ ἕνα γεῦμα ἀκόμη, γιατὶ ἡ ὑπάρχουσα μερίδα εἶναι ἀνεπαρκής. Πρέπει ἡ ἰδέα αὐτὴ νὰ καλλιεργηθῇ καὶ νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ τὸ γεῦμα αὐτὸ ἂς δίδεται εἴτε πάλι ἀπὸ τὸ Συσσίτιο εἴτε ἀπὸ τὸν μπακάλη, φθάνει νὰ δοθῇ.

Ἡ Γραμματεὺς
ΜΑΙΡΗ ΛΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Ἡ ἐντεταλμένη σύμβουλος
ΤΑΤΙΑΝΑ ΣΤΑΥΡΟΥ

ΤΟ ΛΟΥΛΟΥΔΙ ΤΗΣ ΧΙΡΟΣΙΜΑ

Μικρὸ λουλούδι φύτρωσε κάπου στὴ Χιροσίμα.
Τηράει δεξιά, τηράει ζερβά, ψυχὴ ζῶσα δὲ βλέπει.
Τί νά 'γιναν οἱ ἄνθρωποι τάχα; ἀναρωτιέται·
καμιὰ φωνή, καμιὰ λαλιὰ δωπέρα δὲ γρικιέται.
Ποῦ πῆγαν τάχα τὰ πουλιὰ καὶ δὲ βλέπεις οὔτ' ἕνα;
Μηδὲ μαμούδι καταγῆς, μηδὲ μυρμήγκι βλέπω.
Γιατὶ τὰ δέντρα εἶναι γυμνὰ κ' ἔτσι σκελεθρωμένα;
Στὰ τόσα του ρωτήματα κανεὶς δὲν ἀπαντᾶ
στὸ ἔρημο λουλουδάκι.
Μόνο ἕνας ἄνεμος πικρός, στάχτη ἀπ' τὴ γῆς σηκώνει.
Τὸ κεφαλάκι του ἔγειρε, μαράθηκε κι' ἐκεῖνο.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΜΑΡΙΝΑΚΗΣ

ΕΝ ΤΗ ΕΡΗΜΩ...

Ἡ ἔρημος, ἡ μεγάλη ἔρημος μπροστά μας, ἴσια, δίχως τέλος. Ἕνα φεγγάρι ἀπὸ ὅπως φαίνεται στ' ἄλλα μέρη τῆς γῆς. Πολὺ πιὸ ψηλά, καὶ χλωμό, χλωμὸ καὶ θαμπὸ ὅπως φαίνεται στ' ἄλλα μέρη τῆς γῆς. Πολὺ πιὸ ψηλά, καὶ χλωμό, χλωμὸ καὶ θαμπὸ ἀνάμεσ' ἀπὸ τὴν ἄχνα τῆς ἐρήμου.

Ἤμασταν οἱ δυό μας, ὁ ταξιδιώτης κ' ἐγώ. Ἡ καμήλα πήγαινε ρυθμικά, σὰν πανάρχαιο ζῶο, κουνώντας κεφάλι καὶ λαιμὸ καὶ τ' ἄχαρα μακρυὰ πόδια. Σιγά, ὑπομονετικά, ὅπως στὰ χρόνια τοῦ Ἀβραάμ. Θὰ σταθοῦμε τάχα στὴν ἄκρη σὲ κανένα πηγάδι, νὰ τὸν ἀνταμώσουμε τὸν Ἀβραάμ;

Τὸ φεγγάρι ἀπὸ ψηλὰ μᾶς συντροφεύει. Ποῦ πᾶτε, ποῦ πᾶτε ἀπὸ δῶ; Ξέρετε ποῦ πᾶτε;

Ἀπὸ βαθειὰ ἀπ' τὴν ἔρημο ἀκούστηκε τραγούδι βεδουΐνου. Συρτό, παραπονεμένο, ἀκούστηκε σὰν παράπονο μοναχικό, κι' ἔσβυσε πάλι στὴν ἀπέραντη βραδυά.

Ἦταν τραγούδι φανταστικό, καθὼς τὰ δέντρα τὰ φανταστικὰ στὴ μεγάλη τὴν ἔρημο. Εἶπα, εἶναι γέλασμα τοῦ νοῦ.

Μὰ τὸ παράπονο τοῦ βεδουΐνου ξανακούστηκε τώρα πιὸ δυνατό, πιὸ ἀπελπισμένο, φωνὴ ἀπὸ καρδιὰ ποὺ ἔχει παραδοθεῖ πιὰ στὴ μοίρα της. Κι' ἀνέβηκε τὸ τραγούδι μιὰ στιγμή, ἔγινε φωνὴ πόνου — κι' ἀπότομα σταμάτησε.

Σιωπὴ βαθειά, στὶς πηγὲς τοῦ κόσμου.

Ξαφνικά, ἡ καμήλα σταμάτησε. Σήκωσε τὸ κεφάλι ψηλὰ στὸ φεγγάρι καὶ ἄνοιξε τὰ ἄσχημα ρουθούνια της. Μύριζε, κοιτοῦσε, ρωτοῦσε τὸ φεγγάρι. Κι' ἀπότομα, οὔρλιαξε παράφωνα καὶ σπαραχτικὰ πρὸς τὸν οὐρανό...

Κύματα - κύματα, ἔφυγε αὐτὸ τὸ οὔρλιασμα στὴν ἔρημο τὴ μεγάλη. Φεύγει μακρυά, κι' ἀκούγεται ἀκόμα, σὰν ἀντίλαλος ποὺ εὔκολα δὲ σβύνει.

Κοιταχτήκαμε τρομαγμένοι μὲ τὸν ταξιδιώτη.

Ἕνα μεγάλο φίδι πέρασε μπροστὰ στὰ πόδια τῆς καμήλας, ἕνα φίδι ἴδιο τὸ χρῶμα τῆς ἄμμος, καὶ χάθηκε. Πῶς βρέθηκε ἐδῶ; Ἡ καμήλα δὲν ξαφνιάστηκε. Τὸ εἶχε δεῖ πολὺ πρὶν φανεῖ.

— Ποῦ πᾶμε;

— Προχώρει.

Ἤξερα ὅτι ἀπ' αὐτὴ τὴ μεριὰ δὲν ἔχει ὅαση. Μέρες καὶ νύχτες καὶ μέρες, δὲν ὑπάρχει ὅαση. Δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος.

Μόνο τὸ φεγγάρι, τὸ μακρινὸ καὶ ξένο καὶ κίτρινο, σὰ νὰ κατοικεῖ σ' ἄλλον οὐρανό.

Κι' ἕνα φῶς ἀόριστο, πάνω στὴν ἄμμο τὴν ἀσπρειδερή. Ἕνα φῶς, σὰν ἀνά-

μεσα μέρα καὶ νύχτα.

Ἕνας ἴσκιος προβάλλει ἀπὸ πέρα. Κάτι σὰ σύννεφο ἀπὸ μακρυά. Ἕνα σύννεφο καὶ μεγαλώνει, μεγαλώνει ὁλοένα. Ἔρχεται κατ' ἀπάνω μας, σὰ μιὰ σκοτεινὴ ζωή. Μεγάλωσε, ἦρθε καὶ στάθηκε μπροστά μας, σὰ νὰ μᾶς κοίταζε, νὰ μᾶς ἀναμετροῦσε. Ὕστερα χαμήλωσε, χαμήλωσε, ὥρμησε πρὸς ἐμᾶς. Πέρασε ἀπὸ πάνω μας τὸ σύννεφο, ὁρμητικό, μεγάλο, γεμᾶτο φόβο καὶ βροχή. Σχεδὸν μᾶς τύλιξε, ἀλλὰ ἔφυγε πέρα καὶ ξαναμείναμε μόνοι.

— Εἶδες; μοῦ εἶπε ὁ ταξιδιώτης. Ἀπὸ δῶ πέρα, δὲν ἔχει ὅαση, δὲν ἔχει σύννεφα. Αὐτὸ τὸ σύννεφο μοῦ τὸστειλε ὁ Μεγάλος Ἀλχίρ.

Ψιθύρισε μιὰ φορά: «Ὁ Μεγάλος Ἀλχίρ». Καὶ μοῦ εἶπε πάλι, σὰ νὰ μιλοῦσε ἀπὸ ἄλλον κόσμο:

— Εἶναι μήνυμα. Μὲ περιμένουν...

Ἐκεῖ πέρα, ἕνα ἄλλο μακρινὸ σχῆμα, πιὸ καθαρό. Ἀσπρίζει, σὰν τετράγωνο φρούριο, σὰν πύργος θαμπὸς στὴν ἀπέραντη ἐπιφάνεια.

Ὕστερα πάλι χάθηκε. Τίποτα δὲ φαινόταν στὴν ἔρημο. Ὕστερα πάλι νάτο πιὸ καθαρό. Ἕνα τετράγωνο φρούριο, παλιό, σιωπηλό, σὰν ἔρημο. Ὕστερα πάλι χάθηκε. Ἔσβηνε σιγὰ - σιγὰ καὶ χανόταν, κι' ὕστερα πάλι φανερωνόταν.

Ὁ ταξιδιώτης τὸ κοίταζε ὁλοένα καὶ δὲ μιλοῦσε.

Κάποτε φάνηκε πιὸ μεγάλο, πιὸ καθαρὸ μὲ πολεμίστρες θαμπὲς στὴν κορυφή. Ἔφεγγε κιόλας; Δὲ μπορῶ νὰ πῶ τίποτα. Φάνηκε κάτι, σὰν νὰ ἔφεγγε ἕνα φεγγάρι μέσ' ἀπὸ τὶς πολεμίστρες του.

Ἡ καμήλα ἀγκομαχοῦσε, βάδιζε μὲ κόπο, σὰ νὰ τὴ βάραινε αὐτὴ ἡ ὀπτασία. Κι' ὁ ταξιδιώτης ἦταν ἀμίλητος, κουρασμένος. Ἄκουγα τὴν ἀναπνοή του λαχανιασμένη.

Ὕστερα, ἡ καμήλα στάθηκε πάλι, τέντωσε τὸ λαιμό, τὸ κεφάλι ψηλά, κι' ἄφησε πάλι ἕνα οὐρλιασμα, παράξενο, σὰ νὰ μὴν ἦταν ἀπὸ αὐτὸ τὸ ζῶο. Στάθηκε καὶ δὲν προχωροῦσε.

—Ἄφησέ με τώρα, μοῦ εἶπε ὁ ταξιδιώτης. Θὰ πάω μόνος μου.

Δὲν ἤθελα νὰ τὸν ἀφήσω. Θὰ μποροῦσα νὰ μιλῶ, μιλοῦσε ἄλλη γλῶσσα, μὰ πολέμησα νὰ τὸν κρατήσω. Ἡ καμήλα μᾶς κοίταζε, ὅλο μάτια, καὶ τοὺς δυό μας. Ἦταν μὲ τὸ μέρος μου. Ὄχι, νὰ μὴν πάει, ἔλεγαν τὰ μάτια της.

Ὁ σύντροφός μου προχώρησε σκυφτός, μὲ βῆμα ἐπίπονο, σὰ νὰ πήγαινε στὴ μοῖρα του.

Καὶ καθὼς ἐμάκρυνε, ἐμάκρυνε καὶ τὸ κάστρο, ὡς ποὺ χάθηκε ὁλότελα τὸ κάστρο, χάθηκε κι' ὁ ταξιδιώτης στὴν ἄσπρη ἐρημιά.

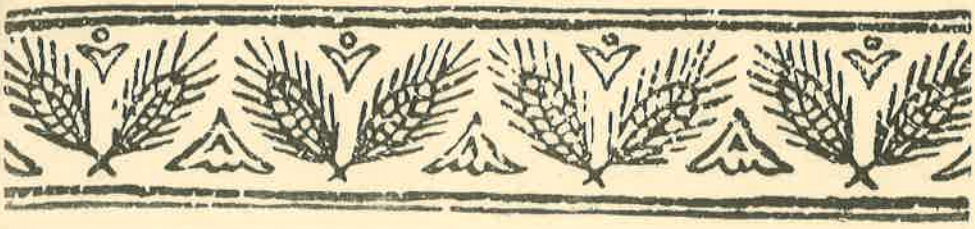
— Μπάμ, μπάμ, μπάμ! Μιὰ λάμψη, μιὰ κραυγή, σὰν πληγωμένο ζῶο.

Τὸ μπὰμ κι' ἡ κραυγὴ ξανακούστηκαν νὰ κλιμακώνονται σὲ ἀλλεπάλληλα κύματα, ποὺ ἔσβηναν σιγὰ - σιγὰ πέρα στὴν ἔρημο.

Προχωρῶ τώρα, προχωρῶ, ὁ σύντροφος χάθηκε, τὸ κάστρο χάθηκε, ἔμεινε μόνο τὸ φεγγάρι.

Τ̓ὄχω βαρειὰ τύψη ἀπὸ τότε, πὼς τὸν ἄφησα νὰ φύγει.

ΜΙΧ. Δ. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΣΕΛΙΔΕΣ ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑΣ*

(1926 - 1931)

Νούμερο μέσα στὰ νούμερα

Τὶς παραμονὲς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἔκλεινε ὁ χρόνος τῆς «ἀναβολῆς» μου κ' ἔπρεπε τώρα νὰ παρουσιασθῶ. Μὲ στείλανε στὸ στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο. Ξαναντύθηκα τὶς ἀλατζένιες πυτζάμες, μὲ τὸ γαλάζιο μανδύα. Καὶ πέρασα ξανὰ ἀπὸ τὴ δοκιμασία τοῦ κουρέα. Τὸ κούρεμα στὸ στρατὸ εἶναι ἕνα σοφὸ μέτρο, γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ὁμοιομορφίας. Ὁ στρατὸς ἀφαιρεῖ τὰ ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων καὶ στὴ θέση τους βάζει ἕναν ἀριθμό. Κ' ἐγὼ τώρα, μέσα σὲ τοῦτο τὸ νοσοκομεῖο, ἤμουν ἕνα νούμερο, ἀνάμεσα σ' ἄλλα πολλὰ νούμερα, ἴσως ἕνα μηδενικό. Ὅ,τι μὲ ξεχώριζε ὡς χθὲς ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, εἶχε καταποντισθεῖ μέσα στὰ φαρδιὰ ροῦχα τοῦ νοσοκομείου. Ὡστόσο, στὰ κατάβαθά μου, εἶχα καταφέρει νὰ περισώσω τὴ συνείδηση τῆς προσωπικότητάς μου. Καὶ τὴν κρατοῦσα τώρα ἀθέατη, γιατὶ τοῦτο τὸ πρᾶγμα ἦταν ἀπαγορευμένο στὸ στρατώνα καὶ στὸ στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο. Καὶ μποροῦσα, μέσα ἀπὸ τὸ περίβλημα τῆς ὁμοιομορφίας, νὰ ἀνιχνεύω, δίχως πάλι νὰ φαίνομαι, τὶς κρυμμένες συνειδήσεις τῶν ἄλλων ἀριθμῶν. Καὶ πάνω στὰ κρεββάτια τοῦ μεγάλου θαλάμου ἔβλεπα στὰ πρόσωπα τῶν ἀδελφῶν μου τὸ δικό μου τὸ πρόσωπο.

Οἱ γιατροὶ ποὺ μ' ἐξέτασαν δὲ μὲ ρώτησαν τίποτε, γιατὶ φαίνεται πὼς ἡ δική τους συνείδηση ἤξερε πὼς τὰ νούμερα δὲν ἀποκρίνονται. Εἶπανε κάτι μεταξύ τους καὶ σημειώσανε τὸ πόρισμά τους στὸ «φύλλο νοσηλείας» μου. Ὅταν φύγανε, τὸ πῆρα καὶ τὸ διάβασα. Ἔπρεπε νὰ γίνουν μερικὲς ἀναλύσεις. Κι' ὅταν σὲ λίγες μέρες εἶχαν τελειώσει ὅλα, ἦρθε ἕνας νοσοκόμος καὶ μὲ πρόσταξε νὰ τὸν ἀκολουθήσω. Μ' ὁδήγησε, μέσα ἀπὸ πολλοὺς διαδρόμους, σ' ἕνα προθάλαμο, ὅπου σὲ στενόμακρους μπάγκους, καθόντανε στὴ σειρὰ κι' ἄλλα νούμερα, ὅμοια μὲ μένα. Μιὰ πόρτα ἄνοιγε κάθε τόσο κι' ἀκουγόταν ἀπὸ μέσα ἕνα ὄνομα. Τὰ νούμερα κοιταζόντουσαν μεταξύ τους καὶ ξάφνου ἕνα ἀπ' αὐτά, σὰ νὰ θυμοῦνταν τώρα πὼς τ' ὄνομα ποὖχεν ἀκούσει ἦταν κάποτε δικό του, ἔτρεχε διαστικὰ καὶ χωνόταν στὴν πόρτα. Κάποτες ἄκουσα κ' ἐγὼ τὸ παλιό μου ὄνομα. Μόλις τὸ ἀναγνώρισα, ἔτρεξα μέσα. Ἡ παγωμένη ματιὰ τοῦ γραμματέα τῆς Ἐπιτροπῆς μὲ κάρφωσε στὴ θέση μου. Ἄκουσα μιὰ κοφτὴ φωνή, ποὺ μὲ πρόσταζε νὰ ξεντυθῶ. Τίποτε ἄλλο. Κολλῆσαν στὴν πλάτη μου μερικὰ ἀκουστικὰ κι' ἀμέσως μετὰ βρόντηξε ἡ προσταγὴ νὰ βγῶ ἔξω. Ἔτσι, μὲ τὰ ροῦχα στὸ χέρι, νὰ ντυθῶ στὸν προθάλαμο.

Καὶ πάλι βρέθηκα ξαπλωμένος στὸ κρεββάτι μου, μὲ τὰ μάτια καρφωμένα στὸν ἀσβέστη τῆς ὀροφῆς. Μέσα μου εἶχε στερέψει ἡ ἀγάπη, εἶχε χαθεῖ ἡ στοργή, εἶχε σβήσει ἡ φωνὴ τῆς ποίησης. Ἤμουν μιὰ ἐξουθενωμένη συνείδηση, ἕνας ἄνθρωπος, ποὺ τὸν εἶχαν ξεντύσει ἀπὸ τὴν ἀνθρωπιά του. Ἂν μποροῦσε τότε νὰ λειτουργήσει ἡ μαθηματική μου κρίση, θἄλεγα πὼς ἤμουν ἕνας ἀριθμὸς ἀρνητικός. Κάτι λιγότερο ἀπὸ τὸ τίποτε.

Ἡ τρομερὴ λέξη

Τώρα ἤμουν ἕτοιμος ν' ἀκούσω καὶ τὴ φοβερὴ λέξη, ποὺ ἀπὸ καιρὸ τριγυρνοῦσε στὸν προθάλαμο τῆς συνείδησής μου. Θὰ τὴν δεχόμουν μὲ τὴν ἀπάθεια τοῦ μοσχαριοῦ, ποὺ τὸ στέλνουν στὸ σφαγεῖο. Ἔτσι, καθὼς εἶ-

---

* Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν πρῶτο τόμο τῶν «Σελίδων Αὐτοβιογραφίας», ποὺ θὰ κυκλοφορήσει τὸν ἐρχόμενο μήνα, μὲ τὸν εἰδικὸ τίτλο «Τὸ Πάθος», στὶς ἐκδόσεις τοῦ Βιβλιοπωλείου τῆς «Ἑστίας».

χα χάσει τὴν ἀνθρωπιά μου, μονάχα μ᾽ ἕνα πήδημα στὴν ἀντιπέραν ὄχθη, θἄταν βολετὸ νὰ τὴν ξανάβρω. Ἔβλεπα τὴν τρομερὴ λέξη νὰ μακραίνει, νὰ γίνεται ἡ γέφυρα τῆς μετάστασής μου στὸ χῶρο τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας. Κ᾽ ἔσφιγγα τὰ χείλη μου νὰ μὴ φωνάξουν τὴ βλαστήμια, ποὖχε πυκνώσει τώρα μέσα μου. Κ᾽ ἦρθε ὁ νοσοκόμος κ᾽ ἔφερε τὸ φύλλο τῆς νοσηλείας. Τὄβαλε στὸ κρεββάτι μου κ᾽ ἔφυγε. Κι᾽ ὅταν μὲ μιὰν ἀπότομη κίνηση τὸ ξεκόλλησα ἀπὸ τὸ πλαίσιό του, εἶδα μὲ τὰ μάτια μου τὴ φοβερὴ λέξη. Ἦταν ἡ λέξη, ποὺ βίγλιζε τόσον καιρὸ ἔξω ἀπὸ τὸ παράθυρό μου. Καὶ τώρα νά, καθόταν δίπλα μου, πάνω σὲ τοῦτο τὸ ἀπαίσιο χαρτὶ καὶ μεγάλωνε, μὲ τύλιγε ὁλόκληρο μέσα της, γιὰ νὰ μὲ βεβαιώσει πὼς, ἐπὶ τέλους, εἶχεν ἔρθει, πὼς ἦταν μιὰ βέβαιη παρουσία, μιὰ πραγματικότητα, ἐπικυρωμένη ἐπίσημα μὲ τὴν ὑπογραφὴ τοῦ ἀρχιδικαστῆ τοῦ δικαστηρίου αὐτοῦ τῶν ἀρρώστων.

Ἔπεσα ἀνάσκελα στὸ κρεββάτι. Σκέπασα τὸ πρόσωπό μου μ᾽ ἐκεῖνο τὸ χαρτὶ τῆς μοίρας. Ἤμουν ἕνα νούμερο, ποὺ δὲν ἔπρεπε νὰ φανεῖ στ᾽ ἄλλα νούμερα, πὼς εἶχαν περισωθεῖ μερικὰ κουρέλια τῆς ἀνθρωπιᾶς μου. Καὶ νά τώρα, κάτω ἀπὸ τὸ χάρτινο τοῦτο σάβανο, κελάρυσε μέσα μου ἡ ἀγάπη, ξανάρθε ἡ χαμένη στοργή, ξανακούσθηκε ἡ σβησμένη φωνὴ τῆς ποίησης. Μὲ τὴ συνείδηση τῆς ξανακερδισμένης τώρα ἀνθρωπιᾶς μου, ξεχύθηκαν ἀπὸ τὰ μάτια μου τὰ δάκρυα. Ἔκλαψα πικρὰ τὰ συντριμμένα μου νιάτα καὶ τὰ χείλη τῶν εἴκοσι τριῶν μου χρόνων ψιθύρισαν τὴ λέξη: τετέλεσται!

Ἔστειλα ἕνα μήνυμα στὴ μητέρα μου. Ἔπειτα ἦρθαν καὶ μὲ σήκωσαν καὶ μ᾽ ὁδήγησαν ἔξω, σὲ μιὰν ἄκρη τῆς πίσω αὐλῆς τοῦ νοσοκομείου, στὴν παράγκα τῶν φυματικῶν. Μοῦδειξαν τὸ καινούργιο μου κατάλυμα. Δὲν εἶχα τὴ δύναμη νἄμπω μέσα. Τοῦτο ἦταν κάτι πρωτόφαντο, κάτι ἀκατανόητο, κάτι ποὺ βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὰ μέτρα τῆς λογικῆς μου. Ἀπὸ τὸ ἀνοιχτὸ παράθυρο ἄκουσα ἕνα βόγγο. Κ᾽ ἔπειτα μιὰ ραγισμένη φωνή, ποὺ ζητοῦσε βοήθεια. Πλησίασα κ᾽ εἶδα. Ἕνα σκελετωμένο πρόσωπο ἐπικαλοῦνταν τὴν ἀγάπη μου. Τρόμαξα. Πῶς θἄμπαινα μέσα σ᾽ ἐκεῖνο τὸ ἄντρο τοῦ θανάτου, ὅπου τὰ πάντα ἦσαν μολυσμένα ἀπὸ τὴ φοβερὴ ἀρρώστεια; Ὁ ἄρρωστος παρακαλοῦσε νὰ τοῦ κλείσω τὸ παράθυρο. Κρύωνε μέσα στὸν πυρετό του. Θὰ τοῦ ἀρνιόμουν τὴν ἀγάπη, ποὺ κ᾽ ἐγὼ τώρα τὴν εἶχα τόσο ἀνάγκη; Ἀλλὰ πῶς θἄμπαινα μέσα, ἐγὼ ποὺ δὲν τὄχα κάμει ἀκόμα συνείδηση, πὼς εἴχαμε τὴν ἴδια ἀρρώστεια; Ἔσφιξα τὸ γαλάζιο μου μανδύα, γιὰ νὰ μὴν ἀκουμπήσει πάνω στ᾽ ἄδεια κρεββάτια καὶ μπῆκα μέσα. Μ᾽ ἀνάστροφες τὶς παλάμες μου, προσπάθησα νὰ κλείσω τὸ παράθυρο, δίχως νὰ τὸ ἀγγίξω μὲ τὰ δάχτυλα. Τὴν ἀρρώστεια τούτη τὴν ἔνοιωθα ἀκόμα ἔξω ἀπὸ μένα.

Ἡ νύχτα τῆς Γεθσημανῆ

Ἦρθε ἡ νύχτα. Μὲ βρῆκε σωριασμένο σ᾽ ἕναν μπάγκο, ἔξω ἀπὸ τὸ παράπηγμα. Ἤμουν ἕνας μπόγος ἀπὸ σκοτάδι, ἀπὸ πόνο, ἀπὸ ὄνειρα συντριμμένα, τυλιγμένος σ᾽ ἕνα γαλάζιο μανδύα νοσοκομείου. Εἴκοσι τρεῖς σκορπισμένες χάντρες ἀπὸ τὸ περιδέραιο μιᾶς πικρῆς νιότης. Ἂν δὲν εἶχα ξεχάσει νὰ προσεύχομαι, θὰ γονάτιζα μέσα σὲ κείνη τὴ νύχτα τῆς Γεθσημανῆ, καὶ θὰ ἱκέτευα τὸ Θεὸ νὰ πάρει ἀπὸ τὰ χέρια μου τὸ ἀβάσταχτο τοῦτο ποτήρι. Ὅμως τώρα ἐγὼ δὲν εἶχα τὴ δύναμη οὔτε νὰ θυμηθῶ. Ἔνοιωθα μονάχα νὰ χτυποῦνε τὰ δόντια μου στὴ νυχτερινὴ ψύχρα τοῦ φθινόπωρου. Κι᾽ ἀποζητοῦσα λίγη θέρμη, λίγη θαλπωρὴ κάτω ἀπὸ μιὰ ζεστὴ φτερούγα. Μητέρα μου, τώρα θέλω μονάχα τὰ δικά σου γόνατα.

Ἄκουσε ἡ μητέρα τὴ φωνὴ τοῦ παιδιοῦ της κ᾽ ἦρθε. Ὁ πατέρας βρισκόταν τώρα στὴν Ἀρδέα, στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἐποικισμοῦ τῶν προσφύγων. Ἐκεῖ μακριὰ δὲν εἶχε τὴ δύναμη νὰ φθάσει ἡ φωνὴ τοῦ μεγάλου του γιοῦ. Ἡ μητέρα μὲ περίμενε στὸν προθάλαμο τοῦ γραφείου. Καθὼς μ᾽ εἶδε νὰ προβάλλω στὴ θύρα, χλωμὸς ἀπὸ τὴ νυχτερινὴ ταλαιπωρία, πέτρωσε στὴ θέση της. Ἡ δυνατὴ ἐκείνη γυναίκα εἶχε μιὰ τρομερὴ αὐτοκυριαρχία, ποὺ δὲν τῆς ἐπέτρεψε τούτη τὴ στιγμὴ νὰ ξεσπάσει, μπροστὰ στὸν ξένο κόσμο. Μοῦδωσαν τὸ «ἀπολυτήριο», ξαναφόρεσα τὰ ροῦχα τῆς ἀνθρωπιᾶς μου καὶ βρέθηκα μέσα στὴ στοργὴ τῶν δικῶν μου. Ὅλα τοῦτα τ᾽ ἀγαπημένα πρόσωπα, τὰ μικρά μου ἀδέλφια τῆς φτώχειας, στεκόντανε γύρω μου καὶ μοῦδιναν τὴν ἀγάπη τους, μὲ τὴν παιδική τους κατάπληξη. Καὶ συλλογιόμουν

τώρα, βυθισμένος μέσα σὲ τοῦτο τὸ σκοτάδι, γιὰ πόσον καιρὸ τάχα θὰ μποροῦσα νὰ βλέπω τὸ πρόσωπό τους, ν' ἀκούω τὴ φωνή τους;

Κλείσθηκα στὸ μικρό μου δωμάτιο. Παπάτεψα μ' ἄτονα δάχτυλα τὰ χαρτιά μου, πάνω στὸ σαραβαλιασμένο τραπέζι. Τί θὰ γίνονταν τοῦτα τὰ χειρόγραφα, ποὺ διαλαλοῦσαν τὸ πάθος ἑνὸς νέου, ποὖχε πιστέψει πολὺ στὴν ποίηση; Ἔβλεπα τὰ βιβλία μου, ποὖχαν ἀφήσει τώρα τὸ παλιό τους καταφύγιο τοῦ μικροῦ κασονιοῦ, γιὰ ν' ἀραδιασθοῦν μὲ τάξη σὲ τούτη τὴ μικρὴ βιβλιοθήκη. Εἶχα ἀξιωθεῖ, ἐπὶ τέλους, ν' ἀποκτήσω μιὰ βιβλιοθήκη, χάρη στὸν Ἐλισαῖο Γιανίδη, ποὺ μοῦ τὴν εἶχε πουλήσει φθηνά, πρὶν φύγει. Ποιός θὰ τὰ χαιρόταν αὐτὰ τ' ἀγαπημένα βιβλία; Κοίταξα μ' ἀπόγνωση τὸ πορτραῖτο τοῦ ποιητῆ τοῦ «Φάουστ», ποὺ τόχα φέρει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, τὸν καιρὸ τῆς πρώτης ἄδοξης ἐπιστροφῆς μου. Ἔτσι λοιπόν, γέρο σοφὲ τῆς Βαϊμάρης, τελειώνουν ὅλα σὲ τοῦτον τὸν κόσμο, πρὶν ἀκόμα καλὰ - καλὰ ἀρχίσουν; Ἔπεσα στὸ κρεββάτι μου καὶ μούσκεψα γιὰ πολλὴν ὥρα τὸ προσκέφαλο. Εἶχα τώρα τὴν αἴσθηση τοῦ χάους.

Εἰδοποίησα πὼς δὲ θὰ ξαναπήγαινα στὸ γραφεῖο μου. Οὔτε εἶχα κὰν σκεφθεῖ νὰ διεκδικήσω κάποιο ἐνδεχόμενο δικαίωμα, ποὺ μοῦ τὄδιναν δυόμισι χρόνια ὑπηρεσίας. Τώρα ἔχανα καὶ τὸ στήριγμα τοῦ μισθοῦ μου, ποὺ θὰ μοῦ χρειαζόταν τόσο πολύ, γιὰ τὴ μεγάλη μου μάχη μὲ τὴν ἀρρώστεια. Ξαναγύριζα πάλι στὶς παλιές μου στερήσεις κ' ἡ μόνη βοήθεια ποὺ προσδοκοῦσα θἀρχόταν ἀπὸ τὸ λιγόστευμα τοῦ ψωμιοῦ τῶν ἀδελφῶν μου. Ὅταν ἔφθασε εἰδοποιημένος ὁ πατέρας, μὲ πῆρε καὶ μὲ πῆγε σ' ἕναν «καλὸ» γιατρό. Ἐπιβεβαιώθηκε ἡ ἀπόφαση τοῦ δικαστηρίου τοῦ στρατιωτικοῦ νοσοκομείου. Ὅμως, κατὰ τὴ δήλωση τοῦ γιατροῦ, ἡ ποινὴ ποὺ μοῦ εἶχαν ἐπιβάλει δὲν ἦταν τόσο βαρειά. Μ' ἕνα ταξιδάκι στὴν Ἑλβετία, ὅλα θὰ μποροῦσαν νὰ πᾶνε καλύτερα. Φύγαμε, ὁ πατέρας μὲ τὸ κεφάλι σκυμμένο, ἐγὼ μὲ τὸ ἀπατηλὸ ὄνειρο τῶν ἑλβετικῶν βουνῶν.

Καὶ ξαναβρέθηκα στὸ μικρό μου δωμάτιο καὶ βυθίσθηκα πάλι στὴν ἀπελπισία. Ὁ γιατρὸς εἶχε κάμει κ' ἕναν ὑπαινιγμὸ γιὰ τὸ «σανατόριο» τοῦ Ἀσβεστοχωρίου, σὲ περίπτωση ποὺ δὲ θἄχαμε τὴ δυνατότητα γιὰ μιὰν ἀναρρίχηση στὶς Ἄλπεις. Ὅμως δὲ μᾶς τὸ συνιστοῦσε μὲ τὴν καρδιά του, γιατὶ ἡ θέση μου, ἐπὶ τέλους, δὲν ἦταν ἀκόμα γιὰ τὸ ἄσυλο ἐκεῖνο τῶν ξεγραμμένων. Καὶ τώρα, μ' ὀρθάνοιχτα μάτια, μέσα στὸ σκοτάδι τοῦ δωματίου μου, ἔβλεπα μπρός μου νὰ λαμποκοπᾶ τὸ ἐξαίσιο ἑλβετικὸ τοπίο, ὅπου ὑψωνόταν ἡ βέβαιη ὑπόσχεση τῆς σωτηρίας μου. Συλλογίσθηκα τοὺς εὐτυχισμένους τοῦ κόσμου τούτου, ποὺ χρωστοῦσαν τὴν εὐδαιμονία τους σ' ἐκεῖνο τὸ μαγικὸ βουνό. Εἶδα τὴν ξεχασμένη πιὰ Μαίρη νὰ μοῦ χαμογελᾶ ἀπὸ ἐκεῖ ψηλά, γιατὶ κι' αὐτὴ τώρα ἀνῆκε στὴν κατηγορία αὐτῶν τῶν εὐτυχισμένων, μὲ τὴν πλούσια παροχὴ τοῦ πατέρα της. Καὶ σκεφτόμουν πώς, ἂν δὲν εἶχαν γίνει οἱ καταραμένοι πόλεμοι, κι' ὁ δικός μου ὁ πατέρας θὰ μποροῦσε τώρα νὰ μοῦ δώσει τὸ ὀνειρεμένο τοῦτο ταξίδι. Χωρὶς κὰν νὰ λογαριάσω, πὼς ἂν δὲν εἶχαν γίνει οἱ πόλεμοι, τὸ ταξίδι τοῦτο θἄταν ἀχρείαστο.

Μέσα σὲ τούτη τὴν ἀπελπισία, ποὺ τὴν ἀντιμαχόταν ὁ πεισματωμένος πόθος μου νὰ ζήσω, ὁ νοῦς μου ἀνάσταινε τοὺς παλιοὺς Μαικῆνες τῶν ποιητῶν, ποὖσαν ἡ καταφυγὴ τῆς κάθε τους ἀνάγκης. Σκέφθηκα ν' ἀναζητήσω κάποιον, τὸν Μπενάκη ἢ τὴν κυρία Δέλτα, νὰ τοὺς κάμω ἔκκληση «ἐν ὀνόματι τῆς μεγάλης τέχνης», νὰ μὴν ἀφήσουν νὰ πεθάνει ἕνας νέος ποιητής. Ἀλλά, καὶ μέσα σὲ τούτη τὴν ἀπελπισμένη μεταρσίωση, διατηροῦσε τὸ πνεῦμα μου τὴν καθαρότητα, ποὺ τοῦ ἐπέτρεπε νὰ διακρίνει, ἐκεῖ στὴ γωνιὰ τοῦ σκοτεινοῦ μου δωματίου, τὸ μειδίαμα τοῦ Μεφιστοφελῆ, ποὺ μοὔλεγε, μὲ τὴν πιὸ ψυχρὴ κυνικότητα, πὼς στοὺς καιρούς μας δὲν ἀγοράζεται ἡ ζωή, μήτε μὲ τὸ ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς μας.

Εἶχε κλείσει λοιπὸν κάθε θύρα διαφυγῆς; Καὶ πετιόμουν ἀπὸ τὸ κρεββάτι μου ἔξαλλος κι' ἄνοιγα τὸ παράθυρο κ' ἔβλεπα τὰ φθινοπωρινὰ ἄστρα. Θεέ μου, ποιός νόμος ἔχει ὁρίσει νὰ στερηθῶ τοῦτο τὸ νυχτερινὸ μεγαλεῖο σου; Ποιό ἦταν, ἐπὶ τέλους, τὸ μεγάλο μου ἁμάρτημα, ποὺ μὲ στέλνει στὴν καταδίκη τοῦ σκότους, ὅπου δὲν ὑπάρχουν μήτε λουλούδια, μήτε χαμόγελα κοριτσιῶν; Σύ, γέρο ποιητὴ τῆς Βαϊμάρης, πρόσταξε τὰ καλὰ πνεύματα, καθὼς ἐκείνη τὴ νύχτα τῆς Ἀνάστασης, νὰ πάρουν μακριὰ ἀπὸ μένα τὸ ποτήρι τοῦτο τοῦ θανά-

του. Θέλω νὰ ζήσω, εἶμαι πολὺ νέος, δὲν ἔχω ἀκόμα δοκιμάσει τὸν τέλειο ἔρωτα, δὲν ἔχω ταξιδέψει στοὺς μεγάλους δρόμους τοῦ κόσμου. Βοηθεῖστε με νὰ πάρω μονάχα τὸ μερίδιο ποὺ μοῦ ἀνήκει, τίποτε παραπάνω. Ξαναφέρτε με στὴν παλιὰ πείνα, ντύστε με πάλι τὰ τριμμένα μου ροῦχα, φορέστε μου τὰ μπαλωμένα παπούτσια, ἀλλὰ μὴ μ' ἀφήνετε νὰ φύγω.

... ...
... ...

«Τὰ Ρόδα τῆς Μυρτάλης», ἡ νέα ποίηση καὶ ἡ παλιὰ κριτική

«Τὰ Ρόδα τῆς Μυρτάλης» ἦσαν τὸ βιβλίο τῆς πικρῆς μου νιότης. Ἐκεῖ μέσα εἶχαν πάρει καλλιτεχνικὴ ἔκφραση, σύμφωνη βέβαια μὲ τὸ μέτρο τοῦ ὁποιουδήποτε ταλέντου μου, ὅλα τοῦτα τὰ ἀνελέητα περιστατικὰ τῶν κρίσιμων ἐκείνων χρόνων. Καλύπτουν τὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 1924 ὡς τὸ 1930. Ἡ ἔκδοσή τους ἔπεσε πάνω σὲ μιὰ κρίσιμη στιγμὴ ἀνακατατάξεων τῆς ἱστορίας τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας. Εἶχαν πιὰ ἀρχίσει νὰ παραμερίζονται οἱ ὄψιμες ἐπιβιώσεις τοῦ γαλλικοῦ συμβολισμοῦ, ποὺ ὡς τὴν ὥρα ἐκείνη ἀποτελοῦσαν τὴν «τελευταία λέξη» τῆς νέας ἑλληνικῆς ποίησης. Ἡ συνείδηση τῆς κριτικῆς εἶχε βουτήξει τώρα στὴν κολυμβήθρα τῆς βαλερικῆς «poésie pure», καὶ τὰ ἀξιολογικά της κριτήρια εἶχαν κ' ἐκεῖνα κοπεῖ πάνω στὰ μέτρα τῆς νέας ποιητικῆς θεωρίας. Κ' ἡ στροφὴ τῆς νέας ποίησης πρὸς μιὰ κατεύθυνση, πρόσφορη γιὰ τὴν ἀναζήτηση τῶν νέων ἐκφραστικῶν μέσων, εἶχε κιόλας γίνει, μὲ τὸ πρῶτο ποιητικὸ βιβλίο τοῦ Σεφέρη. Ὁ τίτλος του «Στροφὴ» ὑποδήλωνε συμβολικὰ τὸ δείχτη πρὸς τὴ νέα κατεύθυνση.

Βέβαια ἡ πραγματικὴ «στροφὴ» εἶχεν ἤδη ἀπὸ καιρὸ συντελεσθεῖ, μὲ τὴ νεότροπη ποίηση τοῦ Καβάφη κι' ἀκόμα μὲ τὴν ἐντελῶς προσωπικὴ ποίηση τοῦ Τάκη Παπατσώνη. Τὸν ποιητὴ τοῦτον τὸν εἶχα ξεχωρίσει ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς «Μούσας», ὅπου τότε, γιὰ πρώτη φορά, συναντοῦσα τ' ὀνομά του, μὲ τὴν καταληκτικὴ προέκταση «nobilissimus» Ὁ Παπατσώνης - nobilissimus ὑπῆρξε μιὰ ἐξαίρεση στὴ νεώτερη ποίησή μας, καὶ νομίζω πὼς, παράλληλα μὲ τὸν Καβάφη, σ' αὐτὸν ἀνήκει ἡ τιμὴ τοῦ «πρώτου διδάξαντος» τοὺς νέους ποιητικοὺς ἐκφραστικοὺς τρόπους. Ἡ ἔλλειψη προπαγανδιστικοῦ τηλεβόα, εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα ν' ἀγνοηθεῖ ἡ «πρώτη καταβολὴ» τοῦ Παπατσώνη κι' ὁ χαμηλὸς τόνος τῆς φωνῆς του νὰ σκεπασθεῖ ἀπὸ τὶς ὑστερογενεῖς ποιητικὲς κραυγές. Φυσικὰ ἡ «Στροφὴ» τοῦ Σεφέρη δὲ χάνει μὲ τοῦτο τὴ δική της σημασία, γιατὶ ἔγινε σ' ἕνα ἄλλο «παράλληλο ἐπίπεδο», στὴν καμπὴ μιᾶς κρίσιμης στιγμῆς γιὰ τὴ νεώτερη ποίηση, ὅταν πιὰ εἶχεν ἀρχίσει νὰ γίνεται κοινὴ συνείδηση ἡ ἀνάγκη μιᾶς ἀλλαγῆς.

Κ' ἦρθε τότε ἡ θεωρητικὴ δικαίωση τῆς σεφερικῆς «Στροφῆς». Ἕνας νέος κριτικός, μὲ πολὺ ταλέντο, μὲ μιὰ ἀξιοθαύμαστη αἴσθηση τοῦ ποιητικοῦ γεγονότος, καθόριζε τὰ νέα μέτρα τῆς νεοελληνικῆς ποίησης, σύμφωνα μὲ τὸ πρότυπο τῶν σεφερικῶν στίχων. Κατέληγε, καθὼς θυμοῦμαι, στὴ δογματικὴ σχεδὸν ἀποστροφή, πὼς ἡ «ἀνανέωση» τῆς ἑλληνικῆς ποίησης πρέπει νὰ γίνει «ἀπὸ μέσα», μὲ τὴν κατάργηση τῆς παλιᾶς θεματολογίας καὶ τὴ δημιουργία ἀτμόσφαιρας πρόσφορης, γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ὑποσυνειδητικοῦ καὶ τοῦ ὀνειρικοῦ στοιχείου. Ὅμως ἡ ἐξωτερικὴ μορφή, ὁ στίχος, ἡ στροφὴ καὶ ἡ ὁμοιοκαταληξία, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ «ἀπ' ἔξω» περίβλημα, ἦταν ἀναγκαῖα, κατὰ τὸ νέο κριτικό, γιὰ τὸ στέρεο πλαισίωμα τοῦ «ἀπὸ μέσα» ἀνανεωμένου ποιητικοῦ λόγου. Κοντολογίς, ἡ νέα ποιητικὴ θεωρία ἀποτελοῦσε μιὰν ἀπόλυτη δικαίωση τῆς ὁμοιοκατάληκτης «Στροφῆς» τοῦ Σεφέρη, ποὺ προβαλλόταν σὰν τὸ ὁριστικὰ νομοθετημένο πρότυπο τῆς νέας ποίησης.

Πολὺ μ' εἶχε ἐντυπωσιάσει τὸ βιβλίο ἐκεῖνο τοῦ Ἀντρέα Καραντώνη, τοῦ νεοφανέρωτου κριτικοῦ, μὲ τὸν τίτλο «Ὁ ποιητὴς Γ. Σεφέρης». Τὸ χάρηκα γιὰ τὴν πλούσια ποιητικὴ ἐμπειρία ποὺ ἔδειχνε πὼς εἶχε ὁ συγγραφέας του, γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ σαφήνεια τῶν ἰδεῶν του, γιὰ τὸ λαμπρὸ ὕφος τῆς διατύπωσής του καὶ τέλος γιὰ τὴ δύναμη τῆς πειστικότητάς του. Κ' ἐγὼ ὁ ἴδιος, ποὺ μόλις ἔβγαινα ἀπὸ τὸ πουκάμισο τοῦ γαλλικοῦ συμβολισμοῦ, καὶ προσπαθοῦσα νὰ ἐναρμονίσω τὴ φωνή μου πρὸς τοὺς πρωτάκουστους τότε στὴν Ἑλλάδα τόνους τῆς «poésie pure» εἶχα σχεδὸν παραδεχθεῖ τὴ θεωρία τοῦ Καραντώνη, γιὰ τὴν «ἐσωτερικὴ» τούτη ἀλ-

λαγὴ τῆς ποίησης, μέσα στὰ «ἐξωτερικὰ» πλαίσια, καθὼς τὰ εἶχαν διαπλάσει ὁ Σολωμὸς κι' ὁ Παλαμάς.

Τὸ μεταγενέστερο ἔργο τοῦ Καραντώνη, ἀποτελεῖ μιὰν ἐπιβεβαίωση τῆς θεωρίας, πὼς ἡ κριτικὴ δὲ χαράζει τοὺς καινούργιους δρόμους, ἀλλὰ συνταιριάζει τὸ βῆμα της πάνω στὴν πορεία τῶν ποιητῶν. Ὁ Σεφέρης ἦταν ποιητής, δηλαδὴ νομοθέτης καὶ ὄχι κωδικοποιὸς αἰσθητικῶν κανόνων. Κ' ἔδωσε ὑστερώτερα μιὰ νέα μορφὴ στὴν ποιητική του, θρυμματίζοντας τὰ «ἐξωτερικὰ πλαίσια», ποὺ τἄβρισκε πιὰ ἄχρηστα. Κ' ἔτσι ἡ καινοφανὴς θεωρία τοῦ Καραντώνη πέρασε ἀπὸ μιὰ δοκιμασία, μὲ τὴ διάψευσή της ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ποιητή. Κ' ἔσπευσε τώρα ὁ νέος κριτικὸς νὰ κωδικοποιήσει τὰ νέα ποιητικὰ στοιχεῖα τοῦ Σεφέρη, πλάθοντας πάλι μιὰ καινούργια θεωρία, στὰ μέτρα τῶν νέων σεφερικῶν μορφῶν. Ἡ δύναμη τῆς πειστικότητάς του ἐπηρέασε πολὺ τοὺς νέους τῆς ἐποχῆς του. Ὄχι ὅμως καὶ ὅσους εἶχαν μιὰ μακρόχρονη θητεία στὸν κόσμο τῶν αἰσθητικῶν θεωριῶν. Γιατὶ ὁ λαμπρὸς αὐτὸς διανοητής, ἐνῶ εἶχε ὅλα τὰ προσόντα νὰ γίνει ἕνας ὁδηγητής, θέλησε, ἀπὸ ἐπίκτητη ἴσως ἀδυναμία, νὰ διαδραματίσει τὸ ρόλο ἑνὸς οὐραγοῦ. Προσάρμοζε τὸ κριτικό του πιστεύω στὰ «ἑκάστοτε» δεδομένα. Ἔγινε ἀργότερα ὁ ἀπολογητὴς τοῦ σουρρεαλισμοῦ, στὴν πιὸ ἀκραία μορφὴ τῶν συνειρμικῶν ἐκδηλώσεών του, καὶ ἔπεισε σχεδὸν τοὺς νέους τοῦ καιροῦ του, ὅτι τὰ μέτρα τῆς ποίησης, ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, θἄσαν κομμένα στὸ ἐργαστήρι τοῦ Ἀραγκὸν καὶ τῆς σχολῆς του. Κατάφερε, μὲ μιὰν ἀξιοθαύμαστη δεξιοσύνη, μέσα στὴν ἄρνησή του τῶν παραδομένων μορφῶν, νὰ μὴ θίξει τὸ παλαμικὸ ἔργο. Ἡ πειστικότητά του μπόρεσε νὰ συμφιλιώσει, ὅσες φορὲς τὸ ἀπαιτοῦσε ἡ δικαίωση τῶν θεωριῶν του, τὶς πιὸ ἀντιμαχόμενες τάσεις στὴν ποίηση. Καὶ τελικὰ ἡ ποιητική του θεωρία ἀπέκτησε τὴν ἐλαστικότητα τῆς προσαρμογῆς, μέσα στὰ πλαίσια τῆς ποίησης τοῦ Σεφέρη καὶ τοῦ Ἐλύτη, σ' ὅλους τοὺς μεταγενέστερους σχηματισμούς της. Ἡ ποίηση, γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμα, ἀποδείκνυε τὴν καταλυτική της δύναμη.

Τὸν ἑπόμενο χρόνο, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1932, ἔτυχε νὰ γνωρίσω τὸν Καραντώνη στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, σ' ἕναν κύκλο νέων, γύρω ἀπὸ τὸν Τέλλο Ἄγρα. Μοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ συμφιλιωθῶ μὲ τὴν ἰδέα, ὅτι ἐκεῖνος ὁ λεπτός, ὁ μικροκαμωμένος ξανθὸς νέος τῶν εἴκοσι δύο χρονῶ, ἦταν ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου γιὰ τὸ Σεφέρη, ποὺ εἶχα τόσο θαυμάσει. Τοὔσφιξα τὸ χέρι, μὲ τὸν ἐνθουσιασμὸ ἑνὸς γέρου, ποὺ βρίσκεται ξαφνικὰ μπροστὰ σ' ἕνα παιδὶ θαῦμα. Στὴν ὡραία ἡλικία τῆς ἀστόχαστης νιότης, μιὰ διαφορὰ ἕξη ἢ ἑφτὰ χρόνων μετριέται μὲ τὴν ἐμπειρία μισοῦ αἰώνα. Ὁ θερμός μου λόγος, ποὺ εἶχε ξεφύγει τότε αὐθόρμητα ἀπὸ τὰ χείλη μου, φαίνεται πώς, πέφτοντας πάνω στὴν κριτικὴ καρδιὰ τοῦ Καραντώνη, ἀποστρακίσθηκε πρὸς τὸν κάλαθο τῶν ἀχρήστων. Γιατὶ δὲν ἐξηγεῖται διαφορετικὰ ἡ ἀρνητική, ἡ σχεδὸν ἐχθρικὴ στάση αὐτοῦ τοῦ κριτικοῦ ἀπέναντι ἑνὸς ἀνθρώπου, πού, ἐπὶ τέλους, δὲν ἦταν ὁ χειρότερος γραφιὰς τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας.

Στὴν κρίσιμη λοιπὸν ἐκείνη καμπὴ τῆς νέας μας ποίησης, ἤρθαν κ' ἔπεσαν τὰ «Ρόδα τῆς Μυρτάλης». Ἂν εἶχαν τυπωθεῖ στὴν «ἱστορική» τους στιγμή, λίγα χρόνια νωρίτερα, πρὶν ἀκουσθεῖ ὁ πυροβολισμὸς τῆς Πρέβεζας καὶ πρὶν γίνει ἡ ἀποφασιστικὴ «στροφή», ἀναμφισβήτητα θὰ εἶχαν δικαιωθεῖ, κατὰ τὸ μέτρο ποὺ ἀνταποκρινόταν ἡ ἐσωτερική τους ἀξία πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ καιροῦ τους. Βέβαια καὶ τότες εἶχαν γραφεῖ καλὲς κριτικές, γιὰ κείνη τὴν πρώτη μου παρουσίαση σὲ βιβλίο, ποὺ ἔπρεπε νὰ μοῦ εἶχαν δώσει πολλὴν ἱκανοποίηση. Ἕνας ἄλλος στὴ θέση μου θἄπρεπε ἴσως νἄταν ἐνθουσιασμένος. Οἱ ἀπληροφόρητοι κριτικοί, ὅσοι ἀντικρύζουν τὸ πρῶτο βιβλίο ἑνὸς νεοφανέρωτου ποιητῆ, εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ περιορίζουν τὴν ὅρασή τους μέσα στὶς τυπωμένες σελίδες τοῦ βιβλίου μονάχα. Κρίνουν τὰ ποιήματα σὰν αὐθύπαρκτα δημιουργήματα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ἀφορμὲς ποὺ τὰ γέννησαν, μ' ὅλη τὴν ψυχρότητα ἑνὸς ξένου παρατηρητῆ, μ' ὅλη τὴν ἀδιαφορία γιὰ ὅ,τι δὲν ἐγγίζει τὸν κύκλο τῶν ἄμεσων ἐνδιαφερόντων τους κι' ἀκόμα μ' ὅλες τὶς προσωπικές τους προκαταλήψεις. Ὅμως ἡ στάση ἀπέναντι σ' ἕνα βιβλίο στίχων ὅλων ἐκείνων ποὺ ἔτυχε νὰ ζήσουν τὴν περιπέτεια τῆς ζωῆς τοῦ ποιητῆ, ποὺ εἶναι σὲ θέση, ἀπὸ προσωπικὴ ἐμπειρία, νὰ ἐπισημάνουν τὴν ἀφετηρία τοῦ κάθε ποιήματος, ποὺ ξεπήδησε σὰ σπινθήρας ἀπὸ τὴ σύγκρουση ὁρισμένων ψυχολογικῶν ἀντι-

θέσεων, εἶναι στάση ἀνθρώπων, ποὺ κατέχουν ὅλα τὰ δεδόμενα, γιὰ νὰ ἐκτιμήσουν τὸ βαθμὸ τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἐπιτεύγματος, σὰ σχέση αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ.

Στὴν περίπτωση τῶν «Ρόδων τῆς Μυρτάλης», ὁ Γ. Δέλιος, ὁ Γ. Θέμελης, ὁ Στ. Ξεφλούδας, ὁ Τάκης Οἰκονομίδης, ὁ Ἀντώνης Θεοδωρίδης, ὁ Πέτρος Σπανδωνίδης, ἦσαν οἱ ἄνθρωποι ποὺ ζοῦσαν στὴ «γειτονιά» μου, μὲ τὴν ἄμεση αἴσθηση τῆς δραματικῆς μου περιπέτειας. Ἔγραψαν στὸν τύπο τῆς Θεσσαλονίκης, ὄχι μονάχα μὲ συμπάθεια καὶ μὲ κατανόηση τῶν περιστατικῶν, ποὺ συγκροτοῦσαν τὸ σκελετὸ τοῦ πρώτου μου ἐκείνου βιβλίου, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἔφεση γιὰ μιὰ ὑπεύθυνη κριτικὴ ἀποτίμηση τῶν «Ρόδων τῆς Μυρτάλης». Δὲν εἶχε καμμιὰ σημασία ἡ μοναδικὴ παραφωνία τοῦ Ἀντώνη Θεοδωρίδη, ποὺ νόμισε πὼς ἔπρεπε νᾶναι «αὐστηρὸς» πρὸς ἕνα «νεοεμφανιζόμενο». Ἀκόμα καὶ κριτικοί, ποὺ ζοῦσαν πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸν κύκλο τῆς ἀτομικῆς μου ζωῆς, καθὼς ἦσαν ὁ Μιχ. Βισάνθης ἀπὸ τὸν Σικάγο, ὁ Ἰω. Ζερβὸς ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἡ Ρίτα Μπούμη ἀπὸ τὴ Σύρα κι' ὁ Louis Roussel ἀπὸ τὸ Μονπελιέ, εἶχαν γράψει κριτικὰ κείμενα, ὅπου τὰ «Ρόδα τῆς Μυρτάλης» ἔπαιρναν μιὰ ζηλευτὴ θέση στὴν ποιητικὴ ἀξιολογικὴ κλίμακα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὡστόσο, ὅλες ἐκεῖνες τὶς κριτικές, ἐγὼ τὶς ἔβρισκα κατώτερες ἀπὸ τὶς κρυφὲς προσδοκίες μου. Καθόλου δὲ μ' εἶχεν ἱκανοποιήσει κι' ὁ λόγος τοῦ Σπανδωνίδη, ὅτι «ὁ ποιητὴς νίκησε τὸν ἥλιο τῆς δημοσιότητος, ἐπιβλήθηκε, ἀναγνωρίσθηκε καὶ ξεβγῆκε τ' ὄνομά του ὣς τὴν Ἀθήνα». Κι' οὔτε μοῦ ἔδωσαν χαρὰ καὶ τ' ἄλλα ἐπανωτὰ ἐγκώμια, ποὺ σήμερα θὰ τἄβρισκα κ' ἐγὼ ὁ ἴδιος κάπως ὑπερβολικά.

Εἶχα προσέξει περισσότερο τὴν πικρὴ κριτικὴ τοῦ Κλέωνος Παράσχου, ποὺ ἐκτιμοῦσα πολὺ τὴν πνευματική του συγκρότηση. Δὲν εἶχε ἀρνηθεῖ στὰ «Ρόδα τῆς Μυρτάλης» μήτε τὴν ποιητική τους εὐαισθησία, μήτε τὸ δραματικό τους τόνο, μήτε τὴ στιχουργικὴ μαεστρία. Ἔκαμνε τὸ βαρὺ ὑπαινιγμό, πὼς εἶχα παρουσιάσει μιὰ ποίηση «ξεπερασμένη», κατὰ τὴν ἔννοια ποὺ θεωροῦνταν τώρα ξεπερασμένος κι' ὁ συμβολισμός. Δὲν ἦταν ἡ ποίηση ποὺ προσδοκοῦσε, σύμφωνα μὲ τὴν καινούργια προσαρμογή του στὸ βαλερικὸ κλίμα. Ἀλλωστε στὸ βιβλίο τοῦ «νέου τοῦ ποιητῆ» ἀκούγονταν καὶ κάποιες φωνὲς ἀπὸ τὰ «Ἄνθη τοῦ Κακοῦ», ἁπλωνόταν πολὺς καρυωτακικὸς πεσσιμισμός, ξεπηδοῦσαν μερικὲς καθαρευουσιάνικες λέξεις, ποὺ τοῦ θύμιζαν τρόπους καθαφικούς.

Εἶχα πολὺ πικραθεῖ ἀπὸ τὶς ἀπόψεις ἐκεῖνες τοῦ Παράσχου καὶ τότε, γιὰ πρώτη φορά, ἔνοιωσα τὴν ἀξία τῆς προσωπικῆς ἐπαφῆς τοῦ ποιητῆ μὲ τοὺς κριτικούς του. Τί μποροῦσε νὰ ξέρει ἀπὸ τὴ δική μου ζωὴ ὁ κριτικὸς αὐτός; Πῶς ἦταν δολετὸ νὰ πληροφορηθεῖ τὸ τρελλὸ ἐκεῖνο ἀνακάτωμα τῶν ὀδυνηρῶν ἐμπειριῶν ἑνὸς νέου, ἀπ' ὅπου εἶχαν ξεπηδήσει ὅλοι αὐτοὶ οἱ στίχοι; Κι' ἀκόμα, μὲ ποιό μέτρο ἦταν ἱκανὸς νὰ προσδιορίζει τὴν ἀναλογία μεταξὺ «πραγματικοῦ διώματος» καὶ «ἐπινοημένης φιλολογίας», δυὸ στοιχείων ποὺ ὑπάρχουν κατὰ κανόνα σὲ κάθε λογοτεχνικὸ δημιούργημα; Καὶ κατὰ ποιά λογικὴ τὸ τετράστιχο π.χ.

> Πλάσμα ἐπιπόλαιο, ἔπαρση γεμᾶτο, ποὺ χλευάζεις
>
> τὸν ἀντρισμό μου καὶ καταφρονεῖς,
> στὸ ἄδειο κεφάλι μόνη σου τὸν ὄλεθρο ἑτοιμάζεις,
> ἀνύποπτη τοῦ ἑαυτοῦ σου Ἐρινύς,

εἶχεν ὑποστεῖ τὴν ἀκτινοβολία τῶν «Ἀνθέων τοῦ Κακοῦ», ἐνῶ ξεπηδοῦσε ὀργισμένο, μέσα ἀπὸ μιὰ καυτή, κολασμένη πραγματικότητα; Κι' ἀκόμα, πῶς τὸ ἄλλο τοῦτο τετράστιχο:

> Ἰδού τὴν πανοπλία φορῶ καὶ μὲ γοργὸ
> βῆμα ἀπ' ἡ μισημένη φεύγω πόλη.
> Μέρα μοιραία, ἀργεῖς; Ὅμως γνωρίζω ἐγὼ
> νὰ σ' ἀνατείλω εὐθὺς μ' ἕνα πιστόλι.

ἀπηχοῦσε τὸν πυροβολισμὸ τῆς Πρέβεζας, ἀφοῦ ὑπῆρχε πάντοτε ἕνα πιστόλι, ἕτοιμο νὰ ἐκπυρσοκροτήσει μέσα στὴ νύχτα τῆς ἀπελπισίας μου;

Ὅλες τοῦτες οἱ ἀντιδράσεις πρόσθεσαν νέες πληγὲς στὴν τραυματισμένη μου εὐαισθησία κ' ἡ νεανική μου ἀδιαλλαξία, ποὺ πίστευε στὴν ἐντιμότητα, σὰ σὲ μιὰ ἀπόλυτη ἀξία, καὶ στὴν ποιητικὴ εἰλικρίνεια, σὰ σὲ μιὰ στάση τιμῆς ἀπέναντι στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας, δὲν μποροῦσε νὰ παραδεχθεῖ τὴ «μεγάλη ἀδικία», ποὺ βέβαια, ἂν δὲν πήγαζε ἀπὸ κάποιο «σύμπλεγμα πικρίας», ἦταν ἀποτέλεσμα πλάνης ἢ ἔλλειψη ἐποικοδομητικῶν πληροφοριῶν. Κι' ἀνα-

λογιζόμουν πὼς ὁ Κλέων Παράσχος εἶχε ξεκινήσει μὲ τὶς φιλοδοξίες ἑνὸς μεγάλου ποιητῆ, καὶ τώρα, πάνω στὴν «ποιητικὴ κλίμακα», ὅπου εἶχε καταφέρει ν' ἀνέβει μόλις «Εἴκοσι Ὀκτὼ» σκαλοπάτια, δοκίμαζε τὸν ἴλιγγο τῆς ἀπογοήτευσης. Καὶ ξανακατέβαινε πικραμένος, γιὰ νὰ δοκιμάσει τώρα τὶς δυνάμεις του στὴ σκάλα τῆς κριτικῆς. Νἄχε καταφέρει τουλάχιστο νὰ αὐξήσει τὰ εἴκοσι ὀχτὼ τραγούδια του κατὰ «Εἴκοσι Δύο», ὅσα καὶ τὰ ποιήματα τοῦ Baudelaire ποὺ εἶχε μεταφράσει!

Τὸν καιρὸ ἐκεῖνο τῆς μεγάλης φουρτούνας, δὲν ὑπῆρχαν περιθώρια γιὰ ξεσπάσματα ποιητικά. Ἀργότερα, σὲ κάποιο διάλειμμα ἠρεμίας, μπόρεσα ν' ἀντιδράσω στὴν κριτικὴ τοῦ Παράσχου. Δημοσίεψα στὸ «Ξεκίνημα», ἕνα περιοδικὸ νέων τῆς Ἀθήνας, τὴ σάτιρα:

Εἰς ἐμαυτὸν

Μὲ τὰ σωστά σου πίστεψες πὼς εἶσαι
πνεῦμα προνομιοῦχο καὶ μεγάλο;
Ὅμως ἐσὺ δὲν κάνεις τίποτ' ἄλλο,
παρὰ μὲ στίχους μόνο ν' ἀσχολεῖσαι.

Γι' αὐτὸ κι' ὁ Κλέων, σὰν εἶδες, μὲ σοφία
καὶ κριτικὴν ἐμβρίθεια νὰ σοῦ γράφει,
πὼς ξέρεις νὰ μιμεῖσαι τὸν Καβάφη,
κι' ἄλλους ποιητάς, μὲ τέλεια μαεστρία,

θέλησες νὰ φωνάξεις: «Οἷα πάσχω
ποιητὴς ὑπὸ ποιητοῦ!» Παραπονεῖσαι;
Ποιητὴς δὲν εἶσαι, ἂν δὲν ἐπικαλεῖσαι,
κλαίων πικρὰ τὸν Κλέωνα Παράσχο.

Λοιπὸν στ' ἀλήθεια πίστεψες πὼς εἶσαι
πνεῦμα προνομιοῦχο καὶ μεγάλο;
Ἂν θὲς νὰ γίνεις, πρέπει δίχως ἄλλο
τοὺς ποιητάς μας ν' ἀρχίσεις νὰ μιμεῖσαι.

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Παράσχου ἦρθε μετὰ τρία χρόνια, ὅταν δημοσίεψα τὴν τραγωδία μου «Ἐσθήρ». Ἡ κριτική του τέλειωνε μ' ἕνα ἀνέκδοτο τοῦ Baudelaire. Ὁ δαιμονικὸς ποιητὴς εἶχε συναντήσει κάποιο φίλο του καὶ τοῦ πρότεινε νὰ κάμουν μαζὶ ἕνα μπάνιο. Κι' ὅταν μπῆκαν γυμνοὶ στὶς μπανιέρες, ὁ Baudelaire εἶπε μ' ἕνα σατανικὸ χαμόγελο στὸ φίλο του: «Τώρα ποὺ εἶσαι ἄοπλος, ἑτοιμάσου ν' ἀκούσεις μιὰ τετράπρακτη τραγωδία»! Συλλογίζομαι τώρα, πὼς ἂν οἱ κριτικοί μου μ' εἶχαν ἀδικήσει μὲ τὴν αὐστηρή τους κρίση, ὅμως κ' ἐγὼ τοὺς ἀδικοῦσα τὸ ἴδιο, μὲ τὴν ἀξίωσή μου νὰ προσαρμόσουν τὸ κριτικό τους πιστεύω στοὺς δικούς μου εὐσεβεῖς πόθους. Ὡστόσο νομίζω, πὼς καὶ σήμερα ἀκόμα, ἂν τὰ «Ρόδα τῆς Μυρτάλης» κοιταχθοῦν μέσ' ἀπὸ τὸ πρίσμα τῶν σελίδων τούτων, θὰ βαθμολογηθοῦν κατὰ ἕνα διαφορετικὸ τρόπο. Ἀργότερα γίναμε μὲ τὸν Παράσχο φίλοι. Τὸν φιλοξένησα στὴ Θεσσαλονίκη. Ἤμουν γοητευμένος ἀπὸ τὴν καλωσύνη καὶ τὴν εὐγένειά του. Καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τὴ σοφία του καὶ τὸ πολιτισμένο του χιοῦμορ. Οἱ κοσμικοὶ κύκλοι τῆς Ἀθήνας, τοὺς ἀνθρώπους σὰν τὸν Κλέωνα Παράσχο, πολὺ συνηθίζουν νὰ τοὺς ἀποκαλοῦν «χαριτωμένους».

Γ. Θ. ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ "ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΑΝΘΡΩΠΟ,,

[Ο Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ]

Ἐκκλοφόρησε στὴ Νέα Ὑόρκη «Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος» τοῦ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου ἀπὸ τὸ Vantage Press, σὲ μιὰ ἰδιαίτερα καλαίσθητη ἔκδοση. Τὶς δέκα τρεῖς σελίδες ποὺ προλογίζουν τὴν ἀγγλικὴ μετάφρασή του καὶ ποὺ εἶναι γραμμένες κατὰ τρόπον ὥστε νὰ παρουσιάζεται ὅσο γίνεται πληρέστερα ὁ συγγραφέας στὸ ἀμερικανικὸ κοινό, θὰ μεταφέρω ἐδῶ. Ὡστόσο, θὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ δώσω μιὰ μαρτυρία ἀγάπης κι' εὐγνωμοσύνης στὸν ἄνθρωπο ποὺ πρόσφερε στὴν ἀνθρώπινη περιπέτεια τὸ σωστὸ νόημά της, στὸν αὐθεντικὸ ἀνθρωπιστὴ μὲ τὴν καθολικὴ προσωπικότητα.

Ἀγάπησα ἀπεριόριστα τὸν καθάριο, τὸν ἄχραντο λόγο τοῦ Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου. Ἐδῶ καὶ χρόνια πολλὰ ἡ γνωριμία μου μὲ τὶς «Ὁμιλίες τῆς γυμνῆς ψυχῆς», ποὺ ξεχώρισα ἀνάμεσα σ' ἕνα καλάθι μὲ βιβλία ἔξω ἀπὸ τὸ Πολυτεχνεῖο, σημάδεψε τὸ δρόμο μου. Ἀκολούθησα ἀπὸ τότε συνεπαρμένη τὴν πορεία του, ἀπὸ τὴν κομψογραφία μὲ τὸ λαμπρὸ ἐπίθετο πρῶτα, τὸ οὐσιαστικὸ καὶ τὸ ρῆμα περισσότερο ὑστερότερα, ἐφαρμοσμένο στὰ πράγματα, ὡς τὸ μαγευτικὸ ἐκεῖνο ἀσύνδετο προσωπικό του ὕφος, τοὺς «τρόπους» τοὺς καταδικούς του. Μιὰ σελίδα του ἔφτανε, ὄχι περισσότερη, νὰ εἰρηνέψει ὧρες πολὺ δύσκολες, γιατὶ εἶδα, ὅταν φλεγόμουν ἀπὸ ἐρωτηματικά, μέσα στὰ γραφίματα τοῦ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, τὶς ἀντιρρήσεις μου νὰ γίνονται φυσικές, κι' ἀκόμα καὶ τὶς ἐπαναστατικὲς ἀπορίες μου νὰ παίρνουν μορφὴ καρποῦ εὐφορίας ἐσωτερικῆς. Αἰσθάνθηκα πὼς ἄνοιγαν οἱ πόρτες κατὰ πρόσωπό μου, πὼς ἡ φωνὴ τῆς διαμαρτυρίας μου εἶταν ὑγιής, πὼς ἀκουγόταν. Εἶχα βρεῖ ἕνα φίλο! Μεταφερόμουν τότε σ' ἕνα χῶρο ψηλότερο καὶ γευόμουν τὴ μοναδικὴ ἐκείνη χαρὰ ποὺ δὲν ἔχει ὅρια, τὴ χαρὰ νὰ συναντιέσαι μὲ τὸν ἄλλον ἄνθρωπο καὶ νὰ μιλεῖς μαζί του.

Κι' ἐπειδὴ τὸ διάβασμα δὲ στάθηκε ποτὲ παθητικὸ γιὰ μένα, τὰ βιβλία του μοῦ ἔδωσαν καὶ θὰ μοῦ δίνουν πάντα φῶς γιὰ νὰ κοιτάζω πλατύτερα γύρω μου καὶ νὰ πηγαίνω πιὸ βαθειὰ μέσα μου. Τοῦ ὀφείλω τὴν προσπέλαση στὸ θαυμάσιο κόσμο τοῦ πνεύματος. Μ. Η.

Ὁ «Σύγχρονος ἄνθρωπος», ποὺ τιμήθηκε πρόσφατα μὲ τὸ κρατικὸ βραβεῖο γιὰ τὸ δοκίμιο, εἶναι μιὰ μελέτη ἐλεύθερου στοχασμοῦ τοῦ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, ποὺ δίνει μιὰ γενικὴ θεώρηση τῶν προβλημάτων τοῦ ἀνθρώπου στοὺς καιρούς μας. Εἶναι ἡ τέταρτη φορὰ ποὺ ἀπονέμεται στὸ συγγραφέα τὸ βραβεῖο αὐτό. Μιὰ μικρὴ ἀνάλυση τοῦ γόνιμου ἔργου του ἀκολουθεῖ.

Δίστασα πολύ, πρὶν δώσω τὴ σύντομη αὐτὴ προσωπογραφία τοῦ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, μονάχα ἐπειδὴ ἡ ἔκταση τοῦ ἔργου του εἶναι τόσο ἀπέραντη, ἡ συμμετοχή του στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία καὶ στὴν ἑλληνικὴ πνευματικὴ ζωὴ τόσο γνήσια, τόσο ἀσυνήθιστα πολύμορφη, τόσο πλούσια. Μᾶς φέρνει στὸ νοῦ τὰ παραμύθια, ὁ Ι. Μ. Π., ποὺ εἰκονίζουν ἕνα μοναδικὸ ἥρωα, ἱκανὸ νὰ κατορθώνει καὶ νὰ ἐκπληρώνει χιλιάδες πράγματα. Εἶναι ὁ ποιητής, ὁ μυθιστοριογράφος, ὁ συγγραφέας ταξιδιωτικῶν ἐντυπώσεων, ὁ κριτικὸς τῶν ἀρχαίων καὶ νέων ἑλληνικῶν κειμένων, ὁ βαθυστόχαστος καὶ ὀξὺς παρακολουθητὴς τῶν πνευματικῶν ρευμάτων, ὁ λυρικὸς πεζογράφος, ὁ κριτικὸς τῆς τέχνης, ὁ δοκιμιογράφος, ὁ μεταφραστής, ὁ ἐκπαιδευτικός, ὁ διμιλητὴς ποὺ συναρπάζει, καὶ ὁ ἔξοχος συνομιλητής. Ἀλλὰ ἂς ἀρχίσω ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Ὁ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, γεννημένος τὸ 1901, μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὴν ὀρμητικὴ Αἰτωλία, ἕνα χῶρο ποὺ ἔχει μέσα σὲ λίγα χρόνια προσφέρει πολλοὺς ἀξιόλογους ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων. Ἐσπούδασε φιλολογία στὸ Πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ οἱ πολύτιμες πνευματικὲς ἱκανότητές του φάνηκαν πολὺ νωρίτερα. Θέλω νὰ ὑπογραμμίσω ἐδῶ τὴν παρουσία τῆς ποίησης στὸ ἔργο τοῦ συγγραφέα, γιατὶ ὁ πεζός του λόγος εἶναι τόσο μουσικός, τόσο τρυφερὰ λυρικός, καὶ ἡ γλώσσα του ἔχει ἰδιαίτερα δικό της χρῶμα. Δὲν εἶναι ὁ στίχος του ὁ ἔμμετρος ποὺ τὸν κάνει μόνο ποιητή, εἶναι καὶ ὁ τρόπος ποὺ ἀφηγεῖται, κι' ἀκόμα καὶ ὁ λόγος του ὁ προφορικός. Καὶ παρ' ὅλο ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ ρεῦμα τῆς γενιᾶς του, ποὺ τὸ κυριαρχοῦν τὸ ἄγχος, ὁ ἀπελπισμός, ἡ θλίψη κι' ἡ μοναξιά, ὁ αὐθεντικὸς αὐτὸς ἀνθρωπιστὴς κατορθώνει μὲ τὴ διορατικότητά του νὰ ξεπεράσει τὴν τραγικότητα τῆς ζωῆς. Δὲ δέχτηκε μ' ἀγάπη μόνο καὶ τιμὴ τὴν ἐγκόσμια, καθημερινὴ πραγματικότητα, ἀλλὰ τὴν ἀγκάλιασε σφιχτά, καὶ μὲ τὸν ἐνθουσιασμό του γιὰ τὴν τέχνη, τὸ πάθος του γιὰ τὴ ζωή, καὶ τὴ δίψα του γιὰ τὴν ὁμορφιά, μπόρεσε νὰ μᾶς δώσει τὴ σωστὴ συνείδηση τῆς ματαιότητάς μας καὶ τὴν ἀντικειμενικὰ σωστὴ τοποθέτηση τοῦ ἀνθρώπου στὴ ζωή. Τὰ ἀγαθὰ τῆς ἀρετῆς του αὐτῆς ὀφείλονται ὡς ἕνα βαθμό, πρέ-

πει νὰ ποῦμε, καὶ στὴ θητεία του στὴν παιδεία γιὰ περισσότερα ἀπὸ σαράντα χρόνια. Ἀπὸ τὸ 1923 διδάσκει τὰ φιλολογικὰ μαθήματα καὶ ἀπὸ τὸ 1938 ὡς σήμερα εἶναι συνάμα καθηγητὴς καὶ διευθυντὴς σ' ἕνα ἀπὸ τὰ καλύτερα ἐκπαιδευτήρια τῆς Ἀθήνας. Σιμὰ σ' αὐτό, ἀπὸ τὸ 1950 ἐδίδαξε τὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας στὸ «Διδασκαλεῖο Μέσης Ἐκπαιδεύσεως», ὅπου ἐπιμορφώνεται τὸ προσωπικὸ τῶν δημοσίων γυμνασίων. Φαίνεται πὼς εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἦρθε στὸν κόσμο γιὰ νὰ μιλεῖ καὶ νὰ γράφει, κι' ἔχει κι' ὁ ἴδιος μὲ χαρὰ δεχτεῖ τὴ μοῖρα του. Ἴσως νἄναι ἡ ἐπαφὴ ἡ συνεχὴς μὲ τὰ νιᾶτα ποὺ τὸν ἀνανεώνει ἀσταμάτητα, ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει ν' ἀντικρύζει τὴ ζωὴ μὲ ἀγάπη ἀληθινὴ πρὸς τοὺς συνανθρώπους του.

Πρὶν προχωρήσω στὶς σχετικὲς λεπτομέρειες πάνω στὰ κείμενά του, στὴ μουσικὴ ἀπήχηση τῶν βιβλίων του, ποὺ εἶναι γεμάτα ἀνθρώπινη ζέστα, θέλω νὰ ἀναφέρω πὼς ἔχει ὡς τώρα τιμηθεῖ πρῶτα μὲ τὸ ἔπαθλο Παλαμᾶ τὸ 1947, γιὰ τὴ μελέτη του πάνω στὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ, μὲ τὸ πρῶτο κρατικὸ βραβεῖο μυθιστορήματος γιὰ τὸ βιβλίο του. «Τὰ Ἑφτὰ Κοιμισμένα Παιδιὰ» τὸ 1957, μὲ τὸ πρῶτο κρατικὸ βραβεῖο ταξιδιωτικῶν ἐντυπώσεων γιὰ τὸ βιβλίο του «Ἡ Ἀφρικὴ ἀφυπνίζεται» τὸ 1963, καὶ γιὰ τὸ βιβλίο του «Ὁ Σύγχρονος Ἄνθρωπος» τὸ 1966. Ἄλλος σύγχρονος συγγραφέας δὲν ἔχει τιμηθεῖ μὲ τόσα βραβεῖα στὸν τόπο τοῦτο.

Ἐπὶ δέκα χρόνια, ὁ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, ὑπῆρξε μέλος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τοῦ ὀργανισμοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου καὶ πρόεδρος τῆς καλλιτεχνικῆς του ἐπιτροπῆς, ἐπὶ τριάντα χρόνια μέλος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης καὶ τοῦ Μουσείου Ἀλεξάνδρου Σούτσου· εἶναι μέλος ἐπίσης τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου καὶ Γενικὸς Γραμματέας τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων, μέλος τῆς Κοινότητος τῶν Εὐρωπαίων Συγγραφέων, καὶ τῆς Διεθνοῦς Ἑνώσεως τῶν Κριτικῶν τέχνης καὶ ἐπίτιμο μέλος τῆς Διεθνοῦς Συνομοσπονδίας Δημοσιογράφων καὶ Συγγραφέων τοῦ Τουρισμοῦ. Ὑπῆρξε ἀκόμα ἀπὸ τοὺς κυριότερους συνεργάτες τῆς «Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας» (περισσότερα ἀπὸ 3.000 ἄρθρα). Ἐπὶ δέκα χρόνια συνεργάστηκε στὴν ἐφημερίδα «Ἐλευθερία» ἕνα ἄρθρο γιὰ τὸ «Στοχασμὸ καὶ τὸ Λόγο» — τὴ στήλη του. — Ἐπὶ ξέξι πέντε χρόνια ὑπῆρξε ὁ τακτικὸς ὁμιλητὴς τοῦ μορφωτικοῦ συλλόγου «Ἀθήναιον», κι' ἐκτὸς ἀπ' ὅλ' αὐτὰ ἔχει κάμει ἀναρίθμητες διαλέξεις στὴν Ἀθήνα, στὴ λοιπὴ Ἑλλάδα καὶ στὸ Ἐξωτερικό.

Τὸ 1924 τὸ πρῶτο βιβλίο τοῦ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, τὸ πρῶτο λυρικό του ἔργο, ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του. Ὁ τίτλος του εἶναι «Τὸ Βιβλίο τῆς Μιράντας», ὁ στίχος του, εἶναι παραδοσιακός, γραμμένος σὲ ὀξὺ τόνο, μὲ συμβολιστικὸ χαρακτήρα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα μοναξιᾶς καὶ περισυλλογῆς. Δέκα χρόνια ἀργότερα ἔρχονται τὰ «Λυρικὰ Σχέδια», γραμμένα μὲ νεορωμαντικὴ διάθεση, σὲ τρυφερή, λακωνικότερη γλώσσα, νὰ συμπληρώσουν τὸν πρῶτο ποιητικό του κύκλο. Τὸ βιβλίο αὐτὸ περιέχει τὰ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὰ του ποιήματα ἀπὸ τὸ 1924 ὡς τὸ 1933. Πολὺν καιρὸ ὕστερότερα, τὸ 1949 ἐμφανίζεται ἡ «Ἀλκυόνη», καὶ τὸ 1952 «Ὁ Κύκλος τῶν Ζωδίων». Ἔρχεται νὰ ἀποκαλύψει ἕνα ποιητὴ ποὺ χρησιμοποιεῖ ἐλεύθερο στίχο, δραματικὰ μεταφυσικό, καὶ μᾶς προσφέρει ὁλόκληρη τὴν ἐσωτερικὴ ἀγωνία του, ἀπελπισμένη, ἐρωτηματική, χωρὶς ἀπόκριση, ἀποστρεφόμενη τὴ ζωὴ καὶ τελικὰ λατρεύοντάς την, γιατὶ μόνο ἀπὸ κεῖ ἀπορρέει ἡ ἔμπνευση, ἡ τέχνη, ἡ ὁμορφιά.

Κι' ἔρχεται τὸ «Παράθυρο τοῦ κόσμου» ὕστερ' ἀπὸ δέκα χρόνια, τὸ ἔσχατο λυρικό του ἔργο, τὸ τόσο ὥριμο, νὰ τραγουδήσει μὲ παρρησία τὴν ἀέναα διάπυρη ροὴ τῆς ζωῆς, τὴ μεταβλητὴ καὶ τὴ σταθερή, νὰ διατυπώσει τὴ θαυμάσια, αἰώνια ἐπανάληψη τῆς βιοτικῆς περιπέτειας, μαζὶ μὲ τὰ πολλὰ προβλήματα τοῦ κόσμου τούτου, ὅπως εἶναι ἡ ἀγωνία τοῦ καιροῦ, ἡ κατάλυση, ἡ χαρὰ τοῦ ὑπάρχειν, ἡ ἀνησυχία, τὸ δέος καὶ ἡ ὁμορφιὰ τῆς πραγματικότητας, ὅπως τώρα ἀνοίγεται μπροστά μας καὶ δημιουργεῖται ἀέναα. Κι' ἔπειτα ὑπάρχουν πάντα οἱ «ἡλιοφώτιστες» στιγμὲς τῆς ἀγάπης, τοῦ ἔρωτα, καὶ ἡ περιπέτεια τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἐναντίωση τοῦ χρόνου γιὰ τὸν «ἄνθρωπο τῆς δημιουργικῆς ἀγωνίας».

Ὁ Roland Hibon, ποὺ παρουσίασε τὴ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ ποιήματος αὐτοῦ, ποὺ εἶναι χωρισμένο σὲ πενήντα δύο ἀποσπάσματα, στὴν ἔκδοση τῆς «Faculté des Lettres et sciences Humaines τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Aix-en-Provence, παρατηρεῖ στὸν πρόλογό του πὼς ὁ ποιητὴς εἶναι πότε λυρικός, μεταρσιωμένος, μαγεμένος, σὲ ἔκσταση γιὰ τὴν ὁμορφιὰ τοῦ κόσμου, ποὺ τοῦ τὴν ἀποκάλυψε τὸ ἀρχαῖο καὶ τὸ βιβλικὸ παρελθόν, καὶ πότε σαρκαστικός, ὀργισμένος κι' ἀηδιασμένος. Στὸ μεταξύ, ὁ ποιητὴς βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ διατυπώσει τὴ στάση του ἀντίκρυ στὸν κόσμο τὸν ἀνοιχτὸ μὲ τοὺς ἀνθρώπους του καὶ τὶς καίριες ἀντιδράσεις τους. Ὑπάρχει πολὺς λυρισμός, κάλλος καὶ συγχρόνως ἔκδηλη συνείδηση τῆς φθορᾶς τοῦ ἀνθρώπου στὸ λόγο τοῦ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου. Εἶναι αὐτὸς ποὺ ἀγάπησε τὴ ζωὴ μὲ πάθος, ποὺ ξέρει νὰ χαίρεται τὴν κάθε στιγμή της καὶ ποὺ περήφανα μᾶς τὸ ἀποκαλύπτει.

Τὰ θεμέλια τοῦ λόγου τοῦ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου εἶναι αὐτοβιογραφικὰ καὶ τὸ ἔργο του, ἀπὸ τὴν ἄποψη τούτη, πλούσιο. Τὸ 1925, ἕνα χρόνο μετὰ τὴν κυκλοφορία τῆς πρώτης ποιητικῆς του συλλογῆς, ἔρχεται ἡ σειρὰ τοῦ πρώτου πεζογραφήματος, «Χάνς καὶ ἄλλα πεζά». Πορευόμαστε μοναχοί, ἀνίσχυροι, τραυματισμένοι καὶ μικροὶ μπροστὰ στὸ πεπρωμένο μας στὸ βιβλίο αὐτό, ποὺ εἶναι γραμμένο σ' ἕνα κλίμα ἐσωτερικῆς καὶ ὑποβλητικῆς ἀτμόσφαιρας.

«Τὰ Χειρόγραφα τῆς Μοναξιᾶς» κυκλοφοροῦν τὸ 1943. Μέσ' στὰ λυρικὰ αὐτὰ πεζογραφήματα βλέπουμε πῶς ἀντίκρυσε ὁ συγγραφέας ὁ ἴδιος τοὺς ἀνθρώπους, τὴ φύση, τὴν ὁμορφιά, παρακολουθοῦμε τὶς τάσεις τῆς ψυχῆς του, τὶς ἀντινομίες, τοὺς ἀνταγωνισμοὺς τῆς ζωῆς. Ὁ λόγος του εἶναι ἀδιάπτωτα καὶ γνήσια λυρικός, ὁ τόνος του πολὺ μουσικός, ὅταν μᾶς δίνει τὶς ἐξαίσιες καὶ χαρακτη-

ριστικὲς ἐκεῖνες εἰκόνες τῆς ζωῆς μὲ τρόπο πότε θρησκευτικό, πότε παγανιστικό, πάντα ὅμως εὐφρόσυνο, γιὰ νὰ καταλήξει, ἔχοντας διαβεῖ τὸ δρόμο τῆς φθορᾶς, στὸ φῶς, στὴ χαρὰ καὶ στὸν ἥλιο. Ἐκεῖ μᾶς ὁδηγεῖ συνήθως ἡ σοφὴ εὐαισθησία τοῦ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου. «Οἱ Δυὸ κι' ἡ νύχτα», ἡ «Ἀστροφεγγιὰ» καὶ ἡ «Χαμοζωὴ» ἔχουν σειρὰ τώρα. «Οἱ δυὸ κι' ἡ νύχτα», ἕνα μυθιστόρημα γραμμένο μὲ λυρικὸ ρεαλισμό, δίνει ποιητικὰ καὶ εὔγλωττα τὴν ἀνάγκη τοῦ ἄντρα καὶ τῆς γυναίκας νὰ γυρέψουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο. Σὲ αἰχμαλωτίζουν οἱ ὧρες τῆς νύχτας καὶ γενικὰ ἡ ἰδιομορφία αὐτοῦ τοῦ βιβλίου. Πικρὴ ἀπόγευση, θλίψη καὶ εἰκόνες ζωῆς σπαραχτικὲς εἶναι γεμάτες οἱ σελίδες του, ἀλλά, ἐπειδὴ ὁ συγγραφέας δὲ μεταφέρει ποτὲ σὲ ἄγονα δυστυχισμένες ὧρες τὸν ἀναγνώστη του, ἐνῶ δέχεται τὸ μεγαλεῖο τῆς ζωῆς, καὶ δὲν πιστεύει στὴν αἰώνια χαρά, ἀναγνωρίζει τὴν τραγικότητά της μ' ἕνα τρόπο ὅλο ὑγεία. Καὶ τελειώνει λέγοντάς μας πὼς μόνο στὸν ἔρωτα, στὴν ἀτέλειωτη ὁμορφιά του καὶ στὴ λευτεριά του θὰ λυτρωθοῦμε.

Ἡ «Χαμοζωὴ» (1945) εἶναι ἕνα γοητευτικὸ χρονικὸ μιᾶς ἀπόμερης φτωχογειτονιᾶς ποὺ μεταφέρει τὶς παιδικὲς μνῆμες τοῦ συγγραφέα. Μᾶς παίρνει μαζί του, ἀνάμεσα στοὺς ἥρωες τοῦ χαμηλοῦ τόνου, μὲ τὴν πίστη τους καὶ τὴν αὐθεντικότητά τους, ἀνθρώπινους τύπους τόσο ρεαλιστικὰ ζωγραφισμένους. Μὲ συγκίνηση ἀνακαλύπτουμε τὴν τραγικὴ πλευρὰ τῆς ψυχῆς τοῦ ποιητῆ, τὸν παραλογισμὸ τῆς μοίρας, τὴν τρυφερὴ εἰρωνία, τὴ γλυκειὰ συμπάθεια καὶ τὴν βαθειά του συμπόνια πρὸς τὸ γείτονα. Παρ' ὅλο ποὺ πολλὰ βιβλία τοῦ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου εἶναι ἀκόμα νάρθουν, ἡ «Χαμοζωή», ποὺ ἔχει τόση ἀντοχή, θὰ δημιουργεῖ πάντα, νομίζω, βαθύτατη καὶ θετικὴ ἀντίδραση στὸν ἀναγνώστη· ἀπεριόριστο θαυμασμὸ γιὰ τὸ βαθὺ καὶ ἀκριβὸ στοχασμό της πρῶτα, κι' ὕστερα ἀγάπη ἀληθινὴ ὡς τὰ μύχια τῆς ψυχῆς. Ὑπάρχει συγκλονιστικότερο ἀπ' αὐτό; (Κυκλοφόρησε ἤδη σὲ ἀγγλικὴ μετάφραση· μεταφράζεται τώρα στὰ οὐγγρικὰ καὶ στὰ ἱσπανικά). Ἡ «Ἀστροφεγγιά», ποὺ ἀνήκει χρονολογικὰ στὰ ἴδια πλαίσια μὲ τὴ «Χαμοζωή», εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ λίγα μυθιστορήματα ποὺ σ' ἀγγίζουν βαθειὰ μέσ' στὴν καρδιά. Οἱ ἥρωες εἶναι πραγματικοί, φυσικοί, αἰώνιοι καὶ κινοῦνται μέσα στὴν πύρινη ροὴ τῆς ζωῆς. Σὲ καλοῦν νὰ τοὺς μελετήσεις ἀπὸ σιμά, ἐνῶ ὁ δημιουργός τους ἀγναντεύει μὲ μάτια ξαφνιασμένου παιδιοῦ — ποὺ τοῦ εἶναι γνώριμος ὁ πόνος — τὴν ὁλόγυρα πραγματικότητα. Ἡ βαθειὰ συγκίνηση ποὺ προκαλεῖ τὸ βιβλίο ὀφείλεται στὸ ἀληθινὸ δράμα τῆς ζωῆς ποὺ προσφέρει, στὴν πικρὴ συνείδηση τῆς ματαιότητας, τὴ χαρὰ καὶ τὸν πόνο, τὴν ἔξαρση καὶ τὴν πτώση, τὴ χίμαιρα καὶ τὴν ἀπόγνωση, τὰ ὄνειρα καὶ τὸ κυνήγι τοῦ ἀπόλυτου, καὶ τὴ γύμνια τῆς ἀνυπόφορης ζωῆς τῶν τραγικῶν ἡρώων — τῆς Δάφνης καὶ τοῦ Ἄγγελου· ἐκεῖνος εἶναι ἕνα δραματικὸ ἀγόρι κι' ἐκείνη ἕνα κορίτσι μὲ ἰδιότυπη ψυχολογία. Ἡ παρουσία καὶ τῶν δυὸ καὶ ἡ ἀξεδίφαστη λαχτάρα τοῦ ἔρωτα ἀποκαλύπτει τὴν ἀπέραντη λατρεία τοῦ συγγραφέα στὴν ὕπαρξη. Τίποτε δὲν ὑπάρχει, ἂν δὲν τὸ ἀντικρύσεις μὲ πάθος ἢ μὲ τὰ μάτια τῆς σπαραχτικῆς ἀγάπης γιὰ τὴ ζωή, ποὺ ὁ ἴδιος ἔντονα νιώθει.

Οἱ «Αἰχμάλωτοι» (1951) εἶναι ἡ ἀφήγηση μιᾶς ἱστορίας, ποὺ ξετυλίγεται πρὶν ἀπὸ τὸ δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο καὶ κατὰ τὴ γερμανο - ἰταλικὴ κατοχή. Ἡ ζωὴ τῆς πόλης καὶ ἡ ζωὴ τοῦ χωριοῦ παρουσιάζονται γεμάτες προσωπικὲς μνῆμες, ἐνδιαφέρουσες περιγραφὲς ἡρώων, ἄμεσες καὶ πικρὲς πεῖρες, μὲ λυρικὸ ρεαλισμὸ καὶ στὴν τελειότερη δημοτικὴ γλώσσα.

«Τὰ Ἑφτὰ Κοιμισμένα Παιδιά», ποὺ τιμήθηκαν, καθὼς εἴπαμε, μὲ τὸ πρῶτο κρατικὸ βραβεῖο μυθιστορήματος τὸ 1956 καὶ ποὺ μεταφράστηκαν στὰ γερμανικά, στὰ πορτογαλικά, τὰ ὁλλανδικὰ καὶ τ' ἀγγλικὰ (ἡ ἀγγλικὴ ἔκδοση τώρα ἑτοιμάζεται), εἶναι τὸ βιβλίο ποὺ διατυπώνει τὶς καθολικὲς ἀλήθειες καὶ ποὺ ἐξηγεῖ πὼς δὲ θὰ σώσουν τοὺς ἀνθρώπους τὰ συστήματα. Θὰ καταπιαστεῖ ὁ ποιητὴς μὲ τὴ μάταιη ἀναζήτηση τοῦ ὁλόκληρου ἀνθρώπου, τοῦ ἀληθινοῦ, ποὺ στὸ τέλος μένει ἕνα σύμβολο ἀμετακίνητο, καὶ θὰ δημιουργήσει ἕνα φιλοσοφικὸ καὶ μεταφυσικό, ποιητικὸ ἀριστούργημα. Τὰ «Ἑφτὰ κοιμισμένα παιδιά» ἔχουν τὴν ἔμπνευσή τους στὸ μύθο τῶν ἑφτὰ παιδιῶν τῆς Ἐφέσου, τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ Δέκιος κυβερνᾶ τὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, ποὺ φθείρεται. Στὴν Ἔφεσο, οἱ ἑφτὰ πολεμιστές, ποὺ συγκεντρωμένοι ἀπὸ διάφορες πολιτεῖες τῆς Ἀνατολῆς, ἑνώνουν τὶς τύχες τους, τὴν πίστη τους, τὸ θάρρος τους, τὶς ἀναζητήσεις τους, τὰ ὄνειρά τους, καὶ τὴν ὑπόστασή τους, καὶ «γεμάτοι Χριστὸ» ξεκινοῦν νὰ ζητήσουν τὸ θρίαμβο τῆς δικαιοσύνης καὶ νὰ βροῦν τὸν ὁλόκληρο ἄνθρωπο, τὸν αἰώνιο, ποὺ θὰ σταματήσει τοὺς θρήνους τῶν χριστιανῶν, θὰ δώσει τέλος στοὺς «καιροὺς τῶν αἱμάτων» καὶ θὰ προστατέψει τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια. Βυθισμένοι σ' ἕνα μακρὺ ὕπνο, δύο αἰώνων, θὰ ξυπνήσουν σὲ καιροὺς νέους, μὲ νέα ἐξουσία, νέα ἤθη καὶ νέους τρόπους. Σύντομα ὁ ποιητὴς ἀποκαλύπτει πὼς ὁ αἰώνιος ἄνθρωπος θ' ἀγωνίζεται παντοτεινὰ μὲ τὴν ψυχή του καὶ τὸ κορμὶ — ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ — γιὰ τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν ἐλευθερία. Κι' ὅπως τὰ ἑφτὰ κοιμισμένα παιδιὰ ποὺ διάλεξαν τὸ μεταφυσικὸ ἐπέκεινα γιὰ νὰ κατοικήσουν, δὲ θὰ πάψει ποτὲ νὰ βλέπει πὼς ἀναζήτησε τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴ χαρὰ τῆς ἀναζήτησης. Κι' ὁ σοφός, ὁ δυνατός, ὁ ἰσχυρὸς ἄνθρωπος ποὺ θάχει γίνει τότε, θὰ χαρεῖ τὴν ἀπόκτηση τῆς λευτεριᾶς του καὶ τῆς συνείδησης τῆς ματαιότητας τοῦ παράλογου καὶ τοῦ θαυμάσιου αὐτοῦ κόσμου.

Τρία βιβλία μὲ διηγήματα καὶ νουβέλλες ἀκολουθοῦν, «Τὸ Δαχτυλίδι μὲ τὰ Παραμύθια» τὸ 1958, ἡ «Ἀνθρώπινη Δίψα» τὸ 1960, καὶ τὰ «Φλαμίγκος» τὸ 1963. (Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ διηγήματα αὐτὰ μεταφράστηκαν σὲ πολλὲς γλῶσσες· ὁλόκληρη ἡ «Ἀνθρώπινη Δίψα» τυπώνεται τώρα στὰ ρουμανικά).

Τὸ 1965 ξαναβρίσκουμε τὸν ποιητὴ σὲ διάθεση συνομιλίας μεταφυσικῶν θεμάτων, καὶ τὴ φορὰ αὐτὴ μᾶς δίνει τὸ «Παραμύθι μιᾶς ζωῆς (Μεβλανὰ ὁ ἐξαίσιος)», ἕνα συνατὸ βιβλίο στοχασμοῦ καὶ πάθους. Εἶναι ἡ μυθιστορηματικὴ βιογραφία τοῦ Μεβλανᾶ, ἡγετικοῦ προσώπου τῆς Ἀνατολῆς κατὰ

τὸ δέκατο τρίτο αἰώνα. Στὴν ἔξοχη, ποιητικὴ ἀ-
γγελη, ποὺ θυμίζει παραμύθι τῆς Ἀνατολῆς, ὁ
Μιχάλης ἔρχεται ἀπὸ τὸ μαγικὸ Χορασὰν νὰ πε-
ράσει στὴν αὐλὴ τῶν Σελτζούκων τοῦ Ἰκονίου.
Ἄνθρωπος σοφὸς καὶ προικισμένος μὲ θαυμάσιες
ἱκανότητες εἶναι προφήτης καὶ ποιητὴς — ἰδιαί-
τερα αὐτὸ — καὶ ἡ γοητεία του χρωστᾶ τὴν δύνα-
μή της στὴν πολύμορφη πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ
του περιπέτεια.

Ὁ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, ὁ ποιητὴς ποὺ
εἶν' ἐρωτευμένος μὲ ὅλα τὰ θαυμάσια τοῦ
κόσμου τούτου, δὲ θὰ μποροῦσε παρὰ νὰ τὰ
ξεχωρίσῃ. Ὁ ταξιδιώτης, ὄχι ὁ ἐπαγγελματίας
συμοσιογράφος, θὰ ταξιδέψει, καὶ μὲ τὴ λυρικὴ
του διάθεση καὶ μὲ τὴν ἀνθρωπιά του· καὶ θὰ μᾶς
δώσει ὀχτὼ βιβλία ταξιδιωτικῶν ἐντυπώσεων καὶ
μιὰ κριτικὴ θεώρηση τοῦ τοπίου. Τὸ 1937 τὶς «Μορ-
φὲς τῆς Ἑλληνικῆς Γῆς» καὶ τὸ 1940 τοὺς «Ἑλ-
ληνικοὺς Ὁρίζοντες». Καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ βιβλία
ἐστήριζαν ἀπὸ τὴ θερμὴ συνείδηση τῆς γενέθλιας
γῆς. Ἀκολουθοῦν χρονολογικὰ «Ὁ Σκαραβαῖος ὁ
Τερός» τὸ 1950, ἡ «Εὐρώπη — δώδεκα κεφάλαια
λυρικῆς γεωγραφίας», καὶ «Θέσεις καὶ ἀντιθέσεις
τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου» τὸ 1953, οἱ «Πολιτεῖες τῆς
Ἀνατολῆς» τὸ 1954, ὁ «Κόσμος τῆς Κίνας» καὶ
ὁ «Κόπρος, ἕνα ταξίδι» τὸ 1961. Ἡ ταξιδιωτικὴ
ὕλη του, ἡ ἀγάπη τῆς περιπέτειας, ἡ ἐξερευνητι-
κή του διάθεση, ποὺ πάντα θ' ἀναζητεῖ τὴν ψυχὴ
τοῦ κάθε τόπου, θὰ δώσει ἕνα ἀκόμα βιβλίο ταξι-
διωτικῶν καὶ ἀποκαλυπτικῶν ἐντυπώσεων. «Ἡ Ἀ-
ραικὴ ἀφυπνίζεται» εἶναι ὁ τίτλος του, ἐκυκλο-
φόρησε τὸ 1963 καὶ τιμήθηκε μὲ τὸ κρατικὸ βρα-
βεῖο ταξιδιωτικῶν ἐντυπώσεων.

«Ἡ φιλολογικὴ κριτικὴ δὲν εἶναι ἐπιστήμη, εἶ-
ναι τέχνη ποὺ στηρίζεται στὶς δικές της ἀξίες»,
λέει ὁ συγγραφέας σ' ἕνα δοκίμιό του. Μὲ τὸν κρι-
τικὸ καὶ τὸ δοκιμιογράφο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο
θὰ συμπληρωθεῖ ὁ κύκλος τῆς σύντομης αὐτῆς σκια-
γραφίας. Ὁ πολύμορφος αὐτὸς συγγραφέας παρου-
σιάζεται στὰ δοκίμιά του ὅσο πιὸ ἄμεμπτος καὶ
ἐκφραστικὸς γίνεται, τόσο ποὺ δίχως τὸν παραμικρὸ
διστογμὸ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ πεῖ πὼς στὸ χῶ-
ρο αὐτὸ κατέχει ἐξαιρετικὴ θέση.

Τὸ πρῶτο κριτικό του ἔργο «Στοιχεῖα Ἱστορίας
τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας», ποὺ ἔκανε τὴν
πρώτη του ἐμφάνιση τὸ 1936 καὶ τὴ δεύτερη, συμ-
πληρωμένη, σὲ δυὸ χρόνια, εἶναι μιὰ συνοπτικὴ με-
λέτη τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς νεοελληνικῆς λο-
γοτεχνίας, γραμμένη σὲ λιτὴ καὶ κομψὴ καθαρεύ-
ουσα (εἶχε δημοσιευθεῖ στὴ «Μεγάλη Ἑλληνικὴ
Ἐγκυκλοπαίδεια»), μὲ συνείδηση εὐθύνης, μὲ τά-
ξη καὶ σύστημα καὶ μεθοδικότητα. Προσφέρει πολύ-
τιμους χαρακτηρισμοὺς ἐποχῶν, ἀνθρώπων καὶ κει-
μένων.

«Τὰ Πρόσωπα καὶ τὰ Κείμενα», ἡ ἔξοχη σειρὰ
τῶν ἕξι τόμων κριτικῶν μελετῶν, ἔρχεται ν' ἀνα-
λάβει καὶ ν' ἀξιολογήσει τὸν κόσμο τοῦ λόγου. Ὁ
πρῶτος τόμος, «Παράλληλοι δρόμοι» — 1943 —
ἀφορᾶ τὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ ποίηση καὶ τὸν δ-
πρωταγωνιστή. Ὁ δεύτερος, «Ἀνήσυχα Χρόνια», κρί-
νει ἔργα ἀντιπροσωπευτικῶν λογίων τοῦ 1920 καὶ
τοῦ 1930. Ὁ τρίτος εἶναι ὁ «Κωστῆς Παλαμᾶς»,
γραμμένος μὲ πόνο καὶ αἷμα, ὁ τέταρτος ὁ «Κ.
Π. Καβάφης», ὁ ἀλεξανδρινὸς ποιητής, κοιταγμέ-
νος ἀπὸ κάθε πλευρά, ὁ πέμπτος ὁ «Λυρικὸς Λό-
γος» κι' ὁ ἕκτος τὰ «Ἑλληνικὰ καὶ τὰ Ξένα».

Θὰ πρέπει τώρα νὰ στραφῶ κάμποσα χρόνια πί-
σω, γιὰ ν' ἀναφέρω δοκίμια συγκεντρωμένα σὲ
δύο τόμους, δοκίμια γραμμένα μὲ τόση ἔνταση καὶ
τόσο πυρετό, ξεχειλισμένα ἀπὸ γνώσεις, εἰκόνες,
ἀνησυχίες, συναισθήματα, αὐτοεξομολογήσεις καὶ
αὐτοαναλύσεις, ἀπὸ πίστη στὴ ζωὴ καὶ στὸν ἄν-
θρωπο. Οἱ «Ὁμιλίες τῆς Γυμνῆς Ψυχῆς» — 1946
— εἶναι τὸ ἕνα καὶ ὁ «Στοχασμὸς καὶ ὁ Λόγος»
— 1954 — τὸ δεύτερο. Καὶ στὰ δύο ἡ πολύτιμη ἀν-
θρώπινη ἀγωνία μᾶς συμφιλιώνει μὲ τὴν οὐσία τοῦ
προορισμοῦ. Καὶ πάντα ἡ θαυμαστὴ αἴσθηση ἑνὸς
λόγου ποὺ σὲ μεθάει μὲ τὴ ζεστὴ παρουσία του.

«Ὁ σύγχρονος Ἄνθρωπος», τὸ πλατὺ δοκίμιο ἐ-
λεύθερου στοχασμοῦ ποὺ ἔδωσε τ' ὄνομ' του στὸ
βιβλίο, τυπώθηκε τὸ 1966 μαζὶ μ' ἄλλα δοκίμια
καὶ ἄρθρα μὲ τὸ γενικὸ τίτλο «Θέματα τοῦ εἰ-
κοστοῦ αἰώνα», ποὺ συμπληρώνουν τὸ πρῶτο αὐτὸ
δοκίμιο. Ὅλα τὰ σύγχρονα προβλήματα ἐξετά-
ζονται, κοιταγμένα σοφά, μὲ διορατικότητα καὶ
σαφήνεια, ἀφήνοντας πάντα χῶρο στὴν ἀνθρώπινη
ἀγωνία καὶ ξεκινώντας μὲ ζεστασιὰ ἀπὸ τὸν ἄν-
θρωπο γιὰ νὰ καταλήξουν πάλι στὸν ἄνθρωπο.

Τὸ τελευταῖο βιβλίο εἶναι «Τὰ Γράμματα καὶ
ἡ Τέχνη» (μελετήματα καὶ προσωπογραφίες).
Εἶναι συγκεντρωμένα δοκίμια καὶ ἄρθρα ποὺ εἶ-
χαν τυπωθεῖ στὸ φιλολογικὸ περιοδικὸ «Νέα Ἑ-
στία» ἢ στὴν ἐφημερίδα «Ἐλευθερία» κατὰ τὰ
τελευταῖο ἔντεκα χρόνια ἐξ ἀφορμῆς κάποιου ἐ-
πεισοδίου ἢ κάποιου σπουδαίου περιστατικοῦ, ποὺ
ὑπῆρξε αἰτία νὰ διατυπώσει ὁ συγγραφέας μὲ συ-
νείδηση εὐθύνης τὴν προσωπική του στάση ἀντί-
κρυ σ' ἕναν ἄνθρωπο, σ' ἕνα μνημεῖο ἢ σὲ μιὰ ἐ-
πέτειο. «Τὰ Γράμματα καὶ ἡ Τέχνη» μιλοῦν γιὰ
τὴν ἐπιστροφὴ στὶς ρίζες τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου,
γιὰ τὴν ἱστορία τῆς γλώσσας, γιὰ ἑλληνικὲς καὶ
ξένες μνῆμες καὶ φυσιογνωμίες, γιὰ τὶς εἰκαστι-
κὲς τέχνες, γιὰ μνημεῖα τέχνης ἢ λόγου, γιὰ με-
γάλα ἔργα καὶ πολιτισμούς, κι' ἀκόμα καὶ γιὰ
ἕνα ἄλλο χῶρο, ποὺ δημιουργεῖ ψυχικὰ περιστα-
τικά, τὶς Ἰνδίες.

Αἰχμαλώτισε ἡ θερμὴ οὐσία τοῦ λόγου τοῦ Ι.
Μ. Παναγιωτόπουλου καὶ στὸ βιβλίο τοῦτο τὸ
στερνό, κ' ἐμένα καὶ πολλοὺς ἄλλους ἀναγνῶστες,
εἶμαι βέβαιη, κ' ἐπίσης ἡ διαύγεια τῆς ἀντίλη-
ψης τῶν πραγμάτων κ' ἡ μεγάλη του μέριμνα ἡ
παντοτεινὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

Μὲ «Τὰ Γράμματα καὶ τὴν Τέχνη», ὁ ἐρα-
στὴς τοῦ λόγου καὶ τῆς ζωῆς, ὁ ποιητὴς «μὲ τὴν
καρδιὰ στὰ χέρια», καθὼς ἔγραψε ὁ V. Mascaro,
συμπλήρωσε ὡς τὸ 1967 τὴν ἀέναη δημιουργία
του. Σπάνια, ἀλήθεια, ἡ ἔμπνευση, ὁ στοχασμὸς
καὶ ἡ δράση ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, ζέθηκαν
σὲ μιὰ τέτοιαν ἀξιοθαύμαστη ἑνότητα, ὅπως στὸ
πεπρωμένο τοῦ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου.

M. HOGAN

(Μετάφραση τῆς ἰδίας)

Η ΜΑΓΕΙΑ ΤΟΥ ΡΗΝΟΥ

Τοῦτο τὸ καφετί, θολὸ ποτάμι, κλείνει τὴ μαγεία τοῦ παραμυθιοῦ. Στόλισμά του ἡ βλάστηση στοὺς ὄχθους του ποὺ ὅλο κι' ἀνεβαίνει σκαλωτὰ σὲ χλωροπράσινα ἀμπέλια. Καὶ τὰ σπίτια μὲ τὶς πλαγιαστὲς στέγες, ἁπλά, ἀπέριττα, κοντὰ στὸν ὄχθο, χαίρονται τὴ δροσιὰ τοῦ νεροῦ. Ἀριά, ψηλὰ στὰ σκαρφαλώματα τῶν λόφων, στέκουν οἱ πύργοι ξεμοναχιασμένοι. Ἀκατοίκητοι, ξεφτισμένοι ἀπὸ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων, ποὺ ζοῦν στὴν παράδοσή τους, ζοῦν τὸ Μεσαίωνα καὶ δεσπόζουν στὸ ὅλο τοπίο. Ὁ ἕνας πύργος ὡραιότερος ἀπὸ τὸν ἄλλο. Στ' ἀκροβούνι, ἔχει τὸ στέκι του ὁ ἕνας, πελιδνός, χωματένιος γίγαντας, κ' ἔχει περάσει γεφύρι ἀπὸ βράχο σὲ βράχο. Ἕνας ἄλλος μὲ ὁλοστρόγγυλους πυργίσκους ξεπετάγεται μέσα ἀπὸ ἀπογυμνωμένους βράχους μοιάζοντας γέννα γίγαντα βράχου.

Οἱ ταξιδιῶτες ἀκουμπώντας στὴν κουπαστὴ τοῦ καραβιοῦ ἀφήνουν τὴ ματιά τους νὰ πλανηθεῖ δεξιὰ κι ἀριστερὰ καθὼς ἐκεῖνο ἀργολάμνει στὰ θολὰ νερά. Οἱ βάρκες, οἱ βενζίνες, τὰ βαποράκια ταξιδεύουν τὸ ταξίδι τοῦ ὀνείρου. Κι' ἐνῶ τὸ καράβι προχωρεῖ καὶ σκίζει τὰ νερά, τὸ κῦμα φουντώνει κ' οἱ βαρκοῦλες χοροπηδᾶν. Μιὰ γυαλιστερὴ μαύρη μαούνα ἔχει ξαπλώσει σὰ φάλαινα πάνω στὸ νερὸ καὶ τὸ κάνει νὰ ξερνάει ὁλοένα ἀφροὺς μπρός της. Κοντὰ στὸν ὄχθο, οἱ ἴσκιοι τῶν δέντρων κάνουν μακροβούτι στὸ ποτάμι καὶ τρεμουλιάζουν στὴ δροσιά του. Ἕνα μακρὺ δεντρογήσι, σὰν πράσινο πλεούμενο, ρίζωσε πάνω στὸ νερό. Καὶ τὸ καράβι ἀργοπλέει καὶ ἡ ματιὰ περιφέρεται δεξιὰ κι ἀριστερὰ ἀγκαλιάζοντας μὲ συγκίνηση τὴν ὁμορφιά. Ἕνα τραῖνο ξεπετιέται στὸ δρόμο ψηλὰ κι ὁρμάει ἀκάθεκτο μπρὸς σφυρίζοντας. Ἕνα κάμπινκ πολύχρωμο, ἕνας κουκλοσυνοικισμός, ἀντικόφτει τὴ μονοτονία τοῦ πράσινου καὶ πάλι ξανὰ οἱ στοιχειωμένοι πύργοι στὴ μοναξιά τους, στὴν ἱστορία τους, στὴν παράδοσή τους. Καὶ τὰ αὐτοκίνητα στὸ ὀξιὸ δρόμο πηγαινοέρχονται σὰν παιχνιδάκια λούνα - πάρκ.

Σὲ κάθε ἀποβάθρα, τὸ πλοῖο ἀφήνει καὶ παίρνει ἐπιβάτες νὰ τοὺς κάνει τ' ὀνειροπερπάτημα, ποὺ εἶναι ὁλότελα ἕνα κέντρισμα γιὰ νοσταλγία, γιὰ μιὰ γλυκειὰ μελαγχολία ποὺ ἡ ψυχὴ δὲν τὴν ἀποδιώχνει: Γιατὶ τοῦτο τὸ ἀργοπέρασμα τοῦ καραβιοῦ ἀνάμεσα στὰ δασωμένα βουνά, τούτη ἡ γαλήνη, τούτη ἡ ἀλλόκοσμη ζωὴ εἶναι κάτι καινούριο στὴ σημερινὴ ζωὴ τοῦ αἰώνιου θόρυβου καὶ τῆς ἀνησυχίας. Λαρίζει τὴ νάρκωση, τὴν ξεκούραση στὴν ψυχή. Μιὰ μουσικὴ εὐθυμη, ἡ ζωντάνια τοῦ μοντέρνου κόσμου, οἱ μοντέρνοι χορευτικοὶ ρυθμοὶ δὲ θὰ βρίσκαν τὸ κλῖμα τους σὲ τοῦτο τὸ τοπίο τοῦ ὀνείρου. Ἡ ψυχὴ παραδίνεται σ' αὐτὸ κι ἀκούει τὸ θρῦλο τῆς Λορελάης σὰν ψιθύρισμα νὰ τὸν λέει καὶ νὰ τὸν ξαναλέει τὸ ποτάμι στὴ βουερὴ γλῶσσα του:

«Ἦταν μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸ μιὰ κόρη, μιὰ πανέμορφη κόρη, μὲ ξέπλεχα, ξανθά, μακρυὰ μαλλιά, ποὺ ἔβγαινε κάθε πρωὶ στὸν πανύψηλο τοῦτο βράχο νὰ χτενιστεῖ. Κ' οἱ καπεταναῖοι, σηκώνοντας σ' αὐτὴν τὴ ματιά τους, σάστιζαν, μεθοῦσαν ἀπὸ τὴν ὁμορφιά της κ' ἔριχναν τὸ πλοῖο τους στὴν ξέρα».

Ἕνα ρέμα ἀναταράζει τὰ νερὰ καθὼς περνᾶμε κάτω ἀπὸ τὸ βράχο, σὰν ἕνα ρῖγος νὰ περνάει τὸ ποτάμι. Τὸ μεγάφωνο τοῦ πλοίου μεταδίνει τὸ ἀργόσυρτο, βαθύφωνο τραγούδι, μοιρολόγι τοῦ Χάϊνε στὰ γερμανικά. Στὴ θύμησή μου ἔρχεται ἡ γαλλικὴ μετάφραση τῆς πρώτης στροφῆς του:

«Mon coeur pourquoi ces noires presages?
Je suis triste à mourir
une histoire des anciens âges
hante mon souvenir.

Ὁ ἥλιος ἀρχίζει νὰ θαμπώνει. Τὰ βουνὰ

πισωτραβιοῦνται καὶ ντύνονται τὸν πέπλο τῆς ἀπόστασης. Τὸ ποτάμι πλαταίνει κι ὠχραίνει. Δυὸ γλάροι γράφουν κύκλους ψηλά. Ἡ βαθειά, θλιφτὴ μουσικὴ σώπασε· ὅμως ἀργοστάλαξε στὴν ψυχὴ σὰ φθινοπώρου μουσική.

Ἡ μουσικὴ σώπασε, μὰ μέσα μου μιὰ μουσικὴ ἀλλόκοσμη δουλεύει τὸ στοχασμό. Στίχοι δικοί μου ἀναβλύζουν ἀπὸ τὴν ψυχή μου, ποὺ τὸ χέρι τοὺς ἀποτυπώνει στὸ χαρτί:

Κάτι σὰ θλίψη μοῦ βαραίνει τὴν ψυχὴ
στοῦ καραβιοῦ τὴν κουπαστὴ ὡς γέρνω
καὶ τὴ ματιά μου ὁλόγυρα στοχαστικὴ
στοὺς ρειπωμένους πύργους φέρνω.
Βλέπω μπροστά μου νὰ περνοῦν ἀπανωτὰ
ἀρχόντισσες μὲ θροϊστὰ μετάξια
μέσα σὲ λαμπροστόλιστα ἁμάξια,
ποὺ τὰ τραβᾶνε ἄλογα λευκά.
Βλέπω ἱππότες μ' ἀσημόλαμπα σπαθιὰ
νὰ κουβεντιάζουνε μὲ πλάσματα αἰθέρια,
ἀκούω βήματα στῶν κήπων τὰ παρτέρια
κι ἀκούω ἀκόμα μιὰ ξανθόμαλλη ξωθιὰ
σὲ βλαστημένου δράχου γίγαντα τὴν ἄ-
[κρια
νὰ τραγουδάει θλιφτὸ σκοπὸ μὲ δάκρυα.
Τὸ λέει καὶ τὸ ξαναλέει ἡ Ἠχὼ
τοῦτο τῆς Λορελάης τὸ τραγούδι,
τῆς κόρης ποὺ ἄνθιζε σὰν τὸ λουλούδι
στὸ βράχο πάνω ἀπ' τὸν γκρεμό.
Τὸ τραγουδάει ἡ λιγερὴ ἡ Ἰτιά,
τὸ τραγουδάει ἀργόσειστη ἡ καλαμιά,
τὸ τραγουδάει στὴ φυλλωσιὰ κι ὁ μπάτης
καὶ τοῦ κρατάει τὸν ἀργὸ ρυθμὸ
τὸ κῦμα ποὺ τεμπέλικα κυλᾶ,
τὸ πλοῖο ποὺ ἀργολάμνει στὰ νερὰ
κι' ἀργοπερπάτητος στὴν ὄχθη ἕνας δια-
[βάτης.

Τὸ ταξίδι τέλειωσε. Τέλειωσε καὶ τὸ παραμύθι.

ΜΕΡΟΠΗ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΠΟΣΕΙΔΙΠΠΟΥ *

Η ΔΩΡΙΧΑ

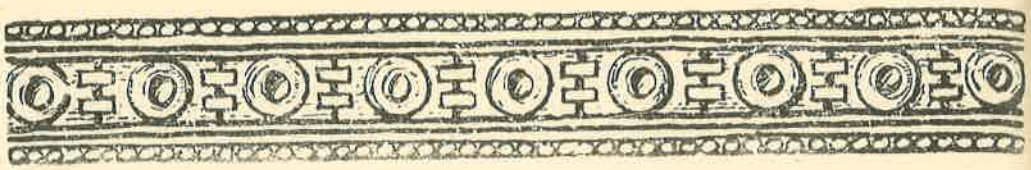
«Δωρίχα, ὀστέα μὲν σὰ πάλαι κόνιν, ἔσσατο δ' ἐσμός...»

Δωρίχα τὰ ὀστᾶ σου σκόνη θἄχουν γίνει τώρα,
καὶ τῶν μαλλιῶν οἱ ἀνάδεσμοι κι' ἡ μυρωμένη ἡ ἐσθήτα,
ποὺ τύλιγες μ' αὐτὴ τὸν Χάραξο, ὤ, τότε ποὺ οἱ δυό σας
ἀδειάζατε ἕως τὴν αὐγὴ κισσόπλεχτα κροντήρια.
Μὰ οἱ σελίδες τῆς Σαπφῶς, ποὺ σὲ ἀνυμνοῦν, θὰ μείνουν
κι' ἡ Ναύκρατη, ἡ πατρίδα σου, μακαριστὴ τὴ μνήμη
τοῦ ὀνόματός σου θὰ κρατεῖ· ὅσο θὰ πλέει καράβι
ἀπὸ τοῦ Νείλου τὰ νερὰ πρὸς τἀνοιχτὰ πελάγη!

Μεταφρ. ΒΑΣ. Ι. ΛΑΖΑΝΑΣ

* Ἀθηναῖος 596

Η ΛΟΓΙΚΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑΛΟΓΙΣΜΟΥ

Ὁ Σολζενίτσιν καὶ τὸ Νομπὲλ εἶναι ἕνα θέμα ποὺ ἐπιδέχεται ὀρθόδοξο ἢ ἀνορθόδοξο χειρισμό. Θὰ προτιμήσουμε τὸν δεύτερο. Ὁ ὀρθόδοξος θὰ εἶταν νὰ μιλήσουμε γιὰ τὸ ἔργο τοῦ βραβευμένου καὶ γιὰ τὴ ζωή του, νὰ ἐπιχειρήσουμε τὴν κλασικὴ τοποθέτηση στὰ πλαίσια τῆς ρωσικῆς λογοτεχνίας ἢ καὶ τῆς μετεπαναστατικῆς ἔστω, τέλος νὰ ποῦμε τὴ γνώμη μας ἂν σωστὰ τοῦ ἀπονεμήθηκε ἡ διάκριση τῆς Σουηδικῆς Ἀκαδημίας ἢ μήπως σκοπιμότητες ἄλλες, πολιτικές, μοιάζουν νὰ ἔχουν ἐπηρεάσει τὴν ἐκλογή. Ὅλα ὅμως αὐτὰ ἔχουν ἐπισημανθεῖ κιόλας ἀπὸ τὸν Τύπο· μιὰ γνώμη παραπάνω δὲν θὰ προσέθετε τίποτα. Ἔπειτα, ὑπάρχει ἕνα ἄλλο θέμα ἐδῶ, πιὸ ἄξιο νὰ μᾶς σταματήσει, γιατὶ εἶναι καὶ τὸ κύριο, μὲ τὴν ἔννοια πὼς ὑποκειται λιγότερο στὴν ὑποκειμενικὴ κρίση ἀπὸ τὴν ἀξιολόγηση. Ἂς τὸ συνοψίσουμε.

Ἀπὸ τὴ μιὰ ἕνας ἄνθρωπος μόνος· ἀπὸ τὴν ἄλλη μιὰ ὁλόκληρη ἐπικράτεια, ἐπιβλητική, πανίσχυρη, μὲ τρόπο ἀρραγιστο ὀργανωμένη, θέλουμε νὰ ποῦμε: ἔτσι ποὺ νὰ μὴν κινδυνεύει ἀπὸ τὸ ἐσωτερικό της (ὅπως φαίνεται τουλάχιστον). Μιὰ δύναμη ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες τῆς Ἱστορίας. Ὄχι, ὄχι, δὲν πρόκειται νὰ ὑποκύψουμε τώρα στὸν αἰσθηματολογικὸ πειρασμὸ «ἡ ἀδυναμία καὶ ἡ παντοδυναμία»· δὲν θὰ συγκινηθοῦμε μελοδραματικὰ μονάχα: Τί εἶναι αὐτὸ ποὺ κάνει τὴν μεγάλη ἐπικράτεια, τὴν παντοδύναμη κεντρικὴ ἐξουσία, νὰ φοβᾶται τὸν ξεμοναχιασμένον ἄνθρωπο; Ὁ σταλινισμὸς τὸν ἔχει καταδιώξει, τὸν ἔστειλε ὀχτὼ χρόνια στὰ κάτεργα γιὰ ἕναν ἁπλὸ ὑπαινιγμό· τὸ 20ό συνέδριο τὸν ἀπάλλαξε· ἡ Ἕνωση Συγγραφέων τῆς χώρας του τὸν διέγραψε· ἔπεσε δριστικὰ σὲ δυσμένεια ἐπειδὴ ἔργα του φυγαδεύτηκαν καὶ μεταφράστηκαν, δημοσιεύτηκαν στὸ ἐξωτερικό. Τὸν περασμένο Μάρτιο ὁ Σολζενίτσιν ἀναγκάστηκε — διαβάζουμε — ν' ἀναθέσει σὲ δικηγόρο Ἑλβετὸ τὴν προστασία τῶν δικαιωμάτων του στὶς ξένες χῶρες, μὲ σκοπὸ νὰ προλάβει ἐκδόσεις ἔργων του χωρὶς τὴ συγκατάθεσή του, γιατὶ τοῦ ἔχει δημιουργηθεῖ ἡ ὑποψία πὼς ἡ ἴδια ἡ σοβιετικὴ ἀστυνομία τὰ διοχετεύει ἔξω γιὰ νὰ τὸν διαβάλει. Εἶναι βέβαια ἀδύνατο νὰ ξέρουμε ἐμεῖς οἱ τρίτοι τί πραγματικὰ συμβαίνει στὴν περίπτωση τούτη· ἀλλὰ μήπως χρειάζεται νὰ τὸ ξέρουμε; Ἕνα εἶναι τὸ ἀξιοσημείωτο, ποὺ σὲ κάθε ἐκδοχὴ ἀπὸ τὶς δυὸ παραμένει: Ὅτι τὸ καθεστὼς τῆς χώρας τοῦ Σολζενίτσιν δὲν ἐπιτρέπει ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ μονοπάτι, τὸ στενό, τὸ χαραγμένο ἄνωθεν. Ὅλοι νὰ εὐθυγραμμιστοῦν, ἀλλιῶς θὰ πεθάνουν. Δὲν θὰ ἐκτελεσθοῦν ἐπισήμως, δὲν εἶναι ἀπαραίτητο αὐτὸ νὰ γίνει μὲ δίκη, πρακτικά, συνηγόρους, δημοσιότητα, ἐγγυήσεις. Θὰ καταδιωχθοῦν σκοτεινά, ἔμμεσα, θ' ἀπομονωθοῦν, θὰ ζήσουν τὴν κόλαση τοῦ προγεγραμμένου, κάτι ἀνάλογο μὲ τὴ φρικτὴ μόνωση τῶν λέπρων τοῦ Μεσαιώνα, ποὺ δὲν τοὺς ζύγωνε ψυχὴ καὶ ποὺ τοὺς πέταγαν ἀπὸ μακρυὰ λίγη τροφή, ἴσα ποὺ νὰ συντηροῦνται· κι' ἐκεῖνοι πάλι, σὰν πορεύονταν, ἔπρεπε νὰ χτυπᾶνε τὸ ἕνα μὲ τ' ἄλλο δύο ξύλα, γιὰ νὰ τ' ἀκοῦνε καὶ νὰ ξεμακραίνουν ὅλοι ἀπὸ τὸ διάβα τους. Ἔτσι ἔζησε στὸ τέλος ὁ Παστερνάκ.

Στὴν καταδίωξη αὐτή, ἂς προσθέσουμε τὶς φυσικὲς συνέπειες: κλονισμὸ τοῦ νευρικοῦ συστήματος, τοῦ ἠθικοῦ, τῆς ὑγείας τοῦ στιγματισμένου ἀπὸ τὴν ἐξουσία. Ὁ Σολζενίτσιν ἀρρώστησε ἀνεπανόρθωτα στὸ κάτεργο. Ὑψηλὴ πολιτική: Ὅποιος δὲν εὐθυγραμμίζεται, αὐτὰ ἔχει ν' ἀντιμετωπίσει. Ὡραῖα! Ἀλλὰ καὶ πάλι ξανάρχεται τὸ ἐρώτημα: Γιατί; Θὰ εἶταν ἄραγε λιγότερο σκόπιμο (γιὰ σκοπιμότητα ὁ λόγος, ὄχι γιὰ «ἠθικὴ») νὰ δίνεται στὴν οἰκουμένη μιὰ φυσικότερη εἰκόνα τοῦ ἐσωτερικοῦ μιᾶς χώρας; Ἡ φυσικὴ εἰκόνα περιέχει πάντα τὶς ποικιλίες, τὶς ἀντιθέσεις, τὶς διαφωνίες πλάϊ στὶς συμφωνίες. Κινδυνεύει μήπως νὰ θεωρηθεῖ πὼς ὁ μαρξισμὸς δὲν πέτυχε ὡς πολιτικὸ σύστημα ἂν ὑπάρξει ἔστω κι' ἕνας ποὺ νὰ διατυπώσει γι' αὐτὸ ἀμφιβολίες ἢ ἐπιφυλάξεις; Ἀλλὰ ποιὸ εἶναι τὸ πολιτικὸ σύστημα ποὺ δὲν ἔχει δυσαρεστημένους, ἢ ἔστω κι' ἀνθρώπους ποὺ νὰ στοχάζονται διαφορετικά; Ἡ ἴδια ἡ Φύση προνόησε νὰ πλουτίσει τὴν ἀνθρωπότητα μὲ πλῆθος διαφορὲς κι' ἀποχρώσεις, γιὰ νὰ τὴν βοηθήσει ἀκριβῶς νὰ ἐξελίσσεται, νὰ φάχνει διαρκῶς, νὰ μὴ μένει στατική, σὰν τὰ ζῶα. Εἶναι φιλοδοξία τοῦ μαρξισμοῦ ν' ἀνατρέψει τὴ Φύση, τὴ νομοθεσία της; Πουθενὰ δὲν βρίσκεται αὐτὸ γραμμένο στὰ ἱερὰ κείμενα. Ἀπεναντίας, ὅλα τους μιλᾶνε γιὰ διαλεκτικὴ πορεία, πρόβαση, πρόοδο, διαδικασία ἀδιάκοπης μεταλλαγῆς. Πῶς συμβιβάζεται ἡ φιλοδοξία τοῦ μαρξισμοῦ μὲ τὸ δόγμα τῆς αὐθεντίας; Μὲ τὸ νέο ἀλάθητο;

Ἀλλὰ πήγαμε πολὺ μακρυά, τὸ ζήτημα δὲν εἶναι τόσο θεωρητικό. Εἴπαμε μιὰ λέξη πρίν· θὰ τὴν ξαναποῦμε: γιατὶ νὰ «φοβᾶται» ἡ μεγάλη δύναμη τὸν ξεμοναχιασμένον ἄνθρωπο; Ἂν δὲν τὸν φο-

ὅταν, θὰ τὸν περιφρονοῦσε, θὰ τὸν ἄφηνε ἥσυχον. Βέβαια, ἡ λέξη φόβος ἐπιδέχεται πολλὲς ἑρμηνεῖες. Δὲν φοβᾶται ἡ μεγάλη Σοβιετικὴ Ἕνωση μήπως ὁ Σολζενίτσιν ἀνατρέψει τὸ καθεστὼς της, ὄχι: φοβᾶται ὅμως τὴν ἐνδεχόμενη διάδοση τῶν ἰδεῶν του στὸ ἐσωτερικό της, τὴν ἔμμεση ἐνθάρρυνση ἐκείνων ποὺ στοχάζονται, αἰσθάνονται, ὅπως ἐκεῖνος, ἢ τὴν δυσφήμισή της στὸ ἐξωτερικό. Γιὰ τὴ δεύτερη τούτη μιλήσαμε. Ἂς ποῦμε δυὸ λόγια καὶ γιὰ τὴν πρώτη.

Ἔλλειψη ρεαλισμοῦ εἶναι δύσκολο νὰ καταλογίσει κανένας στὴ σοβιετικὴ ἡγεσία. Ὅλη της ἡ πολιτικὴ εἶναι τέτοια ποὺ νὰ παρουσιάζει στὸν σημερινὸ κόσμο τὸ παράδοξο φαινόμενο ἑνὸς καθεστῶτος ξεκινημένου ἀπὸ βάσεις καθαρὰ ἰδεολογικές, ἀλλὰ πού, κατὰ τὴν πορεία του, ἐξαφάνισε τὴν ἰδεολογία πίσω ἀπὸ τὴν πολιτική. Πῶς ἔγινε αὐτό; Μπορεῖ καὶ νὰ εἴταν τέτοια ἀκριβῶς ἡ πρόκληση τῆς Ἱστορίας, ἡ ὕπουλη, εἴτε οἱ ἐπαναστάτες τῆς πρώτης ὥρας τὸ κατάλαβαν εἴτε ὄχι. Μπορεῖ καὶ νὰ φταίει τὸ δόγμα τοῦ σοσιαλιστικοῦ πειράματος σὲ μιὰ μόνο χώρα. Ρεαλιστικά, τὸ ἀποτέλεσμα μιὰ φορὰ βαραίνει. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα, ρεαλιστικὰ πάντα, λέει πὼς τὸ ὀργανωμένο σὲ ἀστυνομικὸ καθεστὼς πολιτικὸ σύστημα, εἴτε δικαίωσε τὶς ἐπαγγελίες του εἴτε ὄχι, δὲν ἀνατρέπεται ἀπὸ τὴ βάση. Ἂν εἶναι προσωπικὸ καθεστὼς τύπου Χίτλερ, Μουσολίνι, Φράνκο, κινδυνεύει μόνον ἀπὸ ἕναν πόλεμο· γι' αὐτὸ κι' ὁ τρίτος τῆς παρέας φρόντισε, εὐνοημένος κι' ἀπὸ τὴ γεωγραφική του θέση, νὰ μείνει ἔξω ἀπὸ τὸν Μεγάλο Πόλεμο. Ἂν εἶναι, καθὼς τὸ σοβιετικὸ μετὰ τὸν Στάλιν, συλλογικῆς ἡγεσίας, κινδυνεύει ἀπὸ τὴν κορυφή. Ἀλλὰ ὁ Σολζενίτσιν ὁ ἄμοιρος δὲν βρίσκεται στὴν κορυφή! εἶναι καταχωνιασμένος κάτω κι' ἀπὸ τὴ βάση. Φιμωμένος στὸ ἐσωτερικό, μὲ τὴ φωνή του ν' ἀκούγεται μόνον ἀπὸ ξένους, ἱκανοὺς νὰ σχολιάζουν τὸ πολὺ - πολὺ καὶ τίποτ' ἄλλο (κι' αὐτὸ ἐπειδὴ τὸν φιμώνει ἡ χώρα του ἀκριβῶς...), τί μπορεῖ νὰ κάνει; Ἢ μήπως ἡ σοβιετικὴ ἡγεσία νομίζει πὼς ὁ Σολζενίτσιν θὰ βρεῖ πρόθυμους μιμητὲς ἀνάμεσα στοὺς συναδέλφους του; Ἀντιζήλους ναί, φίλους κρυφοδάγκωτους μπορεῖ, ἀλλὰ μ' ἐξαίρεση μερικοὺς ἄσχετα διαφωνοῦντες καὶ κανέναν στενότατο, ἀκίνδυνο κύκλο γύρω του, τίποτ' ἄλλο. Μικρὴ ἀπόδειξη εἶναι ἡ διαγραφή του ἀπὸ τὴν Ἕνωση τῶν συναδέλφων του; Θὰ πρέπει νὰ ἔχει ἐκεῖ - μέσα πιστούς της ἡ σοβιετικὴ ἡγεσία ὅσους θέλει. Τὸ χρονικὸ τῆς διαγραφῆς ἀκριβῶς λέει πὼς ἕνας συνάδελφος τοῦ Σολζενίτσιν, ὀνόματι Ἀρκάδης Βασίλιεφ, αὐτὸς πρωτοκίνησε τὴν ὑπόθεση μὲ μιὰν ἀναφορά του στὸν κομμουνιστικὸ πυρῆνα τῆς Ρίγας. Ἀγνοημένος ὡς τότε ὁ Βασίλιεφ, ἀποπαίδι τῆς φήμης, ἄρχισε ξαφνικὰ νὰ μνημονεύεται πολὺ συχνὰ στὶς στῆλες τῶν ἐφημερίδων. Διακρίθηκε. Κι' ἔπειτα, καὶ μόνο ὁ τρομερὸς ἐκεῖνος Σουρκώφ, εἰσαγγελέας αὐτοσχέδιος καὶ στὴν ὑπόθεση Παστερνάκ, νὰ ὕψωσε μέσα στὴν Ἕνωση συγγραφέων τὸ τετράγωνο ἀνάστημά του, τόσο φτάνει. Τίποτα! Ἂν ἡ φωνὴ τοῦ Σολζενίτσιν ἔβρισκε ἀπήχηση, αὐτὸ θὰ πεῖ πὼς κάποιαν ἀλήθεια λέει, κάτι δὲν πάει καλὰ μέσα στὴ χώρα, κι' ἐκεῖνος ἁπλῶς τὸ ἐκφράζει. Ὁ ἐχθρός, τότε, δὲν εἶναι ὁ Σολζενίτσιν· ὁ ἐχθρὸς εἶναι ἐκεῖνο ποὺ δὲν πάει καλά. Ἡ ἀλήθεια. Μὲ τὴν προγραφὴ τοῦ συγγραφέα, τὸ κακὸ δὲν θεραπεύεται· συγκαλύπτεται. Αὐτὸ ἤθελε νὰ δείξει στὸν κόσμο ἡ σοβιετικὴ ἡγεσία;

Ἁπλοὶ συλλογισμοί, ποὺ δείχνουν πῶς μέσα στὸ πιὸ ρεαλιστικὸ κλίμα, ὑπάρχει μιὰ ἀλλόκοτη λογικὴ ποὺ ὁδηγεῖ στὸν παρολογισμό. «Λογικὰ» ἐλατήρια πρέπει νὰ λειτουργήσουν γιὰ τὴ δίωξη, φανερὴ ἢ ὕπουλη, τοῦ Σολζενίτσιν, ὅμως τὸ ἀποτέλεσμά τους εἴταν ἕνας παραλογισμός. Γιατὶ ἡ λογικὴ πράξη δὲν κρίνεται ἀπὸ τὶς προθέσεις της, κρίνεται ἀπὸ τ' ἀποτελέσματά της. Θὰ πεῖ ἴσως κανένας ὅτι δὲν μποροῦσαν οἱ κατήγοροι τοῦ Σολζενίτσιν νὰ προβλέψουν τὴ βράβευσή του μὲ τὸ Νομπέλ, τὸν παγκόσμιο θόρυβο ποὺ θὰ ξεσηκωνόταν ἔτσι. Ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ κάνει παραλογισμὸ τὴ δίωξη δὲν εἶναι ἡ συμπτωματικὴ ἀπονομὴ τοῦ Νομπέλ· ὁ παραλογισμὸς βρίσκεται μέσα στὸν ἴδιο τὸν πυρῆνα τῆς λογικῆς ποὺ θέλει τοὺς ἀνθρώπους ὅλους εὐθυγραμμισμένους: μιὰ στάση, ἕνα ἀνάστημα, καθόλου ψυχή. Τὸ ἔμψυχο ὃν δὲν ἐπιδέχεται ὁμοιομορφία, εὐθυγράμμιση, στατικότητα, τυποποίηση. Μήτε τὸ κατώτερο ζῶο μπορεῖτε νὰ εὐθυγραμμίσετε μὲ τ' ἄλλα. Μόνο τ' ἀντικείμενα δὲν ἔχουν αὐτενέργεια. Ὁ ἄνθρωπος, γιὰ νὰ εὐθυγραμμιστεῖ, πρέπει πρῶτα νὰ πολτοποιηθεῖ, νὰ περάσει ἀπὸ πάνω του ὁδοστρωτήρας· διαφορετικά, σᾶς δίνει ἐξωτερικά, ὡς ἀριθμός, τὸ σχῆμα ποὺ θέλετε, μέσα του ὅμως στοχάζεται, κρίνει, ἀγρυπνάει. Δὲν ἐνεδρεύει, ὄχι· συμμορφώνεται. Σ' ἀντίθεση μὲ τ' ἄλλα ζῶα, ποὺ δυσκολότατα γυμνάζονται, αὐτὸς προσφέρεται σὲ σχηματισμούς, λυγίζει εὔκολα. Σωματικὰ ὅμως καὶ μόνο, γιατὶ τὸ σῶμα εἶναι ἡ ἀδυναμία του.

Κι' ἔτσι διατρανώνεται ὁ παραλογισμός: Ἡ ἰδεολογία φιλοδόξησε κάποτε νὰ κερδίσει τὶς ψυχές· ἀναγκάζεται ν' ἀρκεσθεῖ στὰ σώματα. Βέβαια, ὑπάρχουν σώματα ποὺ τὰ κατοικοῦν νεκρὲς ψυχές, ὅπως τὶς λέει κι' ἕνας μεγάλος συμπατριώτης τοῦ Σολζενίτσιν. Τὶς εἶπε ἔτσι τὸν καιρὸ ποὺ τὶς ἀγόραζε τὸ τσαρικὸ καθεστώς. Ἂν εἶναι νὰ τὶς ἀγοράζει καὶ τὸ μαρξιστικό, τότε ἐρρέτω ἡ διαλεκτικὴ πρόβαση τῆς Ἱστορίας!

«Τὸ Βῆμα», 14 Ὀκτωβρίου 1970

ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ

ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΠΑΘΩΝ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΣΤΟ ΟΜΠΕΡΑΜΜΕΡΓΚΑΟΥ

Τὸ θρησκευτικὸ δρᾶμα τῶν Παθῶν ποὺ δίνεται, κάθε δέκα χρόνια, στὸ μικρὸ χωριὸ τῶν βαυαρικῶν Ἄλπεων, μοναδικὸ στὸ εἶδος του σήμερα, δὲν ἔχει καμιὰ θέση στὰ χέρια τῆς αὐστηρῆς θεατρικῆς ἢ μουσικῆς κριτικῆς. Γιατὶ κλείνει μέσα του, πολύτιμο, τὸ σπόρο τῆς προσφορᾶς. Κι' ἔχει πολλὴ πίστη κι' ἀγνότητα τούτη ἡ προσφορά. Καὶ ταπεινωσύνη κι' ἀφοσίωση.

Γι' αὐτό, ἂν ἦταν ν' ἀποτιμηθῆ ἡ ἀξία της θἄπρεπε τὸ ἀντίδωρο νἄτανε πολὺ ἀκριβό. Κάτι περίπου, σὰν αὐτὸ ποὺ οἱ ρωμαῖοι νομικοὶ τὸ λέγανε: Pretium Affectionis.

Ἡ προοπτικὴ τῆς παραστάσεως τοῦ Ὀμπεραμμεργκάου συμπίπτει μὲ τὴν οὐσία τῶν Παθῶν τοῦ Ἰησοῦ καὶ μὲ τὸ βαθύτερο, τὸ λυτρωτικὸ νόημα τῆς θυσίας τοῦ Θεανθρώπου.

Τοῦτο τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελικοῦ Λόγου ἦταν ποὺ σὲ στιγμὲς πικρὲς κι ὀργισμένες ζέστανε τὶς καρδιὲς τῶν πρώτων ἐκείνων χωρικῶν τοῦ Ὀμπεραμμεργκάου, ποὺ τόλμησαν μὲ ἁπλά, πρωτόγονα ἴσως τότε, μέσα — τριακόσια τόσα χρόνια πρὶν — ἀλλὰ μὲ βαθειὰ πίστη καὶ συγκίνηση ποὺ ἔκαιγε καὶ μοσκοβολοῦσε σὰ λιβάνι στὴν καρδιά τους καὶ λαμπάδιζε τὸ λόγο τους, νὰ δώσουνε τὴν πρώτη παράσταση τῶν Παθῶν.

Τότε ἦταν, τὸ 1633, ποὺ ἔγινε τὸ μεγάλο κακό. Σὰν ἔπεσε ἡ κακιὰ ἀρρώστια ποὺ σκόρπιζε τὸ θανατικὸ ἀνελέητα, δίχως διάκριση ἀνάμεσα σὲ γέρους καὶ σὲ νιούς, τυλίγοντας ὁλόκληρη τὴν περιοχὴ μὲ τοῦτο τὸ μικρὸ χωριό, στὸ πένθος καὶ τὴν ἀπόγνωση.

Κεῖνες, λοιπόν, τὶς μαῦρες μέρες ἡ σκιὰ τοῦ θανάτου εἶχε στήσει τὸ καρτέρι της στὸ γλωσσίδι τῆς καμπάνας, στὸ ψηλὸ καμπαναριὸ τῆς ἐκκλησιᾶς. Κι' ἀπὸ κεῖ, ὅπως χτυποῦσε ἡ καμπάνα ἀκατάπαυστα τὸ κάλεσμά της καὶ τὸ μοιρολόϊ της, ἡ σκιὰ τοῦ θανάτου γινόταν ἕνα μὲ τὸν ἦχο της κι ἁπλωνόταν μαζί της ὁλοῦθε τῆς γῆς. Ἀνέμιζε στὸν ἀέρα, κυνηγιόταν στὰ στενὰ δρομάκια, τρύπωνε ἀπὸ τὰ κλειστὰ παράθυρα μὲ τὰ κόκκινα γεράνια μέσα στὰ χαμηλὰ σπίτια καὶ σάρκωνε στὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ φόβος τῆς σειρᾶς στὴ συμφορά. Στὴν κατάρα τῆς πανούκλας...

Τοὺς συνεπῆρε τὸ δέος τῆς ἁμαρτίας. Ταπεινοὶ σήκωσαν τὰ μάτια τους στὸν οὐρανό. Σταυροκοπήθηκαν, πέσανε κατάχαμα στὰ γόνατά τους. Κι' ἔγινε ὁ λυγμός τους προσευχὴ κι' ἡ ἀγωνία τους ἱκεσία. «Προσκυνοῦμεν Σου τὰ Πάθη Χριστέ..»

Ἔτσι ἔγινε καὶ δέθηκαν μὲ ὅρκο σὲ τάμα παντοτεινό. Νὰ πληρώνεται κάθε δέκα χρόνια. Καὶ νὰ μὴν ξεπληρώνεται ποτέ...

Τὸ κείμενο τοῦ Μυστηρίου τῶν Παθῶν, τυπωμένο σὲ τέσσερις γλῶσσες, διευκολύνει τὸ θεατὴ νὰ γνωρίση τὴ διάρθρωση τοῦ ἔργου καὶ τοὺς ἐκτελεστές, νὰ παρακολουθήση τὸ δραματικὸ λόγο καὶ τὴ χορωδία στὸ διάστημα τῆς παραστάσεως, καὶ νὰ σταθῆ γιὰ λίγο στὸ μικρὸ εἰσαγωγικὸ σημείωμα γραμμένο ἀπὸ τὸν ἐφημέριο τῆς Κοινότητας. Σ' αὐτὸ ὁ κ. Μπρέττ, πολὺ ἁπλὰ καὶ μὲ κάποια φιλοσοφικὴ θεώρηση, θίγει τὸ θέμα τῶν Ἑβραίων — ποὺ δὲν εἶναι λίγοι ἀνάμεσα στοὺς θεατὲς — ξεκινώντας ἀπὸ τὴ θέση ποὺ πῆρε τὸ Βατικανὸ στὸ θέμα αὐτὸ τὰ τελευταῖα χρόνια, μὲ τὴ Διακήρυξή του πάνω στὶς σχέσεις Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ μὴ χριστιανικῶν θρησκειῶν: «Ἂν καὶ οἱ ἑβραϊκὲς ἀρχὲς καὶ ἐκεῖνοι ποὺ τὶς ὑποστήριξαν κατακύρωσαν τὸ θάνατο τοῦ Ἰησοῦ, δὲν πρέπει ὡστόσο νὰ βαρύνουν τὰ περιστατικὰ τῶν Παθῶν οὔτε ὅλους τοὺς ἑβραίους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οὔτε τοὺς σημερινούς».

Τὸ θρησκευτικὸ δρᾶμα τῶν Παθῶν ἀρχίζει μὲ τὴν εὐφρόσυνη ὑποδοχὴ τοῦ Ἰησοῦ

ἀπὸ τὸ λαὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τελειώνει μὲ τὴν Παρουσίασή Του μετὰ τὴν Ἀνάσταση.

Σ' ὅλο τὸ διάστημα γύριζα καὶ κύτταζα τὸ μεγάλο κοινό. Ὡς πέντε χιλιάδες ἄνθρωποι. Δὲν παρακολουθούσανε μιὰ θεατρικὴ παράσταση ποὺ ἡ καλὴ τέχνη εἶχε μετουσιώσει σὲ ζωή. Εἴχανε γυρίσει πίσω στὴν ἐποχὴ τῶν Παθῶν. Καὶ τὴ ζούσανε. Εἶχαν γίνει ἕνα μὲ τοὺς λίγους: τὰ παιδιά, μερικὲς γυναῖκες, τοὺς φίλους τοῦ Χριστοῦ ποὺ παρακολουθούσανε μὲ ματωμένη τὴν καρδιὰ τὴν ἀνατριχιαστικὴ κατακραυγὴ τοῦ ὄχλου «Σταυρωθήτω», κι ἦταν ἀνήμποροι νὰ βοηθήσουν...

Κι ὅπως τὴν ἀνασχετική, μὲ δισταγμοὺς καὶ νομικοὺς ἐλιγμούς, στάση τοῦ Πιλάτου στὸ νὰ ἐπικυρώση τὴν καταδίκη τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τὶς θρησκευτικὲς ἀρχές, κατατροπώνει τὸ βοερὸ ξεσήκωμα τοῦ φανατισμένου ὄχλου, ὁ θεατὴς ἀκολουθεῖ τὸν Ἰησοῦ στὴ δραματική Του πορεία πρὸς τὴ Σταύρωση. Ἀπὸ τὴ μυσταγωγία τοῦ Τελευταίου Δείπνου ὡς τὸ ἀβάσταχτο ἀνηφόρισμα στὸ λόφο τοῦ μαρτυρίου Του. Μαζὶ μὲ τὴ Μητέρα Του, τὴ Μαγδαληνή, τὴ Βερενίκη, τὸν Σίμωνα τὸν Κυρηναῖο, τὸν Νικόδημο..., μὲ ὀδύνη Τὸν ἀκολουθεῖ μωλωπισμένο ἀπὸ τὴ μαστίγωση, μὲ στόμα φρυγμένο ἀπὸ τὴ δίψα, ἐξευτελισμένο ἀπὸ τοὺς ἀνάξιους, μὲ τὸ ἀγκάθινο στεφάνι στὸ κεφάλι καὶ τὸ σταυρὸ στὸν ὦμο...

Ἦταν στιγμὲς ποὺ ὅλο τὸ θέατρο ἀναρριγοῦσε, δάκρυζε. Κρατοῦσε τὴν ἀνάσα του.

Δὲν ξέρω πόσο μεγαλύτερη ἢ ἂν μποροῦσε νὰ ἦταν μεγαλύτερη ἡ συγκίνηση τοῦ θεάτρου ἂν ἄλλος, μεγάλος ἠθοποιός, κρατοῦσε τὸν δύσκολο ρόλο τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἀμφιβάλλω ἂν στὶς ἐξομολογήσεις τοῦ προδότη, στὴν ἔξαλλη ἀπόγνωσή του καὶ τὸν ἀπαγχονισμό του ποὺ ἀκολουθεῖ, ἕνας ἄλλος Ἰούδας, τῆς καρριέρας, θὰ ἦταν πιὸ πειστικὸς γιὰ τὸν θεατή. Ἂν θὰ ψυχογραφοῦσε πιὸ ζωντανά, κι' ἂν θἄδειχνε πιὸ ἀνάγλυφο τὸ δρᾶμα τῆς ἁμαρτωλῆς του ψυχῆς.

Ὅμως καὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, οἱ ἠθοποιοὶ τοῦ Ὀμπεραμμεργκάου καὶ τῆς περιοχῆς του, προετοιμάζονται ἐπὶ δέκα χρόνια μὲ ἐτήσιες γενικὲς δοκιμές. Φοιτοῦν στὸ Ὠδεῖο τους. Μελετοῦνε καὶ ἀσκοῦνται στὴν ὀργανικὴ καὶ τὴ φωνητικὴ μουσική, τὴν ἀπαγγελία καὶ τὴν ὀρθοφωνία, τὴν ἐξαίρετη πραγματικὰ ἄρθρωσή τους. Ὕστερα, διαλεγμένος ὁ καθένας στὸ ρόλο του, τὸν κάνει βίωμά του φτερωμένος κι ἀπὸ τὴ φιλοδοξία νὰ τὸν κρατήση ψηλὰ γιὰ νὰ τοῦ μείνη δίκαια ὁ τίτλος, κι ἡ τιμὴ καὶ τὸ καμάρι. Κι' ὅπως τὶς τελευταῖες δεκαετίες ἀναδείχθηκαν καὶ νέα καλλιτεχνικὰ καὶ τεχνικὰ στελέχη τοῦ θεάτρου: διευθυντὲς σκηνῆς, χορωδίας, ὀρχήστρας μὲ ἑξῆντα πέντε μουσικούς, διακοσμητές, βοηθοὶ κλπ. ἡ παράσταση τοῦ Μυστηρίου τῶν Παθῶν, μὲ τὴ συμμετοχὴ σήμερα χιλίων ὀκτακοσίων προσώπων, παρουσιάζει τέτοιες ἐξελίξεις, ὥστε χωρὶς νὰ ἀπιστῆ στὴν παράδοση νὰ βρίσκεται ἐνημερωμένη μὲ τὴ σύγχρονη σκηνικὴ ἀγωγὴ καὶ νὰ ἱκανοποιῆ τὸ καλλιτεχνικὸ αἴσθημα τοῦ σημερινοῦ θεατῆ.

Ὅπως ἔχει σήμερα τὸ κείμενο τοῦ Μυστηρίου τῶν Παθῶν εἶναι σχετικὰ νέο γιατὶ εἶναι μιὰ σύνθεση παλαιοτέρων κειμένων ποὺ ἔγινε στὰ 1860, ἐνῶ ἡ μουσική του γράφτηκε στὰ 1815 ἀπὸ τὸν Rochaus Dedler ποὺ γεννήθηκε, κι αὐτός, στὸ Ὀμπεραμμεργκάου στὰ 1779 καὶ ποὺ οἱ μουσικὲς ἐγκυκλοπαίδειες ἀναφέρουν σὰν τὸ κύριο ἔργο του τὴ μουσικὴ ποὺ συνοδεύει τὴν παράσταση τῶν Παθῶν.

Ἀκολουθώντας τὸ δρόμο ποὺ ἄνοιξαν τὰ κλασσικὰ καὶ προκλασσικὰ θρησκευτικὰ ἔργα τῶν μεγάλων δασκάλων, ἡ μουσικὴ τῶν Παθῶν τοῦ Dedler ἔχει ἁρμονικὴ λιτότητα, ἐκκλησιαστικὴ κατάνυξη καὶ χριστιανικὴ ἔξαρση.

Πρὶν ἀπὸ κάθε πράξη ἡ σκηνή, ὑπάρχει ἕνας πρόλογος ποὺ τὸν ἀπαγγέλλει ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ χοροῦ καὶ ἀκολουθεῖ ἀμέσως ἡ χορωδία ὄχι μόνο γιὰ νὰ ἐκφράση συμπάθεια ἢ ἀποδοκιμασία γιὰ τὰ δραματιζόμενα ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ τὰ παραβάλη μὲ ἄλλα τέτοια ἢ παρόμοια τῆς Παληᾶς Διαθήκης ἢ γιὰ ν' ἀνατρέξη σὲ παληὰ περιστατικά της ποὺ παραστατικὰ προβάλλονται γιὰ λίγο, στὸ βάθος τῆς σκηνῆς, μὲ ζωντανὲς εἰκόνες.

Αὐτὰ τὰ tableaux vivants ἔχουν τόση φυσικότητα καὶ λεπτομέρεια στὴν ἔκφραση τῶν προσώπων, στὴ στάση καὶ τὴν κίνηση τῆς ἀκινησίας τους, ποὺ ταιριάζουν στὸ κλῖμα τοῦ Μυστηρίου τῶν Παθῶν καὶ τὸ ζεσταίνουν. Γιατί, ὅσο κι' ἂν θεωροῦνται ἀπὸ τὴ σύγχρονη τέχνη τοῦ θεάτρου φτηνὰ καὶ ξεπερασμένα μέσα δὲν παύουνε νὰ εἶναι χρήσιμα ὅταν εἶναι μὲ καλὸ γοῦστο καὶ τεχνη σκηνογραφημένα. Καὶ στὴν προκειμένη περίπτωση ἦταν χρήσιμα γιατὶ διάνθιζαν ἕνα θεατρικὸ ἔργο ποὺ καμιᾶς λογοτεχνικῆς πένας ἡ φαντασία καὶ ἡ καλλιέπεια δὲν δούλεψαν δημιουργικὰ καὶ ἀναπλαστικὰ τὸ πρῶτο, τὸ ὠμὸ ὑλικὸ τῆς Βίβλου.

Ἂν ἀνάμεσα στοὺς τεχνικοὺς τῆς παραστάσεως δὲν ἀνέφερα τοὺς χειριστὲς τοῦ φωτισμοῦ τῆς σκηνῆς καὶ τοῦ θεάτρου εἶναι γιατί, ἁπλούστατα, δὲν ὑπάρχουν. Ἰδιόρρυθμη ἡ σκηνὴ τοῦ Ὀμπεραμμεργκάου μένει ἀκάλυπτη. Ἀνοιχτὴ στὸν οὐρανό, μὲ μόνιμο σκηνικὸ στὸ βάθος τὶς βαυαρικὲς Ἄλπεις, ἀφήνει τὸ φῶς τῆς μέρας ἄρχοντα καὶ ρυθμιστὴ τῶν σκηνικῶν μυστικῶν. Πότε νὰ τονίζη τὸ κιαροσκοῦρο κάποιου γλυπτοῦ ἢ μιᾶς παληᾶς πύλης, πότε νὰ ζωντανεύη τὰ ράκη τοῦ ὄχλου κι' ἄλλοτε πάλι νὰ πλουτίζη ἀκόμα πιὸ πολὺ τὶς μεγαλόπρεπες φορεσιὲς τῶν ἐμπόρων, τῶν ἀρχιερέων, τῶν συμβούλων καὶ τῶν φαρισαίων.

Τὸ Μυστήριο τῶν Παθῶν, ποὺ δίνεται τέσσερις μὲ πέντε φορὲς τὴν ἑβδομάδα τοὺς τέσσερις μῆνες τοῦ καλοκαιριοῦ, ἀρχίζει στὶς ὀκτώμισυ τὸ πρωΐ καὶ διαρκεῖ ὡς τὸ δειλινὸ μὲ τρίωρη μεσημεριάτικη διακοπή. Ἔτσι γίνεται καὶ τοὺς τρεῖς μεγάλους σταυροὺς τοῦ Γολγοθᾶ — τὸν Ἐσταυρωμένο Ἰησοῦ ἀνάμεσα στοὺς δυὸ ληστὲς — νὰ φωτίζη τὸ λιόγερμα ποὺ φτάνει νωρὶς τὸ ἀπόγευμα ἀπὸ τὰ ψηλὰ βουνὰ ποὺ κυκλώνουν τὸν τόπο.

Χλιαρὸ καὶ γλυκὸ τὸ μενεξελὶ παιχνίδισμα τῶν ἀχτίδων του χαϊδεύει ἁπαλὰ τὰ πονεμένα μάτια τοῦ Κυρίου. Κάτω ἀπὸ τὰ μισόκλειστα βλέφαρά Του παιδεύονται ἀκόμα μὲ τὸ δικό τους φῶς ποὺ πάει νὰ σβύση νικημένο ἀπὸ τὸ σκοτάδι ποὺ τὰ κυριεύει... Κι ἀπὸ τὴν τελευταία σύσπαση τοῦ μαρτυρημένου κορμιοῦ Του τὸ φῶς τῆς μέρας παίρνει μαζί του τὸ «Τετέλεσται», τὴν τελευταία πνοὴ τοῦ λυτρωμοῦ Του ἀπὸ τὸ γήϊνο πόνο...

Οἱ ζωγράφοι τῆς Ἀναγεννήσεως ποὺ ἐμπνεύσθηκαν τόσο βαθειὰ ἀπὸ τὰ Πάθη, προσφεραν στὸ θρησκευτικὸ δρᾶμα τοῦ Ὀμπεραμμεργκάου ἐξαίρετες μακέτες, ὅπως ἐκείνη τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου καὶ τούτη γιὰ τὴ σπαραχτικὴ καὶ τρυφερὴ μαζὶ σκηνὴ τῆς ἀποκαθηλώσεως: ἕνα σεντόνι διπλωμένο σὲ μακρυὰ λωρίδα ζώνει ἕνα γῦρο τὸ λαιμὸ τοῦ Ἐσταυρωμένου καὶ συγκρατεῖ τὸ κεφάλι Του ποὺ ἀκυβέρνητο γέρνει στὸ ἄψυχο στῆθος Του. Τὶς ἄκρες τοῦ σεντονιοῦ ποὺ κατεβαίνουν πίσω ἀπὸ τὸ Σταυρὸ κρατοῦν οἱ γυναῖκες καὶ οἱ φίλοι τοῦ Ἰησοῦ.

Ὁ Ἰωσὴφ στήνει μιὰ σκάλα μπροστὰ στὸ Σταυρό. Ἀνεβαίνει. Ἔχει τὴν ἄδεια τοῦ Πιλάτου νὰ ἐνταφιάση τὸν νεκρό. Κι' ὅμως τὰ χέρια του ἀργοποροῦνε... Τρέμουνε...

Βγάζει τὸ ἀγκάθινο στεφάνι, σφογγίζει τὸ αἷμα ποὺ τρέχει ἀπὸ τὴ νεκρή, λογχισμένη καρδιά Του, καὶ ἀφαιρεῖ τὰ καρφιὰ ἀπὸ τὰ πληγωμένα πόδια κι' ἀπὸ τὶς ματωμένες παλάμες. Κι' ὕστερα, — καθὼς ἐκεῖνοι ποὺ κρατοῦνε τὶς ἄκρες τοῦ σεντονιοῦ ἀφήνουν νὰ χαλαρώση ὁ κλοιὸς γύρω ἀπὸ τὸ λαιμὸ τοῦ Ἐσταυρωμένου — ἀνοίγει διάπλατα τὴν ἀγκαλιά του καὶ δέχεται, «ὦ γλυκὺ καὶ ἅγιο βάρος» τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ.

Τὸ φῶς τοῦ δειλινοῦ χαμήλωσε κι ἄλλο. Στὴν ἱερότητα τῆς στιγμῆς σταλάζει ὅλη του τὴ θλίψη. Θλίψη σταλάζουνε καὶ τὰ πρόσωπα τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ τραγοῦδι τοῦ γκιώνη ποὺ τὄφερε κοντὰ ἡ ἀπόλυτη σιωπή.

Στὰ ἐννιὰ χρόνια ποὺ μεσολαβοῦν στὶς δυὸ παραστάσεις Παθῶν τὸ Ὀμπεραμμεργκάου μένει πάντα τὸ χωριὸ τοῦ Passionspiel ». Τὸ χῶμα του, οἱ ἄνθρωποί του, τὰ βουνὰ ἕνα γύρω, κι ὅλα ὅσα ὕφαναν ἕνα θρῦλο γύρω ἀπὸ τὴν παράδοση τῶν Παθῶν, κρατοῦνε αὐτὸ τὸ κάτι, τὸ ἄπιαστο καὶ ἀκαθόριστο ποὺ ἔχει τὴ δύναμι νὰ ἐπιβάλλη μιὰ παρουσία.

Εἶχα τὴ χαρὰ νὰ τὸ ἐπισκεφθῶ γιὰ πρώτη φορὰ στὰ 1963, τρία χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὰ «Πάθη» τοῦ 1960.

Δὲν ἦταν βέβαια ὁ συναγερμὸς τῶν παραστάσεων ποὺ ἔζησα ἐφέτος. Ἔνιωθα ὅμως τὴν παρουσία, αὐτή, τῶν Παθῶν. Ὅλα κινιόνταν γύρω ἀπὸ τὴν παράσταση ποὖχε δοθῆ τρία χρόνια πρίν, ὄχι ὅμως σὰν ἀνάμνηση ἀλλὰ σὰν γύρω ἀπὸ μιὰ φρεσκογραμμένη σελίδα ποὺ ἡ μελάνη της ἦταν νωπὴ ἀκόμη ἐνῶ ἡ πένα ἑτοιμαζόταν νὰ συνεχίση στὴ διπλανὴ σελίδα.

Εἶχα ἐπισκεφθῆ τὸ θέατρο, τοὺς ἐσωτερικούς του χώρους, τὴν ὑπαίθρια σκηνή του καὶ τὴν ἄδεια πλατεῖα του. Ἀπέραντη κι' ἀπέριττη. Μὲ ἁπλὰ ξύλινα καθίσματα. Δίχως πολύφωτα. Οὔτε θεωρεῖα. Μὲ πελώριους, μόνο, πίνακες, δῶ καὶ κεῖ, νὰ κοσμοῦνε τοὺς πλαϊνοὺς τοίχους. Κ' ὅλοι τους μὲ θέμα τὴν ὀρεινὴ φύση τῆς περιοχῆς: ἔλατα, σημῦδες, βαλανιδιὲς κι' ἀνθισμένες μηλιὲς λουσμένες ἀπὸ τὸ καλοκαιριάτικο φῶς, ποὺ φάνταζαν στὸ βάθος μέσα ἀπὸ τὰ μεγάλα ὀρθογώνια ἀνοίγματα τῶν τοίχων. Τὰ ἰδιόρρυθμα παράθυρα τῆς πλατείας.

Συμπληρώνοντας τὸ γῦρο τοῦ θεάτρου εἶχα σταθῆ καὶ στὸ πλούσιό του βεστιάριο. Ἑκατοντάδες ρωμαϊκὰ πέδιλα μικρὰ καὶ μεγάλα, τσόκαρα, ἀρβύλες, μπότες, στιβάλια, ἀραδιασμένα μὲ τάξη πάνω στὸ πάτωμα.

Καθαρισμένοι, περιμένοντας κάποιο συμπλήρωμα ἢ ἀνανέωση γιὰ νὰ ντύσουνε τοὺς ἀνθρώπους τῶν Παθῶν τοῦ 1970 κρεμόταν στὴ σειρά, καὶ σ' ἀμέτρητες σειρές, χιτῶνες, ἱμάτια, τήβενοι, χλαῖνες καὶ μανδύες. Ἄλλοῦ τὰ μουντά, ξεθωριασμένα καὶ τριμμένα ροῦχα τοῦ μόχθου καὶ τῆς φτωχολογιᾶς κι' ἀλλοῦ τὰ γιαλιστερὰ καὶ τ' ἀνοιχτόχρωμα κι' ἄλλα μὲ ξόμπλια καὶ χρυσὰ πλουμίδια, τῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ πλούτου.

Μιὰ νότα ποὺ θερμαίνει τὴ θρησκευτικὴ παρουσία στὸ χωριὸ εἶναι οἱ τοιχογραφίες στὶς προσόψεις πολλῶν σπιτιῶν — ἔργα καλῶν ζωγράφων τοῦ τόπου — μὲ θέματα καὶ σύμβολα τοῦ χριστιανικοῦ βίου. Καὶ μιὰ ἄλλη πιὸ ἐντυπωσιακὴ ἀκόμα, ποὺ δίνει, θαρρεῖς, σάρκα στὴν παρουσία αὐτή, εἶναι αὐτὸ ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴν δεύτερη, κατὰ μακρὰ παράδοση, ἐπαγγελματικὴ ἀπασχόληση — ἡ πρώτη εἶναι ἡ γεωργία — τῶν κατοίκων τοῦ Ὀμπεραμμεργκάου: ἡ ξυλογλυπτική.

Ἔχει γιὰ κύριο, σχεδὸν ἀποκλειστικὸ θέμα τὰ πρόσωπα τοῦ χριστιανικοῦ οὐρανοῦ καὶ σκηνὲς ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὰ πάθη τοῦ Κυρίου, σὲ μεγέθη μεγάλα, μικρὰ καὶ μινιατοῦρες. Δείγματα ἐξαιρετικῆς δεξιοτεχνίας καὶ καλλιτεχνικῆς εὐαισθησίας, ἐδημιούργησαν Σχολὴ ποὺ ἔκαμαν φημισμένα στὴ διεθνὴ ἀγορὰ τὰ ξυλόγλυπτα τοῦ χωριοῦ τῶν Παθῶν.

Τὰ μισὰ τουλάχιστον ἀπὸ τὰ μαγαζιὰ τοῦ βαυαρικοῦ χωριοῦ, τῶν πέντε χιλιάδων σήμερα κατοίκων, πουλοῦνε μόνον τέτοια γλυπτά. Καὶ τὶς νύχτες τοῦ καλοκαιριοῦ ὅπως οἱ προθῆκες καὶ τὰ ἐσωτερικὰ τῶν μαγαζιῶν μὲ τὶς ξυλόγλυπτες μορφὲς τῶν ἁγίων μένουν κατάφωτα, μὲ τὴν ἐπιμέλεια δὲ τῆς Κοινότητας φωτίζονται μὲ προβολεῖς καὶ οἱ πιὸ χαρακτηριστικὲς διακοσμήσεις στοὺς ἐξώτοιχους τῶν σπιτιῶν, ἡ τόση - δὰ πλατειοῦλα τοῦ χωριοῦ καὶ ὁ τόπος ἕνα γῦρο μὲ τὰ πολύχρωμα λουλούδια στὰ περβάζια τῶν παραθύρων καὶ στὰ ξύλινα μπαλκόνια, λένε στὸν ξένο, τὸν κουρασμένο ἀστό, ἕνα ξεχασμένο παραμῦθι... Ἀπὸ τὰ περασμένα καὶ τ' ἀλλοτινά...

Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς ἀναρίθμητους ξένους ποὺ ἦρθαν ἀπὸ κάθε γωνιὰ τῆς γῆς νὰ μοιραστοῦνε — σὰ σὲ προσκύνημα — τὴ συγκίνηση τοῦ Μυστηρίου τῶν Παθῶν κυκλοφοροῦν καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ θεάτρου. Οἱ γυναῖκες, τὰ παιδιά, οἱ ἄντρες. Ξεχωρίζουν ὅμως ἀπὸ τοὺς τελευταίους οἱ πιὸ προχωρημένοι στὴν ἡλικία. Βιβλικὲς μορφὲς μὲ γένια καὶ μαλλιὰ ὡς τὸν αὐχένα. Μιὰ σεμνότητα στὸν τρόπο ποὺ μιλοῦν καὶ στὸ φέρσιμό τους μαρτυρεῖ αὐτὸ ποὺ νιώθουν οἱ ἴδιοι: ἕνα χρέος καὶ μιὰ τιμὴ γι' αὐτὸ ποὺ κάνουν.

Ἔτσι, στὶς ὧρες καὶ μέρες ἀργίας τοῦ θεάτρου θὰ βρῆ κανεὶς τὸν χολιασμένο Ἄννα, τὸν καλότυχο Λάζαρο, τὸν πιστὸ Ἰωάννη, τὸν ἄπληστο ἔμπορο Μπούζ, καὶ τόσους ἄλλους στὸ μαγαζί τους νὰ πουλοῦνε ἢ νὰ σκαλίζουν στὸ ξῦλο μὲ τὰ λεπτότατα σύνεργα τῆς μαστοριᾶς τους: ἕνα Μυστικὸ Δεῖπνο, μιὰ γλυκειὰ Παναγιὰ μὲ τὸ Βρέφος, ἕνα στρουμπουλὸ ἀγγελάκι ἢ ἕνα κομψὸ ἐλαφάκι.

Κι' ἂν ξυπνήση κανεὶς πολὺ πρωΐ θὰ βρῆ κάποιους ἄλλους μὲ γένια καὶ μακρυὰ μαλλιὰ νὰ κρατοῦνε μακρυὲς σκοῦπες στὸ χέρι καὶ νὰ καθαρίζουν τὴν πλατεῖα καὶ τοὺς δρόμους τοῦ χωριοῦ. Καὶ νὰ διάζωνται νὰ τελειώσουν τὸ μεροκάματό τους γιὰ νὰ τρέξουν ν' ἀνακατωθοῦν μὲ τὸ ἀνώνυμο πλῆθος τῆς Ἱερουσαλὴμ ποὺ θὰ φωνάξη πρῶτα «Χαῖρε Ραββὶ» καὶ ὕστερα «Βαραββᾶν».

Ὡς τὶς 30 Σεπτεμβρίου, ποὺ εἶναι καὶ ἡ τελευταία παράστασις τῶν Παθῶν τοῦ 1970.

Κι' ὕστερα,— πόσο μακρυνὸ ἀλήθεια μὰ καὶ πόσο κοντά μας φαίνεται, στὴν ἐποχή μας — τὸ 1980...

Σεπτέμβριος 1970

ΑΛΕΚΑ Δ. ΜΑΝΤΖΟΥΛΙΝΟΥ

ΠΟΡΤΡΑΙΤΑ ΕΝΟΣ ΤΑΦΟΥ

ΔΙΗΓΗΜΑ

Κρανίου τόπος ἡ Κρανών. Κρανίο ὡστόσο δὲν βρέθηκε. Μόνο ὁ τάφος ἀγνώστου.

Φτάσαμε στὴ Λάρισα. Ὕστερα μὲ ταξὶ νὰ χανόμαστε στὴ μπὲζ ἀπεραντοσιά. Οὔτε ἕνα δέντρο. Μόνο τηλεγραφόστυλοι μὲ σύρματα χωρὶς πουλιὰ καὶ μιὰ διάβαση τραίνου ἀφύλαχτη. Μιὰ ταμπέλα ἄντικρα: «Προσέχετε τὴ διάβαση - Νόμος ...», λὲς κι' ἡ προσοχὴ ἀκόμα καθορίζεται ἀπὸ τὸν Νόμο.

«Τὶς προάλλες, φάνηκε τὸ τραῖνο κι' ἕνας συνάδελφος μὲ τρεῖς ἐπιβάτες, ἄρχισε ὁ ταξιτζῆς, δὲν τὸ πρόσεξε καὶ τοῦ τέλειωσε ἡ βενζίνη... Εὐτυχῶς ποὺ πρόλαβαν κι' ἄνοιξαν τὶς πόρτες καὶ πήδησαν. Γλύτωσαν, μὰ τ' αὐτοκίνητο ἔγινε κομμάτια...»

—Ὁ τάφος πῶς νἄναι ἄραγε; ρωτᾶ ἡ Μαρία ποὺ ἀγαπᾶ τὴν ἀρχαιολογία.

— Θὰ δοῦμε.

Γαλοποῦλες. Περνᾶμε ἕνα χωριό. Θυμόμαστε τὰ Χριστούγεννα.

— Νὰ παραγγείλουμε μιά.

Θἄναι καμμιὰ ἀπ' αὐτὲς ἄραγε ποὺ κράζουν χαρούμενα ψητὴ στὸ φοῦρνο, σταφιδωμένη!

— Τί πρόσωπο, Θεέ μου. Προσωποποίηση σαπίσματος. Αὐλακιὲς γεμάτες ἀπὸ ἀδιόρατο πύο. Ἀσχήμια νὰ μὴ δοῦν τὰ μάτια σου. Ποιός εἶναι;

—Ὁ μόνος ποὺ διαθέτει βενζίνη. Ἀλλιῶς δύσκολα νὰ φτάσουμε στὸν τάφο.

—Ὅλο καὶ θὰ βρῆκαν μέσα κάτι. Δὲν εἶναι;

— Ποιός ξέρει.

— Ἴσως ἕνα χρυσὸ περιδέραιο κάποιας ἀρχόντισσας.

—Ἢ ἕνα λυχνάρι ποὺ ἔκαιγε πλάϊ σὲ δυὸ μάτια ἀνήσυχα σὲ μιὰ ἥσυχη νύχτα.

—Ἢ ἕνα ἐργαλεῖο κάποιου ἄγνωστου γλύπτη.

— Θὰ δοῦμε. Θὰ δοῦμε. Ὅπως καὶ νἄναι θὰ φτάσουμε στὸν τάφο.

Ἡ παγωνιὰ τρυπώνει ἀπὸ τὸ μισόκλειστο τζάμι.

— Τὸ κλείνετε; Φυσᾶ. Κάνει κρῦο.

— Ναί, κάνει κρῦο. Μόνο ποὺ δὲν ἔβρεξε. Εἶναι καιρὸς γιὰ ὄργωμα.

— Ναί, δὲν ἔβρεξε. Ἂς προλάβει τουλάχιστο νὰ τελειώσει ἡ ἀνασκαφή, νὰ ξεκαθαρίσει ὁ τάφος.

—Ἴσως νἄναι κι' ἄλλοι.

—Ἀργότερα ἴσως τοὺς ἀνακαλύψουμε.

Τ' αὐτοκίνητο ἀνηφορίζει. Τὸ ραδιόφωνο λέει πὼς ὅλο τὸ πλήρωμα τοῦ «Κέο» βρῆκε ὑγρὸ τάφο στὸν ὠκεανό. Κανεὶς δὲν προσέχει. Πᾶμε καλά. Τὸ τραῖνο περνᾶ ἀπὸ μακρυά. Εὐτυχῶς καὶ περάσαμε τὴ διάβαση.

Φτάσαμε. Ἕνα τρακτέρ. Βοήθησε στὴν ἐκσκαφή. Ὁ τάφος θὰ πρέπει νάναι κάπου πρὸς τὰ ἐκεῖ, στὸ βαθούλωμα, πιὸ πέρα ἀπ' τὸ τρακτέρ.

Πλησιάζουμε. Καὶ ξαφνικὰ μέσα ἀπ' τὸ βαθούλωμα ἀκαθόριστα σχήματα ἀνασαλεύουν.

«Ἄ, ἤρθατε! Ὁ τάφος εἶναι ἐδῶ», μιὰ φωνή. Καὶ τ' ἀκαθόριστα σχήματα μεταμορφώνονται πρῶτα σὲ κεφάλια κι' ὕστερα σὲ σώματα ἀνθρώπινα ποὺ ξεπετάγονται ἀπὸ τὸ βαθούλωμα.

Εἶναι πέντε πρόσωπα.

Ὁ φύλακας:

—Ὅλη τὴ νύχτα δὲν ἔκλεισα μάτι μὴν ἔρθουν καὶ ληστέψουν τὸν τάφο.

— Βρήκατε τίποτε;

— Τίποτε. Μόνο δυὸ μικρὰ ἀγγεῖα χαραγμένα στὴν πλάκα.

Ὁ φωτογράφος, μὲ μάγουλα ροδοκόκκινα,

μάτια ξεπλυμένα γαλάζια, χείλια πλαδαρά, φαρδυὰ παντελόνια, βγάζει ἀπὸ ἕνα σακκίδιο - τουρβᾶ μιὰ ξεθωριασμένη φωτογραφικὴ μηχανὴ καὶ τὴ δείχνει:

— Φωτογράφισα τὰν τάφο ἀπ᾽ ὅλες τὶς μεριές.

— Μπράβο!

Κι᾽ ὁ ἐργάτης μὲ ξόμπλια στὰ μάτια, χώματα στὰ μαλλιὰ καὶ σάλιο σὰν ἀλοιφὴ στὰ καταμαυρισμένα του δόντια:

— Ποῦ θὰ μᾶς πήγαινε. Εἴχαμε δὲν εἴχαμε τὸν βρήκαμε.

Ἐννοοῦσε τὸν τάφο.

Κι᾽ ὁ ὁδηγὸς τοῦ τρακτὲρ μὲ μιὰ κάπα ὁλόμαυρη, μὲ μπότες γυαλιστερὲς λαστιχένιες, μὲ γυαλιὰ μυωπικὰ κι᾽ ἕνα χαμόγελο γεμάτο ἀφέλεια:

—Εἴδατε, εἴδατε! Πόσοι καὶ πόσοι δὲν ἔρχονται νὰ δοῦνε τὸν τάφο μας!

Κι᾽ ἡ ἀρχαιολόγος, κοντόχοντρη, μὲ ἴσια ἄσπρα ἀτημέλητα μαλλιά, τουρτουρίζοντας:

— Τὸ κρύο κι᾽ ἡ μεγάλη ἐρημιὰ μᾶς ἀφάνισαν. Εὐτυχῶς καὶ βρέθηκε ὁ τάφος κι᾽ ἔτσι τελειώνουν τὰ βάσανά μας.

Ὁ φύλακας, ὁ φωτογράφος, ὁ ὁδηγός, ὁ ἐργάτης κι᾽ ἡ ἀρχαιολόγος ἦταν ὅ,τι εἴδαμε δίπλα στὸν τάφο.

Κι᾽ ὅπως σὲ λίγο ξαναφεύγαμε τοὺς εἶδα νὰ ξαναχάνονται στὸ βαθούλωμα. Καὶ ποτὲ πιὰ δὲν τοὺς ξανάδα.

Ι. Δ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

ΜΟΛΥΒΙΕΣ ΣΤΟ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ

Ἡ πίστη εἶναι μιὰ ἄγνοια, ποὺ νομίζει ὅτι γνωρίζει καὶ πού, σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις, ἴσως νὰ γνωρίζει περισσότερα ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη.

VICTOR HUGO

Ἀπὸ τὶς φιλονικεῖες μὲ τοὺς ἄλλους κάνουμε ρητορική, ἀπὸ τὶς φιλονικεῖες μὲ τὸν ἑαυτό μας ποίηση.

YEATS

Αὐτοὶ ποὺ ὁδηγοῦν τὰ πλήθη δὲν εἶναι συνήθως ἄνθρωποι τῆς σκέψης ἀλλὰ τῆς δράσης. Δὲν εἶναι ἄνθρωποι ποὺ βλέπουν καθαρά, κι οὔτε μποροῦσαν νὰ εἶναι, γιατὶ τὸ νὰ βλέπεις καθαρὰ ὁδηγεῖ γενικῶς στὴν ἀμφιβολία καὶ τὴν ἀπραξία.

GUSTAVE LE BON

Ἕνα μέρος τοῦ ἀνθρώπου πηγάζει ἀπὸ τὸν ἔκπτωτο Ἀδάμ, τοῦ ὁποίου ἡ ἁμαρτία ρέει μέσα στὸ αἷμα του προκαλώντας νοσταλγία καὶ λαχτάρα γιὰ τὸ Χαμένο Παράδεισο. Τὸ ἄλλο μέρος, ποὺ κατάγεται ἀπὸ τὸν πίθηκο, ποτὲ δὲν ὑποφέρει γιὰ τὸ ἀνέφικτο, ποτὲ δὲν τὸ ὀνειρεύεται.

LEV SHESTOV

Ἡ ζωὴ παίζει σ᾽ ὅλα τὰ ταμπλώ. Καὶ δὲν τῆς καίγεται καρφὶ ἂν χάνει ἢ κερδίζει, ἀλλάζει τὸ ἄτομο καί, στὴν ἀνάγκη, τὸ εἶδος σὰν πουκάμισο.

PAUL VALÉRY

Ἡ τύχη εὐνοεῖ πάντα τὸ μυαλὸ ποὺ εἶναι προετοιμασμένο.

PASTEUR

Δὲν ψάχνω — βρίσκω.

PICASSO

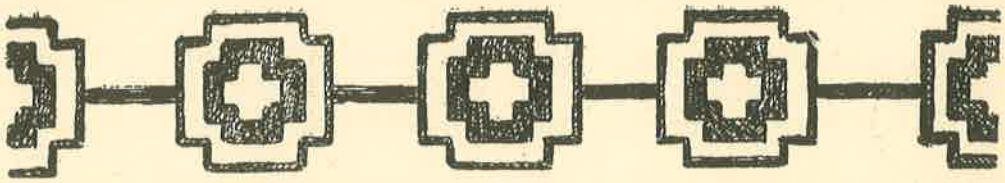
Γιὰ νὰ ἐφεύρεις, πρέπει νὰ σκέφτεσαι πλάγια (à côté).

SOURIAN

Προϋπόθεση γιὰ τὴν πρωτοτυπία εἶναι ἡ τέχνη νὰ ξεχνᾶς τὴν κατάλληλη στιγμὴ αὐτὸ ποὺ γνωρίζουμε ὅλοι.

ARTHUR KOESTLER

Ἐκλογὴ καὶ μετάφραση ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

ΣΤΙΣ ΠΛΑΓΙΕΣ ΤΟΥ ΒΟΥΝΟΥ ΤΩΝ ΜΟΥΣΩΝ

Η ΜΑΚΑΡΙΩΤΙΣΣΑ

Ἀνηφορίζοντας βορεινὰ ἀπ' τὴν Δομβραίνα — ποὺ δόξασε μὲ τὸ καριοφίλι του ὁ θρῦλος τῆς Ρούμελης, ὁ μελαψόδερμος μὲ τὴν ἀετίσια ματιὰ στρατηγὸς Καραϊσκάκης — μέσα σὲ μιὰ φύση ἀνάλγητη θαρρεῖς, ὅλο ξερόβραχα καὶ σχινοπρίναρα, σ' ἕνα φιδίσιο δρόμο, ποὺ σοῦ φαρδαίνει τὰ πλεμόνια σου, σὰν τὸν διαβεῖς χωρὶς σταθμό, ἀντικρύζεις, ὕστερα ἀπὸ μιάμιση ὥρα πορεία, τὸ γαλήνιο μοναστήρι τῆς Παναγιᾶς τῆς Μακαριώτισσας, ποὺ στέκει, κορώνα τῆς Δομβραίνας, στὰ ριζὰ τοῦ Ἑλικώνα, ψυχῆς θεράπιο καὶ λύτρωση.

Ἡ ψυχὴ χαίρεται τὴ μαγεία τῆς φύσης, κι' ἀναπέμπει ὡσανὰ στὸ Θεό, συνεπαρμένη ἀπὸ τὴν ὑποβλητικὴ μυσταγωγία ποὺ ὑψώνει ἡ ἐρημιὰ μέσα στοὺς λιβανωτοὺς τῆς προσευχῆς τοῦ ἀλαργινοῦ προσκυνητῆ.

Δόξα καὶ μεγαλεῖο γνώρισε καὶ τοῦτο τὸ μοναστήρι τῆς Βοιωτίας μέσα στὸ διάβα τοῦ καιροῦ.

Ἦρθαν προσκυνητὲς εὐλαβικοὶ ἀπὸ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης κι' ἀπίθωσαν μπρὸς στὴ θαυματουργὴ εἰκόνα ἱκεσίες καὶ δεήσεις, παρακλήσεις καὶ δάκρυα γιὰ χαμένες εὐτυχίες...

Ἦρθαν καβαλλαρέοι ὁρμαθὸς νὰ προσκυνήσουν τὰ ἅγια. «Τάμα» μὲ τἀλόγατα καβάλλα ὣς τὸν περίβολό της.

Ληστὲς διάβηκαν τὴν ἐμπατή της καὶ περπάτησαν ὣς τὸ σκαλιστὸ τέμπλο, γεμάτοι δέος καὶ ἱερὴ συγκίνηση, μὲ τὶς σπάθες νὰ κρέμονται στὰ μεριά τους, σημάδια δύναμης ποὺ γονατίζει μπροστὰ στὴ Μεγαλόχαρη.

Στὰ ριζοβούνια ψηλά, στὶς πλαγιὲς ποὺ περπάτησαν οἱ μοῦσες, ἄνθρωποι ξωμάχοι, «ποιμένες ἀγραυλοῦντες» ἄκουσαν τὶς ὀρθρινὲς προσευχὲς τῶν καλόγερων τῆς Μακαριώτισσας σὲ ἐποχὲς ἀλλοτινές, μὲ μεγαλοπρέπεια Βυζαντινή, ἀνάμνηση θαμπὴ γιὰ τὸν σημερινὸ προσκυνητή της, ποὺ δυσκολεύεται μέσα στὰ χαλάσματα νὰ μαντέψει τὴν πρωτινή της αἴγλη.

Τὰ μυστικὰ τρίσβαθα τῆς ψυχῆς τῶν προσκυνητῶν της ἔζησαν τὴν ἀναγάλλια μιᾶς πολυδύναμης λυτρωτικῆς κολυμβήθρας, ποὺ σὲ μιὰ μυσταγωγία ἀπόκοσμης μυστικοπάθειας τοὺς πλούτιζε μὲ δύναμη ὁσιακὴ καὶ πλήθαινε τὶς ἐσωτερικές τους ἐνοράσεις, σωστικὴ γέφυρα μεταγωγῆς πρὸς τὸ Θεό.

Ἦρθαν καὶ ἀντίχριστοι καὶ μόλυναν μὲ τὸν βαρβαρισμό τους τὸ προσκυνητάρι τῆς ὀρθοδοξίας, σκορπίζοντας μὲ τὸ βαρύ τους περπάτημα ἤχους μπουλουκιῶν, ποὺ δὲν σέβονται τὴν πίστη καὶ τὰ ἅγια.

Κοπάδια διάβηκαν τὰ διάσελα τοῦ Ἑλικώνα, γδέρνοντας μὲ τὶς σκληρές τους μπότες τὴν ἁπαλὴ φύτρα τῆς γῆς, ποὺ βλάσταινε πληθωρικὰ στὶς κορυφογραμμὲς καὶ στὶς πλαγιὲς τοῦ ἱεροῦ βουνοῦ τῶν μουσῶν.

Περπατώντας πάνω στὰ χνάρια τους ἔρχονται στὸν ἐκστατικό σου νοῦ οἱ στίχοι τοῦ ὑποβλητικοῦ «Ἐσπερινοῦ» τοῦ Πορφύρα:

«Βουβὲς ψυχές, θλιμμένες, καὶ τ' ἀπόβραδο
προσμένουν τὸ Χριστό μας ἀπὸ πέρα,
ποιὸς ξέρει; ἀπὸ μακρυά. Κι' ἐκεῖνος ἔρχεται
μέσ' τὸ θολὸ τοῦ φθινοπώρου ἀέρα.

. . . . . .

Ἀνάριο τὸ σκοτάδι, μισοδιάφανο,
μόλις ποὺ τὸν σκεπάζει στὴν καπνιά του,
καὶ τὰ γυμνὰ κλαριὰ σὰν χέρια ὑψώνονται
καὶ δέονται στὸ ἄϋλο πέρασμά του.

Δέονται σιωπηλά... Κι ἐκεῖνος ἔρχεται
καὶ σκύβει στὶς ψυχὲς ποὺ τὸν προσμένουν,
σιγά, πονετικά. Κι ἀργὰ τὰ σήμαντρα
πονετικὰ κι' αὐτὰ σιγοσημαίνουν...».

Ἁπλώνεται στὴ σιγὴ ὁ ἀνατασικὸς ἀπόηχος τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τ' ἁγιοκέρια σιγολυώνουν μπροστὰ στοὺς ἅγιους, ποὺ δέχονται μὲ ὑπερκόσμια ἀπάθεια τοὺς στεναγμοὺς τῶν προσευχομένων σωθικῶν, συντριβὴ βαθύψυχη, ἀνάταση γιὰ τὴν οὐράνια βασιλεία, ποὺ δὲν νοιώθουμε πόσο ἐπίγεια εἶναι καὶ πόσο τὴν κάνουμε μὲ τοὺς φαρισαϊσμούς μας ν' ἀλλαργεύη ἀπ' τὴ ζωὴ ποὖναι:

«μέγα καλὸ καὶ πρῶτο»...

Μελίσσι γύρω στὴ Μεγαλόχαρη κρέμουνται οἱ προσευχὲς καὶ ἀνεβαίνουν πρὸς τὸ θρόνο τοῦ Μεγαλοδύναμου,ἱλαρὰ καὶ συντριμμένα σκιρτήματα ἁμαρτωλῆς σάρκας...

Κι' ὁ νοῦς τὶς ἀτενίζει ν' ἀνεβαίνουν, ν' ἀνεβαίνουν ἀδιάκοπα, ν' ἀλλαργεύουν στὰ ὕψη καὶ νὰ

«σκεπάζουν τὸν οὐρανὸ καὶ κρύβουν τ' ἄστρα,
προσκυνητὲς θολοὶ στὰ ἐρημοκλήσια».

Καὶ πλανιέται ὁ νοῦς στὰ περασμένα κι' ἀναθυμᾶται τὰ χρόνια τὰ παλιά, τότε ποὺ στὸ μοναστήρι τῆς Μακαριώτισσας καλογερεύανε δεκάδες μοναχοὶ καὶ πλῆθος ὑπηρέτες πρόσφερναν τὴ δούλεψή τους στὰ χτήματα τοῦ Μοναστηριοῦ καὶ στὰ πολυάριθμα κοπάδια γιδοπρόβατα, ποὺ θρέφονταν στὶς πλαγιὲς τοῦ Ἑλικώνα καὶ γαληνεύανε οἱ ἀχοὶ ἀπ' τὰ κυπροκούδουνά τους τὰ κουρασμένα στήθια τῶν προσκυνητάδων...

Οἱ μαρτυρίες γιὰ τὸ χτίσιμο τοῦ Μοναστηριοῦ παρασύρθηκαν ἀπ' τὸ χρόνο καὶ τυλίχθηκαν μὲ τὴν ἀχλὺ τοῦ μύθου καὶ τοῦ θρύλου.

Ἕνα σιγίλλιο τοῦ Πατριάρχη Νεόφυτου τοῦ ἔτους 1609 δὲν ρίχνει κανένα φῶς στὴν ἀπορία μας.

Σὲ μιὰ ἐντοιχισμένη πλάκα, στὸ πίσω μέρος τοῦ ἱεροῦ, διακρίνουμε μὲ δυσκολία: ἀ ν α κ α ι ν ί σ θ η ὁ ν α ὸ ς ε ἰ ς τ ο ῦ 1 7 9 8».

Στὸ ἐπάνω μέρος τῆς ἐμπατῆς τῆς ἐκκλησιᾶς διαβάζουμε τοῦτα τ' ἀνορθόγραφα: «1798 αὐγούστου 6 ἐστερεώθη ὁ Ναὸς οὗτως — μάστρο Δῆμος — προσκινιτίς».

Καὶ μέσα στὸν πρόναο, πάνω ἀπὸ τὴν ξύλινη πόρτα, ποὺ ὁδηγεῖ στὸν κυρίως ναό, διαβάζουμε σιδηρόδρομο ὁλάκερο, ποὺ θὰ ἐξόργιζε τρομερὰ κάνα γέρο - δάσκαλο, σχολαστικὸ γραμματικολάτρη:

«Ἀνηγέρθη ἐκ θεμελίον ὁ θεῖος ναὸς ἱστοριθὶς διὰ συνδρομοὶς καὶ ἐξόδον τὸν εὑρεθέντον πατέρων Δαβὶδ προσκινοιτοῦ ἱερομονάχου Προϊγουμένου, ἰγνατίου προϊγουμένου ἱερομονάχου, σεραφείμ, Κωνσταντίνου, ἀρσενίου, κλίμη, Παρθενίου, αὐξεντίου, Διονυσίου, θεοφάνου τὸν ἱερομόναχον διὰ χιρὸς καὶ ἐμοῦ τοῦ ἀναξίου Σπυρίδον Λεβαδίτου ἔτος ἀπὸ χριστοῦ 1802 Νοεμβρίου 8. Τέλος τὸ στερέωμα τοῦ ἐπὶ σὶ πεπιθότον στερέοσον Κύριε τὴν ἐκκλησίαν ἣν ἐκτίσατο τιμίο ἔματι».

Προχωρώντας στὸν κυρίως ναὸ ἀντικρύζουμε τὸν Παντοκράτορα τοῦ τρούλλου, ἄσχημα διατηρημένο, ἀπὸ τὴν κακεντρέχεια καὶ τὴν ἀμορφωσιὰ τῶν Ἀγαρηνῶν, νὰ μᾶς ἀτενίζει μὲ τὸ ἱλαρὸ καὶ παρήγορο βλέμμα του, μὴ κρατώντας κακία στοὺς βαρβάρους τοῦ Μουστάμπεη, ποὺ ἕνα βράδυ στὶς 3 τοῦ Νοέμβρη 1826,διανυκτερεύοντας μέσα στὸ καθολικὸ ἔβαλαν φωτιὰ καὶ καταστρέψανε ἀνεπανόρθωτα ὁλόκληρο τὸ ἐσωτερικό, μαζὶ καὶ τὸ καλλίτεχνο ξυλοπελέκητο τέμπλο τοῦ ναοῦ.

Ἦταν τότε ποὺ ὁ θρυλικὸς στρατηλάτης Καραϊσκάκης εἶχε ἐγκλωβίσει στοὺς τρεῖς πύργους τῆς Δομβραίνας τὰ Τούρκικα ἀσκέρια καὶ μακέλλευε ἡρωϊκὰ τοὺς ἀντίχριστους... Τότε ἀκριβῶς κατέβαινε ὁ Μουστάμπεης μὲ χίλιους καβαλλάρηδες, βοήθεια στοὺς ὁμόθρησκους ποὺ δέρνονταν ἀνελέητα ἀπ' τὴν ὀργὴ τοῦ στρατηγοῦ...

Καὶ τὰ χνάρια τῆς βαρβαρότητάς τους παραμένουν ἀνεξίτηλα μέσα στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, προκαλώντας τὴν ἀποστροφὴ τῶν προσκυνητῶν τῆς Μακαριώτισσας, ποὺ μέσα ἀπ' τὴν καπνιὰ τοῦ καθολικοῦ ὁραματίζονται μὲ σπαραγμὸ κι' ὀδύνη τὶς μαῦρες ψυχὲς τῶν ἀσεβῶν ἀλλόθρησκων...

Ὁ ἥλιος γέρνει πρὸς τὴ δύση. Βάφει τεφροὺς τοὺς νοτιοδυτικοὺς ὁρίζοντες ποὺ ἁπλώνονται ὑποτακτικὰ κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μας καὶ προσμένουν ὥρα τὴν ὥρα νὰ πέσουν στὴ νυκτερινή τους νάρκη γιὰ νὰ ἀποθέσουν τὸ βαρὺ φορτίο τῆς μέρας ποὺ πέρασε πάνω τους.

Εἶναι ἡ πιὸ ὑποβλητικὴ ὥρα γιὰ ρέμβη. Κι' ὁ νοῦς δὲν ἀντέχει τὸν πειρασμό. Ἀφήνομαι σὲ σκέψεις καὶ ὁραματισμοὺς καθὼς ἀντικρύζω μὲ ἱερὸ δέος τὸν πελώριο περίβολο νὰ στέκει ἀτάραχος, δυναμερὸ ἀντιστύλι ὀρθόδοξης, λυτρωτικῆς κραταίωσης κι' Ἐθνικῆς ἀντρειοσύνης.

Μέσα ἀπὸ τὰ σαθρὰ ἐρείπια ἀναδύονται στ' ἀχνὸ ἀπόβραδο μνῆμες λυτρωτικὲς καὶ

σκέλεθρα ὀδυνηρῆς κατάρας.

Χριστιανισμὸς κι' Ἑλληνισμός, πολυδύναμο συνταίριασμα μυστηρίου καὶ λόγου μὲ χίλιες γλῶσσες χύνονται τρίγυρα σὲ τούτη τὴ σιωπηλὴ ἀναπόληση στὸ πεζούλι τῆς Μακαριώτισσας, κάτω ἀπὸ τὸ θρόϊσμα τῶν πλατανιῶν, σὰν παιάνας, σὰν θρῆνος, σὰν παράπονο καὶ βαρυγκόμια γιὰ τὴν προδοσία ποὺ τοὺς ἔμελλε στοὺς χρόνους μας, ποὺ λόγιος λόγον δὲν ὑπηρετεῖ καὶ ἱερέας ἱερά, παρὰ μονάχα κάπηλοι καὶ ἀντίχριστοι, θλιβεροὶ δοῦλοι τῆς σάρκας καὶ τῆς σιμωνίας κατάντησαν...

Διστάζω καὶ ἀλγῶ. Ὡστόσο οἱ φωνὲς ἐπίμονα σφηνώνονται στ' αὐτιά μου καὶ αἰσθάνομαι ἀνάλγητο τὸν ἔλεγχο τῆς παράδοσης ἐνάντια στὴν προδοσία τῶν κενῶν ἱεροκηρύκων τῆς φαρισαϊκῆς διαφθορᾶς, ποὺ στηλιτεύουν λόγῳ, ὅ,τι ἔργῳ τους ὑπηρετοῦν ἀντίχριστα, τῶν διαβολέων ὑποκριτῶν καὶ «ἀλεξανθρώπων» τῆς ὀρθοδοξίας...

Μέσα στὴν ὑποβλητικὴ σιωπὴ τοῦ Μοναστηριοῦ ποὺ προσκύνησαν χιλιάδες εὐλαβικὰ χείλη, ἔρχεται «φωνὴ λαοῦ ὀργὴ Θεοῦ» ἡ ἐπιταγὴ τοῦ χρέους: Ἐδῶ ἡ κολυμβήθρα τῆς Χριστιανικῆς δέησης καὶ τῆς Ναζωραιϊκῆς ἡδύτητας, χρυσοποίκιλτοι δεσποτάδες, ἐποχούμενοι σὲ λιμουζίνες πολυτελέστατες ἀντὶ πώλου....

Ὄχι τὰ κατὰ κόσμον: τὰ ὑπὲρ κόσμον καὶ ὑπὲρ τοῦ κόσμου, προσκυνητὲς τῶν εἰδώλων... Οὐ παραμένει ὁ πλοῦτος, οὐ συνοδεύει ἡ δόξα...

Τὸ σκοτάδι πέφτει πηχτό. Ὅλα τριγύρω μου ἔγιναν συγκεχυμένα καὶ τὸ θρόϊσμα πιὸ βουερό, ἐνῶ ἡ μικρὴ βρυσούλα

«Γλυκὰ π' ἀναθροεῖ καὶ κελαρύζει
... ...

τὸ κρύο νερὸ κυλάει καὶ διαφεγγίζει
σὰν κρύσταλλο ἀπ' τὰ σπλάχνα τοῦ βουνοῦ.
Θεέ μου, ἂς εἴτανε ἡ σεπτή σου χάρη,
ὅταν τὰ μάτια ἡ μοῖρα θὰ μοῦ κλείσει
νἀκούω νὰ κελαρύζει στὸ χορτάρι
τοῦ κάτω κόσμου ἡ πέτρινή σου βρύση.
... ...

Θρύλοι καὶ παραδόσεις, ἄγονα καὶ γόνιμα στοιχεῖα ποὺ στριφογυρίζαν μέσα μου, μὲ κρατοῦσαν καθηλωμένο στὸ πεζούλι ν' ἀγροικῶ ἐκεῖνα καὶ τὸ κελάρισμα τοῦ νεροῦ ποὺ χαρίζει τὴ ζωὴ σὲ βαρειὰ ἄρρωστους. Παρέκει ἔστεκε ὁ μικρόσωμος μοναχὸς τῆς Μακαριώτισσας, πιστὸς θεράποντας τῆς Μεγαλόχαρης, εὐλαβικὸς καὶ δραστήριος συντηρητὴς καὶ ἀναστηλωτὴς τῶν ἐρειπίων ποὺ σώριασε ὁ χρόνος καὶ ἡ βαρβαρότητα.

Θὰ διάβαζε, ἴσως, τὶς σκέψεις μου, γιατὶ ἔστεκε ἀπορημένος, μὲ κάποια ἐνοχὴ θαρρεῖς!

Ὅμορφος κόσμος, ἂν οἱ τρανοὶ τῆς πίστης καὶ τοῦ λόγου διάβαζαν αὐτὲς τὶς σκέψεις, ἂν συλλογίζονταν κάποιες ὧρες τὶς μυστικὲς φωνὲς τῆς Μακαριώτισσας!...

ΓΙΑΝΝΗΣ Σ. ΚΩΤΣΑΔΑΜ

Τό δεκαοκτώ μεσο

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

'Ο 'Αλεξανδρινὸς Χρῖστος Ζερβὸς

Στὰ ὅσα ὁ Π. Καραβίας ἔγραψε στὸ περασμένο τεῦχος τῆς «Νέας 'Εστίας» γιὰ τὴν παρισινὴ σταδιοδρομία τοῦ τεχνοκριτικοῦ Κριστιὰν Ζερβοῦ ἂς προστεθοῦν γιὰ τὸν ἀλεξανδρινὸ Χρίστο Ζερβό, ὅπως ὑπογραφόταν στὰ ἑλληνικά του δημοσιεύματα, τὰ λίγα αὐτά. Στὰ Γράμματα ἐμφανίσθηκε ὡς μέλος τῆς πνευματικῆς ὁμάδας τοῦ περιοδικοῦ «Νέα Ζωή», ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀποχώρησε στὶς 18 Νοεμβρίου 1908 σὲ μιὰ θυελλώδη συνέλευση, μαζὶ μὲ τὸν Πέτρο Μάγνη, τὸν Ἥλιο Ζάγρα καὶ τὸν Κώστα Τσαγκαράδα γιὰ λόγους γλωσσικούς (προσπαθοῦσαν νὰ ἐπιβάλουν ἀποκλειστικὰ τὴν χρήση τῆς δημοτικῆς). Οἱ λόγιοι αὐτοὶ στοὺς ὁποίους ἀργότερα προστέθηκαν ὁ Δ. Χρυσάνθης καὶ ὁ Ν. Νικολαΐδης, ἵδρυσαν τὸν 'Ιανουάριο 1909 τὸ περιοδικὸ «Σεράπιο», ποὺ ἀγωνίσθηκε μὲ πολλὴ μαχητικότητα γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς γλώσσας.

Στὸ περιοδικὸ αὐτὸ εἶναι σκορπισμένα τὰ ἑλληνικὰ κείμενα τοῦ Χρίστου Ζερβοῦ, ποὺ ἂν συγκεντρωθοῦν κάποτε σὲ βιβλίο θὰ δώσουν στὰ ἀλεξανδρινὰ Γράμματα ἕναν ἀξιόλογο κριτικό. Βέβαια ἡ γλώσσα τοῦ Ζερβοῦ σήμερα μᾶς ξενίζει, ὅπως ἄλλωστε κι ἐκείνη τοῦ πρωτοπόρου Γιάννη Ψυχάρη ἢ τοῦ Πάλλη. Ὅμως χωρὶς ἐκείνους, ἔστω καὶ μὲ τὶς ὑπερβολές τους δὲν θὰ ἄνοιγε ὁ δρόμος γιὰ τὴν πλήρη καθιέρωση τῆς δημοτικῆς στὴ λογοτεχνία μας.

Κρίνοντας τὴν πεζογραφία τοῦ καιροῦ του ὁ Ζερβὸς διαπιστώνει ὅτι βρίσκεται σὲ πλήρη κατάπτωση ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς σκόρπιες σελίδες τοῦ Α. Παπαδιαμάντη, τοῦ Α. Καρκαβίτσα καὶ τοῦ Κ. Παλαμᾶ («'Ο θάνατος τοῦ παλληκαριοῦ»). 'Απόλυτος ἦταν στὴν ἀπόρριψη «τῶν προϊστορικῶν ἀναμασημάτων τῶν Σούτσων, τοῦ Καρασούτσα καὶ ὁλάκερης τῆς σχολῆς τους». 'Ιδιαίτερος λόγος πρέπει νὰ γίνει γιὰ τὶς μελέτες τοῦ Ζερβοῦ ποὺ ἀναφέρονται στὸν Λάμπρο Πορφύρα, τὸν Π. Βλαστό, τὸν Σολωμό.

Γράφει γιὰ τὸν Πορφύρα («Σεράπιο», ἀρ. 2 τοῦ 1909): «Μοῦ φαίνεται καὶ θαρρῶ πὼς δὲν σφάλλομαι ὅτι ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς ποιητὲς μόνον ὁ Πορφύρας κι ὁ Βασιλικὸς* ἔχουν ὁλάκερο τὸ δικαίωμα νὰ δεχτοῦν ἐπίσημα τὸν τίτλο τοῦ μουσικοῦ ποιητῆ». Γιὰ τὸν Ζερβὸ ὁ Πορφύρας εἶναι ὁ ἀγνὸς καλλιτέχνης, ὁ γνήσιος ποιητής. Τὸ ἴδιο ἐνθουσιαστικὰ ἐκφράζεται γιὰ τὸν Βλαστὸ καὶ τὸν πεζογράφο Παλαμᾶ ὁδηγημένος ἀσφαλῶς ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα ἀλληλεγγύης στὴν ἐποχὴ τῆς μαχητικῆς περιόδου τοῦ δημοτικισμοῦ («Σεράπιο», ἀρ. 1 τοῦ 1909 καὶ ἀρ. 5 τοῦ 1909).

'Ο αἰσθητισμός του ἀνέχεται τὸν «'Αρχαιολόγο» τοῦ Καρκαβίτσα καὶ μερικὲς σελίδες τοῦ Παπαδιαμάντη, δὲν ἀνέχεται ὅμως τὴν γλώσσα καὶ τὸν ἠθογραφικὸ χαρακτήρα τῶν ἔργων τους καὶ παρατηρεῖ ὅτι κανεὶς διηγηματογράφος μας δὲν κατόρθωσε νὰ κλείσῃ σὲ φόρμα πραγματικὴ καὶ γεμάτη ζωντάνια τὶς μεταφυσικὲς ἀρχὲς τοῦ διηγήματος. «'Εμεῖς οἱ Ρωμηοί», γράφει, «δὲν θέλουμε νὰ πάρουμε εἴδηση τὰ νέα ρεύματα κολλημένοι στὴ ξεθωριασμένες παραδόσεις τῆς Τέχνης, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ παρουσιάσουμε ἕνα δυὸ ἔργα κάποιας ἀξίας· τὰ ὑπόλοιπα ἐλεεινὲς ἐκτενεῖς ἠθογραφίες, ποὺ τώρα δὰ στὰ τελευταῖα εἶναι νὰ γελάῃ κανεὶς ἀπὸ τὴ λύπη του γιὰ τὴν ἐξαχρείωση τοῦ 'Ωραίου καὶ τοῦ Καλοῦ».

Τὸ σπουδαιότερο μελέτημα τοῦ Ζερβοῦ τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι ἀσφαλῶς ἐκεῖνο ποὺ τιτλοφορεῖται «Τὸ ὅραμα τοῦ Λάμπρου», ὅπου ἐμβαθύνει στὴν οὐσία τῆς σολωμικῆς ποίησης καὶ μᾶς δίνει μιὰ ἀπὸ τὶς καλύτερες ἀναλύσεις τοῦ ποιήματος.

Βέβαια τὸ ἔργο τοῦ Ζερβοῦ στὸ χῶρο αὐτὸ ἔμεινε ἀνολοκλήρωτο, ἀφοῦ ἡ Τέχνη συγκέντρωσε, μετὰ τὴν ἐγκατάστασή του στὸ Παρίσι, ὁλόκληρο τὸ ἐνδιαφέρον του. 'Ακόμη ὁρισμένες ἀπόψεις του μπορεῖ νὰ μὴ μᾶς βρίσκουν σύμφωνους, ὀφείλομε ὅμως νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι πρόκειται γιὰ ἕναν γνήσιο κριτικὸ μὲ προσωπικὸ ὕφος καὶ ὁλοκληρωμένες αἰσθητικὲς ἀντιλήψεις. Παραθέτω ἐδῶ ἕνα ἀκόμη κείμενό του ἀπὸ τὰ «Σημειώματα»: «Γεννιέται τώρα ἄλλο ρώτημα. 'Ο καλλιτέχνης πρέπει ν' ἀντιγράφει τὴ ζωή, καθὼς τὴ βλέπει; Θαρρῶ πὼς ἡ ξερὴ ἀντιγραφὴ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ φτιάσει ἀριστουργήματα. 'Ο καλλιτέχνης παίρνει τὴ ζωή, καθὼς τὴ βλέπει, ἀλλὰ τὴν πλάθει ἀκούραστα μέσα στὸ μαγικά του χέρια καὶ τῆς δίνει ἄλλη ζωὴ πιὸ γερή, ἄλλα χρώματα πιὸ καθαρά, ἀλλάζει τὶς γραμμὲς καὶ τὶς καμπύλες σ' ἕνα ἁρμονικὸ σύνολο, τοὺς δίνει τὸ ρυθμὸ καὶ τὴ μουσική, τοὺς δίνει δηλαδὴ τὴ μορφή, ποὺ δὲν εἶχαν στὴν πραγματικότητα. Κι αὐτὴ ἡ ζωὴ θὰ μᾶς γεννήσει ἀληθινὴ συγκίνηση, θὰ αἰστανθοῦμε δυνατότερο τὸν ἑαυτό μας, πιὸ τελειοποιημένο, νὰ λύνει τὰ ταπεινὰ δεσμά, γιὰ μιὰ ζωὴ μορφότερη. Γιατὶ ἡ τέχνη ἡ ἀληθινή, ὄντας κάθε λοῆς ἀνθρώπινου ὀνείρου τὸ ἀποστάλαγμα, γίνε-

---

* Ψευδώνυμο τοῦ Κώστα Χατζόπουλου.

ται καθρέφτης, ὅπου ὁ καθένας ἀναγνωρίζει τὸν ἑαυτό του».

Ὁ Ζερδὸς δημοσίευσε στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ πεζοτράγουδα.

Ι. Μ. ΧΑΤΖΗΦΩΤΗΣ

Ὁ θάνατος τοῦ Ζὰν Ζιονὸ

Μὲ πολλὴ θλίψη πληροφορήθηκαν οἱ λογοτεχνικοὶ κύκλοι τῆς Γαλλίας τὸν αἰφνίδιο θάνατο ἀπὸ καρδιακὴ προσβολὴ τοῦ μυθιστοριογράφου Ζὰν Ζιονό. Ἦταν γιὸς προβηγκιανοῦ παπουτσῆ ἀπὸ τὴ Μανόσκ καὶ εἶχε γεννηθεῖ τὸ 1895. Ἂν, ὅπως ὁ Ραμῦζ, ζωγραφίζει καὶ αὐτὸς τὴν ἀγροτικὴ ζωὴ τοῦ δουνοῦ μ' ἕνα πνεῦμα ὁμηρικοῦ καὶ μυστραλιοῦ παγανισμοῦ, τοποθετεῖ στὸ πατρικό ἢ στὰ γειτονικὰ χωριὰ δράματα καὶ συγκρούσεις γαλλικῆς παραδόσεως, ποὺ χωρὶς καμιὰ παραδοξότητα καὶ μυστήριο στὴ δράση τους ἐντυπωσιάζουν τὸν ἀναγνώστη. Σὲ πολλὰ ἔργα του ὑπάρχει πολὺ τολμηρὸς αἰσθησιασμός, τέλος ἡ γλώσσα καὶ τὸ ὕφος τοῦ Ζιονὸ διακρίνονται ἀπὸ μιὰ ἀγροτικὴ ποίηση κι' ἀπὸ μιὰ ὑπερβολικὴ ἀναζήτηση σχετικῶν εἰκόνων.

Τὸ πρῶτο του βιβλίο γραμμένο ὅταν ἦταν 20 χρόνων «Γένεση τῆς Ὀδύσσειας» ἐκυκλοφόρησε τὸ 1930. Στὶς ἐξαίσιες σελίδες του περιγράφει μὲ πάθος τὴν ἀγαπημένη του Προβηγκία. Τὸ ἔργο εἶχε ἐπιτυχία. Ἀκολούθησε ἡ σειρὰ τῶν πραγματικὰ ἀγροτικῶν ἔργων του: Τὸ 1931 παρουσίασε τὴν τριλογία τοῦ θεοῦ Πανός, ποὺ τὴν ἀποτελοῦν τὰ ἀκόλουθα μυθιστορήματα: «Κολλίν» ἀγροτικὸ ἔπος. «Un de Baumrignes», 1929, «Regain» 1930. Ἀλλὰ ἔργα του εἶναι τὰ ἀκόλουθα: «Τὸ μεγάλο κοπάδι» 1931, «Jean le Bleu» 1932, «Μοναξιὰ τοῦ ἐλέους» 1932, «Τὸ ἄσμα τοῦ κόσμου» 1934, «Ἂς παραμείνει ἡ χαρά μου» 1935, «Τὰ ἀληθινὰ πλούτη» 1936, «Μάχες στὸ δουνό», καὶ «Ἄρνηση ὑπακοῆς» 1937, «Τὸ βάρος τοῦ οὐρανοῦ» 1938, «Ἀκριβολογίες» 1939, «Ὁ θρίαμβος τῆς ζωῆς» 1942, «Τὸ ζῶν ὕδωρ» 1943.

Τὸ ἀγροτικό του θέατρο ἀκολουθεῖ τὴν ἴδια ἔμπνευση. «Ὁ σπορεύς» 1932, «Ἡ ἄκρη τοῦ δρόμου» 1941, «Ἡ γυναίκα τοῦ φωμᾶ» 1944.

Ἔπειτα ἀπὸ τὸν Β' Παγκόσμιο πόλεμο, ἡ τέχνη τοῦ Ζιονὸ ἐξελίσσεται πάρα πολὺ καὶ φτάνει ὡς τὴ στενταλιανὴ ξηρότητα. Ἔργα τῆς νέας ἐξέλιξής του εἶναι τὰ ἀκόλουθα: «Ἕνας βασιλιὰς χωρὶς διασκέδαση» 1947, «Ὁ Νῶε» 1947, «Θάνατος ἑνὸς προσώπου» 1949, «Οἱ δυνατὲς ψυχὲς» 1949, «Οἱ μεγάλοι δρόμοι» 1961, «Ὁ οὐσάρος πάνω στὴ στέγη» 1951, «Ὁ μύλος τῆς Πολωνίας» 1952. Τὰ δυὸ τελευταῖα ἔργα εἶχαν καταπληκτικὴ ἀπήχηση στὸ μεγάλο κοινό, καὶ ἀπ' αὐτὰ τὸ 1954 ὁ Ζιονὸ ἔγινε μέλος τῆς Ἀκαδημίας Γκονκούρ.

Τὰ τελευταῖα του ἔργα εἶναι: «Ἡ τρελλὴ εὐτυχία» 1957, «Ἄντζελο», 1958, ποὺ σημειώνουν μιὰ ἀνανέωση τοῦ ταλέντου του, μαζὶ μὲ τὸ ἀφήγημα «Ταξείδι στὴν Ἰταλία».

Ὁ Ζιονό, πραγματικὸς γιὸς μεσογειακῆς χώρας, ἐφευρίσκει μύθους ποὺ γοητεύουν καὶ τοὺς χωρικοὺς καὶ τοὺς ναυτικούς. Ἐνθουσιάζουν τοὺς φλύαρους ποὺ συχνάζουν στὶς ταβέρνες καὶ τὶς γυναῖκες ποὺ περιφέρονται στὰ λιμάνια. Σὲ τελευταία ἀνάλυση ὁ Ζιονὸ μὲ τὸ ἔργο του ἀνάστησε τὴν ἀγροτικὴ ζωή. Τὰ τελευταῖα του ἔργα ὁδηγοῦσαν τὸν πανθεϊσμὸ τοῦ Ζιονὸ στὸ χεῖλος τοῦ «ἀόρατου κόσμου».

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΡΑΤΣΙΚΑΣ

Σολζενίτσιν, Βραβεῖο Νομπὲλ Λογοτεχνίας 1970

(Βιογραφικὰ)

Ὁ Ἀλέξανδρος Σολζενίτσιν γεννήθηκε στὶς 11 Δεκεμβρίου 1918 στὸ Κισλοβόντσκ. Ἐνῶ ἐσπούδαζε στὴν Φυσικομαθηματικὴ Σχολὴ τοῦ Ροστώφ, ὅπου καὶ ἀρίστευσε, συγχρόνως παρακολουθοῦσε, μὲ ἀλληλογραφία, καὶ μαθήματα στὴ Σχολὴ τοῦ Ἰνστιτούτου Φιλολογίας στὴ Μόσχα, Ἱστορίας, Φιλοσοφίας καὶ Φιλολογίας. Ὡς καθηγητὴς ὑπηρέτησε στὸ Α' Γυμνάσιο τῆς Μορόζοφσκα τῆς ἐπαρχίας Ροστώφ. Μὲ τὴν εἴσοδο στὴ Ρωσία τῆς χιτλερικῆς Γερμανίας στὶς 22 Ἰουνίου 1941, ὁ Σολζενίτσιν στρατεύτηκε καὶ ἔπειτ' ἀπὸ ἕνα χρόνο διορίστηκε διοικητὴς πυροβολαρχίας ἀφοῦ ἀσκήθηκε σὲ σχολὴ πυροβολικοῦ. Κατὰ τὸν πόλεμο ἔδειξε μεγάλο ἡρωϊσμὸ παραδειγματίζοντας τοὺς ἄνδρες τῆς μονάδος του. Διακρίθηκε στὶς μάχες καὶ τοῦ ἀπονεμήθηκαν τὰ παράσημα τοῦ Πατριωτικοῦ Πολέμου καὶ τοῦ Ἐρυθροῦ Ἀστέρος.

Τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1945 αἰχμαλωτίστηκε ἐνῶ μαχόταν στὴν Πρωσσία μὲ τὴ δοξασμένη μονάδα του. Ἀπὸ τὸ 1940 ὡς τὴν ἡμέρα ποὺ τὸν συνέλαβαν, οἱ σοβιετικοὶ τὸν κατηγοροῦσαν ὅτι ἀσκοῦσε προπαγάνδα καὶ προετοίμαζε τὴ δημιουργία ἀντισοβιετικῆς ὀργανώσεως. Ἡ σύλληψή του ὀφειλόταν στὶς θαρραλέες ἐπικρίσεις του ἐναντίον τῶν πράξεων καὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Στάλιν.

Στὶς 7 Ἰουλίου 1945 ὁ Σολζενίτσιν μὲ ἀπόφαση τῆς Εν. Κα. Βε. Ντέ. καταδικάστηκε σὲ φυλάκιση 8 ἐτῶν: Γιὰ νὰ ἐκτείνει τὴν ποινή του σὰν πολιτικὸς κρατούμενος γνώρισε πολλὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως, καὶ γιὰ ἕνα χρονικὸ διάστημα βρισκόταν στὴν εἰδικὴ φυλακὴ τῆς σοβιετικῆς μυστικῆς ἀστυνομίας στὴ Μόσχα. Μετὰ τὴ λήξη τῆς ποινῆς του, ἐπὶ ἕνα μήνα τὸν κρατοῦσαν σὲ φυλακὲς μεταγωγῶν. Μιὰ ὡραία πρωΐα χωρὶς καμιὰ προειδοποίηση καὶ χωρὶς καμιὰ καταδικαστικὴ ἀπόφαση τοῦ ἀνακοινώθηκε πὼς ἐξορίζεται ἰσοβίως.

Ὅταν στὸ 20ὸ συνέδριο τοῦ κόμματος καταδικάστηκε ὁ Στάλιν καὶ ἀνάλαβε ὁ Νικήτα Χρουστσώφ, τότε ἀκολούθησε ἡ πλήρης ἀποκατάσταση τοῦ Σολζενίτσιν.

Γ. Π.

ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΕΣ

Καὶ πάλι ὁ Μωριὰκ

Στὸ ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον καὶ ἐμπεριστατωμένο ἄρθρο γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Μωριὰκ τοῦ κ. Ξεν. Ι. Καράκαλου, θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω δυὸ ἀκόμα

σημαντικοὺς πνευματικοὺς σταθμοὺς τοῦ Γάλλου ἀκαδημαϊκοῦ, πού, κατὰ τὴν ταπεινή μου γνώμη, ἀποτελοῦν δυὸ ξεχωριστὰ ὀρόσημα στὸ σύνολο τοῦ ἔργου του: τὸ τετράτομο «Ἡμερολόγιό» του καὶ τὴ «Ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ». Ὅπως ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας ἀναφέρει στὸ εἰσαγωγικό του σημείωμα, δὲν πρέπει κανεὶς ν' ἀναζητήσει στὸν τίτλο «Ἡμερολόγιο» ἕνα λογοπαίγνιο. «Χωρὶς ἄλλο, πρόκειται γιὰ συλλογὴ ἀπὸ ἄρθρα· ἀντιλαμβάνομαι ὅμως τὴ δημοσιογραφία σὰν ἡμερολόγιο κάπως οἰκεῖο· — σὰ μετάπλαση γιὰ τὴ χρήση τοῦ μεγάλου κοινοῦ τῶν συγκινήσεων καὶ τῶν καθημερινῶν σκέψεων, ποὺ προκαλεῖ μέσα μας «ἡ ἐπικαιρότητα». — Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ συμβαίνει, μιὰ ἀρρώστεια ἢ ἕνα ἁπλὸ διάβασμα νὰ παίρνει τὴν ἴδια σχεδὸν σημασία ὅσο μιὰ ἐπανάσταση: ὁ ἀντίχτυπός τους στὴν ἐσωτερική μας ζωὴ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ προσδίνει τὴ σημασία στὰ γεγονότα».

Πολλὰ θέματα ἀναλύει στὶς σελίδες του ὁ Μωριάκ, πολλὲς ἀνησυχίες ξεπηδᾶνε ἀπ' τὸ «Ἡμερολόγιό του. Μιλεῖ γιὰ τὸν ἔρωτα, ὅπου τὸ πραγματικὸ πάθος δὲν παίζει σήμερα καὶ σπουδαῖο ρόλο, γιατὶ οἱ νέοι δὲν ἔχουν κάν τὴ δύναμη, οὔτε τὸν καιρὸ νὰ ὑποφέρουν, μὰ καὶ οἱ νέες, ἀντικείμενο τοῦ ἔρωτά τους, ἔχασαν κι' αὐτὸ ἀκόμα τὸ συναίσθημα πὼς μποροῦν νὰ ἐμπνεύσουν τὸ μεγάλο πάθος.

Περίφημες εἶναι ἀκόμα οἱ σελίδες ποὺ ἀφιερώνει στὴν ἡμέρα τῶν νεκρῶν καὶ στὸ μυστήριο τῆς θείας μετάληψης, σελίδες ποὺ πάλλονται ἀπὸ βαθιὰ πίστη καὶ ἐμπνευσμένη λυρικὴ διάθεση, ποὺ τὸ ὕφος τους, ἡ γλώσσα καὶ οἱ εἰκόνες εἶναι παραστατικὲς καὶ πλούσιες σὲ ἀποχρώσεις.

Τὸ «Ἡμερολόγιο» τοῦ Μωριὰκ εἶναι ἐπίσης ἐξαίρετο γιὰ τὶς ζωντανὲς περιγραφὲς τῆς φύσης ποὺ τόσο μιλάει στὴν ψυχή του, γιὰ τὶς τόσο βαθιὲς καὶ συχνὰ πρωτότυπες ἀναλύσεις τῶν ἀνθρωπίνων συναισθημάτων, εἶναι ἀπὸ τὰ βιβλία ἐκεῖνα ποὺ ἐπιζοῦν στὴ μνήμη μας καὶ στὴν καρδιά μας, ἀπὸ τὰ βιβλία ἐκεῖνα ποὺ τὰ ξεφυλλίζομε μὲ στοργή, μὲ συγκίνηση, τόσο βρίσκομε στὶς σελίδες του κάτι ἀπὸ τὸν ἑαυτό μας, ἀπὸ τὸ δικό μας δράμα καὶ τὶς ἀνησυχίες ποὺ μᾶς ἀναταράζουν.

«Ἡ Ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ» εἶναι ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἔργα τοῦ Μωριάκ. Ἕνας συγγραφέας, ὅπως αὐτός, δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ μὴν ἀσχοληθεῖ κάποτε μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ Θεανθρώπου. Μοιραῖα θὰ γραφόταν αὐτὸ τὸ βιβλίο. Ἡ παγκόσμια ἀπήχησή του μαρτυρεῖ τὴν ἐπιτυχία του. Γράφει κάπου ὁ συγγραφέας: «Ξέρω πόσο ἕνα παρόμοιο βιβλίο εἶναι τολμηρό, ὡστόσο δὲ θἄχει μάταια γραφτεῖ, ἂν κ' ἕνας ἀναγνώστης, ἀφοῦ τὸ διαβάσει, ξανακούσει αὐτὴ τὴ φωνή, ποὺ ὕστερα ἀπὸ αἰῶνες, τρέμει ἀκόμα σὲ κάθε λέξη ποὺ συγκρατήσαμε ἀπ' Αὐτὸν καὶ ποὺ δὲν παύει ποτὲ νὰ γενν̈άει τὴν Ἀγάπη. Δὲν ξαναδιάβασα καμιὰ Ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ, ὅταν ἔγραφα τὴ δική μου. Χωρὶς ἄλλο αὐτὴ θὰ φανεῖ φρικτὴ σὲ πολλοὺς ἀνθρώπους. Ξέρω κιόλας πὼς κυκλοφορεῖ μιὰ φράση ἀρκετὰ κωμική: Δὲν εἶναι μιὰ Ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τὸν Φρανσουὰ Μωριάκ, ἀλλὰ μιὰ Ζωὴ τοῦ Φρανσουὰ Μωριὰκ ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ».

Ὁ Μωριὰκ, ἔξω ἀπὸ τὶς φιλοσοφικὲς καὶ δογματικὲς συζητήσεις γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ, φιλοδόξησε νὰ μᾶς παρουσιάσει τὴ μορφὴ τοῦ Χριστοῦ, μορφὴ σύμφωνα μὲ τὰ Εὐαγγέλια, ποὺ ὑπῆρξαν ἄλλωστε καὶ οἱ μόνες πηγές του. Γράφει: «Ἀσφαλῶς μιὰ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ θὰ ἔπρεπε νὰ τὴν γράφεις «γονατιστὸς» μ' ἕνα συναίσθημα ἀναξιότητας τέτοιο ποὺ νὰ πέσει ἡ πέννα ἀπὸ τὰ χέρια».

Οἱ πρῶτες σελίδες τοῦ βιβλίου, ποὺ ἀναφέρονται στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Ἰησοῦ, ἔχουν τὴ δροσιὰ γάργαρης πηγῆς, καὶ ἡ περιγραφὴ τῆς Ναζαρὲτ ἀπὸ τὶς ὡραιότερες.

Δὲν ὑπάρχει ἐπεισόδιο τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ ποὺ νὰ μὴ κεντρίζει τὴ φαντασία καὶ τὴν εὐαισθησία τοῦ Μωριάκ. Ἀπὸ κάθε λόγο Του, ἀπὸ κάθε πράξη Του παίρνει ἀφορμὴ γιὰ νὰ τονίσει καὶ ν' ἀποδείξει τὴν ἀληθινὰ μεγαλειώδη ἐπιβολὴ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος, ποὺ μόνη αὐτὴ ὁδηγεῖ στὴ θεία ἀγάπη καὶ τὴν αἰώνια ζωή.

Οἱ σελίδες γιὰ τὸ Ἰούδα δὲν εἶναι λιγότερο σημαντικές. Ὁ Ἰούδας εἶναι ἴσως μέσα στὰ Εὐαγγέλια ἡ πιὸ μυστηριώδης προσωπικότητα σχετιζόμενη μὲ τὶς προφητεῖες, ποὺ δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ ἐκπληρωθοῦν, καὶ τὸ δράμα τοῦ Θεανθρώπου πιθανὸν νὰ μὴ συνέβαινε ἢ νὰ ἔπαιρνε ἄλλη τροπή. Ὁ Ἰούδας θυσιάζεται γιατὶ ἡ Γραφὴ πρέπει νὰ ἐκπληρωθεῖ, θυσιάζεται καὶ δέχεται συνειδητὰ τὴ βαρύτερη κατάρα ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει στὸν κόσμο καὶ προδίδει Ἐκεῖνον, ποὺ κάποιος πρέπει νὰ τὸν προδώσει. Ὅταν ὁ Ἰησοῦς τονίζει πὼς οἱ μαθητές Του θὰ μισηθοῦν ἐξ αἰτίας Του καὶ τρέμουν γι' αὐτό, ὁ Ἰούδας δέχεται νὰ μισηθεῖ. Τὰ λόγια τῆς ἀγάπης, ποὺ χύνουν βάλσαμο στὶς ψυχὲς τῶν μαθητῶν, γι' αὐτὸν εἶναι ἀκατανόητα.

Ἡ «Ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ» τοῦ Φρανσουὰ Μωριάκ, χάρη στὴ συγκινητικὴ εὐαισθησία μιᾶς χριστιανικῆς ψυχῆς, ποὺ εἶναι ὅλη ἀγάπη καὶ φῶς, χάρη στὴ φλογερὴ εὐγλωττία, τὶς ἐξαίσιες περιγραφές, τὴν πειστικότητα τῶν ἐπιχειρημάτων καὶ τὴν ἀξιοθαύμαστη ψυχολογικὴ ἀνάλυση τοῦ χαρακτήρα τοῦ Ἰησοῦ, χάρη στὸ καλλιτεχνικὸ ἀποτέλεσμα καὶ τὴν αἰσθητικὴ χαρὰ ποὺ μᾶς δίνει, ἀποτελεῖ μοναδικὸ πνευματικὸ σταθμὸ στὸ συνολικὸ ἔργο τοῦ Γάλλου συγγραφέα καὶ παραμένει ἕνα ἀπὸ τὰ βαθύτερα σὲ οὐσία βιβλία τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΡΑΤΣΙΚΑΣ

Ὁ θάνατος τοῦ Τζὼν Κνίττελ

Μὲ πολλὴ θλίψη πληροφορήθηκα ἀπὸ τὴν Κυρία Φράνσις Κνίττελ, τὸ θάνατο τοῦ μυθιστοριογράφου συζύγου της Τζὼν Κνίττελ.

Τὸ ἔργο τοῦ Κνίττελ τὸ πρωτογνώρισα ὅταν ἡ ἐφημερίδα «Καθημερινὴ» δημοσίευε τὸ ἀριστούργημά του «Βία Μάλα». Τόσο μ' ἐνθουσίασε τὸ μυθιστόρημα αὐτό, ποὺ ἔγραψα ἀμέσως στὸ συγγραφέα, ποὺ εἶχε τὴν εὐγενικὴ καλωσύνη νὰ μοῦ στείλει ὅλα τὰ βιβλία του ποὺ εἶχαν μεταφραστεῖ σὰ γαλλικὰ μὲ θερμὲς ἀφιερώσεις. Ἀπὸ τότε δὲν πάψαμε ν' ἀλληλογραφοῦμε.

Ὁ Κνίττελ γεννήθηκε στὶς 24 Μαρτίου τοῦ

1891 στὸ Ντάρβαρ τῶν Ἰνδιῶν. Δὲν εἶχε σπουδάσει σὲ σχολὲς καὶ σὲ πανεπιστήμια, μόνο τελείωσε τὸ γυμνάσιο τῆς Βασιλείας στὴν Ἑλβετία. Κι' ἀπὸ τότε ἔνοιωσε πὼς εἶχε κλίση καὶ ταλέντο γιὰ νὰ γράφει ὡραῖα κ' ἐνδιαφέροντα μυθιστορήματα. Ἀκριβῶς τὸ πρῶτο του μυθιστόρημα ἦταν τὸ «Βία Μάλα» ποὺ κυκλοφόρησε στὰ γαλλικὰ ἀπὸ τὸ μεγάλο ἐκδοτικὸ οἶκο Albin Michel σὲ τετρακόσιες χιλιάδες ἀντίτυπα. Τὸ ἔργο μεταφράστηκε ἀμέσως σὲ 17 ξένες γλῶσσες, ἐνῶ ὁ συγγραφέας ἔγραφε τὰ ἔργα του στὴν ἀγγλική.

Ὁ πασίγνωστος ἱστορικὸς συγγραφέας Μπούρκαρντ ἀπ' ὅπου παίρνουμε πολλὰ στοιχεῖα, γράφει πὼς παιδὶ κι' ἀργότερα ἔφηβος ὁ Κνίττελ ἦταν πάρα πολὺ ζωηρός, ἄτακτος, καὶ τοῦ ἄρεσαν πολὺ οἱ φάρσες. Σὰν τέλειωσε τὶς γυμνασιακές του σπουδὲς στὸ λύκειο τοῦ Μύνστερ - πλάτς οἱ δυὸ φίλοι ἀκολούθησαν ὁ καθένας διαφορετικοὺς δρόμους. Ὁ Κνίττελ ἔγινε μυθιστοριογράφος καὶ ὁ Μπούρκαρντ ἱστορικὸς συγγραφέας.

Ἀπὸ τὸ 1945 ὁ Κνίττελ ἄρχισε νὰ γίνεται γνωστὸς ἀπὸ τοὺς στοχασμοὺς ποὺ ἔγραφε στὰ λευκώματα τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν. Ἦταν ἑλβετός, ἀλλὰ δὲν εἶχε δώσει καὶ μεγάλη σημασία στὴν ἐθνικότητα. Σὲ ὅλα τὰ ξενοδοχεῖα καὶ τὶς πανσιὸν ποὺ ἔμενε στὴν ἐρώτηση: ἐθνικότης; Ἔγραφε «εὐρωπαῖος ἑλβετικῆς καταγωγῆς». Ταξιδεύοντας γιὰ τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες στὶς ἀρχὲς τοῦ 1950, γνώρισα, γράφει ὁ Μπούρκαρντ, μιὰ ὁμάδα ἐπιβατῶν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ Συρία, ποὺ μὲ συμπάθησαν πολὺ σὰν ἔμαθαν πὼς ἤμουν συμπατριώτης τοῦ Κνίττελ, ἐκείνου ποὺ εἶχε γράψει τὰ μυθιστορήματα «Ἐλ Χακίμ», καὶ «Ἀμπντὲλ - Καντέλ», ἔργα ποὺ ὁ Ἀγὰ Χὰν τὰ εἶχε χαρίσει στοὺς Ἄραβες, ποὺ τὰ θεωροῦσαν ὡς ἐθνικὸ θησαυρό τους.

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη ἡ φωνὴ τοῦ Κνίττελ δὲν ἔπαψε νὰ προειδοποιεῖ τὴν Εὐρώπη πὼς ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ἀντιμετώπιζε πολέμους ἀνεξαρτησίας στὴν Ἀφρική.

Ὁ ἀναγνώστης τῶν βιβλίων τοῦ Κνίττελ μαγεύεται καὶ γιατὶ κάθε θέμα του εἶναι στενὰ δεμένο μὲ τὰ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας. Ἔγραψε 11 μυθιστορήματα, ποὺ ἐκυκλοφόρησαν στὴ γαλλικὴ γλώσσα σὲ χιλιάδες ἀντίτυπα καὶ διαβάστηκαν ἀπὸ ἑκατομμύρια ἀναγνῶστες σὲ ὅλο τὸν κόσμο.

Εἶχε στενὴ φιλία μὲ προσωπικότητες παγκόσμιας φήμης, ὅπως ὁ Ρόμπερτ Χίκενς, ὁ Ρομαὶν Ρολλάν, ὁ ἀρχιμουσικὸς Βίλχελμ Φούρτ Βαῖγκλερ, ὁ Ριχάρδος Στράους κ. ἄ. Ὁ Ριχάρδος Στράους εἶπε κάποτε: «Νὰ μὴν ἐνοχλοῦν καὶ γ' ἀφήνουν ἥσυχο τὸν ἀγαπητό μου Κνίττελ. Ἂν οἱ ἄνθρωποι ἦταν ὅλοι τόσο λίγο ζηλόφθονοι κ' ἐπρόσφεραν τόσο μεγάλη παρηγοριὰ ὅπως αὐτός, ὁ κόσμος μας θὰ μποροῦσε νὰ ἦταν ἕνας παράδεισος».

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΡΑΤΣΙΚΑΣ

Ἕνα πολὺ ἐνδιαφέρον βιβλίο

Καρπός, ἀσφαλῶς, πολύχρονης καὶ πολύμοχθης ἐργασίας καὶ ἰδιαίτερης συλλεκτικῆς ἱκανότητας τὸ πολυσέλιδο βιβλίο τοῦ κυρίου Κυριάκου Σιμόπουλου μὲ τὸν τίτλο «Ξένοι ταξιδιῶτες στὴν Ἑλλάδα, 333 μ.Χ. — 1700», ἀποτελεῖ μιὰ σημαντικώτατη προσφορὰ ὄχι μόνον πρὸς ἐκείνους, ποὺ ἀγαποῦν καὶ μελετοῦν εἰδικὰ τὴν ἱστορία τοῦ Ἔθνους μας τῶν βυζαντινῶν χρόνων καὶ τῶν χρόνων τῆς Σκλαβιᾶς ἀλλὰ καὶ πρὸς ὅσους γενικώτερα ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν ἱστορία, τὸν πολιτισμό, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ λαοῦ μας.

Δὲν εἶμαι ἁρμόδιος νὰ κρίνω ἀπὸ τὴν ἐπιστημονική της πλευρὰ τὴν πολύμοχθη αὐτὴ ἐργασία τοῦ κυρίου Σιμόπουλου. Σημειώνω ὅμως ὅτι καὶ μόνον ἡ σχετικὴ μὲ τὸ θέμα βιβλιογραφία, ποὺ κλείνει τὸν τόμο καὶ ἐκτείνεται σὲ εἰκοσιπέντε ὁλόκληρες σελίδες εἶναι μιὰ σαφὴς ἔνδειξη τῆς σοβαρότητας καὶ τῆς ἐνημερότητας, μὲ τὶς ὁποῖες ἐργάστηκεν ὁ κύριος Σιμόπουλος.

Ἀλλά, ἂν ἐπιστημονικὰ δὲν μοῦ εἶναι δυνατὴ ἡ κρίση, ἡ τρέχουσα ἐμπειρία τοῦ ἁπλοῦ ἀναγνώστη μοῦ ἐπιτρέπει νὰ τονίσω τὴν ἀξία, ποὺ ἔχει τὸ βιβλίο καὶ ὡς ἱστορικὸ καὶ κατατοπιστικὸ ἀνάγνωσμα γιὰ τὸ πολὺ κοινόν. Ἡ ἀναζρομὴ στὸν δημόσιο καὶ ἰδιωτικὸ βίο τῶν Ἑλλήνων, στὸ λαϊκὸ πολιτισμό τους, στὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομική τους ζωὴ μιᾶς μακρυᾶς περιόδου χιλίων τετρακοσίων περίπου χρόνων, δοσμένη μέσα ἀπὸ τὰ αὐθεντικὰ περιηγητικὰ κείμενα πολλῶν δεκάδων ξένων ταξιδιωτῶν καὶ ἐνισχυμένη πολὺ κατατοπιστικὰ μὲ παρενθέσεις, συνδέσεις, κρίσεις καὶ ἐπεξηγήσεις τοῦ συλλέκτου των, γίνεται ὄχι μόνον διδακτική, ἀλλὰ θὰ μποροῦσα νὰ πῶ καὶ τερπνή, ὅπως μάλιστα ὁ συγγραφέας τὴν προσφέρει σὲ μιὰ ἐξαίρετη λογοτεχνικὴ δημοτικὴ γραφή.

Ὅπως σημειώνει στὸν πρόλογό του ὁ κύριος Σιμόπουλος «ἡ συγκέντρωση καὶ ἀξιοποίηση τοῦ περιηγητικοῦ ὑλικοῦ ἀποτελεῖ δύσκολο ἔργο. Ἡμερολόγια σημαντικῶν ταξιδιωτῶν δὲν ὑπάρχουν σὲ Ἑλληνικὲς βιβλιοθῆκες καὶ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν σὲ Εὐρωπαϊκὲς πρωτεύουσες», ἀλλὰ «ὅλα αὐτὰ τὰ κείμενα εἶναι κειμήλια ἐθνικά, ἱερὴ κληρονομιὰ τοῦ Γένους, ποὺ φωτίζει γνωστοὺς καὶ ἀγνώστους χώρους τοῦ ἱστορικοῦ μας παρελθόντος».

Αὐτοῦ τοῦ παρελθόντος τὴ γνώση ἐνισχύει, κοντὰ στὶς πολύτιμες ἐργασίες τῶν εἰδικῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων, ἡ ἔμπνευση τοῦ κυρίου Σιμόπουλου νὰ συγκεντρώσει, κατατάξει καὶ σχολιάσει τὰ περιηγητικὰ κείμενα τῶν ξένων ταξιδιωτῶν στὴν Ἑλλάδα. Ὁ κύριος Σιμόπουλος ὑπόσχεται ὁλοκλήρωση τοῦ ἔργου μὲ δυὸ ἀκόμη τόμους, ἕναν γιὰ τὴ μελέτη τῶν περιηγητικῶν κειμένων τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος καὶ ἕναν τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου τοῦ Εἰκοσιένα ἕως τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση. Εὐχόμαστε θερμὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ αὐτὴ ὁ ὑπόσχεση.

Π. ΓΛΕΖ.

Τὸ «Τάρπον Σπρίγκς»

Ἀγαπητὴ «Νέα Ἑστία»,

Μόλις διάβασα, στὸ ὑπ' ἀρ. 1035 τεῦχος σου, τὴν «Ἐπικαιρότητα» τοῦ ἀγαπητοῦ μου Γιάννη Χατζίνη ποὺ ἔχει τὸν τίτλο Τ ά ρ π ο ν Σ π ρ ί γ κ ς.

Γράφει:

«Θὰ διερωτηθοῦν οἱ ἀναγνῶστες τί σημαίνει αὐτὸς ὁ τίτλος. Εἶναι ζήτημα ἂν θὰ βρεθεῖ κανένας ποὺ νὰ ἔχει ξανακούσει αὐτὸ τὸ ὄνομα κ.τ.λ.».

Παραπέμπω τὸν συνάδελφό μας στὸ κεφάλαιο τοῦ βιβλίου μου «Ἀ μ ε ρ ι κ α ν ι κ ὴ Γ ῆ», ποὺ ἔχει ἀκριβῶς τὸν τίτλο Τ ά ρ π ο ν Σ π ρ ί γ κ ς. Ἐκεῖ γράφω διεξοδικὰ τὶς ἐντυπώσεις μου ἀπ' αὐτὸ τὸ λιμάνι τῶν Ἑλλήνων σφουγαράδων στὸν κόλπο τοῦ Μεξικοῦ ποὺ τὸ ἐπεσκέφθηκα. Πράγματι ἡ ἱστορία τοῦ Τάρπον Σπρίγκς εἶναι συγκινητική. Καί, ὅση μοι δύναμις, κοίταξα νὰ τὴ μεταφέρω στὶς σελίδες αὐτοῦ τοῦ ταξιδιωτικοῦ βιβλίου. Ἀπ' ὅ,τι ξέρω, οἱ σελίδες αὐτὲς ἀναδημοσιεύθηκαν στὸν ἑλληνικὸ τύπο καὶ μεταδοθήκανε ἀπ' τὸ Ραδιόφωνο.

Φιλικὰ

ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ

Ἡ εἰκονογράφηση τοῦ τεύχους

(«Γκρούμ»)

Ξαναγυρίζοντας στὸ Παρίσι γιὰ νὰ κλείσουμε τὸν κύκλο τοῦ πρώτου, παραστατικοῦ ἐξπρεσιονισμοῦ, θὰ προσθέσουμε ἕναν τραγικὸν ζωγράφο τῆς πιὸ ἐκφραστικῆς μορφῆς, τὸν Χαΐμ Σουτίν. Σὰν «ἕνας ἅγιος τῆς ζωγραφικῆς» εἶχε χαρακτηρισθεῖ, ἕνας ἅγιος ποὺ ἔχει βαθὺ τὸ αἴσθημα τῆς ἁμαρτίας καὶ ζητεῖ τὴ λύτρωσή του στὴν τέχνη. Θάλεγε κανεὶς πὼς ὁ Σουτὶν ζωγράφιζε μὲ τὸ ἴδιο τὸ αἷμα του, οἱ φιγοῦρες του, τὰ τοπία, τὰ σφαγμένα ζῶα ἔπαιρναν μιὰ νέα κλυδωνιζόμενη ὑπόσταση, ὅπως δείχνει ὁ πίνακας «Γκρούμ», μ' ἔντονο κόκκινο χρῶμα αἵματος καὶ σκοτεινὰ πράσινα καὶ γκρίζα. Ὁ Σουτὶν γεννήθηκε στὴ Λιθουανία, ἑβραῖος καὶ ἄρχισε τὶς σπουδές του στὴν Ἀκαδημία Τεχνῶν τῆς Βίλνας. Ἔφηβος ὅμως ἀκόμα, ἦρθε στὸ Παρίσι, τὸ 1911, καὶ ζοῦσε, τὰ πρῶτα χρόνια, στὴ μοναξιὰ καὶ στὴ μελέτη. Περισσότερο διάβαζε παρὰ ποὺ ζωγράφιζε. Διάβαζε λογοτεχνία, φιλοσοφία καὶ ἰδιαίτερα μελετοῦσε τοὺς μεγάλους δασκάλους τῆς ζωγραφικῆς, ἀπὸ τὸν Ρέμπραντ ὡς τὸν Σεζάν. Πέρασε ἔτσι μιὰ περίοδο ποὺ θὰ τὴν λέγαμε περίοδο ἠθικῆς καὶ μορφωτικῆς προετοιμασίας, καὶ περίμενε τὴ στιγμή του. Ἡ μεγάλη στιγμή του ἔφθασε, ὅταν τὸ 1919, μὲ τὴ βοήθεια φίλων του, πῆγε πρὸς τὸ νότο, ἔμεινε τρία χρόνια στὴ Σερέ, στ' ἀνατολικὰ Πυρηναῖα. Στὸ λαμπρὸ φῶς τοῦ νότου, σάλεψε τὸ χρωματικό του ἔνστικτο. Ζωγράφιζε γιὰ νὰ ἐκφράσει τὸ ἐσωτερικὸ πάθος του, διοχέτευε τὶς ἔντονες συγκινήσεις στὸν καμβά, μεταπλασμένες σὲ φόρμες καὶ χρῶμα ποὺ μᾶς μεταδίδουν τὸν τραγικὸν ἐσωτερικό του ἀγῶνα, καὶ τὴ λαχτάρα του γιὰ λύτρωση. Ὁ Ἐλὶ Φὼρ, ὁ γνωστὸς Γάλλος ἱστορικὸς καὶ κριτικὸς τῆς τέχνης, ἔγραφε πὼς βλέποντας τὸν Σουτίν, θὰ αἰσθανθεῖς νὰ στήνεται μπροστά σου τὸ δράμα ποὺ σπρώχνει τὸν Μάγο πρὸς τὸ ἄστρο, σ' ἀναζήτηση τῆς ἠρεμίας». Καὶ προσθέτει: «[Ὁ Σουτίν], ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴν πλανητικὴ ζωή του, εἶναι τόσο τάρταρος, ὅσο κ' ἑβραῖος. Βαδίζει πρὸς ἕναν ὁρίζοντα ποὺ ἀδιάκοπα ἀλλάζει θέση, καὶ ποὺ οἱ νύχτιες διαδρομές του, οἱ ἀπότομες ἀποδράσεις του, συμβολίζουν τὴν ἀνάγκη τῆς φυγῆς ἀπὸ τὸν ἑαυτό του καὶ συνάμα τὴ λαχτάρα νὰ συναντήσει, στὸ γύρισμα τοῦ δρόμου, μιὰ σταθερότητα ποὺ ποτὲ δὲν τὴν βρίσκει». Ἀπὸ τὴν διαμονή του στὴ Σερέ, ἔφερε πίσω στὸ Παρίσι, πάνω ἀπὸ διακόσιους πίνακες ποὺ ἔκαμαν αἴσθηση, τὴν ἐποχὴν ἐκείνη, καὶ συνέχισε σ' αὐτὴν τὴν γραμμή, στὰ χρόνια τοῦ μεσοπολέμου. Ὁ Σουτὶν δὲν σχεδίαζε παρὰ μονάχα μερικὲς γραμμὲς μὲ τὸ κάρβουνο γιὰ νὰ μοιράσει τὸ χῶρο, καὶ ὕστερα ζωγράφιζε μὲ μάζες ἀπὸ χρῶμα, ποὺ τὸ ἔστρωνε πάνω στὸν καμβά, σὲ παχιὲς στρώσεις, ποὺ πλάθανε καὶ τὴ φόρμα. Ἀπάνω στὸν πόλεμο ὁ Σουτὶν ἔμεινε στὴ Champigny-sur-Vence κρυμμένος γιὰ ν' ἀποφύγει τὴν καταδίωξη τῶν ναζὶ καὶ κεῖ τέλειωσε τὶς μέρες του. Ὁ ἐξπρεσιονισμός, σ' ὅ,τι οὐσιαστικώτερο ἔχει, τὴ δίψα τῆς ἔκφρασης, εἰσχώρησε, ὕστερα, σ' ἄλλες μορφὲς τέχνης ὡς τὴν ἀφαιρεμένη μορφὴ τῶν ἡμερῶν μας.

Κ.

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Ἡ ἔναρξη τῆς χειμωνιάτικης περιόδου

Θέατρο Ὄρβο, θίασος «Σύγχρονο Ἑλληνικὸ Θέατρο» Στ. Ληναίου - Ἔλ. Φωτίου: Β. Ἀνδρεόπουλου «Ἔ, Νοικοκυραῖοι», ἔργο σὲ δύο μέρη. — Θέατρο Κάβα, θίασος τοῦ '70, Τζ. Σώντερς «Ἄρωμα λουλουδιῶν», ἔργο σὲ τρεῖς πράξεις.

Ἡ πρωτοβουλία τῆς κ. Μ. Ριάλδη φαίνεται ὅτι θὰ ἔχει συνεχιστές. Ὁ καλὸς σπόρος ποὺ ρίχτηκε καρποφορεῖ. Κι' ἄλλος ἕνας νεοσύστατος θίασος ποὺ θὰ τὸν ἀκολουθήσουν, καθὼς ἀναγγέλλεται κι' ἄλλα συγκροτήματα, ὁ θίασος «Σύγχρονο Ἑλληνικὸ Θέατρο» τοῦ Στ. Ληναίου καὶ τῆς Ἔλλης Φωτίου ποὺ μὲ χαρὰ τοὺς ξαναείδαμε στὴ σκηνή, ὕστερα ἀπὸ μακρόχρονη ἀπουσία, ἀναγράφει στὸ πρόγραμμά του ὅτι θὰ εἰδικευθεῖ στὸ ἀνέβασμα ἑλληνικῶν ἔργων ποιότητας. Τὸ ἑλληνικὸ ἔργο ποιότητας κέρδισε τὴν πρώτη φάση τῆς μάχης: κατακτᾶ τὴ σκηνή· ὑπολείπεται ὅμως ἡ δεύτερη φάση ποὺ εἶναι καὶ ἡ δυσκολότερη, κι' ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξαρτᾶται ἡ μονιμοποίηση τοῦ πρώτου κέρδους: ἡ κατάκτηση τοῦ κοινοῦ, ποὺ ὅπως συχνὰ εἰπώθηκε, δὲν εἶναι πρόθυμο νὰ ὑποστηρίξει προσπάθειες, καὶ ζητεῖ, δικαιολογημένα ἀπὸ τὴν ἀποψή του, ἐπιτεύξεις.

Πολὺ φοβοῦμαι ὅτι τὸ «Ἔ, Νοικοκυραῖοι» (τί κακόγουστος τίτλος!) τοῦ κ. Β. Ἀνδρεόπουλου ποὺ διάλεξε νὰ παρουσιάσει γιὰ πρῶτο ἔργο τοῦ ρεπερτορίου του ὁ κ. Ληναῖος δὲν προορίζεται γιὰ τούτη τὴ νίκη, δὲν ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιβληθεῖ. Ἀναγνωρίζομε βέβαια ὅτι ἔχει καλὲς προθέσεις· οἱ προθέσεις ὅμως δὲν ἐπαρκοῦν. Ἔχει μιὰ πρώτη πράξη ποὺ ἔστω κι' ἂν διακρίνομε ἀμέσως ὅτι τὰ πρόσωπα, τὰ ἄλλωστε πολὺ γνώριμα, (ὁ τοκογλύφος, ὁ μαστρωπός, ὁ ἀγαθὸς καὶ

ταλαιπωρημένος μεροκαματιάρης, (ἡ ξεπεσμένη καὶ σκληρόκαρδη ψευτοαρχόντισσα, ὁ πολὺ ὑποχωρητικὸς σύζυγος κτλ. κτλ.) εἶναι ἐντελῶς μονογραμμικὰ σχεδιασμένα, παραμένουν ἐπίπεδοι τύποι, συμβατικὰ κατασκευάσματα, δίνει κάποιες ὑποσχέσεις. Νομίζομε ὅτι ὕστερα ἀπὸ τὸν κ. Ι. Καμπανέλλη κι' ἄλλος ἕνας συγγραφέας θὰ ζωντανέψει μιὰ αὐλή, ἔχομε πρὸ πάντων τὴν ἐντύπωση ὅτι σ' αὐτὴ τὴν αὐλὴ θὰ εἰσβάλει κάποιος συγγενὴς μὲ τὸν ἦρωα τοῦ «Μεγάλου Παιχνιδιοῦ» τοῦ κ. Ἀγγ. Τερζάκη, κάποιος ποὺ ἔστω καὶ μὲ ψευδαισθήσεις θὰ τῆς φέρει μιὰ ἀκτίνα χαρᾶς. Στὸ δεύτερο ὅμως μέρος ὅλα καταστρέφονται. Τὰ πρόσωπα ποὺ γίνονται ὁλοένα καὶ πιὸ μονολιθικὰ ἐπιτίθενται ἄμεσα, βάναυσα, ὠμὰ στὸ μετανάστη ποὺ νομίζουν ὅτι γύρισε πλούσιος καὶ εἶναι κι' αὐτὸς στὴν πραγματικότητα ἕνας φτωχὸς διάβολος, γρονθοκοπιοῦνται, κυλιοῦνται χάμω· ὁ μετανάστης, ὁ δῆθεν φορέας τῆς ἐλπίδας, θὰ φανεῖ μιὰ στιγμὴ ὅτι ἀπέδρασε ἀπὸ φρενοκομεῖο, ὕστερα ὅμως θὰ διαφευσθεῖ καὶ τούτη ἡ ἐκδοχὴ καὶ τελικὰ δὲν θ' ἀποκτήσει καμιὰ συγκεκριμένη προσωπικότητα. Γίνονται κι' ἄλλα πολλὰ παράδοξα, φτιαχτά, καὶ γιὰ τοῦτο ἀπίθανα. Θὰ μποροῦσαν ἴσως νὰ δικαιολογηθοῦν ἂν τὸ ἔργο ἀνῆκε στὴ σχολὴ τοῦ παράλογου· εἶναι ὅμως ἔκδηλο ὅτι ὁ κ. Ἀνδρεόπουλος ἐγκαταλείποντας τὴν τεχνοτροπία ποὺ ἄλλοτε εἶχε καλλιεργήσει, ἀπέβλεψε νὰ συγγράψει ἕνα ἔργο ποὺ ἔστω κι' ἂν ἔχει συμβολικὴ ἐπίφαση, στηρίζει τὶς βάσεις του στὸ ρεαλισμό.

Εἶναι κρίμα ὅτι ὁ κ. Ληναῖος δὲν διάλεξε μὲ προσοχὴ τὸ πρῶτο ἔργο ποὺ ἀνέβασε ὁ θίασός του. Τὸ πρῶτο ἔργο εἶναι συχνὰ κρίσιμο· συχνὰ καθορίζει αὐτὸ τὴν τύχη μιᾶς πορείας.

Εἶναι τόσο περισσότερο κρίμα ποὺ ὁ κ. Ληναῖος σὰν σκηνοθέτης ἐπιμελήθηκε μὲ πολλὴ φροντίδα κι' ἀγάπη τὴν παράσταση. Ἔστω κι' ἂν οἱ πρωταγωνισταί, αὐτὸς μὲ τὸ μπρίο του, τὴ δεξιοτεχνία του, τὴν ἀνάγλυφή του παρουσία καὶ τὴν ἀκτινοβολία του, ἡ κ. Ἕλλη Φωτίου μὲ τὴ χάρη της καὶ τὴν εὐαισθησία της κ' ἐπίσης ὁ κ. Γ. Μιχαλακόπουλος (ὁ ὁποῖος ὅμως αὐτὴ τὴ φορὰ παρασύρθηκε ἀπὸ τὶς ὑπερβολὲς καὶ τὴν οὐσιαστικὴ κενότητα τοῦ κειμένου σὲ παραγεμιστικὲς ὑπερεξογκώσεις καὶ ὑπογραμμίσεις) ξεχώριζαν αἰσθητὰ ἀπὸ τὸ σύνολο, εἴταν καὶ τὸ σύνολο ἱκανοποιητικότατο. Ὁ κ. Ληναῖος μετέδωσε σὲ ὅλους τοὺς συνεργάτες του ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἰδιαίτερος λόγος πρέπει νὰ γίνει γιὰ τοὺς κυρίους Θ. Ἐξάρχο, Σ. Λιονάκη, Γ. Μιχαλάκη καὶ τὶς κυρίες Μ. Κωνσταντάρου, Κ. Καραβία κέφι, καὶ ζωηρότητα· μαζὶ μὲ τὴν κινησιολόγο (ἔτσι χαρακτηρίζεται στὸ πρόγραμμα ἡ κ. Π. Μπουρνόζου) συγχόρδισε σφιχτὰ ὅλα τὰ μέρη, ρύθμισε ἐξαίρετα τὶς κινήσεις. Ἡ παράσταση εἶχε ἀρτιότητα, ὑπερεῖχε πολὺ ἀπὸ τὸ ἔργο.

Ἀντιρρήσεις ἔχω μόνο γιὰ τὸ σκηνικό. Ἀναγνωρίζω βέβαια ὅτι οἱ μικροσκοπικὲς καὶ ἄβολες διαστάσεις τῆς σκηνῆς τοῦ Ὄρβο, διαμορφώνουν δύσλυτα προβλήματα. Νομίζω ἐν τούτοις ὅτι ἂν ὁ σκηνογράφος κ. Ν. Στεφάνου διέθετε ἐπινοητικότητα καὶ φαντασία θὰ μποροῦσε νὰ εἶχε παρουσιάσει ἀντὶ ἀπὸ ἕνα σκηνικὸ λεῖο, ψυχρὸ καὶ οὐδέτερο, μιὰ σκηνογραφία ποὺ κάπως θὰ ὑπέβαλε τὸ περιβάλλον μιᾶς παληᾶς αὐλῆς.

Τὸ πόση σημασία ἔχει ἡ τεχνοτροπία, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐκφράζεται καὶ ἐπενδύνει τὰ νοήματά του ὁ συγγραφέας τὸ διαπίστωσα ἄλλη μιὰ φορὰ καθὼς παρακολουθοῦσα τὸ «Ἄρωμα Λουλουδιῶν», τὸ ἔργο τοῦ νέου Ἄγγλου συγγραφέα κ. Τζ. Σῶντερς, τὸ ὁποῖο παρουσιάζει στὸ θέατρο Κάβα ὁ νεοσύστατος θίασος τοῦ 70 ποὺ λειτουργεῖ κάτω ἀπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ σκηνοθέτη κ. Γ. Θεοδοσιάδη. Ἂν τὸ «Ἄρωμα Λουλουδιῶν» εἶχε χυθεῖ σὲ παραδοσιακὲς φόρμες δὲν θὰ εἴταν τίποτε ἄλλο, τίποτε περισσότερο ἀπὸ ἕνα αἰσθηματικὸ δραματάκι, πιθανὸ μάλιστα νὰ στάθμευε στὸ ἐπίπεδο τοῦ μελό. Ὁ συγγραφέας ὅμως χρησιμοποιεῖ ἐλλειπτικότητες, ἀνακατατάξεις τοῦ χρόνου, τολμηρὰ πηδήματα μέσα στὸ χρόνο, κ' ἐπίσης καὶ τὸ στοιχεῖο τοῦ suspense. γιὰ καιρὸ ἔστω κι' ἂν ὑποπτευόμαστε τί ἀκριβῶς συμβαίνει δυσκολευόμαστε νὰ καταλάβομε ὅτι ἡ νεκρὴ ποὺ εἶναι κλεισμένη στὸ φέρετρο ποὺ ἔχει τοποθετηθεῖ στὴ σκηνὴ καὶ παραμένει ἐκεῖ μόνιμα δημιουργώντας μιὰ ἀρκετὰ μακάβρια ἐντύπωση, εἶναι τὸ ἴδιο κορίτσι τοῦ ὁποίου παρακολουθοῦμε πρωθύστερα τὰ πάθη. Ἡ κοπέλλα δὲν ἀνθεξε στὸ πλῆγμα ἑνὸς ἄτυχου ἔρωτα καὶ πρὸ πάντων στὴ μοναξιά της, γιατὶ ὅλοι οἱ γύρω της, κι' ἂς τὴν ἀγαποῦσαν, ἦσαν ἀνίκανοι νὰ τὴν κατανοήσουν κα νὰ τῆς προσφέρουν ὁποιαδήποτε βοήθεια καὶ τελικὰ αὐτοκτόνησε. Τοῦτο, κι' ἂς τὸ μαντεύομε, μᾶς, ἀποκαλύπτεται μόνο στὸ τέλος. Ἔτσι σ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς παράστασης μᾶς κεντρίζει ἡ περιέργεια μὲ τόση ὀξύτητα καὶ τόσο ζωηρά, ὥστε ἀφοῦ τερματίσθηκε ἡ παράσταση σκέφθηκα ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ τὴν ξαναδῶ. Κατατοπισμένη θὰ πρόσεχα ὁρισμένες λεπτομέρειες ποὺ ἀσφαλῶς μοῦ διέφυγαν καθὼς μὲ ἀπασχολοῦσε ἡ λύση ἑνὸς αἰνίγματος. (Πῶς ὅμως νὰ περισσεύσει χρόνος γιὰ νὰ ξαναδεῖ κανένας μιὰ παράσταση, ἔστω κι' ἂν αὐτὴ τοῦ ἄρεσε καὶ τὸν μαγνήτισε, ὅταν περίπου σύγχρονα ἀνοίγουν πάνω ἀπὸ τριάντα αὐλαῖες κι' ἐπιβάλλουν λαχανιασμένα τρεξίματα ἀπὸ θέατρο σὲ θέατρο;).

Ἐν πάσει περιπτώσει ὁ Σῶντερς κατόρθωσε χάρις στὰ ἐκφραστικά του μέσα καὶ φυσικὰ καὶ χάρις στὴν ποίηση ποὺ ἀναβλύζει ἀπὸ μέσα του νὰ ἀνανεώσει ἕνα θέμα παλιὸ καὶ ξεφτισμένο, νὰ τοῦ προσδώσει γοητεία.

Τὸ «Ἄρωμα Λουλουδιῶν» δικαιολογεῖ ἀπόλυτα τὸν τίτλο του· ἀναδίνει ἕνα λεπτό, μαγευτικὸ ἄρωμα.

Εἴταν καὶ ἡ ἑρμηνεία ἱκανοποιητικότατη. Μπορεῖ ὁ θίασος ποὺ ἔχει σχηματισθεῖ πρὸ πάντων ἀπὸ μαθητὲς τῆς Σχολῆς τοῦ κ. Θεοδοσιάδη νὰ μὴν ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἠθοποιοὺς ξεχωριστούς, δόκιμους κι' ἔμπειρους, εἶσαν ὅμως ὅλοι ἄσφαλτα συγχορδισμένοι καὶ ἦσαν ὅλοι τουλάχιστον ἐπαρκεῖς. Ξεχώρισα τρεῖς ἠθοποιούς: Τὴν κ. Μ. Καρρᾶ, μιὰ νέα ἠθοποιὸ προικισμένη μὲ πολὺ ταλέντο ποὺ ἀπέδωσε τὸ μέρος της μὲ ὅσο πάθος ζητοῦσε, χωρὶς νὰ παρασυρθεῖ σὲ ὑπερβολὲς καὶ μελοδραματικότητες, τὸν κ. Γ. Κατράνη καὶ τὸν κ. Π. Βέλια. (Ἀλήθεια, τὸ πρόσωπο ποὺ ἐνσάρκωνε ὁ κ. Βέλιας μοῦ ἔφερε ζωηρὰ στὸ νοῦ τὴν «Τελετὴ» τοῦ κ. Π.

Μάτεση. Δὲν κάνω λόγο γιὰ μίμηση. Ὁ κ. Μάτεσης ἔδωσε στὸ πρόσωπο τοῦτο ἐντελῶς ἄλλη ἔκταση κι' ἄλλο βάρος ἀπὸ τὸν Σῶντερς ποὺ μόνο τὸ σκιτσάρισε· δὲν μπορῶ ὅμως καὶ νὰ μὴν ἀναφέρω πὼς ὑποπτεύθηκα ὅτι ἡ «Τελετὴ» ποὺ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ἀξιολογότερα σημερινὰ ἑλληνικὰ ἔργα, κάτι ὀφείλει στὸ «Ἅρωμα Λουλουδιῶν». Ἕνας σπόρος καρποφόρησε. Οἱ δανεισμοὶ εἶναι πάντα νόμιμοι, οἱ ἐπιδράσεις θεμιτές).

Βασικὸς παράγοντας ἐπιτυχίας εἶσαν καὶ οἱ ἐξαίσια καλαίσθητες καὶ εὐρηματικὲς σκηνογραφίες τοῦ κ. Γ. Ἀνεμογιάννη. Ὁ κ. Ἀνεμογιάννης κατόρθωσε κάτι ποὺ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ σχεδὸν θαῦμα· μέσα στὸν ἀφιλόξενο χῶρο μιᾶς μικροσκοπικῆς καὶ ἄβολης σκηνῆς ποὺ δὲν τὴν χωρίζει ἀπὸ τοὺς θεατὲς σχεδὸν καμιὰ ἀπόσταση, ποὺ εἶναι κολλημένη στὰ μάτια τῶν θεατῶν, νὰ δημιουργήσει ἀτμόσφαιρα, ἀτμόσφαιρα μαγείας.

ΑΛΚΗΣ ΘΡΥΛΟΣ

Η ΜΙΚΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

Ἡ Μαρία Ἀντουανέττα θεατρόφιλη καὶ ἠθοποιὸς

Τὸ θεατράκι τοῦ Μικροῦ Τριανόν, τοῦ κομψοῦ περιπτέρου, ποὺ περιλαμβάνεται στὸ ἀνακτορικὸ συγκρότημα τῶν Βερσαλλιῶν, ἀποτελεῖ μία μαρτυρία τῆς θεατροφιλίας τῆς Μαρίας Ἀντουανέττας. Γιὰ χάρη της τὸ πρόσθεσε στὸ προσωπικό της παλατάκι ὁ Λουδοβίκος 16ος. Καὶ ἡ κακότυχη βασίλισσα συχνὰ ἔδινε ἐκεῖ διέξοδο στὴν ἀγάπη της γιὰ τὴν ἀρχαία τέχνη τοῦ Θέσπι, παίζοντας ἡ ἴδια καὶ τραγουδώντας στὰ ἐλαφρὰ ἔργα ποὺ συγκροτοῦσαν τὸ βασιλικὸ ρεπερτόριο. Συνεργάτες της διάσημες προσωπικότητες τοῦ καιροῦ, τιτλοῦχοι γαλαζοαίματοι, ἀκόμη κι' ὁ κόμης Ντ' Ἀρτουά, σπουδαῖος χορευτὴς κι' ἀκροβάτης, ποὺ ἀνέβηκε ἀργότερα, ὕστερα ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση καὶ τὴν Α' Αὐτοκρατορία, στὸ θρόνο τῆς Γαλλίας, μὲ τὸ ὄνομα Κάρολος Ι'.

Τὸ Παρίσι εἶχε γνωρίσει κι' ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς θεατροφιλίας τῆς Μαρίας Ἀντουανέττας. Ἡ σπουδαιότερη καὶ ἐκπληκτικώτερη ἀπ' αὐτὲς ἦταν τὸ νέο θέατρο τῆς Ὄπερας, ποὺ οἰκοδομήθηκε στὰ 1781 στὸ βουλεβάρτο Σὰν Μαρτέν. Σπουδαιότερη γιατὶ χάρισε στοὺς Παρισινοὺς ἕναν καινούργιο ναὸ τῆς Μελπομένης, ἀντικαταστάτη τῆς παλιᾶς Ὄπερας ποὺ βρισκόταν στὴν ὁδὸ Σαὶντ Ὀνορὲ καὶ εἶχε κατεῖ τὸν ἴδιο χρόνο. Ἐκπληκτικώτερη, γιατὶ τὸ πελώριο αὐτὸ θέατρο χτίστηκε μέσα σὲ δύο μῆνες!

Στὴν ἔκκλησή της Μαρίας Ἀντουανέττας γιὰ νὰ γίνει σύντομα μία αἴθουσα ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ στεγάσει τὴν ἄστεγη Ὄπερα, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς ἀρχιτέκτονες τοῦ καιροῦ εἶχαν ἀπαντήσει ἀρνητικά. Γιὰ ν' ἀναλάβουν τὸ ἔργο, ζητοῦσαν τρία ὡς πέντε χρόνια προθεσμία γιὰ τὴν ἀποπεράτωση καὶ ἄλλα τόσα ἑκατομμύρια φράγκα γιὰ τὴ δαπάνη. Προθεσμία καὶ ποσὸ ἦσαν ἀπαράδεκτα γιὰ τὴ βασίλισσα. Ἐκάλεσε τότε ἕνα νέον ἀρχιτέκτονα, τὸν Νικολὰ Λενουάρ, ποὺ εἶχε τὴ φήμη θαυματοποιοῦ στὶς κατασκευές. — Δύο μῆνες κι' ἕνα ἑκατομμύριο φράγκα, τοῦ εἶπε. Ἦταν τόσο πιεστικὴ ἡ βασιλικὴ ἀξίωση καὶ τόσο γοητευτικὸς ὁ τρόπος ποὺ διατυπώθηκε, ὥστε ὁ ἄνθρωπος ἔδωσε τὸ λόγο του, χωρὶς κι' ὁ ἴδιος νὰ ξέρει πῶς θὰ κατάφερνε νὰ τελειώσει μέσα σ' ἑξήντα μέρες ἕνα τεράστιο ἔργο, ποὺ οὔτε τὸ πρόχειρο σχέδιό του δὲν εἶχε γίνει ἀκόμη. Βασίστηκε ὅμως στὶς μέλλες εὐκολίες ποὺ τοῦ ὑποσχόταν ἡ βασιλικὴ ὑποστήριξη καὶ ξεκίνησε.

Τὴν ἴδια μέρα ποὺ ὑπογράφτηκε τὸ συμφωνητικὸ τῆς ἐργολαβίας — μὲ ποινικὴ ρήτρα μάλιστα ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδες φράγκα γιὰ τὸν ἐργολάβο — διακόσιοι ἐργάτες καταπιάστηκαν μὲ τὴν ἰσοπέδωση τοῦ χώρου — παλιοῦ νεκροταφείου τῶν Διαμαρτυρομένων, κοντὰ στὴ φρουριακὴ πύλη Σὰν Μαρτὲν καὶ πάνω στὸ ὁμώνυμο βουλεβάρτο. Τὸ πρωῒ τῆς ἄλλης μέρας τὸ γήπεδο ἦταν ἕτοιμο. Καὶ τὸ ἴδιο πρωῒ τρακόσιοι ξυλοκόποι, στὰ δάση τοῦ Φονταινεμπλὼ καὶ τοῦ Σαὶν Ζερμαίν, ἄρχιζαν νὰ κόβουν τὰ δέντρα ποὺ χρειάζονταν γιὰ τὶς ξυλουργικὲς κατασκευὲς τοῦ θεάτρου. Κι' ἐνῶ τὰ πρῶτα κάρρα ἔφταναν στὸ Παρίσι φορτωμένα φρεσκοκομμένη ξυλεία, ὁ Λενουὰρ ἐχάραζε μὲ τὸ μπαστούνι του πάνω στὸ ἴδιο τὸ οἰκόπεδο τὰ σχέδια τῆς οἰκοδομῆς κι' ἔδινε ὁδηγίες σὲ πολυάριθμους ὑπεργολάβους ποὺ εἶχαν δεχτεῖ ν' ἀναλάβουν τὶς διάφορες ἐργασίες.

Τρεῖς χιλιάδες ὀχτακόσιοι οἰκοδόμοι ἔπιασαν δουλειά, μοιρασμένοι σὲ τρεῖς βάρδιες, ἐνῶ περισσότερες χιλιάδες περίεργοι κι' ἀργόσχολοι περνοῦσαν ἐκεῖ τὶς ὧρες τους χαζεύοντας, πρόωροι θεατὲς σὲ ἕνα θέατρο ποὺ δὲν εἶχε ἀκόμη χτιστεῖ. Ἀλλὰ ἡ συμφωνημένη λήξη τῆς προθεσμίας — 30 Ὀκτωβρίου — πλησίαζε καὶ μερικὲς ἐργασίες καθυστεροῦσαν, ἀνάμεσα στὶς ἄλλες καὶ ἡ δρύϊνη σκάλα ποὺ ὁδηγοῦσε ἀπὸ τὴν πύλη τοῦ Θεάτρου στὴν αἴθουσα. Ἕνα χρυσὸ λουδοβίκειο φιλοδώρημα γιὰ κάθε σκαλοπάτι ὑποσχέθηκε ὁ Λενουάρ. Καὶ ἡ μεγάλη σκάλα τελείωσε μέσα σὲ δύο ἡμερόνυχτα. Δώδεκα ἡμέρες γύρευαν οἱ ἐργολάβοι γιὰ νὰ σηκώσουν τὶς σκαλωσιές. Ἕνας λόχος στρατοῦ καὶ μερικὲς ἑκατοντάδες μέτρα σχοινὶ τὶς ἐξύλωσαν μέσα σὲ εἴκοσι λεπτὰ τῆς ὥρας. Στὶς 25 Αὐγούστου τοῦ 1781 εἶχε γίνει ἡ κατάθεση τοῦ θεμελίου λίθου. Καὶ στὶς 26 Ὀκτωβρίου τοῦ ἴδιου χρόνου — τέσσαρες ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴ λήξη τῆς προθεσμίας — ὁ Λενουὰρ ἔδινε τὰ κλειδιὰ τοῦ νέου θεάτρου στὸν ἁρμόδιο αὐλικό. Ἕνα ἀνώτερο παράσημο τοῦ δόθηκε γιὰ ἠθικὴ ἀμοιβή.

Ἀλλὰ κάποια ἀνησυχία εἶχε ἁπλωθεῖ ἀνάμεσα στοὺς πιὸ στοχαστικούς, ἀριστοκράτες καὶ μεγαλοαστούς: ἕνα τόσο μεγάλο θέατρο ποὺ χτίστηκε μέσα σὲ δύο μῆνες, θὰ εἶχε ἀντοχὴ ἢ θὰ σωριαζόταν σὲ ἐρείπια μαζὶ μὲ τὸ κοινὸ τῆς πρεμιέρας; Βρέθηκε κι' ἐδῶ μία λύση, πολὺ καθησυχαστικὴ γιὰ τοὺς φοβιτσιάρηδες. Στὶς 27 Ὀκτωβρίου ἔγινε μιὰ ἀνεπίσημη παράσταση, δωρεὰν γιὰ τὸ λαουτζίκο. Δωρεὰν καὶ τὸ φαγοπότι ποὺ ἀκολούθησε, μὲ χορὸ καὶ γλέντι ὡς τὸ πρωῒ. Τὸ οἰκοδόμημα κράτησε καλὰ τὸ βάρος καὶ τὰ χοροπηδήματα τοῦ λαϊκοῦ κοινοῦ, ποὺ δὲν εἶχε ἰδέα ὅτι χρησιμοποιήθη-

κε σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση γιὰ πειραματόζωο. Καὶ ἴσως νὰ στεκόταν ἀκόμη στὰ πόδια του, ἂν δὲν τὸ εἶχε κάμει στάχτη κι' αὐτὸ μιὰ πυρκαγιὰ στὰ 1871.

Τὴν ἄλλη μέρα δόθηκε ἡ ἐπίσημη πρεμιέρα. Ἡ Μαρία Ἀντουανέττα μὲ τὴν ἔξωμη τουαλέττα, τὴν ἄσπρη περρούκα καὶ τὰ διαμαντικά της, λαμποκοποῦσε στὸ βασιλικὸ θεωρεῖο. Ἐνῶ σ' ἕνα ἄλλο θεωρεῖο, στὸ ἐπίπεδο τῆς πλατείας, σιγοκουβέντιαζαν μὲ τὸν Μιραμπώ, τὸν εὐπατρίδη ἐπαναστάτη, οἱ ἄνθρωποι ποὺ λίγα χρόνια ἀργότερα ἄφησαν τὸ λεπίδι τῆς λαιμητόμου νὰ πέσει στὸ λαιμὸ τῆς κακορρίζικης Βασίλισσας.

* * *

Ἀλλ' ἂς γυρίσουμε στὸ θεατράκι τοῦ Μικροῦ Τριανόν, ποὺ γνώρισε καὶ τὶς καλλιτεχνικὲς ἐπιδόσεις τῆς Μαρίας Ἀντουανέττας. Ἔπαιζε μιὰ μέρα ἡ ἐστεμμένη ἠθοποιὸς τὸν κύριο γυναικεῖο ρόλο σὲ κάποια κωμωδιούλα καὶ ἀπολάμβανε τὰ χειροκροτήματα ποὺ τῆς χάριζε πρόθυμα τὸ ἀριστοκρατικὸ ἀκροατήριο. Ξαφνικὰ ἀκούστηκε στὴν αἴθουσα ἕνα διαπεραστικὸ σφύριγμα, διεθνὲς σημάδι ἀποδοκιμασίας τοῦ θεατρικοῦ καλλιτέχνη. Ταραχὴ κι' ἀνησυχία ἀνάμεσα στὸ γαλαζοαίματο κοινό. Ποιό ἦταν τὸ θρασὺ ὑποκείμενο, ποὺ τόλμησε ν' ἀποδοκιμάσει τὴ σεπτὴ πρωταγωνίστρια; Ἡ ἴδια ἡ βασίλισσα ἀνακάλυψε τὸν ταραξία. Προχώρησε στὸ προσκήνιο, ἔκαμε μικρὴ ὑπόκλιση καὶ μὲ τὴν πιὸ χαριτωμένη αὐστηρότητα, τοῦ εἶπε:

— Κύριε, ἂν δὲν εἴσαστε εὐχαριστημένος, περάστε στὸ Ταμεῖο, νὰ σᾶς ἐπιστρέψουν τὰ χρήματά σας.

Ὁ «Κύριος» ἦταν ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ'. Ἐγέλασε μὲ τὴν καρδιά του ὁ βασιλιὰς καὶ τῆς ἔδωσε τὴν ἀπάντηση:

— Ὅ,τι κι' ἂν πῆτε, Κυρία, ὁ ρόλος σας εἶναι... βασιλικὰ κακοπαιγμένος.

* * *

Ἡ θεατροφιλία τῆς Μαρίας Ἀντουανέττας τὴν ἔκαμε νὰ σχετισθεῖ μὲ μία περιβόητη τυχοδιώκτρια τῆς ἐποχῆς, τὴ Μαργαρίτα Μπρυνέ, ποὺ ἄφησε τ' ἀχνάρια της στὰ θεατρικὰ καὶ στὰ ἀστυνομικὰ ἀρχεῖα τοῦ Παρισιοῦ μὲ τὸ παρατσούκλι «ἡ Μοντανσιέ». Ἀπόβλητη στὰ δεκαπέντε της χρόνια ἀπὸ ἕνα μοναστήρι Οὐρσουλίνων τοῦ Μπορντώ, ἡ Μοντανσιὲ πέρασε τὸν Ἀτλαντικὸ καὶ ἄρχισε στὴν Ἀμερικὴ μία ζιτὴ σταδιοδρομία, μὲ ἐναλλασσόμενες ἐπιτυχίες στὴ θεατρικὴ σκηνὴ καὶ στὸν ἐρωτικὸ στίβο.

Ἡ Μαρία Ἀντουανέττα τὴ γνώρισε αὐτὴ τὴ γυναίκα στὶς Βερσαλλίες, ὅπου ἡ Μοντανσιὲ εἶχε ἀνοίξει στὰ 1768 ἕνα θεατράκι, μὲ τὴν ὑποστήριξη κάποιου ἐπίσημου φίλου της. Ἀπ' αὐτὸ τὸ ἰδιωτικὸ θέατρο προβιβάστηκε πολὺ γρήγορα, μὲ τὴ βασιλικὴ προστασία, σὲ Διευθύντρια τῶν Αὐλικῶν Θεαμάτων. Τὴν κατακρίνανε καὶ γι' αὐτὸ τὴ βασίλισσα, ἐκεῖνον τὸν καιρό. Ἀλλὰ τὸ παράξενο εἶναι ὅτι, ἐνῶ ἡ Μαρία Ἀντουανέττα ἀνέβηκε τὰ σκαλοπάτια τῆς λαιμητόμου στὶς 16 Ὀκτωβρίου 1793, ἡ Μοντανσιέ, εὐνοούμενη καὶ τῶν «ἀβράκωτων» τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν διαδόχων τους, ἐξακολούθησε ν' ἀνεβαίνει τὴ σκάλα τῶν θεατρικῶν ἐπιχειρήσεων. Στὰ 1807, ὀγδοντάρα σχεδόν, ἄνοιξε τὸ τελευταῖο της θέατρο, τὸ «Βαριετέ».

* * *

Καί, γιὰ νὰ τελειώσουμε σὲ ἱλαρὸ τόνο τὸ ἀφήγημα γιὰ τὴ θεατροφιλία τῆς Μαρίας Ἀντουανέττας: Μεσουρανοῦσε τότε στὴν Παρισινὴ Ὄπερα ὁ νεαρὸς χορευτὴς Αὔγουστος Βεστρί, γιὸς τοῦ Ἰταλοῦ Γκαετάνο Βεστρί, ποὺ κι' αὐτὸς εἶχε γνωρίσει μεγάλες χορευτικὲς δόξες στὸν καιρό του. Στὰ 1789 ποὺ εἶχαν πάει στὴ Γαλλία γιὰ ἐπίσημη ἐπίσκεψη ὁ Βασιλιὰς καὶ ἡ Βασίλισσα τῆς Σουηδίας, ἡ Μαρία Ἀντουανέττα κάλεσε τὸν Αὔγουστο Βεστρὶ νὰ χορέψει σὲ μιὰ ἀνακτορικὴ γιορτή, ποὺ ἔγινε γιὰ νὰ τιμηθοῦν οἱ ὑψηλοὶ φιλοξενούμενοι. Ὁ καλλιτέχνης ἀρνήθηκε ἀπὸ ἰδιοτροπία καὶ ἡ ἁρμόδια Κρατικὴ Ἀρχὴ τὸν ἔστειλε νὰ περάσει μερικὲς ἡμέρες στὴ φυλακὴ τοῦ Φὸρ Λ' Ἐβέκ. Ὁ πατέρας, στενοχωρημένος γιὰ τὴν κακοκεφαλιὰ τοῦ διαδόχου του, πῆγε στὴ φυλακὴ καὶ, μὲ τὴ μεγαλοστομία τοῦ φανφαρόνου Ἰταλοῦ, τοῦ ἔκαμε αὐστηρὲς παρατηρήσεις:

— Καὶ μὲ τὴ βασίλισσα θὰ τὰ βάλεις τώρα; Δηλαδὴ δὲ μὲ λογαριάζεις καθόλου; Δὲν ξέρεις ὅτι ὁ Οἶκος τῶν Βεστρὶ δὲν εἶχε ποτὲ προστριβὲς μὲ τὸν Οἶκο τῶν Βουρβώνων; Σοῦ ἀπαγορεύω νὰ δημιουργήσεις ἱστορίες ἀνάμεσα στὶς δυὸ οἰκογένειες! Παλιόπαιδο!

ΣΤΑΘΗΣ ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Γ. Θέμελη: *«Ἡ ποίηση τοῦ Καβάφη — Διαστάσεις καὶ ὅρια»*, Δοκιμὴ γιὰ μιὰ βαθύτερη γνωριμία.

Ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον αὐτὸ τὸ δοκίμιο τοῦ Γ. Θέμελη, τυπωμένο ἐδῶ καὶ δεκαπέντε χρόνια σ' ἕνα περιοδικό, ποὺ τὸ παρουσιάζει τώρα σὲ σχῆμα βιβλίου. Δὲν ἔχει χάσει διόλου τὴν ἐπικαιρότητά του. Ἀπεναντίας, νομίζω ὅτι προσφέρει πολὺ ὑπολογίσιμες εὐκαιρίες γιὰ μιὰ ἐπιστροφὴ στὸν Καβάφη, μὲ τὴν πρόθεση νὰ τὸν ἰδοῦμε μὲ μιὰ προοπτικὴ βάθους.

Εἶναι ὁ ἴδιος ὁ κ. Θέμελης ὁπλισμένος μὲ μιὰ ἀξιολογώτατη δύναμη καταδύσεων. Μολονότι λιγότερο τοῦ ἀρέσει νὰ συζητάει, περισσότερο νὰ ἀποφαίνεται, οἱ ἀλήθειες ποὺ ἀνασύρει εἶναι ζωντανές, μᾶς καρφώνονται στὴ μνήμη: «Ὁ ἄνθρωπος ζεῖ ἔξω ἀπὸ τὴ θέλησή του, δέσμιος τῶν πραγμάτων. Δὲ δημιουργεῖ τὴ μοῖρα του οὔτε διαλέγει τὸ θάνατό του. Τοῦ τὰ προσφέρουν ἀπ' ἔξω χίλιοι δυὸ ὁρατοὶ καὶ ἀόρατοι παράγοντες — ὄχι μυστικοί — καὶ συχνὰ τὸ τυχαῖο καὶ τὸ ἀπρόβλεπτο παίζουν τὸ ρόλο τοῦ κρίσιμου καὶ τοῦ μοιραίου». Μολονότι ἡ παρατήρηση περιέχει μιὰ γενικότητα, ἡ ἀναφορά της στὸν Καβάφη ἔχει τὴ σημασία ὅτι αὐτὸς τὴν ἐκμεταλλεύτηκε ποιητικά, μπόρεσε νὰ

ζυμωθεῖ μὲ τὶς πεῖρες ποὺ προϋποθέτει καὶ νὰ τὶς κάμει ἀξίες καλλιτεχνικές. Ὁ Καβάφης ποὺ φαίνεται ὁ πιὸ συνειδητὸς ποιητής, ἐκεῖνος ποὺ ὑπολόγισε τὶς λέξεις ὅσο κανένας ἄλλος γιὰ τὸ σχηματισμὸ τοῦ στίχου, γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ποιήματος, ὥστε καμιὰ φορὰ ν' ἀφίνει τὴν ἐντύπωση ἑνὸς ἐπιδέξιου χτίστη, στὸ βάθος ὕφανε ἀνεπίγνωστα τὸ μυστικὸ τῆς ἀλήθειας του σὰν καλλιτέχνη, ὥστε νὰ μαντεύουμε εὔκολα τὸν ἐμπνευσμένο δημιουργό. Αὐτὸς ποὺ ξέρει ὅτι δὲν ἔχουμε καμιὰ δυνατότητα γιὰ νἀλλάξουμε ἢ νὰ τροποποιήσουμε τὴν πορεία τῆς μοίρα μας, ὅτι εἴμαστε ὑποχείριοι δυνάμεων ποὺ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴ θέλησή μας, θέλει σὲ ἀντιστάθμισμα νἀσκήσει ὅλες τὶς δυνατότητες πάνω στὴ μορφὴ τῆς τέχνης του, νὰ τὴν κάμει ὄργανο τῆς βούλησής του. Ὅμως τίποτα δὲ θὰ εἴταν αὐτὸ τὸ προϊὸν τῆς βούλησης ἂν πίσω του δὲν παραμόνευε ἡ ἀπελπισία τῆς ἄλλης ἀδυναμίας. Ὁ Καβάφης ἤθελε νὰ δημιουργήσει σταθερὴ ζωὴ μὲ τὸ λόγο, γιὰ νὰ ἰσορροπήσει τὴν ἀστάθεια τῆς πραγματικῆς ζωῆς. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος νομίζω, «ποὺ σὲ κανένα ἄλλον ποιητὴ δὲ θὰ βροῦμε ἕναν τόσο διάφανο συμβολισμό, διαύγεια μορφῆς καὶ οὐσίας, οἰκειότητα ἀνάμεσα στὴ ζωὴ καὶ στὴν ποίηση».

Ἐξάλλου, ὅσο κι' ἂν ἡ ἀντιπαραβολὴ ποὺ κάνει ὅταν πρόλογό του ὁ κ. Θέμελης μὲ τὸν Σολωμὸ καὶ μὲ τὸν Παλαμᾶ, ἀφίνει νὰ διαφανεῖ μιὰ κάποια προκατάληψη ὑπὲρ τοῦ Καβάφη, ἐντούτοις δὲν παύει νὰ πιστεύει ὅτι κάθε ποιητὴς ἀντιπροσωπεύει προσωπικὲς ἀξίες σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες πρέπει νὰ κριθεῖ. Κι' αὐτὸ κυρίως ἔχει ὑπ' ὄψει του ὁ κ. Θέμελης στὶς ἀναλύσεις τῶν ποιημάτων τοῦ Καβάφη ποὺ ἀκολουθοῦν, ὄχι ὅμως ἁπλὰ γιὰ νὰ προβληθεῖ ἡ εἰδική τους ἀξία ἀλλὰ γιὰ νὰ συναχθοῦν γενικώτερα συμπεράσματα γιὰ μιὰ ποίηση, ἡ ὁποία καθὼς φαίνεται ἔπαιξε ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν ἴδια τὴν ἐσωτερικὴ διαμόρφωση τοῦ μελετητῆ.

Ὑπογραμμίζω ἀκόμη μιὰ φράση (ἀνάμεσα σὲ ἄπειρες ἄλλες γιὰ τὶς ὁποῖες θὰ μποροῦσα νὰ κάμω τὸ ἴδιο) καὶ ποὺ δίνει ἀφορμὴ γιὰ περισσότερες σκέψεις ἀπ' ὅ,τι φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως: «Ὁ Καβάφης, λέει, δὲ σημειώνει καμιὰ ἐξέλιξη ἀπὸ κάτι πρὸς κάτι· εἶναι ὁ ἴδιος πάντα, ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος διαμορφωμένος καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς ποιητής». Ἡ γνώμη αὐτὴ περιέχει μιὰ βασικὴ ἀλήθεια, ἡ ὁποία θὰ μποροῦσε νὰ ἀφορᾶ καὶ πολλοὺς ἄλλους ποιητὲς τοῦ εἴδους του. Θέλω νὰ πῶ ποιητὲς ἀντιπληθωρικούς, ποὺ δίνουν τὸν ἑαυτό τους μὲ τὸ σταγονόμετρο, ὑπολογίζοντας τὸ κάθε τί, ἀπὸ τὴ συλλαβὴ καὶ τὴ λέξη ὡς τὸν ἦχο καὶ τὴν ἔκταση τοῦ ποιήματος, καθὼς συγκεντρώνονται μὲ μιὰ προσήλωση φανατικοῦ, στὸν πυρῆνα τοῦ εἶναι τους. Ἔτσι δημιουργοῦν τὴν ἐντύπωση τοῦ ἀνεξέλικτου, τοῦ ἀπαρχῆς τελειωμένου. Εἶναι ἴσως ἡ σπουδαιότερη ἀρετή τους, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν ἀρετὴ τῶν ἄλλων, τῶν ἀφθονιακῶν, τῶν ἐμπνευσμένων, ποὺ ἔγκειται σὲ ἄλλα, ἐντελῶς διαφορετικά, στοιχεῖα. Ὁ κ. Θέμελης ἀναφέρεται στὸ προλογικό του σημείωμα στὴν ἔκδοση τῶν Ἀνεκδότων ἀπὸ τὸν καθηγητὴ κ. Γ. Π. Σαββίδη καὶ κριτικώτατα παρατηρεῖ ὅτι «μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα ν' ἀντιληφθοῦμε, πρὶν καὶ ὡς ἕνα σημεῖο καὶ πλάϊ στὸν γνωστό μας ἀπὸ τὰ καθιερωμένα του Καβάφη, κι' ἕναν ἄλλον, ἕναν Καβάφη προκαβαφικὸ — ἔτσι θἄπρεπε νὰ τὸ πεῖ κανεὶς — ποὺ ἔχει σὲ κατάσταση προπλασματικὴ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ἐκείνου». Μολονότι ἀναφέρεται κυρίως σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ μορφή, ἐν τούτοις αὐτὰ τὰ ἀνέκδοτα μποροῦν νὰ μᾶς δώσουν μιὰ πλήρη ἰδέα τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τοῦ Καβάφη καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν οὐσία. Μορφὴ καὶ οὐσία, ἀξεδιάλυτα δεμένα, ὅπως συμβαίνει πάντα στοὺς ἀληθινοὺς ποιητές, ἀποτελοῦν, εἰδικώτερα γιὰ τὸν Καβάφη, μιὰ κατάκτηση μέσον μιᾶς γλώσσας αὐστηρὰ προσωπικῆς, χωρὶς τὴν ὁποία δὲ θὰ μποροῦσαν νὰ ὑπάρξουν μὲ τὸν τρόπο ποὺ ὑπῆρξαν, — δηλαδὴ τὸν Καβαφικό. Καθὼς μέσα στὶς «προπλασματικὲς» αὐτὲς καταστάσεις παρακολουθοῦμε τὴν διαμορφωτικὴ πορεία τοῦ γλωσσικοῦ του ὀργάνου, μαντεύουμε συγχρόνως καὶ τὴ μυστικὴ ἀγωνία ἑνὸς ἀνθρώπου ποὺ ἀναζητεῖ τὰ μυστικὰ τῆς ψυχῆς του καὶ πλάθει μὲ ὑπομονὴ καὶ μόχθο τὸν κόσμο του. Ὅ,τι ὀνομάζουμε σοφία τοῦ ποιητῆ, στὸν Καβάφη προϋποθέτει αὐτὲς τὶς ὀδυνηρὲς πορεῖες πρὸς τὴν ἀποκρυστάλλωση.

Δὲν ξέρω ἂν κανεὶς ἄλλος περισσότερο ἀπὸ τὸν κ. Θέμελη ζήτησε μὲ τόση ἐπιμονὴ νὰ παραβιάσει τὴ μυστικὴ κρύπτη τοῦ Καβάφη, φάχνοντας θαρρετά, ἁρπάζοντας μὲ ἑτοιμότητα τὶς εὐκαιρίες ποὺ προσφέρει γι' αὐτὸ ἡ ποίησή του. Ἴσως εἶναι γι' αὐτὸν ἕνα θέμα ποὺ ἰδιαίτερα τὸν ἐνδιαφέρει, γιατὶ μαντεύει βαθύτερες δικές του συγγένειες. Ἂν ἐπιμένει τόσο πολὺ σὲ μερικὰ ποιήματα, ὅπως τὰ «Τείχη», τὰ «Παράθυρα», ἡ «Πόλις», δὲν εἶναι μόνο γιὰ νὰ τὰ ἀναλύσει ἢ νὰ φανερώσει τὴν κοινή τους πηγή, ἀλλὰ γιατὶ σ' αὐτὰ συναντᾶ διαθέσεις ποὺ δὲν τοῦ εἶναι προσωπικὰ ξένες. Ἡ δήλωσή του ἔχει σημασία: «Ἡ ἀναζήτησή μου, μᾶς ἐξηγεῖ, δὲν ἔχει τὴν περιέργεια νὰ παραβιάσει τὸ σεξουαλικὸ ἄσυλο τοῦ Καβάφη, γιὰ νὰ παρατηρήσει τὴν ἁμαρτία του στὸ χῶρο τῶν πρακτικῶν ἐκκενώσεων μὲ τὴν τάδε ἢ τάδε μορφή — πράγματα ἄλλωστε πολὺ γνωστά. Μ' ἐνδιαφέρει τὸ πνευματικὸ της ὑπόστρωμα, ὄχι τὸ ὑλικό της περίβλημα...» Νομίζω κι' ἐγὼ πὼς εἶναι ὁ καλλίτερος τρόπος γιὰ ν' ἀντιμετωπισθεῖ τὸ θέμα Καβάφη, ἂν δὲ θέλουμε νὰ φτάσουμε στὰ ὅρια τοῦ κοτσομπολιοῦ. Ἔτσι, ὁ κ. Θέμελης καταλήγει σὲ μιὰ πρόταση, ποὺ μολονότι ἐνδέχεται νὰ ἔχει ἤδη διατυπωθεῖ μὲ ἄλλο σχῆμα, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ δριστική: «Ὁ καβαφικὸς λυρισμὸς εἶναι ἕνα ἀδιόρατο, πολὺ κρυφὸ ρῖγος, μιὰ ἠχὼ σιωπῆς ποὺ μαντεύεται πιὸ πολύ, γιατὶ ὁ κραδασμὸς συντελεῖται μέσα καὶ πίσω ἀπὸ κλειστοὺς τείχους δίχως παράθυρα, ἔγκατα ποὺναι σὰν νεκρὸς θαμμένη».

ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΙΝΗΣ

Πάνου Καραβία: *«Πάθος γραφῆς καὶ τὰ τοπία»*, δεκαέξη δοκίμια.

Ὁ Πάνος Καραβίας εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἕνας δοκιμιογράφος. Τὸ ταλέντο του, ἡ καλλιέργειά του, ἡ ἐσωτερικὴ ὀργάνωση τοῦ λόγου του ἐκεῖ τὸν το-

ποθετοῦν. Τὰ διηγήματά του, οἱ νουβέλλες του, τὸ μυθιστόρημά του «Ἴσκιος στὸν ὁρίζοντα», γραμμένα ὅλα μὲ πεζογραφικὴ συνείδηση καὶ μὲ πρωτοπορειακὴ ἔμπνευση, ἐπιβεβαιώνουν κι' αὐτὰ τὴν δοκιμιογραφική του φλέβα. Τὸ νέο του βιβλίο δοκιμίων, «Πάθος γραφῆς καὶ τὰ τοπία», ἀποτελεῖ συνέχεια ἄλλων ἀνάλογων ἐργασιῶν, ποὺ ἀποβλέπουν, κατὰ κανόνα, σὲ μιὰ ἔρευνα τῆς σύγχρονης πνευματικότητας διὰ μέσου προσώπων καὶ θεμάτων. Μολονότι διψάει γιὰ σταθερὲς μορφές, ξέρει ἐν τούτοις πολὺ καλὰ ὅτι μέσα στὸ χῶρο τῆς λογοτεχνίας ὅλα εἶναι ρευστὰ καὶ ὅτι ἡ μόνη βεβαιότητα ποὺ μποροῦμε νὰ ἔχουμε εἶναι αὐτὸ τὸ διαρκῶς μεταβαλλόμενο κλίμα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Αὐτὸ εἶναι ποὺ καθορίζει καὶ τὰ ὅρια τῆς λογοτεχνίας, τὶς ἀλληλοεισδύσεις καὶ τὴν πορεία τῶν εἰδῶν, τὶς ἀνόδους καὶ τὶς καθόδους τοῦ πνεύματος.

Ἕνα πλεονέκτημα ποὺ ἔχουν τὰ βιβλία τῶν δοκιμίων εἶναι ὅτι μποροῦμε νὰ τὰ διαβάσουμε ἀνάκατα, στὴ σειρὰ τῆς προτίμησής μας. Γιὰ λογαριασμό μου ἀπόλαυσα πρῶτο τὸ δοκίμιο γιὰ τὸν Ἔλιοτ ποὺ εἶναι ἴσως τὸ καλλίτερο σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν ἐμβάθυνση στὴν ποιητικὴ καὶ δοκιμιογραφική του σκέψη καὶ τὴν ἐξονυχιστικὴ ἀνάλυσή της. Ἂν ὁ Ἔλιοτ εἶναι ἕνας δύσκολος ποιητής, ὅμως ἐδῶ καταλαβαίνουμε πόσο ἡ δυσκολία τῆς κατάκτησης προσφέρει μιὰ ὑψηλότερη πνευματικὴ χαρὰ ἀπ' ὅ,τι θὰ εἶταν ἀμεσώτερα προσιτὸ στὴν ἀντίληψη τοῦ ἀναγνώστη. Ὁ κ. Καραβίας φαίνεται νὰ βρῆκε σ' αὐτὸν ὅ,τι βαθύτερα ἡ ψυχή του ζητοῦσε καὶ ποὺ ἡ διαίσθησή του πρόσφερνε ἀδιαμόρφωτο, ρευστό. Θέλω νὰ πῶ τὴν τέλεια, τὴν ὁριστικὴ διατύπωση, τὴν ὀργάνωση τοῦ ὑλικοῦ ἀπὸ τὴν ὁποία τίποτα δὲ μπορεῖ νὰ λείψει ἢ ν' ἀντικαταστα θεῖ χωρὶς νὰ ἐπακολουθήσει μιὰ καταστροφή. Ἀργότερα, στὸν Σαὶν - Τζὼν Πὲρς θέλησε ἴσως νὰ κάμει τὴν ἀντίστροφη πορεία γιὰ νὰ χαρεῖ τὴ ρευστότητα τοῦ αἰσθήματος μέσα σὲ μιὰ ποίηση ποὺ τοῦ ἔδινε μιὰ γεύση θάλασσας καὶ αἰώνιου ταξιδιοῦ. Πιστεύω ὅμως ὅτι ἡ δοκιμιογραφικὴ σκέψη τοῦ Ἔλιοτ τὸν βοήθησε περισσότερο νὰ διαμορφώσει τὴ δική του, ἢ καλλίτερα νὰ συνειδητοποιήσει μέσα του τὶς ἀλήθειες ποὺ ζητοῦσαν ἀποκρυστάλλωση. «Ἡ ποίηση, λέει ὁ Ἔλιοτ, δὲν εἶναι ἕνα ἀχαλίνωτο δόσιμο στὴ συγκίνηση, ἀλλὰ ἕνας τρόπος διαφυγῆς ἀπὸ τὴ συγκίνηση». «Ὅ,τι ἐνδιαφέρει τὸν κριτικό, σχολιάζει ὁ κ. Καραβίας, δὲν εἶναι ἡ προσωπικότητα τοῦ ποιητῆ, ἀλλὰ ἡ προσωπικότητα τῆς ποίησής του». Ἴσως σ' αὐτὴ τὴ φράση τοῦ Ἔλιοτ καὶ σ' αὐτὴ τὴ διευκρίνηση τοῦ Καραβία συμπυκνώνεται ὄχι μόνο ἡ ποιητικὴ τοῦ Ἔλιοτ ἀλλὰ καὶ ἡ ποιητικὴ ὁλόκληρης τῆς μοντέρνας ποίησης. Θὰ πρέπει ν' ἀναζητοῦμε ὄχι πιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως συνέβαινε μὲ τὴν παλιὰ ποίηση, ἀλλὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ ποιήματος, ἡ ὁποία πάλι δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει παρὰ μόνο ἂν ἔχει ὡς ἔρεισμα τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Κι' ὅταν ὁ κ. Καραβίας μᾶς διαβεβαιώνει πὼς συμφωνεῖ περισσότερο μὲ τὴν ἀντίληψη τοῦ Μπωντλαίρ ὅτι «ἡ κριτικὴ πρέπει νὰ ἀσκεῖται μὲ πάθος, νάναι μεροληπτικὴ κλπ.» φοβᾶμαι ὅτι ἀνεπίγνωστα ἀντιδρᾶ στὴν ἴδια τὴ δική του ἐσωτερικὴ πραγματικότητα ποὺ τὸν προδιαθέτει γιὰ τὴν ἐξήγηση προσώπων καὶ ἔργων μ' ἕνα πνεῦμα ὅσο τὸ δυνατὸν μεγαλείτερης ἀμεροληψίας. Ἡ γνωστὴ κριτικὴ του γιὰ τὸν Παλαμᾶ δὲν εἶναι γι' αὐτὸν ὁ κανόνας ἀλλὰ ἡ ἐξαίρεση. Μέσα σ' αὐτὰ τὰ δοκίμιά του εἶναι πάντοτε καταφανὴς ἡ προσπάθειά του ν' ἀνακαλύψει τὶς οὐσίες τῶν ἔργων εἰσδύοντας ὡς τὸν πυρήνα τους, μὲ ὁδηγὸ βέβαια πάντοτε τὴν καλαισθησία του, ἀλλὰ καὶ μὲ μόνιμη φροντίδα νὰ μὴ διασαλεύσει τὸν κανόνα τῆς ἀντικειμενικῆς τάξης. Εἶναι πάντοτε ὅσο μπορεῖ πιὸ ἀντικειμενικός, μέσα στὴν ὑποκειμενικότητά του. Ἀναγνωρίζει, μαζὶ μὲ τὸν Ἔλιοτ, ὅτι μόνο τὰ μεγάλα πνεύματα μποροῦν νὰ προσφέρουν μὲ τὸ κύρος τῆς πρωτοτυπίας τους ἕναν καινούργιο κανόνα, νὰ δημιουργοῦν μιὰ καινούργια πίστη, ποὺ ἐπιβάλλει μιὰ νέα αἰσθητικὴ στάση ἀπέναντι στὰ ἐπιτεύγματα τοῦ παρελθόντος.

Ἕνα βασικῆς σημασίας δοκίμιο μέσα σ' αὐτὴ τὴ σειρά, μολονότι πολὺ σύντομο, εἶναι «Ὁ ἀγώνας μὲ τὶς λέξεις» ὅμως ἐξίσου ἀποκαλυπτικὸ ὄχι ἁπλῶς τῆς σκέψης τοῦ κ. Καραβία ἀλλὰ καὶ τοῦ προσωπικοῦ του δράματος σὰν λογοτέχνη. «Ὁ ἀγώνας μὲ τὶς λέξεις, μᾶς διαβεβαιώνει, σημαίνει ἕναν τέτοιο μόχθο πνεύματος καὶ φέρνει μαζί του μιὰ τέτοια ἀδιάκοπη ἀνησυχία, ὥστε ἡ ἱκανοποίηση γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ πετυχαίνει ὁ συγγραφέας, ποτὲ νὰ μὴν ἔχει πληρότητα, μήτε ἀτομικότητα». Εἶναι τὸ δράμα τοῦ Βαλερὺ μὲ τὸ «διαμαντένιο ὕφος», τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ αἰώνια ἀνικανοποίητου ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, τοῦ Ζυλιὲν Γκρὴν «ποὺ ποτὲ κανεὶς δὲ θὰ μάθει τί τοῦ κόστισαν τὰ βιβλία του», τοῦ Ἔρνεστ Χεμιγκουαίη ποὺ ἔγραψε τριανταενιὰ φορὲς τὸ «Γέρο καὶ τὴ Θάλασσα». Φαίνεται ἀπίστευτο πῶς μπορεῖ ἕνας ἄνθρωπος νὰ ξοφέρει τὸ μόχθο μιᾶς τέτοιας ἐπανάληψης, ἂν τὸν Χεμιγκουαίη μάλιστα, κάνοντας θυσία τῆς ἴδιας τῆς φαντασίας του. Ἀλλὰ ὑποπτευόμαστε ἀῶ ὅτι εἶχε τόσο πληγωθεῖ ἀπὸ τοὺς κριτικούς του (μετὰ τὸ Νόμπελ), ποὺ θέλησε νὰ τοὺς δείξει γιὰ τί τελειότητες εἶταν ἄξιος. Ὅσο γιὰ τὸ δράμα τοῦ Ντοστογιέφσκυ, ἂς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ πιστεύω πὼς εἶταν διαφορετικῆς ὑφῆς. Σ' αὐτὸν δὲν εἶναι «ὁ ἀγώνας γιὰ τὴ λέξη» ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ὁ ψυχικὸς ἀγώνας ἀπέναντι στὸν ἐνδόμυχο κόσμο, ποὺ δημιουργεῖ ἕνα ἀκατάσχετο κύμα λόγου. Ὅταν γράφει «Φαντάσου, ὁλόκληρο τὸ μῆνα ποὺ πέρασε δὲν ἔγραψα οὔτε μιὰ γραμμή», δὲν εἶναι ἕνα ζήτημα λέξης ἀλλὰ ὑπόθεση ἐσωτερικοῦ ἡφαιστείου ποὺ παραμένει σβυστό. Κάτω ἀπὸ τὸ ρίτσιμα τῆς φλόγας του ἡ λέξη ἔρχεται μόνη της, ἀναντικατάστατη, αὐθεντική. Ὡστόσο, ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, «ἡ ἔνταση, ὁ πόνος, ἡ ἀβεβαιότητα γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα, συνοδεύουν ὅλους τοὺς δημιουργοὺς στοὺς νεώτερους καιρούς».

Τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν δοκιμίων προσφέρεται ἐπ' ἄπειρον γιὰ σχολιασμό. Ὁ Πᾶνος Καραβίας κινεῖται, κατὰ κανόνα, γύρω σὲ συγγραφεῖς τῆς προτίμησής του, σὰν γύρω σὲ ἄξονες χωρὶς τοὺς ὁποίους ἡ ζωή του θὰ ἔχανε τὰ ἐνδιαφέροντά της, τὸν ἴδιο της τὸν οἶστρο. Ἴσως θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι τοῦ γίνονται ἀπαραίτητοι γιὰ νὰ βρεῖ

ἡ σκέψη του τὸ δρόμο της μὲ τὴ συνειδητοποίηση μερικῶν θεμελιωδῶν πραγμάτων ποὺ ἄμεσα τὸν ἀφοροῦν. Οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ τοῦ γίνονται ὁδηγοὶ καὶ συμπαραστάτες, εἴτε διαβατικά, εἴτε σὲ διάρκεια ποὺ καμιὰ φορὰ καλύπτει ὅλη τὴ ζωή. Μήπως ἔτσι δὲν συμβαίνει σὲ ὅλους μας; Χωρὶς αὐτὰ τὰ στηρίγματα, ἡ ζωή μας θὰ ἔχανε τὸν προσανατολισμό της, τὴν ἰσορροπία της. Σχετικὰ τώρα μὲ τὸν κ. Καραβία, ἀναφέρω τὸ Σολωμό, τὸν Καζαντζάκη, τὸν Ἴωνα Δραγούμη, τὸν Καρυωτάκη, τὸν Σαὶν - Τζὼν Πέρς, τὸν Μπωντλαίρ, τὸν Σατωμπριὰν καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις ἄλλους. Προσπαθεῖ πάντα ν' ἀποσπάσει ἀπ' αὐτοὺς οὐσίες γιὰ νὰ μᾶς προσφέρει νὰ τὶς γευθοῦμε. Τὸν ἀπασχολεῖ, λ.χ., τὸ θέμα τῶν καταλοίπων τοῦ Σολωμοῦ καὶ δὲν ἀρκεῖται νὰ τὸ ἐρευνήσει μὲ ὑπομονὴ καὶ μὲ εὐσυνειδησία, ἀλλὰ ψάχνει νὰ βρεῖ τὶς ἀπώτερες αἰτίες ποὺ τὸ ἔργο ἔμεινε ἀνολοκλήρωτο: «Ἡ ἀγωνία καὶ ἡ ἀμφιβολία τοῦ Σολωμοῦ, προικισμένου μ' ἐξαιρετικὸ πνεῦμα αὐτοκριτικῆς», εἶταν ἡ αἰτία. Ἡ ἀνάλυση τοῦ κ. Καραβία ἐνισχύει τὴ γνώμη μας ὅτι κάποιο ράγισμα ὑπῆρχε μέσα του. Ἡ ποιητική του μεγαλοφυΐα στερούνταν ἀπὸ ἀντίστοιχη δύναμη σταθερῆς δημιουργίας. Καὶ ἡ ὑπερβολικὴ αὐτοκριτική ἀποδείχνεται συνέπεια ὀργανικῶν ἀδυναμιῶν. Ἂς μὴ γελοιόμαστε. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ἡ ὑποψηφιότητα τοῦ Σολωμοῦ γιὰ παγκοσμιότητα δὲν ἐτέθηκε ποτέ.

Τὸ βιβλίο τελειώνει μ' ἕνα μικρὸ ἀλλὰ ἀληθινὰ συναρπαστικὸ δοκίμιο μὲ θέμα τὸν Ἐθνικὸ κῆπο. Εἶναι ἀπὸ τὰ κομμάτια ποὺ θἄπρεπε νὰ διδάσκονται στὰ σχολεῖα γιὰ νὰ μπαίνουν τὰ παιδιὰ στὸ νόημα τῆς λογοτεχνίας. Τὸ κείμενο αὐτὸ εἶναι ἕνα ὑπόδειγμα ποιητικοῦ λόγου σὲ πρόζα, γραμμένο ἀπὸ ἕναν ἄνθρωπο ποὺ ξέρει ὅτι τὸ νὰ κάνεις ὕφος δὲν σημαίνει ν' ἀραδιάζεις ἐπίθετα ἀλλὰ νὰ κρατιέσαι ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, χωρὶς τὰ ὁποῖα ὁ λόγος ἀπομένει κενός.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΙΝΗΣ

ΤΑ ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Γιώργης Μανουσάκης: «Τὸ σῶμα τῆς σιωπῆς». Ποιήματα — Χανιά.

Κ. Τριαντάφυλλου: «Τὸ ἀρχεῖον τῶν οἰκογενειῶν Δρακοπούλου καὶ Καλαμογδάρτη». — Ἀνάτυπον ἀπὸ τὰ «Πελοποννησιακά».

Κωνστ. Ν. Τριαντάφυλλου: «Τὰ Ναυπλιακὰ» (1862) ἐν Πάτραις. — Ἀνάτυπον ἀπὸ τὴν «Μνημοσύνη».

Κώστα Ν. Τριαντάφυλλου: «Ἐξ διαθῆκαι παλαιῶν Πατρῶν ἀποκείμεναι εἰς μονὴν Ὀμπλοῦ». — Ἀνάτυπον ἀπὸ τὴν «Ἀθηνᾶ».

Κώστα Ν. Θαλασσινοῦ: «Σφίγξ». Ποιήματα.

Τ. Κ. Παπατσώνη: «Ἐθνεγερσία. Σολωμὸς — Κάλβος». Ὁμιλία ἐκφωνηθεῖσα τὴν 24ην Μαρτίου 1970 κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. — Ἴκαρος.

Τ. Κ. Παπατσώνη: «Friedrich Hölderlin». 1770, 1843, 1970. Ἐγκώμιο. Τρεῖς Ὕμνοι. Τρία Σχόλια. — Ἴκαρος.

Λεόντιου Χατζηκώστα: «Οἱ Ὠδὲς τῶν Ἀναβαθμῶν». (Ψαλμοὶ 119 - 133). Ἐμμετρη ἀπόδοση στὴ νεοελληνική. — Λευκωσία.

Δελτίον Ἀναγνωστικῆς Ἑταιρίας Κερκύρας. Ἔτος 6ον, ἀριθμὸς 6, 1969.

Μαίρης Π. Σταύρου: «Ἡ πέμπτη σφραγίδα».

Γ. Ν. Ἄμποτ: «Ἰόλη». Μυθιστόρημα. — «Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίο».

Ε. Ρόκκα: «Τὸ οὐρλιαχτό». Μυθιστόρημα. — «Βιβλιοαθηναϊκή».

Κων. Κονοφάγου: «Μεταλλογνωσία». Τόμοι Ι, ΙΙ, ΙΙΙ, Πρώτη ἔκδοσις.

Πάνου Καραβία: «Πάθος γραφῆς καὶ τὰ τοπία». Δεκαέξι δοκίμια. — Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας».

Βασίλης Καραβίτης: «Ὑλικὸ μονώσεως». Ποιήματα. Ἐκδόσεις Διαγωνίου. Θεσσαλονίκη.

Πάνου Ν. Παναγιωτούνη — Γ. Μ. Πολιτάρχη: «Ἀρχαία ἑλληνικὴ λογοτεχνία». Τόμος α', 3. — «Λεξικὸ τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας».

Κωνσταντίνου Δ. Καλοκύρη: «Προέλευσις βυζαντινῶν μνημείων τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου τῆς Μακεδονίας, τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας». (Ἡ συμβολὴ τῆς τέχνης εἰς τὴν ἀλήθειαν). — Θεσσαλονίκη.

Φοίβου Δέλφη: «Γιάννης Κοφίνης». Ὁ ποιητὴς τῆς Ἀγόριαννης. — Ἰωλκός.

Κωνστ. Ι. Βουρβέρη: «Ἀπὸ τοῦ τρίτου ἀνπισμοῦ εἰς τὸν σύγχρονον». 1970, σελ. 20.

Const. J. Vourveris: « The Message of Contemporary humanism, Athens».

Νικ. Κοντολέοντος: «Ὁ Ἀπόλλων καὶ οἱ Δελφοί» (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ πρώτου τόμου τῶν «Πρακτικῶν» τοῦ Α' Διεθνοῦς Ἀνθρωπιστικοῦ Συμποσίου ἐν Δελφοῖς»).

«Ἡ ὀργανώσασα τὸ Διεθνὲς Συμπόσιον Ἑλληνικὴ Ἀνθρωπιστικὴ Ἑταιρεία». (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ πρώτου τόμου τῶν ἀνωτέρω «Πρακτικῶν»).

« Ἐναρκτήριος συνεδρία τοῦ Α' Διεθνοῦς Ἀνθρωπιστικοῦ Συμποσίου ἐν Δελφοῖς ». (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ αὐτοῦ τόμου τῶν ἀνωτέρω «Πρακτικῶν»).

Σπυρ. Δ. Κυριαζοπούλου: «Ἐνώπιον τοῦ τετάρτου κοσμοϊστορικοῦ γεγονότος».

Th. P. Tassios: « Side - effects of technology and the related moral Problems».

Ἀριστοξ. Δ. Σκιαδᾶ: «Σιμωνίδης ὁ Κεῖος».

Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου: «Ἀφρικανικὴ περιπέτεια». Εἰκονογράφηση Κ. Π. Γ ρ α μ μ α τ ό π ο υ λ ο υ. — Ἐκδοτικὸς οἶκος «Ἀστὴρ» Ἀλ. καὶ

Ε. Παπαδημητρίου.

J. M. Panayotopoulos: «The Contemporary Man». An essay on Free Thought. Translated from the greek by Maria P. Hogan. — Vantage Press.

Ἑρμιόνης Πολυχρονοπούλου: «Ἄνεμος καὶ ψυχή».

Βασιλείου Φρ. Τωμαδάκη: «Νεοελληνικὴ βιβλιογραφία. Τὰ περιοδικὰ «Τέχνη» καὶ «Διόνυσος». — Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τοῦ ἔτους 1969 - 1970.

Ἠὼ Λαμπίρη: «Ἀθηναγόρας Α', Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως».

Ἰωάννου Στάμου: «Νέρων». Ποιήματα.

Στυλ. Σ. Μπαϊρακτάρη: «Ἁγάπιος Λάνδος ὁ Κρής». Ὁ πολυγραφώτατος τροφοδότης τῶν ψυχῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

Β. Κυριαζοπούλου: «Νεοελληνικὴ Χειροτεχνία. Κεραμική». Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος.

Κούλα Γιοκαρίνη: «Ἡρωϊκὰ ἔρμαια». Μυθιστόρημα. — Ἐκδόσεις «Βάκων».

Δημ. Χ. Στάμου: «Μεθοδολογικὰ σχήματα διδασκαλιῶν καὶ σύγχρονοι ἀπόψεις εἰδικῆς διδακτικῆς». Τόμος α'.

Φρόσω Χούρη: «Ἀτιτλο». Ποιήματα.

Ἀδαμαντίου Στ. Ἀνεστέλη: «Τὸ πρόβλημα τῆς βιβλιογραφικῆς ἐνημερότητος».

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ Κ' ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Στὸ «Βῆμα», κάθε Τρίτη, τὰ «Γράμματα ἀπ' τὴν Ἐφταλοῦ» τοῦ κ. Ἡλία Βενέζη μὲ ποικίλα θέματα καὶ οἱ ἐπιφυλλίδες τῶν κ. κ. Ἀγγέλου Τερζάκη καὶ Κ. Θ. Δημαρᾶ κάθε Τετάρτη καὶ Παρασκευή.

— Στὸν «Ἐλεύθερο Κόσμο» κάθε Κυριακὴ φιλολογικὴ σελίδα μὲ κείμενα τοῦ Ἄλκη Θρύλου, τῶν κ. κ. Μιχάλη Περάνθη, Στέλιου Ἀρτεμάκη κ.ἄ.

— Ἡ κριτικὴ τῶν νέων βιβλίων γίνεται στὸ «Βῆμα» ἀπὸ τὸν κ. Βάσο Βαρίκα, στὸν «Ἐλεύθερο Κόσμο» ἀπὸ τὸν κ. Στέλιο Ι. Ἀρτεμάκη, στὴ «Βραδυνὴ» ἀπὸ τὸν κ. Μπάμπη Κλάρα, στὰ «Σημερινά» ἀπὸ τὸν κ Δημ. Κ. Παπακωνσταντίνου, στὴν «Ἀπογευματινὴ» ἀπὸ τὸν κ. Ἄγγελο Φουριώτη στὴ «Νέα Πολιτεία» ἀπὸ τὸν κ. Δ. Π. Κωστελένο.

Ἐλάβαμε, ἀκόμη, «Καθολικήν», «Ἰατρολογοτεχνικὴν Στέγην», μὲ ἐπιστημονικὰ ἄρθρα καὶ λογοτεχνικὰ κείμενα, «Τὸ Μέλλον Κεφαλληνίας καὶ Ἰθάκης», «Αὐγὴν» τοῦ Πύργου, «Ὀλυμπιακὸν Ἀγῶνα», «Ἠπειρωτικὸν Μέλλον», «Προσφυγικὸν Κόσμον - Οἰκονομολογικήν», μὲ τακτικὴ τὴν κριτικὴ τῶν νέων βιβλίων ἀπὸ τὸν κ. Παῦλο Φλῶρο, «Ἰσραηλινὰ Νέα», «Χριστιανικὲς Πεννιές», «Ἐπιμορφωτικὸν Βῆμα», «Ἑλληνικὸν Ἐρυθρὸν Σταυρὸν Νεότητος», «Ἐπιθεώρησιν Χωροφυλακῆς» (τεῦχ. Ὀκτ.), μὲ κείμενα γιὰ τὴν 28η Ὀκτωβρίου 1940, «Ἑκδρομικὰ Χρονικά», «Περιοδικὸ Στεγαστικοῦ Ταμιευτηρίου», «Πρωτότυπη Φιλολογικὴν Ἐπιθεώρησιν», «Ἀθηναϊκὸν Τύπον», μὲ ἐντυπώσεις τοῦ κ. Δημ. Γιάκου ἀπὸ τὰ νέα βιβλία, «Εὐημερίαν» (φύλλ. Μαΐου - Αὐγ.), μὲ μεγάλο μέρος τοῦ «Οἰκονομικοῦ» τοο Ξενοφῶντος μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν κ. Π. Σολομό, «Πεῦλοπόννησον», μὲ συνεργασία τοῦ κ. Μανώλη Πράτσικα, «Ἠπειρωτικὸν Ἀγῶνα», μὲ φιλολογικὲς ἐπιφυλλίδες τοῦ κ. Ἰωάν. Θεοχάρη, καὶ «Συζήτησιν», «Ἰόνιον Ἠχώ» (τεῦχ. Ἰουλ - Αὐγ.), μὲ ἄρθρο τῆς κ. Ρίτας Τσιντίλη - Βλοσμᾶ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Φώτου Γιοφύλλη, «Κυκλαδικὴν Ἐπιθεώρησιν», «Κέρκυραν», «Φωνὴν τοῦ Ἁγίου» (9 Αὐγ.), μὲ σκιαγραφία τοῦ φυσιολάτρη ποιητῆ Κλαύδιου Μαρκίνα ἀπὸ τὸν κ. Γιάννη Ἀνδρικόπουλο, «Λογοτεχνικὸ Δελτίο» (φύλλο Ἰουλ.), μὲ τὸ ἀξιόλογο ἄρθρο τοῦ κ. Ἄδαμ Παραδήμα «Ἡ κωμωδία τῶ ἠθῶν».

Ω.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

20 Ὀκτωβρίου

κ. Ἄγγ. Παρθ. Μπάντ Γκοντεσμπέργκ. Ὁ κ. Χ. θερμότατα σᾶς εὐχαριστεῖ. — κ. Κ. Θ. Γιοκ. Ἐνταῦθα. Ἀπὸ τὰ δύο τραγούδια ποὺ μᾶς στείλατε, ἀξιολογώτερο ὁ «Ἕλληνας». Ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὸ μόνο μερικοὶ στίχοι εἶναι καλοί, — «Μὲ γυμνὰ χέρια κλπ.», — ἐνῶ ἄλλοι δὲν θέλουμε νὰ πιστέψουμε ὅτι ἀντιπροσωπεύουν τὴν καθολικὴ ἑλληνικὴ διάθεση: «Δὲν ἔχω παρὰ μίσος θανάσιμο κλπ.». — κ. Π. Ξεν. Ἁπλὸ καὶ ὡραῖο τὸ «Φθινοπωρινὸ πρωί». Τὸ κρατοῦμε. — κ. Διον. Μιτ. Πάτρα. Τὸ Χριστουγεννιάτικο τεῦχος μας θὰ εἶναι ὁλόκληρο ἀφιερωμένο στὰ 150 χρόνια τοῦ Εἰκοσιένα καὶ θὰ ἔχει μόνο διεξοδικὰ μελετήματα. — κ. Στέφ. Κ. Μπ. Στοὺς «Δελφοὺς» ἀτεχνο πήδημα ἀπὸ τὰ ποιητικὰ στὰ πεζολογικὰ στοιχεῖα. Ὡστόσο, ὑπάρχουν σ' αὐτὸ τραγούδι καὶ καλοὶ στίχοι:

> Πλατὺ ποτάμι τῆς ἐλιᾶς ὁ πέρα τόπος·
> ἀντιλαρίζει πράσινο ὡς τὸν κόλπο τῆς Ἰτιᾶς
> ἐκεῖ στ' ἀγνάντιο ποὺ πάτησε ὁ Θεὸς
> πηδῶντας ἀπ' τὴ ράχη δελφινιοῦ.

— κ. Γιάν. Χ. Βλ. Π. Χαλάντρι. Θυμόμαστε τὸ «Πάσχα στὸ γλαρονήσι», ποὺ τὸ δημοσιεύσαμε ἄλλωστε, ἀλλὰ γιὰ τ' ἄλλα δὲν ἔχουμε γνώμη. Θὰ ψάξουμε στοὺς φακέλους μας καὶ θὰ σᾶς ἀπαντήσουμε ἀπ' αὐτὴ τὴ στήλη. — δ. Ἄλκ. Κογκ. Κρατοῦμε τὸ «Κι ὅταν». —κ. Τάσ. Κόρφ. Ἐνταῦθα. Σᾶς παρακαλοῦμε μαζὶ μὲ τὶς μεταφράσεις νὰ μᾶς στέλνετε καὶ τὰ ἀντίστοιχα πρωτότυπα. — κ. Χρ. Σπυρ. Ἐνταῦθα. Διαβιβάσαμε στὸ συνεργάτη μας τὴν παράκλησή σας.

Η «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ»

Ἐντὸς τοῦ Νοεμβρίου κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις «ΒΑΚΩΝ» τὸ βιβλίον τοῦ

ΜΙΧ. Λ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ

ΛΑΟΣ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΥΣ

Δ' Βιβλίον

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ,,

Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α.Ε.

ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 38, ΤΗΛ. 223.136

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Θέατρον — Κινηματογράφος

ΜΠΡΕΧΤ ΜΠΕΡΤΟΛΝΤ. «Ἡ ζωὴ τοῦ Γαλιλαίου». Μετάφραση ἀπὸ τὰ Γερμανικά: Κ. Παλαιολόγου. Σχ. 8ον, σελ. 133 » 38

ΡΑΦΑΗΛΙΔΗ ΒΑΣΙΛΗ. «12 Μαθήματα γιὰ τὸν Κινηματογράφο». (Ἀπὸ τὰ σεμινάρια τοῦ καλλιτεχνικοῦ πνευματικοῦ κέντρου «Ὥρα»). Σχ. 8ον, σελ. 118 » 60

Θρησκευτικά

ΑΡΧΟΝΤΩΝΗ ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ Χ. (Ἀρχιμ.). «Περὶ τὴν Κωδικοποίησιν τῶν Ἱ. Κανόνων καὶ τῶν Κανονικῶν Διατάξεων ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ». (Ἀνάλεκτα Βλατάδων. Ἀριθ. 6). Σχ. 8ον, σελ. 148. Θεσσαλονίκη 1970 » 100

ΧΡΥΣΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Κ. «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Κατὰ τὴν ἔριν περὶ τὰ τρία κεφάλαια καὶ τὴν Ε΄ οἰκουμενικὴν Σύνοδον». (Ἀνάλεκτα Βλατάδων. Ἀριθ. 3). Σχ. 8ον, σελ. 225. Θεσσαλονίκη 1970 » 100

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ. «Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν». (Ἵδρυμα Μελετῶν χερσονήσου τοῦ Ἄϊμου. Ἀριθ. 99). Σχ. 8ον, σελ. 295. Θεσσαλονίκη 1968 » 120

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ Γ. «Συνάντησις Ὀρθοδόξου καὶ Σχολαστικῆς Θεολογίας». (Ἐν τῷ προσώπῳ Καλλίστου Ἀγγελικούδη καὶ Θωμᾶ Ἀκινάτου). Ἀνάλεκτα Βλατάδων. Ἀριθ. 4. Σχ. 8ον, σελ. 198. Θεσσαλονίκη 1970 » 100

Ἱστορία—Γεωγραφία—Λαογραφία—Ταξίδια

ΖΑΚΥΝΘΗΝΟΥ ΔΙΟΝ. Α. «Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία» (324 - 1071). Σχ. 8ον, σελ. 443 + χάρτης » 250

ΚΑΛΟΚΥΡΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ. «Προέλευσις τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τοῦ Γεωγραφικοῦ χώρου τῆς Μακεδονίας, τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας». (Ἡ συμβολὴ τῆς τέχνης εἰς τὴν ἀλήθειαν). Σχ. 8ον, σελ. 51 + πίνακες 41. Θεσσαλονίκη » 100

ΚΟΛΛΙΑ ΣΗΦΗ Γ. «Ὁ Ἀργυροκάστρου Παντελεήμων». Ὁ ἀγωνιστὴς Ἱεράρχης τῆς Βορείου Ἠπείρου. Σχ. 8ον, σελ. 48 + Εἰκόνες » 40

ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ ΘΕΟΔΩΡΑΣ Γ. «Γοργείη Κεφαλή». Καταγωγὴ καὶ νόημα τῆς γοργονικῆς μορφῆς ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ τέχνῃ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων. (Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἀριθ. 69). Σχ. 8ον, σελ. 158 + πίνακες 23 » 120

ΛΑΜΠΙΡΗ ΗΩ. «Ἀθηναγόρας Α΄ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως». (Διάλεξις). Σχ. 8ον, σελ. 32 » 30

ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ Α. «Ὁ εἰκονογραφικὸς κύκλος τῆς ζωῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. (Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Ἄϊμου. Ἀριθ. 117). Σχ. 8ον, σελ. 73 + πίνακες XIV. Θεσσαλονίκη » 40

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΕΧΝΗΣ. Τόμος 3. Ἀπ' τὸν μεγάλο αἰώνα τῆς τέχνης ὡς τὴν ἐποχή μας. Μετάφραση: Μερόπης Πρέκα. (Ἐκδόσεις Φυτράκη). Σχ. 4ον, σελ. 489 - 720. Δεμένον » 250

ΠΑΣΧΑΛΗ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ. «Ἱστορία τῆς Γῆς καὶ τοῦ Ἀνθρώπου». (Ὁ κόσμος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸν Κατακλυσμό). Σχ. 8ον, σελ. 246 » 150

ΠΙΠΙΛΙΑΓΚΑ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ. «Ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1942 - 1967 περίοδον». (Ἐχθρικὴ κατοχὴ — Ἐαμοκρατία — Δεκεμβριανὸν κίνημα — Συμμορι-

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ,, Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & Σ[ΙΑΣ] Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

τοπόλεμος — Ἐθνικὴ Ἐπανάστασις). Σχ. 8ον, σελ. 101 » 50

ΣΤΡΑΓΚΑ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ Α. «Ἐκκλησίας Ἑλλάδος Ἱστορία. Ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν. 1817 - 1967». Τόμος Β΄. Σχ. 8ον, σελ. κγ΄ + F 19 - 1446 » 200

ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ. Τοῦ ἀπὸ Τραπεζοῦντος (1881 - 1949). Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. «Βιογραφικαὶ Ἀναμνήσεις. Ἐπιμέλεια: Γεωργίου Ν. Τασούλη. Σχ. 8ον, σελ. 390 » 150

Λεξικά

ΛΕΞΙΚΟ ΤΟΥ ΕΞΥΠΝΟΥ ΛΟΓΟΥ. (Ἀποφθέγματα διασήμων ἀνδρῶν). Συγκέντρωση ὑλικοῦ: Κ. Παναγιώτου. Σχ. 8ον, σελ. 222 » 30

Μουσικὴ Βυζαντινὴ καὶ Εὐρωπαϊκὴ

ΜΑΜΑΓΚΑΚΗ ΝΙΚΟΥ. «12 Μαθήματα: «Μουσικὴ ἀκούω καὶ μουσικὴ καταλαβαίνω». (Ἀπὸ τὰ σεμινάρια τοῦ καλλιτεχνικοῦ πνευματικοῦ κέντρου «Ὥρα»). Σχ. 8ον, σελ. 72 » 50

Νέα Ἑλληνικὴ καὶ Ξένη Λογοτεχνία

ΠΑΝΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗ. «Ἀκόμα». (Διηγήματα). Σχ. 8ον, σελ. 96 » 50

ΠΕΤΣΚΟΥ ΧΑΡΑΛ. Δ. «Ταβέρνα ἡ Εὐτυχία». (Διηγήματα). Σχ. 8ον, σελ. 190 » 60

ΠΟΛΕΜΗΣ. «Ἅπαντα τὰ πρωτότυπα ποιητικὰ καὶ θεατρικά». Ἀναστύλωσε: Γ. Βαλέτας. Τ ό μ ο ι 1 - 2. Σελ. κδ΄ + 765. Δεμένον » 250

ΠΟΛΙΤΑΡΧΗ Γ. Μ. «Ποιητικὲς Μορφές». Σχ. 8ον, σελ. 108 » 40

ΠΟΡΤΕΡ ΚΑΘΡΙΝ ΑΝΝ. «Τὸ πλοῖο τῶν Τρελλῶν». Μυθιστόρημα τιμημένο μὲ τὸ Ἐθνικὸ βραβεῖο λογοτεχνίας καὶ τὸ βραβεῖο Πούλιτζερ. Μεταφραστής: Δ. Π. Κωστελένος. Σχ. 8ον, σελ. 741. Δεμένον » 130

ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΤΑΚΗ. «Τὰ Βράχια». (Μυθιστόρημα). Σχ. 8ον, σελ. 125 » 40

ΣΤΟΥΡΝΑ ΚΩΣΤΑ. «Ὁ Δρόμος τοῦ Ἡλίου». (Νουβέλλα). Σχ. 16ον, σελ. 96 » 20

ΤΣΙΝΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ. «Οἱ Μικροὶ Ἥρωες». (Ἀφήγημα). Σχ. 8ον, σελ. 110 » 100

ΤΣΙΦΟΡΟΥ ΝΙΚΟΥ. «Ἑλληνικὴ Μυθολογία». Σχ. 8ον, σελ. 642 » 150

ΧΕΡΤΣΕΝ. «Ἀνάλεκτα». Κοινωνιολογικὰ — Φιλοσοφικὰ — Δοκίμια — Διηγήματα. Μετάφραση ἀπὸ τὰ Ρωσσικά: Λιλίκας Γεωργίου - Κορωναίου. (Ἐκδόσεις «Κάλβος»). Σχ. 16ον, σελ. 314 » 40

Παιδικὴ Βιβλιοθήκη

ΒΕΡΝΕΡ ΣΑΡΛΟΤΤΕ. «Τὸ χρυσὸ Σφυράκι». Ἐλευθέρα ἀπόδοσις: Εὐαγγ. Θεοδώρου. Ἔκδοσις Ἀποστολ. Διακονίας. Σχ. 8ον, σελ. 124. Δεμένον » 60

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ. Γιὰ μικροὺς καὶ μεγάλους. Ἐκλαϊκευμένη μὲ πλούσια εἰκονογράφηση. Μετάφραση: Α. Σ. Τζιρίτα. Ἐπιμέλεια Κ. Ν. Τσικόπουλου. Ἐκδόσεις «Διαγόρας». Σχ. 8ον, σελ. 710. Τόμοι Α - Β΄. Δεμένον » 140

ΛΑΟΥΤΑΡΗ ΑΝΝΑΣ. «Τὰ παραμύθια τῆς παιδικῆς χαρᾶς». Σχ. 4ον, σελ. 78. Δεμένον » 100

ΜΕΤΑΞΑ ΑΝΤΙΓΟΝΗΣ — ΚΡΟΝΤΗΡΑ ΚΩΣΤΑ. «Τὸ μικρό μου Μυθολογικὸ Λεξικό». Σχ. 4ον, σελ. 240. Δεμένον » 160

Πρακτικαὶ γνώσεις

ΟΤΑΝ Η ΕΓΑ ΟΔΗΓΗ... «Πῶς θ' ἀποκτήσετε σωστὲς γνώσεις γιὰ τὴν τέχνη τοῦ βολάν». (Μόνο γιὰ γυναῖκες). Σχ. 8ον, σελ. 135 » 30